

ګلېزېرمان

د ټولنيز پرمختګ
قتوانين:

د مغو خرنگوالي
او پکارول

Dzwa:k Mənd

د «پروګرس» نشراتي موسسه

Dzwa:k Mənd

۳	د اداري له خوا
	۱ فصل. د تاريخي ماترياليزل مضمون او د هغه د
۵	قوانينو خصوصيتونه
۵	۱. د تاريخي او د يالکتيک ماترياليزم متقابل پيوند
	۲. د نورو ټولنيزو علومو سره د تاريخي ماترياليزم
۱۰	متقابل مناسبات
۲۴	۳. د طبيعت له قوانينو څخه د ټولنيز ژوند د
	قوانينو کيفي توپير
	۲ فصل. د ټولنيز ديترمنيزم عمومي مسئلي او ماهيت.
	۱. په ټولنيز ژوند کې د علت موجوديت او د
۴۴	هدف ټاکل
۵۲	۲. ټولنيز يا تکنالوژيک ديترمنيزم؟
۶۱	۳ فصل. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د پيژندنې په باره کې.
	۱. د «طبيعي قانون» مفکوره او د ټولنې په پيژندلو
	کې له هغه څخه استفاده
۶۲	۲. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د عمل او پيژندنې
۶۶	خصوصيتونه
	۳. د ټولنيزو قوانينو د ادراک او منلو د مسئلو
	په باره کې په بورژوايي مفکوره جوړونکو باندې
۷۷	انتقاد
۸۸	۴. د سوسيالستي ټولنې د پرمختگ د قوانينو ادراک .
۹۳	۴ فصل. د ټولنيزو پديدو علمي مخکې ليد
۹۸	۱. د علمي پېشکويي ادراکيه اساسات

۱۰۳	۲. د ټولنيزو پديدو د مخکې ليد خصوصيتونه . . .
۱۱۹	۳. مخکې ليد، پيشگويي، پلان جوړول
	۵ فصل. د ټولنيز پرمختگ قوانين او د خلکو آگاهانه
۱۲۸	فعاليت
	۱. د ټولنې په باره کې په ماقبل مارکسيستي
۱۲۸	تعليماتو کې ددې مسئلې طرح کول
۱۳۳	۲. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو عيني خصلت
	۳. د ټولنيزو قوانينو د عمل د طرز له نقطه نظره
۱۴۳	د هغو تر منځ توپير
	۴. په سوسيالستي ټولنه کې د اقتصادي قوانينو د
۱۵۱	عمل خصوصيات
	۵. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو څخه د استفادي
۱۵۹	ترتيب
	۶ فصل. د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د پرمختگ
۱۷۴	د عمومي او خاصو قوانينو ارتباط
	۱. د عمومي او خاصو قوانينو مفهوم. د ټولنيز
۱۷۴	ژوند د ارداک دپاره د هغوی اهميت
۱۹۲	۲. د عمومي او خاصو قوانينو متقابل مناسبات
	۷ فصل. د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د بدلون
	عمومي قانونمندی او د بيلا بيلو هيوادونو او
۲۰۴	ولسونو د پرمختگ لځانته خصوصيت.
۲۰۵	۱. د ټولنيز او اقتصادي فرماسيون مفهوم
	۲. د تاريخي انکشاف په حيث د ټولنيزو او اقتصادي
۲۱۲	فرماسيونونو پرله پسې تبديلي. فرماسيون او دوره
	۳. د تاريخي پرمختگ عمومي کرښه او د ځينو
	هيوادونو او ولسونو دپاره په خپل پرمختگ کې
۲۲۷	د ځينو طبقاتي فرماسيونونو څخه د تيريدو امکان
	۴. سوسياليزم ته د انتقال عمومي قوانين او لځانته
۲۴۵	شکلونه

گرائو لوستونکو!

د «پروگرس» نشراتی مؤسسه هیله لری چی
تاسی د کتاب د مضمون او لهجی او همدارنگه
د هغه د طباعتی هنر او ډیزاین په هکله
خپلی نظریی او پیشنهادونه په لاندینی پته
راواستوی: شوروی اتحاد، مسکو، زوبوفسکی
بولوار ۱۷، د «پروگرس» نشراتی مؤسسه.

Dzwa:k Mənd

د «پروگرس» نشراتی مؤسسه

لاندی کتابونه له چاپ څخه راوړی :

ن. کولیسوف. «د سوسیالیزم سیاسي اقتصاد په سوالونو او
محوابونو کې» (د ټولنیزو پوهنو د درسي کتابونو سلسله).
دغه کتاب د ښه رابلل شوي چي د سوسیالیزم د
سیاسي اقتصاد په زده کولو کې له لوستونکو سره فعاله مرسته
وکړي. د کتاب لیکونکي، نومیالی شوروي اقتصادپوه په
عام فهمه او لنډه توګه سره مېرمنو سوالونو ته محواب ورکوي.
دغه کتاب د اقتصادي پوهي هغه پرمختګ بیانوي
چي د شوروي اتحاد د کمونسټ ګوند ۲۶ کنگری تری
نتیجه اخیستی ده.
دغه کتاب د سیاسي اقتصاد د مطالعي سره ټولو
علاقمندانو ته وقف شوي.

ز. یانکوا. «شوروی بنځه»

په شوروی اتحاد کی د کارگرو او منسوبینو په عمومی شمیر کی د بنځو ونډه په سلو کی ۱۵ تشکیلوی. شوروی بنځی نن ورځ د ټولنیز ژوندانه په ټولو برخو کی ستر رول لوبوی. د شوروی اتحاد د علومو د اکاډمی د سوسیولوجی څېړنو د انستیتوت د مشری علمی همکاري یانکوا کتاب شوروی بنځو، د هغو کار او زیار، پرابلمونو او اندیښنو ته وقف شویدی. مؤلف د خپلی معاصرې بنځی اجتماعی سیما انځوروی، د ماشومانو او د لوئېدونکی نسل په روزنه کی دهغی رول ښی. په دغه کتاب کی له بنځی سره د مرستی د اجتماعی تدابیرو سیستم ته چی د هغی د شخصیت تشکل او غوړیدنی ته لاره هواروی، زیاته پاملرنه وقف شویده.

گلڙي مرمان

Dzwa:k Mənd

د ټولنيز پرمختګ
فتوانين:

د هغو څرنگوالي
او پکاروول

د «پروګرس» نشراتي موسسه

Г. Глезерман

ЗАКОНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ:
ИХ ХАРАКТЕР И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

На языке пушту

Dzwa:k Mənd

د مشهور شوروی فیلسوف گ. ای. گلایزیرمان په کتاب کی د ټولنیز پرمختګ د مارکسیستي تیورۍ اساسی مسئلې څیړل کيږي. د تاریخي ماتریالیزم د قوانینو د خصلت او خصوصیاتو توضیح کولو او په خپل فعالیت کی د انسان له خوا د هغو څخه استفادی ته ډیره پاملرنه شویده. د ټولنیز اقتصادي نظام په باره کی د مارکسیستي تعلیماتو شرح ته او په تیره بیا د ټولنیزو اقتصادي نظامونو د بدلون د عمومي قانونمندی او له یوه نظام څخه بل نظام ته او مخصوصاً موسیالیزم ته د لځانګړو هیوادونو او اولسونو د انتقال د شکلونو د خصوصیتونو تر منځ د متقابل ارتباط تحلیل ته ډیره توجه راګرځیدلی ده.

© Политиздат, 1979

© پر پښتو باندې ژباړه، د «پروګرس» نشراتي مؤسسه، ۱۹۸۳

په شوروی اتحاد کی چاپ شوی دی

د اداري له خوا

د ژوند د ټولو پدیدو له جملې څخه تر ټولو پېچلې پدیده ټولنیز ژوند دی. هره ټولنه ټاکلې موله ټواوی او تولیدي مناسبات، ټولنیز جوړښت، د ایديالوژۍ، محانته شکلونه او داسې نور ټکی لري. په ټولنه کې خلک فعالیت کوي چې د محان په وړاندې ټاکلې هدفونه پدې او پخپله خپل تاریخ جوړوي. د خلکو د فعالیت په نتیجه کې ټولنه تل بدلون مومي او پر مخ لځي.

آیا په ټولنیز پرمختګ کې قوانین موجود دي؟ دی پوښتنې د ډیری سودی راهیسي د بیلابیلو اولسونو او هیوادونو د مفکرینو او پوهانو فکر د محان خوا ته جلب کړیدی. دی پوښتنې ته د لومړي محل له پاره مارکسیزم بیخي مدلل او علمی جواب ورکړ چې د ټولنې د پرمختګ قانوني خصلت یې ثابت کړ او د هغه قوانین یې کشف کړل.

په دې کتاب کې لیکونکي د ټولنیز پرمختګ د تر ټولو مهمو قوانینو مضمون نه څرګندوي. هغه پخپل وړاندې زیاته ساده وظیفه ټاکلې ده چې هغه د دغو قوانینو د خصلت، د هغو د درک کولو او له هغو څخه د استفادې د مسئلو روښانول دي. د دی تر څنګ ده دا مصلحت آسيزه وګڼله چې یو لړ هغه مسئلې چې د دی موضوع په څپړلو کې څرګندېږي تر یوې اندازې پورې پراخې کړي او د خپل کتاب وروستی فصلونه داسې مسئلو ته وقف کړي لکه د محانګرو هیوادونو د خصوصیتونو مطابق د تاریخي پرمختګ د عمومي قوانینو تحول، د سوسیالستي ټولنې د جوړولو د عمومي قوانینو او په بیلابیلو تاریخي شرطونو کې د هغو د څرګندیدو د خاصو شکلونو تر منځ متقابل ارتباط.

دا کتاب د مؤلف د مرګ څخه وروسته چې په ۱۹۸۰ کال کې وشو چاپ شو. دا کتاب د محینو اختصاراتو او تزیداتو سره چې د اداري په غوښتنه د روسیې د شوروي سوسیالستي فدراتیف جمهوریت د وتلي علمی شخصیت د فلسفي علومو د ډاکټر پروفیسور خ. ن. مومجان له خوا تر سره شويدي له چاپه ووت.

د تاریخي ماتریالیزم مضنون او د هغه د قوانینو خصوصیتونه

د بیلا بیلو هیوادونو ټولنیزو مترقي مفکرانو په اوږده موده کې داسې علمی تیوري لټوله چې امکان 'برابر کړې' چې د ټولنې پرمختګ توضیح کړي او د ټولنیز پرمختګ په ګټه د هغې د بدلون چارې ته خدمت وکړي. دغسې تیوري (تاریخي ماتریالیزم) د ک. مارکس او ف. انگلس له خوا د تیرې پېړۍ په نیمایۍ کې ایجاد شوله. تاریخي ماتریالیزم د ټولنیز پرمختګ قوانین رابرسیره کړل چې د هغو په پیروي انقلابي ګوند کولی شي چې مشخص تاریخي شرایط په سمه توګه تحلیل کړي، د طبقاتي قواو د پرمختګ تمایل او د هغو ارتباط وټاکي او ددې مطابق خپل سیاست معلوم کړي او ویني چلوي.

د کمونستي او کارګري ګوندونو یو تر ټولو مهم خصوصیت په دې کې دی چې هغوی خپل فعالیت د ټولنیز پرمختګ د عیني قوانینو د پیژندلو او په کارولو په اساس دروي. د همدغه شي له برکته هغوی کولی شي چې په علمی اساساتو دریدلي او په عملی لحاظ ګټور سیاست تدوین کړي.

تاریخي ماتریالیزم په مارکسیستي لېننې نړۍ لید کې چې کمونستي ګوندونه یې پیروي کوي څه ډول محای لري؟ د علم په حیث د تاریخي ماتریالیزم خصوصیتونه کوم دي؟

۱. د تاریخي او دیالکتيک ماتریالیزم متقابل پيوند

مارکسیزم او لېنینیزم خالص او پرله پسې علمی نړۍ لید دی. دا نړۍ لید په سمه توګه ژوند څرګندوي او د کارګري طبقې اصلي ګټې ښکاره کوي. په هغه کې په نه جلا کیدونکي توګه دیالکتيک او تاریخي ماتریالیزم او د علمی کمونیزم تیوري او اقتصادي پوهنه شامله ده.

ریویزیونیستانو * یعنی د مارکسیزم دشمنانو چی مارکسیستی جامی
بی آغوستی دی کوشش کاوه او کوشش کوی چی د مارکسیزم د ترکیبی
برخو یووالی سره وشلوی او مارکسیزم د پورژوازی فلسفی سره یو نمای
کړی.

د ښی اړخ د معاصرو سوسیالیستانو د مفکوره جوړوونکو اکثریت له
مارکسیزم څخه اوښتی دی او زیاتره یی لمانځنه نور مارکسیستان نه بولی.
مگر هغوی لکه په دوهم انترناسیونال کی د خپلو اسلانو په شان زیار
یاسی چی دا ثابتہ کړی چی سوسیالیزم د هیڅ ډول فلسفی نړۍ لید سره
ارتباط نه لری، چی دا کیدلی شی چی سړی په سوسیالستی گوند پوری
تعلق ولری او د نړۍ په برخه کی د هر ډول نظریاتو پیروی وکړی.
د آلمان د سوسیال دموکراتیک گوند پروگرام چی د ۱۹۵۹ کال په
نومبر کی د هغه په فوق العاده کنفره کی تصویب شو دلته ښه مثال دی.
د ښی اړخ د سوسیالیزم ځینی مفکوره جوړوونکی په گوند کی د یوه
واحد نړۍ لید د «ناممکن توب» د اثبات د پاره حتی د سوسیالیزم په
زیاتیدونکی محبوبیت باندی اتکا کوی. مثلاً و. ایخلیر د آلمان د
سوسیال دموکراتیک گوند په ارگان «Geist und Tat» کی لیکلی و
چی سوسیالستی ایدیال «برملا او په بی شرمانه توگه کاتولیکان،
پروتیسټانتان، یهودیان، محمدیان، هندوان، سینتویستان، د کنفوسه
پیروان او د ټولو ولسونو لادریان منلی شی».

هو، زموږ په زمانه کی د سوسیالیزم مفکورو دوسره محبوبیت پیدا
کړیدی چی د بیلا بیلو نړۍ لیدونو پیروان د هغه خوا ته راگرزی. مگر
آیا دا د دې خبری معنی لری چی د سوسیالیزم د مفکورو او د علمی
دیالکتیک او ماتریالستی نړۍ لید تر منځ اطنی پیوند له منځه تللی
دی؟ آیا دا د دې خبری معنی لری چی سوسیالستی نهضت خپل طبقاتی
خصلت له لاسه ورکړیدی او لکه څنگه چی د ښی اړخ د سوسیالیزم

* ریویزیونیزم د مارکسیزم پر اصولو د تجدید نظر ضد علمی طرز
دی. دا د انقلابی کارگری نهضت په دننه کی ابورتونستی جریان دی
چی د ژوندانه د نوو پدیدو د تخلیقی ادراک په پلمه د مارکسیزم د
تیوزی پر هغو ریښوی اصولو چی په عملی ژوند کی تایید شویدی نوی
نظر کوی.

مفکوره جوړوونکي یې انگېری د ټولو طبقاتو د پاره مشترک هدف تشکیلوي؟

د لویدیز آلمان د سوسیال دموکراسۍ یو تیوریشن و. لومار د «Die Zeit» په اوونۍ جریډه کې په خپرو شوو تزیسونو کې وایی چې سوسیال دموکراسی په خپل سیاست کې د ټولنې د کومې واحدې تیورۍ نه بلکه د «آزادۍ، عدالت او پیوستون د معنوي ارزښتونو» پیروي کوي. نوموړی د ماتریالستي فلسفې چې کمونستان یې پیروي کوي پر ضد خبرې کوي، «یو علتی ټولنیز او اقتصادي نړۍ لید چې کمونستي ایديالوژي پرې ولاړه ده» ردوي او د «لوسرنيو عقایدو او نظریاتو پلورالیزم (یعنې ډېروالي)» چې ګڼې د هر ذهني پرمختګ د پاره فیصله کوونکي شرط شمیرل کېږي د هغه په بدل کې دروي*.

مګر د و. لومار د ساده عقیدې پر خلاف کمونستان اصلاً د مشخصو مسئلو په برخه کې د نظریاتو توپیر او بحث نه منع کوي. هغوی همدغه ښه ښه کسان چې واقعاً غواړي د سوسیالیزم د پاره مبارزه وکړي مګر علمي نړۍ لید نه لري له مخانه نه لري کوي. په عین زمان کې د دې خبرې معنی اصلاً دا نه ده چې د سوسیالیزم د لاری مخکېن مبارزین د خپلو موقفونو د مفکوروي ابتداء د پاره علمي نړۍ لید ته اړتیا نه لري. د مخالفو نړۍ لیدونو سره د سوسیالیزم د سره یوځای کولو کوششونو هیچا ته ګټه لا نه ده رسولی.

د ښي اړخ د سوسیالیزم د تیوریشنانو له خوا چې د نړۍ لید په نسبت د ګوند کومه بې طرفي اعلان شویده هغه موهومه خبره ده. قولاً د دې خبرې په منلو سره چې «دموکراتیک سوسیالیزم» د بیلا بیلو نړۍ لیدونو سره یوځای کیدلی شي د ښي اړخ د سوسیالیزم تیوریشنان خپله ټوله انرژي د دیالکتیک ماتریالیزم ردولو ته متوجه کوي. په نړۍ لید کې د «بیطرفۍ» د تبلیغاتو او د بې ایديالوژي کولو (له ایديالوژۍ څخه د خلاصون) د بورژوازي تیورۍ تر منځ چې په ۵۰-۶۰ کلونو کې یې پراخ ترویج موندلی رابطه په آسانی سره لیدل کیدلی شي.

U. Lohmar. Sozialdemokratie und Kommunismus,—«Die Zeit», *

21. IV. 1972.

د «ایدیالوژی- د پای» په باره کې تصورات د مفکورو د پوې
مجموعې سره یعنې د دې نظریې سره چې کاپیتالیزم «د عمومي سوکالۍ-
ټولنې» ته اوړي چې په هغې کې ګڼې د طبقو تر منځ مخالفت ورکېږي
او دا چې کارګري طبقه په دغه ټولنه کې «انسجام» مومي پيوند لري.
مګر څرنگه چې طبقاتي مبارزه لا په زیاته پیمانه تیرې زمانې ته لري
کېږي نو طبقاتي ایدیالوژي هم بې ضرورته کېږي او سوسیال دموکراسي
د کارګري طبقې له ګوند څخه د ټول اولس ګوند ته بدلېږي.

لکن د کاپتالیزم پرمختګ د مفکورو دغه ټوله مجموعه له بنسټ
څخه وړانوی. د «عمومي سوکالۍ» موعوده «ټولنه» جوړه نه شوه، بلکه د
هغې پر مخ د کاپتالیزم د عمومي بحران یعنې د اقتصادي، اسعاري
او نورو بحرانونو نور زیاتوالي، د پولې تورم، بیکاري، د کارګري
طبقې د اعتصابونو د مبارزې پراختیا لیدل کېږي.

په دغسې شرطونو کې د هغو مفکورو چې وکولی شي «انسجامي»
رول ولوبوي د پیدا کولو د پاره د بورژوازي مفکوره جوړوونکو هلي
ځلي زیاتېږي. هغوی د پخو مفکورو چې وکولی شي د «ټولنیزو سمټو»
په شان، «د سیستم د ثبات» د عامل په حیث خدمت وکړي د نشتوالی
خطر احساس کړي. په دې اساس باندې د ۶۰ مو کلونو په پای او د
۷۰ مو کلونو په پیل کې د «بیا ایدیالوژي کولو» خوا ته تمایلات
پیدا شول. د دې تیوري مفکورو هم د بڼې اړخ په سوسیال دموکراسۍ کې
ترویج پیدا کړي. ولی مطلب دلته علمی سوسیالیزم ته د بیرته ګرځېدو
څخه نه دی. د دې د پاره تلاش کېږي چې د «دموکراتیک سوسیالیزم»
مفکوري د مسیحي بشردوستۍ، «تنقیدی راسیونالیزم» (یعنې معقولیت) او
اګزیستینسیالیزم د ګډوډو پيوند کولو له لارې استناد کړي*.

د اپورتونیستانو پر خلاف انقلابي مارکسیستي ګوندونو هیڅکله
د نړۍ لید په نسبت د بې تفاوتۍ اعلام نه دی کړی او نه یې کوی.
و. ای. لینین په ټینګار ویل چې د پرولتاریا د انقلابي ګوند پروګرام
په علمی دیالکتیک او ماتریالیستیک نړۍ لید باندې ولاړ دی. د
کارګري طبقې ګوند د مارکسیزم د مفکوروي سپیڅلتیا، د علمی نړۍ لید

د ېری د پاره مبارزه د خپل تن او وجود د چاری په حیث گماری . او دا څرگنده خبره ده، ځکه چې یوازی د مارکسیستي نړۍ لید او مارکسیستي تیوري په پیروي کارگری طبقه د کمونیزم ېری ته رسیدلی شي. د مارکسیستي نړۍ لید څخه انحراف او په ایډیالیزم او میتافزیک باندې د هغه بدلون د ریویزیونیزم (تجدید نظر غوښتنې) او دوگماتیزم د اشتباهاتو چې په سیاست کې د اشتباهاتو موجب کیږي پوه تیورتيکی منبع شمیرل کیږي.

د مارکسیستي او لېنېني نړۍ لید د اهمیت په پاره کې د دغو اصولو په رڼا کې د دیالکتیک او تاریخي ماتریالیزم تر منځ نه شلیدونکي پیوند بر ملا څرگندیږي. په یو شمیر کمونستي گوندونو کې د معاصرو تجدید نظر غوښتونکو هغه تلاشونه چې له دیالکتیک ماتریالیزم څخه د تاریخي ماتریالیزم د یلولو د پاره کیږي ډیر غلط او زیان رسوونکي دي. ریویزیونیستان (تجدید نظر غوښتونکي) عقیده لري چې گڼې تاریخي ماتریالیزم د مارکسیستي فلسفې برخه نه ده بلکه یوازی یو علم دی چې ځانته او له فلسفې څخه خپلواک موجودیت لري. په دې ترتیب هغوی هلی ځلی کوي چې د معاصرې بورژوايي سوسیالوژۍ سره چې د هغوی په خبرو یې «د پدیدو د ثبت، اندازه کولو او تحلیل داسې دقیق طرزونه» جوړ کړيدي چې گڼې د ایډیالوژۍ او د طبقاتي گټو له اغیزی څخه خلاص دي د تاریخي ماتریالیزم د یوځای کولو لاره پرانیزي. تجدید نظر غوښتونکي چې تاریخي ماتریالیزم له دیالکتیک ماتریالیزم څخه جلا کوي او هغه له فلسفې او نړۍ لید څخه ځانگړې اعلانوي په حقیقت کې ملي ځلی کوي چې د تاریخي پروسې مارکسیستي تیوري د ټولنې پیژندنې (سوسیالوژیکو) په نظریاتو باندې بدله کړي.

تاریخي تجربه ښیي چې د مارکسیزم د واحدې او خالصې پوهنې تجزیه کول هر ورو د هغې د تحریف موجب کیږي.

د فلسفې ریویزیونیزم (تجدید نظر غوښتنې) سره په مبارزه کې و. ای. لېنین د دیالکتیک او تاریخي ماتریالیزم پر یووالی او نه یلیدونکي خصلت باندې ټینگار کاوه. هغه لیکلي وو چې د مارکسیزم په فلسفه کې چې «د فولادو له یوې ټوټې څخه جوړه شویده د هیڅ یوې عقیدې ایستل، د هیڅ یوې مهمې برخې ایسته کول... پرته له

دې چې سړی د بورژوايي ارتجاعی درواغو په غیږ کې وروږیږي
ناممکن دی» *.

د دیالکتیک او تاریخي ماتریالیزم تر منځ د باطني پېوند او
نه‌شلیدونکي وحدت ماهیت په څه شی کې پروت دی؟

تاریخي ماتریالیزم د بشري ټولنې د ادراک په برخه کې د فلسفي
ماتریالیزم او دیالکتیک د اصولو د باب کولو نتیجه ده. په دې بنیاد
تاریخي ماتریالیزم پر عمومي ماتریالیستيکي (مادي) نړۍ لید باندې
اتکا کوي. له بلې خوا تاریخي ماتریالیزم دې نړۍ لید ته اتمام ورکوي
او د کمال حد ته یې رسوي. یوازي د تاریخي ماتریالیزم په پیدایښت
سره فلسفي ماتریالیزم د دې توان تر لاسه کوي چې نه یوازي د طبیعت
بلکه د ټولنیز ژوند پدیدې په علمی توګه تعریف کړي.

ځکه خو نو نه شی کیدلی چې تاریخي ماتریالیزم د یوه ځانګړي
علم په حیث وڅیړل شي د کوم په نسبت چې د دیالکتیک ماتریالیزم
له طرز څخه استفاده کېږي. دا د مارکسيستي فلسفې نه‌بیلیدونکي برخه
ده چې له هغې څخه پرته مارکسيستي او لېنیني نړۍ لید ناشونی
برېښي.

تاریخي ماتریالیزم تر ټولو لومړی ځکه فلسفي علم دی چې د
ټولنې په برخه کې د فلسفي اساسي مسئله حل کوي چې هغه د ژوند
سره د شعور برخورد دی. د دې مسئلې په حل کولو کې د دیالکتیک
او تاریخي ماتریالیزم وحدت لیدل کېږي. که چېرې دیالکتیک
ماتریالیزم په عيني توګه واقعی ژوند د شعور څخه جلا شمیري نو
تاریخي ماتریالیزم ټولنیز ژوند عيني واقعیت بولي چې د ټولنیز شعور
څخه جلا دی ** . په دواړو برخو کې شعور او په هغه جمله کې
ټولنیز شعور د عيني واقعیت د زیات یا لږ دقیق انعکاس په حیث څیړل
کېږي. د ټولنیز ژوند په نسبت د ټولنیز شعور د برخورد مسئله په
تاریخي ماتریالیزم کې هماغه لځای لري چې په دیالکتیک ماتریالیزم کې
یې د ژوند سره د ذهن د برخورد په باره کې عمومي مسئله غوره کوي.
دا د ټولنې په باره کې د پوهنې اصلي مسئله ده چې د هغې د حل

* و. ای. لنین. کلیات، ۱۸ ټوک، ۲۴۶ مخ.

** و. ای. لنین. کلیات، ۱۸ ټوک، ۲۴۶ مخ.

کولو مختلف طرزونه د تاریخ د ماتریالیستیک او ایدئالیستیک درک تر منځ فاصل حد ټاکي.

د تاریخي ماتریالیزم دغسی مفاهیم لکه ټولنیز ژوند او ټولنیز شعور، مادی او ایدئالوژیک مناسبات او نور د دیالکتیک ماتریالیزم د مربوطو مفاهیمو دوام او تدقیق شمیرل کیږي. تدقیق (نه یوازی دوام) محکه ضروری دی چې د دیالکتیک ماتریالیزم د مفاهیمو څخه چې په عمومي توګه واخستل شې په خالصه منطقي لار د ټولنیز ژوند د ادراک مخصوصو (خاصو) پوښتنو ته ځواب نه شي ورکول کیدلی. ددې خبرې د توضیح کولو د پاره به د ژوند او مادي عمومي مفهوم راواخلو. دیالکتیک ماتریالیزم مادی اشیاء، پدیدې، مناسبات چې د انسان د شعور څخه په مستقلانه توګه وجود لري تعریف کوي. مګر ټولنیز ژوند د طبیعت څخه په دې کی توپیر لري چې ټولې ټولنیزې پدیدې او مناسبات د انسانانو د فعالیت نتیجه ده او انسانان باشعوره موجودات دي. په دې مناسبت پوښتنه پيدا کیږي چې آیا په ټولنه کې داسې مناسبات هم وجود لري شي چې د انسانانو په ټولنیز شعور پورې تعلق و نه لري، په دغه شعور باندې ونه ټاکل شي بلکه برعکس دا مناسبات شعور وټاکي؟ د دې مسئلې په حل کولو سره تاریخي ماتریالیزم د ټولنیز ژوند مفهوم ایجاد کړ او مادی مناسبات یې د ټولنیزو مناسباتو د پېچلې او هراړخیزې شبکې څخه بیل کړل. د دې له برکته د فلسفې ماتریالیزم اساسي اصول د انسان له خوا د ټولنې د درک کولو په چاره تطبیق شول ولې په عین حال کې د مادی نړۍ د محانته برخې په حیث د ټولنیز ژوند د خصوصیتونو د سنجش سره سم تدقیق شويدي. د «ټولنیز ژوند»، «مادی ټولنیزو مناسباتو» او نورو مفاهیمو کی په دې بنیاد نه یوازی هغه څه چې بشري ټولنه د ټولې پاتې مادی نړۍ سره یوځای کوي بلکه هغه څه چې د ټولنې خصوصیتونه تشکیلوي څرګند شويدي.

همدغه رنګه د فوق العاده انکشاف («خېز») چې د پرمختګ کیفی مرحلې یو له بل څخه بیلوي د ټولنیزو انقلابونو په تعلیماتو کی د ټولنیز ژوند په برخه کی مشخص کیږي چې د هغو له لاری له یوه ټولنیز او اقتصادي نظام څخه بل لا ډیر اوچت ټولنیز او اقتصادي نظام ته انتقال ترسره کیږي. د ټولنیز انقلاب تعلیمات ښیي چې بشري

ټولنه د طبیعت په څیر نه یوازې د تحول بلکه د انقلابي بدلونونو له لارې چې د تاریخ په ټول جریان کې د ژور اوښتون معنی لري پرمختګ کوي. د دې نه علاوه د ټولنیز انقلاب مفهوم خپل خاص مضمون لري. دا مفهوم د ټولنې د پرمختګ خصوصیت ښیي چې په هغې کې نوی ټولنیز او اقتصادي نظام د تر ټولو شدیدې طبقاتي مبارزې په نتیجه کې د زاړه نظام بڼې نیسي.

په دې ترتیب د تاریخي ماتریالیزم اساسي اصل نه یوازې د ټولنیز ژوند د مطالعه کولو په برخه کې د دیالکتیک ماتریالیزم د اصولو دوام بلکه د هغو تدقیق کول هم دی. د هغو تر منځ داخلي ارتباط موجود دی او په عین حال کې د تاریخي ماتریالیزم اصول مخصوص ټولنیز مضمون لري.

مګر دا داخلي ارتباط په دې معنی نه دی چې دیالکتیک ماتریالیزم تر تاریخي ماتریالیزم مخکښې منځ ته راغلی دی. داسې فکر کول چې دیالکتیک ماتریالیزم له اوله پوره منځ ته راغی او وروسته تر دې له هغه څخه د بشري ټولنې په پوهیدلو کې استفاده وشوه ناسم کار دی. د مارکسیستي فلسفې د جوړښت د تاریخي پروسې څېړنه ښیي چې دیالکتیک او تاریخي ماتریالیزم د ک. مارکس له خوا د هغو په نه ماتیدونکې وحدت کې او د هغه د معنوي انکشاف په یوه دوران کې ایجاد شول. د دې پرمختګ محرکه قوه د انقلابي مبارزې رښتوني ایجابات وو چې مارکس ته یې د هیګل د ایدیا لیزم بې اساسی، د رښتوني ټولنیز ژوند چې د طبقاتو او د هغو د مادي ګټو له تصادم څخه ډک دی د عمومي عقل د تجسم په حیث د دولت د ایدیا لیستیک درک نامعقولیت ښیي. په دې ډول د ټولنیزو مسئلو همدغه تحلیل د مارکس له خوا د نوی نړۍ لید د جوړولو د پاره فیصله کوونکې اهمیت درلود. له ایدیا لیزم څخه ماتریالیزم ته او له انقلابي دموکراتیزم څخه کمونیزم ته انتقال چې په «آلماني او فرانسوي کالني» کې د مارکس په مقالو کې ټاکل شوی وو د ک. مارکس او ف. انگلس د «مقدسي کورنۍ» او «آلماني ایدیا لوژۍ» په مشترکو آثارو کې خپل تکامل بیا موند. په نوموړو آثارو کې د دیالکتیک او تاریخي ماتریالیزم اساسي اصول بیان شوي دي.

د تاریخي ماتریالیزم ایجاد د پخواني ماتریالیزم د تنګ نظریې او

محدودیت د له منځه وړلو ضروری شرط شمیرل کیده. څرگنده ده چې ټولو ماتریالیستانو د ک. مارکس څخه پخوا یوازې طبیعت په ماتریالیستيکي لحاظ پیژانده او د ټولنیز ژوند په تعریف کې ایډیالیستان پاته کیدل لږ څه خو نو د هنوی ماتریالیزم تر ټاکلي اندازی پورې محدود وو. فلسفي ماتریالیزم تر هغه وخته پورې چې د بشري ټولنې د پوهیدلو د پاره ترویج ونه مومي تکمیل شوی او د ټولې دنیا معرف نه شي شمیرل کیدلی. یوازې د ک. مارکس او ف. انگلس له خوا د تاریخي ماتریالیزم په جوړیدو سره فلسفي ماتریالیزم «تر سره پورې ایجاد شو». په دې ترتیب خالص ماتریالیستيک نړۍ لید پیدا شو.

یوازې د تاریخي ماتریالیزم په اساس د پراکتیک د رول مارکسیستي علمی مفهوم ایجادیدلی او د انسانانو د ادراک د پرمختګ د پاره د هنوی د ټولنیز تاریخي فعالیت اهمیت څرګندیدلی شو. دیالکتیک ماتریالیزم د پخواني مشاهدوي ماتریالیزم پر عکس پراکتیک د ادراک د پروسې د توضیح کولو د بنسټ په حیث وپیژاند او همدغه رنګه یې د حقیقت د محک په حیث هم د هغه اهمیت څرګند کړ. د مارکس څخه مخکېني د ځینو پخوانیو ماتریالیستانو پر خلاف (مثلاً ف. یکن) په مارکسیزم کې پراکتیک د علمی او تخنیکي تجربې څخه عبارت نه دی بلکه د انسانانو مادي ټولنیز او تاریخي فعالیت محتوا کوي چې د طبیعت او ټولنې بدلولو ته متوجه وي.

د ک. مارکس له نقطه نظره فلسفه د نړۍ د انقلابي اوښتون وسیله شمیرل کیږي. د مارکسیستي فلسفي دغه مؤثر خصیلت د تاریخي ماتریالیزم څخه پرته چې د انسانانو د ټولنیزو مناسباتو د بدلون د پاره د هنوی د عملی فعالیت ضرورت ښیي نه شي درک کیدلی. ک. مارکس او ف. انگلس لا په «مقدسه کورنۍ» کې ښودلی وه چې کارګري طبقه باید د خپلې آزادۍ د پاره لکه څنګه چې د هیګل د کینې اړخ پیروانو تصور کاوه نه یوازې د شعور (ذهن) په ساحه کې د پانګې مفهوم له منځه یوسي بلکه په خپله په ژوند کې کاپتالستي مناسبات لغو کړي یعنې دا چې عملاً هغه نابود کړي. یوازې د ماتریالیستيک نقطه نظره په تاریخ باندې په ځان خبرولو سره کیدلی شي چې د مارکس د مفکورې د ښوګ ارزښت وټاکل شي چې ویلي یې وو چې «فلسوفانو په بیلا بیلو طرزونو د

نړۍ تعبیر کړېدی مگر مطلب په دې کې پروت دی چې هغی ته
تعبیر ورکړی شی.*

په دې ترتیب دیالکتیک او تاریخی ماتریالیزم یو له بل سره
اصلي او نه شلیدونکی پیوند لري. دا د واحد نړۍ لید دوی برخې دی. لکه
خو نو د هغو د سره شلولو د پاره هر ډول کوششونه بی نتیجې او
بی اساسه دي.

د دیالکتیک ماتریالیزم څخه انکار هر ورو د تاریخی ماتریالیزم د
ردولو موجب کیږي.

په دیالکتیک باندې سترګې پټول او په ټولنیز ژوند کې د هغه
څخه د استفادې ردول لکه په فلسفې ماتریالیزم باندې د سترګې پټولو
په شان هر ورو د تاریخی ماتریالیزم څخه د انکار موجب هم کیږي.
دا خبره نن په وضاحت سره د معاصرو تجدید نظر غوښتونکو په
تیوریو کې چې هغه سوسیالیزم ته د کاپتالیزم د «خودبخوډه» اوښتون
څخه عبارت دی لیدل کیږي. د دغو تیوریو عمومي خصوصیت د
طبیعی او نه لارښودل شوی پروسې په حیث چې د مولده قواو د ودې،
د تخنیکي پرمختګ او نورو څخه په طبیعي ډول سرچینه اخلي د سوسیالیزم
خوا ته د خوځون د څرګندولو کوشش دی.

البته په مولده قواو کې او په تیره بیا د تولید په تخنیک کې تغیرات
د اقتصادي مناسباتو د بدلون ضرورت پیدا کوي. مگر د اقتصادي نظام
اساسي بدلون پخپله نه ترسره کیږي. یوازي انقلابي اوښتون چې د
مترقي طبقې له خوا ترسره شوی وی پخوانی تولیدي مناسبات ړنگول
او په دې ترتیب د مولده قواو د ژر تر ژره پرمختګ په لاره کې خنډونه
له منځه وړلي شی. که چیرې ټولنیز ژوند د هغه د اړخونو د ژوندی
تعامل څخه بهر خپرل کیږي نو د دې معنی دا ده چې تاریخي
ماتریالیزم په بازاری «اکنونیزم»، «عینیت» («ابجکتویزم») سره بدلیری
چې د سیاست مؤثر رول او پر اقتصاد باندې د هغه مقابل تاثیر په
نظر کې نه نیسي. او دا خبره د تاریخي ماتریالیزم د انقلابي روځي د
سره کیدو، د پرولتاریا د سیاسي ګوند د رول د ښکته کیدو، د کھالت

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲، ټوک،

۲۶۲ مخ.

د تبلیغ او د حوادثو د طبیعي او نه لارښودل شوی جریان په وړاندې
د سر ټیټولو موجب کیږي.

۲. د نورو ټولنیزو علومو سره د تاریخي ماتریالیزم متقابل مناسبات

تاریخي ماتریالیزم د مارکسیزم د فلسفې د نه ییلیدونکې برخې په
حيث په عين وخت کې د پلټنې خپل خاص مضمون لري. که چېرې
دیاالکتیک ماتریالیزم د ژوند سره د ذهن مناسبات مطالعه کوي او دې
پوښتنې ته ځواب ورکوي چې نړۍ څه ډول ده او د خوځون او پرمختګ
کوم عمومي قوانین پکښې پراته دي او تاثیر کوي نو تاریخي
ماتریالیزم د مادي نړۍ د خاصې برخې په حيث د ټولنې په نسبت همدغسې
بېشلي حل کوي. د تاریخي ماتریالیزم د پلټنې موضوع بشری ټولنه او د
هغې د پرمختګ عمومي قوانین دي.

مګر تاریخي ماتریالیزم د کلمې په پخوانۍ معنی د تاریخ فلسفه نه
ده. تر مارکس دمخه ټولنیزو مفکرانو هلې ځلې کولې د طبیعي فلسفې په
شان د تاریخ فلسفه جوړه کړې يعنې د تاریخي پروسې په هکله تعلیمات
ایجاد کړي چې د ټولنیز پرمختګ په مشخصو مطالعاتو نه بلکه په
تجربدي فلسفې نظریاتو باندې بنا وي. زیاترو ټولنې پیژندونکو پخپلو
ټیورتيکي مفکورو کې پرته له دې چې ټاکلې ټولنیز او اقتصادي نظامونه
مطالعه کړي د ټولنې مجرد تشخیص په نظر کې نیوه. و. ای. لېنین
پخپل «د خلکو دوستان څوک دي او څنګه هغوی د سوسیال دموکراتانو
پر ضد جګړه کوي؟» نومي اثر کې په دغسې ټولنې پیژندونکو باندې
ملنډې وهلې دي. هغه لیکلي وو چې د دې پوښتنو څخه چې ټولنه څه
شي ده، پرمختګ څه شي دي او داسې نور لکه څنګه چې مثلاً ک.
سپینسر دا کار کاوه د علم پیل کول په دې معنی دي چې سړی له
پایه پیل وکړي. لېنین د دغو ټولنې پیژندونکو په مقابل کې مارکس
وړاندې کاوه چا چې د ټاکلې ټولنیز او اقتصادي نظام یعنی پانګوالۍ د
پرمختګ په مطالعه کولو سره د تاریخ د ماتریالېستي پوهیدلو عمده

اصول جي د هغه د اقتصادي آثارو د پيدايشت څخه پخوا يې يوازي د فرضي حيثيت درلود تايد کړل او په علمي اساس يې ودرول. موږ وينو چې د مارکسيزم او لينينيزم بنسټ ايښودونکو د مشخصو ټولنيزو او اقتصادي نظامونو له مطالعه کولو څخه د ټولنې د پرمختگ د قوانينو د مطالعې پيل کول ضروري بلل. مگر آيا د دې خبرې معنی دا ده چې مارکسيزم د کومې «مجردې» ټولنې او د هغې د پرمختگ د عمومي قوانينو مفهوم په رسميت نه پيژني؟ څرگنده ده چې نه. دا مسئله چې د ټولنې د پرمختگ د عمومي قوانينو په باره کې علم څنگه ايجاد شو بايد د دې مسئلې سره چې دا علم څه شی دی سره ګډه نه شی.

د مثال په توګه د دیاالکتیک قوانين څنگه کشف شول؟ له اوله انسانانو د خوځونو ځانګړې مشخصې شکلونه او قوانين ئې وپيژندل او وروسته د عمومي قوانينو کشفولو ته راتړ شول. البته ماده د مشخصو اجسامو څخه بهر «په عمومي توګه» وجود نه لري، همدغه رنګه خوځونو د هغه د مشخصو شکلونو نه بهر «په عمومي توګه» موجود نه دی. مگر د دې خبرې معنی دا نه ده چې ګڼې د طبيعت، ټولنې او انساني تفکر د پرمختگ د عمومي قوانينو په هکله د علم په حيث د دیاالکتیک تعريف يې اساسه دی.

د ټولنې د پرمختگ عمومي قوانين همدغه رنګه خودبخوده د دغو يا هغو ټولنيزو او اقتصادي نظامونو په تاريخي حواډو کې د هغو د پيدايشت نه پرته تبارز نه کوي. د مشخصو ټولنيزو او اقتصادي نظامونو نه بهر کومه «مجرده» ټولنه وجود نه لري. مگر د دې خبرې معنی دا نه ده چې د بشرې ټولنې او د هغې د پرمختگ د عمومي قوانينو په باره کې علم د موجوديت حق نه لري. وظيفه يوازي په دې کې ده چې دا قوانين بايد په سمه توګه درک کړي شي او د ګ. سپينسر په روحیه، په مجرد توګه او د هغو د څرګندېدو د مشخصو شکلونو څخه جلا تعريف نه کړي شي.

زموږ په نظر د «قانون» او «قانون مندی» مفاهيم په يوه ساحه پوري اړه لري. د مارکسيزم او لينينيزم د بنسټ ايښودونکو له خوا د دغو مفاهيمو د استعمال دقيقه مطالعه ښيي چې هغوی د دغو مفاهيمو تر منځ ډير زيات توپير نه راوست. مثلاً و. ای. لينين ليکلي وو چې «د علت، ضرورت، قانون مندی او داسې نورو عواملو مفکوره د انسان په

ماغزو کی د طبیعت، د حقیقی نړۍ د قوانینو انعکاس شمیرل کېږي.* هغه د ل. فویرباخ د دې مفکورې طرفداري کوله چې «په طبیعت کې یې عینی قانون‌مندی... چې د ترتیب، قانون او نورو شیانو په باره کې د انسان په تصوراتو سره صرف تقریباً په سمه توګه منعکس شوی وی منلی وه»***.

موږ وینو چې و. ای. لېنین د «قانون» او «قانون‌مندی» تر منځ ډیر زیات توپیر نه راوی او قوانین او علمی مفاهیم د انسان په ذهن کې د جاویداني خوځېدونکي او پرمختګ کوونکي طبیعت د عمومي قانون‌مندی او د طبیعت د قوانینو د انعکاس د شکل په حیث څیړي***.

د «قانون‌مندی» او «قانون» تر منځ په مفاهیمو کې توپیر یوازی په لږو فروعاتو کې پروت دی. قانون‌مندی د پروسې عمومي خصلت څرګندوی چې د تصادفونو انجېرنېږه ذخیره نه ده چې ضروري تواتر ته تابع وي، د یوه مشخص ترتیب لاندې وي چې د انسان په اراده او شعور پورې تعلق نه لري. قانون د ځانګړو پدیدو تر منځ ټاکلې پیوند ښیي. موږ پوهیدلې یا اټکل کولی شو چې کومه یوه پدیده قانون‌مندانه رابرسیره کېږي او تصادفي نه وي مګر باید هغه مشخص قانون هم کشف کړي شی چې دا پدیده د هغه تابع وي.

په عین حال کې و. ای. لېنین د علم قوانین او د عینی نړۍ قوانین په ډیر دقت سره بیلول او د علم قوانین یې د عینی نړۍ د قوانینو د تقریباً سم انعکاس په حیث ګڼل. لکه د طبیعت او ټولنې د قوانینو په شان د علم قوانین هم عینی خصلت لري منته په بیلا بیلو مفاهیمو. د عینی نړۍ قوانین په دې مفهوم دی چې هغه د انسانانو د شعور څخه دباندې او په مستقلانه ډول وجود لري او د علم قوانین (په ډیر یا کم دقیق ډول) د طبیعت د قوانینو هغه عینی تصویر دی چې د انسان په ذهن کې پیدا کېږي.

ډیر علوم د ټولنیز ژوند په مطالعه کولو بوخت دي. د نورو ټولنیزو علومو په مقایسه د تاریخي ماتریالیزم خصوصیت په څه شی کې

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱۸ ټوک، ۶ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۱۸ ټوک، ۱۵۹ مخ.

*** و. ای. لېنین. کلیات، ۲۹ ټوک، ۱۶۴ مخ وګوري.

پروت دی؟ د تاریخی ماتریالیزم د موضوع او د هغه له خوا د مطالعه کیدونکو قوانینو خصوصیت کوم دی؟

دغو پوښتنو ته د سم جواب ورکولو د پاره لازمه ده چې لومړی، د ټولنی د پرمختګ د عمومي قوانینو او د ټولنیزو او اقتصادي نظامونو د خاصو قوانینو متقابل ارتباط، دوهم د ټولنی د پرمختګ د عمومي قوانینو او د ټولنیز ژوند د ځانګړو اړخونو او ساحو د پرمختګ د قوانینو تر منځ متقابل ارتباط وڅیړل شی.

د دغو مسئلو لومړۍ مسئلې ته مخصوص فصل وقف شوی نو ځکه به موږ دلته پری په لنډه توګه وغږیږو.

د ټولنیز پرمختګ قوانین په عمومي چې په ټولو یا کم تر کمه په یو لړ ټولنیزو او اقتصادي نظامونو کې حکمفرما وی او په مخصوصو قوانینو چې په ځانګړو ټولنیزو او اقتصادي نظامونو کې موجود وی ویشل کیږي.*

دا به لویه اشتباه وی چې سړی فکر وکړي چې په ژوند کې یوازی مخصوص قوانین موجود دی. که چیرې دا قوانین د دغه یا هغه نظام (فرمسیون) د موجودیت شرطونه څرګندوی نو عمومي قوانین د هر ډول بشري ټولنی د موجودیت شرطونه ښیي. په دې ترتیب تیر له دی چې ټولنه د پرمختګ په کومه مرحله کې واقع ده او په کوم ټولنیز نظام کې خلک ژوند کوي د هغوی د موجودیت تر ټولو مهم شرط تولید دی. د تولید فیصله کوونکی رول عمومي قانون شمیرل کیږي چې د ټولنیز پرمختګ په ټولو مرحلو کې نفوذ لري.

البته په دی قانون باندې پوهیدل لا دا امکان نه برابروي چې د هر ځانګړي نظام ټاکلي خصوصیتونه معین کړي شی. د هغو د معلومولو د پاره باید د مربوط نظام (فرمسیون) د تولید د طرز خصوصیت ولټول شی. لکن د عمومي قانون په هکله معلومات له سړي سره مرسته کوي چې په دی خبره باندې پوه شی چې د ټولنیز ژوند په کومه ساحه کې باید د ټولنی

* داسې قوانین هم شته چې د دغه یا هغه نظام (فرمسیون) د پرمختګ په ځانګړو مرحلو کې حکمفرما دی. د کار له مخې د نعمتونو د ویش اقتصادي قانون چې یوازی د کمونیزم په لومړۍ مرحله کې نفوذ پیدا کوي د هغو له جملې څخه دی.

د مترقي پرمختگ اساس ولټول شي. مثلاً که چیري موږ وغواړو د سوسيالستي ټولني د مترقي پرمختگ او کمونستي ټولني ته د هغې د تدريجي انتقال په شرطونو باندې پوه شو نو مهمه دا ده چې په عمومي قانون باندې پوه شو او په دې پرمختگ کې د توليد فيصله کوونکي رول په نظر کې ونيسو. د دې له فيضه به موږ د کمونستي ټولني د مادي تخنيکي بنسټ د جوړيدو په لزوم چې د کمونستي ټولني د لومړۍ څخه دوهمې مرحلې ته د انتقال فيصله کوونکي شرط شميرل کېږي پوه شو. د عمومي او خاصو قوانينو نفوذ يو په بل کې گډېږي ځکه نو هغه يو له بله په جلا توگه نه شي څيړل کيدلی. نه ښائي چې هغه پورنگه وگڼل شي. دا قوانين سره بيل دي ځکه چې د ټولنيزو پديدو تر منځ د بيلو ډولونو مهم روابط څرگندوي. عمومي قوانين د ټولنيزو پديدو تر منځ هغه ضروري روابط څرگندوي کوم چې په ټولو نظامونو (فرماسيونونو) پورې تعلق لري او خاص قوانين هغه روابط افاده کوي چې يوازي په يوه نظام (فرماسيون) پورې اړه لري.

تاريخي ماترياليزم نه شي کولی چې د ځانگړو فرماسيونونو د پرمختگ خاص قوانين هم په نظر کې ونه نيسي ځکه چې له دې څخه پرته د عمومي قوانينو په عمل باندې پوهيدل ناممکن دي. مثلاً که چيرې په مختلفو نظامونو (فرماسيونونو) کې يعنې په طبقاتي متضادو ټولنو او په سوسيالستي ټولنه کې د مولده قواو او توليدي مناسباتو د متقابل ارتباط خصوصيتونه په نظر کې ونه نيول شي نو سړي به دې باندې نه شي پوهيدلی چې د دغه متقابل ارتباط عمومي قوانين څنگه عمل کوي. مگر د يو لړ نورو ټولنيزو علومو مثلاً د سياسي اقتصاد پر خلاف د تاريخي ماترياليزم اصلي مضمون په عمومي توگه د ټولني او د هغې د عمومي قوانينو درک کول دي.

په سياسي اقتصاد کې معمولاً ځانگړي ټولنيز او اقتصادي نظامونه مطالعه کېږي. له اوله له پانگوالۍ څخه مخکېنۍ د نظامونو (فرماسيونونو) وروسته د کاپتاليزم (پانگوالۍ) او بيا د سوسياليزم اقتصادي مناسبات مطالعه کېږي. څرگنده خبره ده چې سياسي اقتصاد د عمومي اقتصادي قوانينو په موجوديت باندې د بطلان کرښه نه راکاږي مگر دا قوانين د دې علم اصلي مضمون نه تشکيلوي. سياسي اقتصاد زياتره د ځانگړو ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د پرمختگ خاص قوانين، د هرې بيلې

ټولنې د څومون اقتصادي قوانين مطالعه كوي مگر دا قوانين په بېلا بېلو فرماسيونونو كې سره توپير لري. د هغو د توپير په نظر كې نه نيول تر ټولو عمومي او بې مضمونه اصولو ته د سياسي اقتصاد اړول دي چې ډيرو بورژوازي اقتصادي پوهانو خپل آثار له هغو څخه ډك كړي او دا مشغوليت يې د توليد د عمومي قوانينو د څيړلو په حيث بنودلي دي. د هغوی په نامه د «انټي ډيورينگ» په اثر كې د ف. انگلس له استهزاء ډكي خبرې متوجه دي چې وايي «هغه څوك چې غواړي د اوريني ځمكې (د جنوبي امريكا يوه ډيره وروسته پاته سيمه ده - مترجم) د سياسي اقتصاد او د معاصر انگلستان د سياسي اقتصاد پورنگه قوانين منځ ته راوړي هغه صرف مبتدلي عمومي خبرې كوي او بس»*. د بشري ټولنې د پرمختگ په بېلابېلو مرحلو كې د توليد او د مادي نعمتونو د وېش د خاصو قوانينو مطالعه د سياسي اقتصاد اصلي مضمون شميرل كېږي.

په تاريخي ماترياليزم كې د عمومي قوانينو (څرگنده خبره ده چې د اقتصادي قوانينو نه بلكه د عمومي سوسيالوژيکو قوانينو) مطالعه كول بل مطلب لري. تاريخي ماترياليزم هم نه شي كولى چې د ځانگړو نظامونو (فرماسيونونو) د خاصو قوانينو اختلاف له نظره وغورزوي مگر د هغه اصلي توجه د تاريخي پروسې د عمومي قوانينو چې په ټولو يا كم تر كمه په يو څو ټولنيزو او اقتصادي نظامونو كې موجودې دي مطالعې ته اوښتي وي.

تاريخي ماترياليزم د تاريخي پروسې عمومي تيوري ده چې د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د پرمختگ د مطالعه كولو په اساس جوړه شوي ده او په عين زمان كې دا د ټولنيزو پديدو د ادراك متود شميرل كېږي. د ټولنې د پرمختگ د عمومي قوانينو پوهنه ټولنيز شخصيتونه او همدغدرنگه هغه پوهان چې د تاريخ د بېلا بېلو دورو يا د ټولنيز ژوند د ځانگړو اړخونو په مطالعه كولو بوخت دي د ادراك په سم طرز سره سنبالوي.

ځيني مؤلفين چې د بشري ټولنې د پرمختگ د عمومي قوانينو په باره كې د علم په حيث د تاريخي ماترياليزم له تعريف سره موافق دي

* ك. ماركس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۰ ټوك،

عقیده لری چی د طبقاتو او طبقاتی مبارزی، د دولت او ټولنیز انقلاب مسئلې د تاریخی ماتریالیزم په مضمون کی نه دی شاملې. د هغوی په عقیده تاریخی ماتریالیزم باید په داسی مسئلو باندی بوخت وی چی یوازی د ټولو فرماسیونونو سره ارتباط لری لکه مثلاً د ټولنی او طبیعت، د مولده قواو او تولیدی مناسباتو، زیربنا او روبنا او داسی نورو شیانو متقابل ارتباط، هغه څه چی د طبقاتی مبارزی په قانون پوری تعلق لری نو هغه په ټولو ټولنیزو فرماسیونونو کی حاکم نه دی، ځکه خو نو د هغه مطالعه کول د تاریخی ماتریالیزم په مضمون کی نه شاملیری. یو شمیر پوهان عقیده لری چی د طبقاتو، دولت او انقلاب په باره کی مسئلې باید د علمی کمونیزم په تیوری پوری تعلق ونیسی او نور پوهان دا مسئلې د عملی سوسیالوژی په چوکاټ کی وردننه باسی.

د عملی سوسیالوژیکو (اجتماعی) پلټنو سره د تاریخی ماتریالیزم د ارتباط په باره کی به وړاندی وغږیږو. مگر دومره وار د واره باید وویل شی چی د تاریخی ماتریالیزم له چوکاټ څخه د پورته ذکر شوو مسئلو ایستل د هغه د قوانینو د پوهیدلو محدودول دی.

د ټولنیز ژوند هغه قوانین چی تاریخی ماتریالیزم یی مطالعه کوی عمومی دی او دا عمومیت په دوه اړخیزه معنی دی. لومړی لکه مخکینی چی وویل شول په دې معنی چی دا قوانین په ټولو یا کم تر کمه په یو لړ ټولنیزو فرماسیونونو کی وجود لری. دوهم دا چی دا قوانین ځکه عمومی دی چی هغه د یوه سلامت ارگانیزم په صفت د ټولنی د ژوند د بیلا بیلو ساحو او مختلفو اړخونو تر منځ مناسبات څرگندوی. په همدې خصوصیت سره تاریخی ماتریالیزم د زیاترو ټولنیزو علومو څخه توپیر پیدا کوی.

په حقیقت کی سیاسی اقتصاد د ټولنیز ژوند یو اړخ مطالعه کوی چی هغه د خلکو اقتصادی او تولیدی مناسبات، د تولید، تبادلې او د محصولاتو د ویش مناسبات دی. حقوقی علوم دولت او حقوق، د خلکو تر منځ سیاسی او حقوقی مناسبات مطالعه کوی. نور علوم شته چی د ټولنی د معنوی ژوند دا یا هغه اړخونه مطالعه کوی لکه بڼکلا پیژندنه، ادبیات پیژندنه، پوهنه او روزنه او نور. د دغو علومو په مقایسه د تاریخی ماتریالیزم خصوصیت په دې کی دی چی هغه د ټولنیز ژوند د بیلا بیلو اړخونو تر منځ روابط راسپړی، مثلاً تاریخی ماتریالیزم دا بڼی چی د

تولنی د اقتصادی نظام او په دې اساس د پیدا شوو سیاسي موسسو او ایديالوژیکو شکلونو تر منځ، د ټولنیز ژوند او ټولنیز شعور تر منځ کوم ارتباط موجود دی. په مارکسیستي ادبیاتو کې منل شویده چې دغه ډول قوانین د سوسیالوژیکو (اجتماعي) قوانینو په نامه یاد شي. د اقتصادی قوانینو پر خلاف دا قوانین د نفوذ پراخه ساحه لري او هم د ابتدایي مرحلې په حیث د تولیدي مناسباتو او هم د هغو د مولود په صفت د ایديالوژیکي مناسباتو تر منځ ارتباط او پیوند احتوا کوي. مگر که په پراخ مقیاس د سوسیالوژیکو قوانینو په باره کې خبرې وشي نو هم اقتصادی قوانین چې طبعاً ټولنیز قوانین شمیرل کېږي په هغه جمله کې شاملېږي. کله چې و. ای. لېنین «له اقتصادی قوانینو څخه د سوسیالوژیکو قوانینو د جدا کولو» * د کانت د نوو پیروانو د نظریې سره خپل مخالفت څرگند او نو زموږ په نظر یې دا مفهوم په ستر مقیاس استعمال کړی و. د «اقتصادی» مفهوم څخه د «سوسیالوژیک» مفهوم د بیلولو په باره کې د پ. سترووی د پیشنهاد په هکله و. ای. لېنین ویلي و چې دا مفکورې «په تعریف کې د تر ټولو بې معنی او غیر عملي لوبې څخه پرته چې د کانت پیروانو د «مفاهیمو د انتقاد» غټ او یا حتی د «ادراک» نوم ورته ورکړی د بل هیڅ شی معنی نه لري. زه اصلاً نه پوهیږم چې د دغسې توپیر ټاکل څه معنی درلودلې شي؟؟ څنگه کیدلې شي چې اقتصادی د ټولنیز دباندي وي؟؟» **.

و. ای. لېنین د «ټولنیز» کلمه دلته په پراخ مقیاس استعمال کړېده. په دې مفهوم هغه د «اجتماعي» سره (د طبیعي پر خلاف) یو شی ده. اقتصادی مناسبات او پروسې لکه چې و. ای. لېنین ذکر کړيدي په ټولنیزو پدیدو پورې تعلق نیسي. کله چې د «ټولنیز» کلمه په محدود مقیاس استعمالېږي نو مطلب ترې د تولنی ټولنیز جوړښت، د هغې د طبقاتو او ټولنیزو ډلو، د هغو د سازمانونو تر منځ متقابل روابط، د ذاتونو یعنی د ټولنیزو ډلو، شخصیتونو او نورو تر منځ چې ټولنیز مناسبات پر مخ بیاني اړیکې دي. په دې مفهوم و. ای. لېنین مثلاً د کار د اشتراکي کولو مادي پروسې، د ابتدایي مرحلې په حیث د تولیدي

* و. ای. لېنین. کلیات، ۵۵ ټوک، ۱۶۶ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۴۶ ټوک، ۳۰ مخ.

مناسباتو بدلونونه او هغه مناسبات چي د هغو په اساس منځ ته راځي او کوم چي د «پروسي د ټولنيز اړخ» د کارگرو د پوځي او پوښتي کيدلو او متشکل کيدلو» * په حيث تعريف کيدلي شي سره بيلول. د خاصو ټولنيزو علومو او په هغه جمله کي د سياسي اقتصاد پر خلاف تاريخي ماترياليزم د يوه تمام واحد په حيث د ټولني د پرمختگ سره سروکار لري.

البته يو بل ټولنيز علم هم شته چي په عمومي ډول د ټولني د ټولو اړخونو د متقابلې اغيزي په رڼا کي د هغې پرمختگ مطالعه کوي او دا مدني تاريخ دی. مگر تاريخ دا وظيفه لري چي د تاريخي حوادثو مشخص جريان ترسيم او توضيح کړي خو تاريخي ماترياليزم نظري علم دی او وظيفه يې دا ده چي هغه عمومي قوانين کشف کړي چي د دغو يا هغو هيوادونو يا ولسونو د ژوند د حوادثو پر مشخص پرمختگ تسلط لري.

په کتابونو کي عقیده څرگنده شویده چي د علم په حيث د تاريخ او د تاريخي ماترياليزم تر منځ توپير په موضوع نه بلکه د هغې د پلټنې په طرز کي او په دې کي پروت دی چي مورخ د تاريخي او ټولنه پيژندونکي د منطقي طرز څخه استفاده کوي. په رښتيا هم د تاريخي او منطقي متودونو (طرزونو) تر منځ توپير د تاريخي علم او د تاريخي ماترياليزم د تيوري خصوصيتونه ټاکي. مگر د پلټنو او څرگندولو د متودونو دا توپير د دغو علومو د مضامينو د خصوصيتونو څخه سرچينه اخلي. سره د دې چي تاريخي علم نه يوازي د ټاکلو دورو قوانين په کاروي بلکه کشفوي يې هم بيا هم خالص قوانين د هغه د پلټنې مضمون نه شميرل کيږي. د تاريخ علم د ټولني په کومه کي چي د هغو قوانينو چي هم د تاريخي ماترياليزم او هم د ټولو نورو ټولنيزو علومو له خوا مطالعه کيږي د پرمختگ ټاکلي جريان مطالعه کوي او توضيح کوي.

اوس به د پخوانۍ، اوسنۍ او راتلونکي زماني سره د تاريخي او نظري علومو ارتباط وڅيړو. اکثراً ويل کيږي چي نظري ټولنيز علوم اوسنۍ زمانه او تاريخ تيره زمانه مطالعه کوي. دې کي شک نشته چي تيره زمانه د تاريخي پوهنې عمده مضمون

* و. ا. لېنين. کلیات، ۱ ټوک، ۱۷۸ مخ.

تشکیلوی. مگر دا یوازی تیره زمانه نه ده. د تیری او اوسنۍ زمانې، د اوسنۍ او راتلونکې زمانې تر منځ ټول متحرک دی. تاریخي علم کم تر کومه په خپلو ځینو برخو کې (په هغو کې چې انگریزان یې «current history» یعنی روان تاریخ بولي) د اوسنۍ زمانې سره هم سروکار لري. د تاریخي پلټنو څخه د آینده زمانې د پاره هم ځینې نتیجې اخستل کیدلای شي. سره د دې چې علمي پیشگویی او مخکینی لید په عمومی توګه د نظري علومو وظیفه شمیرل کیږي چې د پدیدو قانونمندی راسپړي بیا هم تاریخي علم په دې بنیاد چې هغه په تجربوي توګه پدیدې نه ترسیموي نو هم د دې قدرت لري چې ځینې مشخص قانونمندی څرګندی کړي او د دې مطابق د راتلونکې زمانې پیش نظر وويني.

خاص ټولنیز علوم په اصطلاح د مدني تاریخ او همدغه رنګه د تاریخي ماتریالیزم پر خلاف د ټولنیز ژوند د ځانګړو اړخونو پرمختګ پلټي، د هغو تاریخ راسپړي یا د هغو تیوري جوړوي. د دغو علومو له خوا مطالعه کیدونکي قوانین د ټولنیز ژوند په دغو یا هغو ځانګړو ساحو کې نفوذ لري. کله کله د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د تصنیف په وخت کې هغه د ټولنې د اقتصادي، سیاسي او معنوي ژوند په قوانینو باندې ویشل کیږي چې د ټولنیز ژوند بیلا بیلې ساحې احتواء کوي. د تاریخي ماتریالیزم قوانین په دغسې تصنیف کې نه ځایيږي ځکه چې د ټولنې د بیلا بیلو اړخونو د متقابلې اغیزې په رڼا کې د هغې پرمختګ څرګندوي. دا قوانین د ټولنیز ژوند د مختلفو اړخونو تر منځ مثلاً د ټولنیز ژوند او ټولنیز شعور، د زیربنا او روبنا، اقتصاد او سیاست او نورو تر منځ متقابل مناسبات او متقابل روابط ښيي.

په دې مفهوم د طبقاتي مبارزې قانون سره د دې چې هغه په ټولو فریاسیونونو کې مسلط نه وي او د ټولنیز انقلاب قانون سره د دې چې په غیرطبقاتي ټولنه کې ټولنیز انقلابونه له منځه ځي د عمومی قوانینو په جمله کې شامل دي. د طبقاتي مبارزې قانون وایی چې په هغو ټولنو کې چې په متضادو طبقو ویشل شوي وي «هر ډول تاریخي مبارزه — که په سیاسي، مذهبي، فلسفي یا په کومه بله ایدیالوژیکه ساحه کې تر سره شي — په حقیقت کې یوازي د ټولنیزو طبقاتو د مبارزې لړ یا زیات څرګند ښکارندوي شمیرل کیږي او د دغو طبقاتو موجودیت او

په عين حال كې يو له بله سره د هغوی مبارزه پخپل وار د هغوی د اقتصادي وضعیت، د پرمختګ د سوبې، د توليد او ورپورې د مربوطې تبادلې د خصلت او طرز مولود شميرل کېږي.* د ټولنيز انقلاب قانون همدغه رنگه هغه بدلونونه چې د ټولنې د ژوند په بېلا بېلو ساحو کې يعنې په اقتصاد، سياست او ايډيالوژۍ کې تر سره کېږي احتوا کوي. ټولنيز انقلاب د ټولنيز ژوند په دغو ټولو ساحو کې ريښوي بدلون او اوښتون دی چې د يوه ټولنيز او اقتصادي فرماسيون څخه بل لا اوچت فرماسيون ته په تبديلي کې تر سره کېږي.

د ټولنې د پرمختګ د عمومي قوانينو او د ټولنيز ژوند د بېلا بېلو اړخونو د پرمختګ د قوانينو تر منځ کوم متقابل ارتباط موجود دی؟ آيا عموماً سمه خبره ده چې د ټولنيز ژوند د ځانګړو څانګو مثلاً د سياسي او معنوي اړخونو د پرمختګ د مخصوصو قوانينو په باره کې مسئله مطرح شي؟

د هر مارکسيست د پاره دا اصل مسلم دی چې حقوقي، سياسي او نور ايډيالوژيک مناسبات لکه د دولت د شکل په شان پخپل پرمختګ کې د ټولنې د اقتصادي بنسټ چې پر هغو باندې فيصله کوونکې تاثير کوي بدلون څرګندوي. لځکه خو نو هغه بيخي خپلواک تاريخ نه لري او د زيربنا څخه په ځانګړې توګه نه شي خپرل کېدلی. مګر دا د بېلا بېلو ټولنيزو پديدو نسبتې خپلواکي نه تردیدوي.

د ۹۰ کلونو پخپلو ليکونو کې چې د تاريخي ماترياليزم په باره کې يې ليکلي وو ف. انگلس دا مسئله د کار د ټولنيز ویش له نقطه نظره وڅېړله. د ټولنيز ژوند هره ساحه د کار د ویش د خاصې ساحې په حيث خپرل کېدلی شي چې په اقتصاد پورې د خپل ټول پيوستون سره سره نسبتې خپلواکي او د اقتصاد پر پرمختګ باندې د متقابلې اغيزې قدرت لري. د کار د ویش د هرې دغې ساحې نسبتې خپلواکي د هغو خلکو په نزد چې په دغو ساحو کې مشغول دي له اقتصاد څخه د دغو يا هغو ټولنيزو پديدو د پرمختګ د خپلواکۍ تخيل پيدا کوي. مثلاً د ټولنيز ژوند د ادراک سره د يواځيز او ميتافزیک برخورد له امله چې جز له

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۱ ټوک،

کل څخه شلوی او بیلوی د تاریخ په نسبت د ایډیالستیک نظر د پیدایښت د پاره امکان پیدا کيږي چې د هغه مطابق د حقوقي نظریو، مذهبي عقایدو او فلسفي تعلیماتو پرمختګ ګڼي صرف د «مفکورو د توارث» یعنی له اقتصاد څخه پرته د یو ډول مفکورو پر بل ډول مفکورو باندې د تاثیر په څیر کې تر سره کېږي. په استثماري ټولنو کې د تاریخ په نسبت دغسې نظر د حاکمو طبقاتو په ګټو ساتل کيږي او ټینګيږي.

د «مفکورو د توارث» په باره کې تصور په حقیقت کې خیالي دی ځکه لکه څنګه چې وویل شول هیڅ یوه فکري ساحه پرته له بنسټ څخه تاریخي پرمختګ نه شي کولی او بالاخره د اقتصادي اساس خوځون څرګندوي. مګر کډایي مطلقه خپلواکي د رښتوني موجودي نسبتې خپلواکۍ سره چې په اقتصادي نظام پورې د هري مفکوروې ځانګې د عمومي متابعت په چوکاټ کې ځای لري باید یو شي و نه شمیرل شي. دا نسبتې خپلواکي د دې ساده حقیقت څخه سرچینه اخلي چې د ټولو مفکوروې شکلونو په انکشاف کې ټاکلي توارث موجود دی یعنی د دې انکشاف په هره تاریخي مرحله کې خلک په هر صورت له هغه څه څخه استفاده کوي چې د هغوی د اسلافو له خوا ایجاد شوي دي.

ف. انگلس د تولید او سوداګرۍ د متقابل ارتباط په مثال سره د نسبتې خپلواکۍ چې د ټولنې د ژوندانه مختلفې ساحې د هغې خاوندې وي موجوده ټولې ښکاره کوي. بالاخره تولید فیصله کوونکې رول لري. مګر په مجردې چې سوداګرۍ په تاریخي لحاظ د اقتصادي ژوند خاصې ساحې ته واوړي نو ځانته پرمختګ کوي چې په هغه باندې په عمومي او کلي توګه د تولید د پرمختګ قوانین تسلط لري مګر کوم چې په ځانګړو برخو کې او د دې عمومي ارتباط په چوکاټ په هر صورت خپل قوانین لري*.

د همدې په شان د روبنا د بیلا بیلو څانګو پرمختګ هم کيږي. په عمومي او کلي توګه د هري یوې دغې څانګې پرمختګ د اقتصادي پرمختګ تابع وي مګر د دې ارتباط په چوکاټ کې دا پرمختګ خپل

قوانین او د دې قدرت لری چی پر اقتصادی مناسباتو باندی مقابله اغیزه وکړی.

د تاریخی ماتریالیزم اصول چی ټولنیز شعور د ټولنیز ژوند انعکاس شمیرل کیږی هغه عمومی قانون ښکاره کوی چی د ایدېالوژی د ټولو شکلونو پرمختگ د هغه تابع وی. مگر په عین حال کی هر یو دغه شکل لمخاته خصوصیتونه لری. په هنر، فلسفه، اخلاقو او نورو کی عین ټولنیز مناسبات په لمخاته ډول انعکاس مومی.

که چیری د دې انعکاس مخصوص قوانین نه وای موجود نو په هغه صورت کی به هغو علومو چی د ټولنیز شعور د لمخاګرو شکلونو په مطالعه کولو بوخت دی د خپلواک موجودیت حق نه درلودلی. که چیری د ژوند د هنری ترسیم هیڅ ډول مخصوص قوانین نه وای موجود نو مثلاً ښکلا پیژندنې او د هنر پیژندنې مختلفو څانګو به څه شی مطالعه کولی؟ د دغسی قوانینو تردیدول به په ساده بیان سره د علم د مربوطو څانګو د وظیفو د محدودولو په معنی وی.

نه یوازې د ټولنیز ژوند بلکه د ډول ډول ټولنیزو سازمانونو او ادارو د بیلا بیلو څانګو مخصوص قوانین موجود دی. مثلاً د ټولنی د سیاسی ژوند په ساحه کی د دولت، ګوند کارګری اتحادیو او نورو قوانین شته دی. د مثال په توګه به پرولتاری ګوند راواخلو. سیاسی ګوند د طبقی یوه برخه ده ځکه خو نو د هغه پرمختگ د طبقاتی مبارزې په عمومی قوانینو سره ټاکل کیږی. مگر دا عمومی قوانین د ګوند په پرمختگ باندی څنګه اغیزه کوی؟ و. ای. لېنین څو څو ځله په ټینګار ویلی دی چی هغه اختلافونه چی د کاپیتالستی ټولنی په شرطونو کی (او عموماً د متضادو طبقاتو د موجودیت په شرطونو کی) په کارګری نهضت او دننه په ګوند کی پیدا کیږی اصلاً تصادفی نه دی او د هغو علت نه خو د لمخاګرو کسانو یا ډلو په اشتباهاتو او نه خو په ملی خصوصیاتو یا عنعناتو په نفوذ پوری اړه نه لری. د دغو اختلافونو سرچینه د کارګری نهضت په رشد او د ټولنی د بیلا بیلو قشرونو څخه د پرولتاریا کتارونو ته د ډیرو کسانو په داخلیدو کی چی د خپلو نظریاتو، عاداتو او نورو له لحاظه توپیر لری پروت دی. د کارګری طبقی نامتجانسوالی، په هغی کی د بیلا بیلو قشرونو موجودیت او د کوچنی بورژوازی او بورژوايي ایدېالوژی فشار هغه تر ټولو زیات

عمومي ملتونه دي چې د طبقاتي مبارزې د پرمختګ د هر بدلون په اثر د کارګري طبقي د ګوند په دننه کې اختلافونه او تضادونه پيدا کوي. دا تضادونه د اپورتونيزم پر ضد د پرولتاريا د اصلي ګټو په لاره کې د اصولي مبارزې له لارې له منځه تللي شي چې د هغې په نتيجه کې ګوند پخپلې او ټينګېږي. د شوروي اتحاد د کمونست ګوند تاريخ او د سوسيالستي انقلاب د بری او په شوروي اتحاد کې د سوسيالستي ټولنې د جوړولو په لاره کې د دې ګوند مبارزه د همدې شي تعليم ورکوي. په اوسني وخت کې د رېويزيونيستم (تجدید نظر غوښتنې) او دوګماتيزم پر ضد د نړۍ د بېلا بېلو هيوادونو د کمونستي او کارګري ګوندونو مبارزه چې په هغې کې بين المللي کمونستي نهضت ټينګېږي د کارګري طبقي د ګوند په پرمختګ کې دا قانونمندی ټاييدېږي.

هغه مخصوص قوانين چې د ټولنيز ژوند په بېلا بېلو ساحو کې عمل کوي د عمومي قوانينو څخه نه شي جلا کيدلی. هر بېل ټولنيز او اقتصادي فرماسيون خاص ټولنيز ارګانيزم دی چې د پيدايښت، پرمختګ او بل فرماسيون ته د انتقال خپل قوانين لري. د ټولنيز ژوند د ځانګړو اړخونو په مطالعه کولو کې د هغو د پرمختګ قوانين يوازي په هغه صورت کې درک کيدلی شي چې هغه د کل د جز په حيث د عمومي قوانينو سره په ارتباط کې وڅېړل شي. په دې کې د اقتصاد پرمختګ چې بالاخره د تاريخي پروسې لوري ټاکي د ټولنې په پرمختګ باندې فيصله کوونکې اغېزه کوي.

د خاصو قوانينو د مطالعې سره دغسې برخورد د معاصرې بورژوايي امپيريک (يعنې ترثيمي او تجربوي) سوسيالوژۍ د برخورد سره چې ټولنه د يوه بشپړ ارګانيزم په حيث نه بلکه د ګڼ شمير ډول ډول ټولنيزو پديدو د مجموعې په حيث ګڼي اصلاً مغايرت لري. اکثراً «سيکروسوسيالوجيستان» د ټولنيز ژوند ډير نشوکی او حتی دوهمه درجه نه بلکه «لسمه درجه» اړخونه د پلټنې د موضوع په حيث غوره کوي. تر ټولو مهمه خو دا ده چې د دغو اړخونو څېړنه چې د کل څخه په بيلتون کې ترسره کېږي غير علمي نتيجه ورکوي. د ډيرو بورژوايي ټولنه پيژندونکو په نزد د جزئي پديدو مطالعه کول د معاصرې ټولنې د پرمختګ د اساسي تمايلاتو او د هغې د طبقاتي تضادونو څخه د پام د اړولو او د هغو د غلې کولو وسيلې ته بدلېږي. د لېنين کلمات

چی د سترووی پر ضد متوجه وی پوره په دغسی «پلتنو» پوری تعلق لری
چی ویلی یی و چی «دا د علم څخه سر غړول، په هر ډول تعمیم باندی
چورت نه خرابول د تاریخی پرمختگ د هر ډول «قوانینو» څخه
پتیدل، ځنګل * په ونو باندی پټول دی...» * *

اوس د لویدیز زیاتره غیر مارکسیستی ټولنه پيژندونکی هم د
بورژوازی امپیریک سوسیالوژی په محدودیت باندی اعتراف کوی.
ټاکلی او مشخصی پلټنی چی د تاریخی ماتریالیزم له موقف څخه د
حقیقی موادو په تعمیم باندی ولاړی وی د تیوری شتمن کولو ته هم
خدمت کوی. له تاریخی ماتریالیزم سره خلاق برخورد د دې غوښتنه
کوی چی هغه د یوې جامدی نقشی په حیث نه بلکه د یوه ژوندی طرز
په حیث چی د ټولنی د تر ټولو مختلفو پدیدو په مطالعه کی او د
ټولنیز ژوند د تر ټولو مهمو مسئلو په حل کولو کی ترې استفاده
کیری وڅیړل شی. د دغسی مطالعی فوق العاده نمونه د «ستر ابتکار»
تر عنوان لاندی د و. ای. لنین اثر دی. د دې اثر لومړۍ پاڼی
د کمونستی سبوتنیکونو (داوطلبانه کارونو) د پیدایښت د پروسې دقیق
ترسیم ته وقف شوی چی د هغی له تحلیل څخه وروسته د کار سره د
خلکو په مناسباتو کی د اوښتون، د نوی ټولنیزم دسپلین د ترتیبولو،
د طبقاتو د له منځه وړلو د لارو او نورو مسئلو په باره کی تر ټولو
ژور سوسیالوژیک استنتاجونه کیری.

تاریخی ماتریالیزم چی بشری ټولنه، د هغی د پرمختگ قوانین د یوه
مضمون په حیث مطالعه کوی نو باید د ټولنیز ژوند ډول ډول شکلونه،
د ټولنیز ژوند عناصر (مثلاً طبقات، ملتونه او نور) هم عموماً د ټولنی
په ژوند کی د هغوی د مقام او رول د نظره مطالعه کړی. په عین
زمان کی ډیری ټولنیزې پدیدې (مثلاً سیاسي او حقوقي مناسبات) چی د
دې عموسی نظره د هغو څیړل د تاریخی ماتریالیزم د مسئلو په چوکاټ
کی داخلیری د خاصو ټولنیزو علومو د ځانته پلټنی مضمون تشکیلوی.

* د لنین مطلب مروج روسی متل دی چی وایی «د ونو په منځ
کی ځنګل نه وینی». دا متل د هغه سړی په باره کی ویل کېږی کوم چی
جزئیاتو ته ځیر کېږی خو عموسی (کل) شی ته توجه نه کوی.
* * و. ای. لنین، کلیات، ۲۵ ټوک، ۴۴ مخ.

د دغو علومو شمیر زیات دی او داسې ښکاري چې شمیر به یې نور هم زیات شي لکه چې د ټولنیزو علومو د طبقه‌بندي پروسه لا نه ده بشپړه شوی. لکه د نوو لا زیاتو تخصصي ټولنیزو علومو چې د ټولنې د دغو یا هغو اړخونو په مطالعه کولو بوخت وي پیدایښت پوره ممکن دی.

همدغه‌رنګه د سوسیالوژۍ سره د تاریخي ماتریالیزم د مناسباتو په باره کې مسئله هم منځ ته راځي.

تاریخي ماتریالیزم پخپلو فلسفي اصولو کې له عمومي دیالکتیک او ماتریالیستیک نړۍ لید سرچینه اخلي په همدغه وخت کې د بشري ټولنې او د هغې د پرمختګ په باره کې هم خاص او هم تر ټولو عمومي علم او عمومي سوسیالوژیکه تیوري ده چې د ټولنې مشخص جوړښت، په ټولنیزو ډلو باندې د هغې ویش، د موده قواو او تولیدي مناسباتو تر منځ د متقابل پیوند، د سیاسي نظام او د ټولنیز شعور تر منځ د متقابل پیوند او داسې نور مسایل تحلیلوي.

د ټولنې په څیر د داسې مغلق او ډیر ډلېز شي هراړخیزه مطالعه باید هم عمومي او هم خاصې مسئلې احتواء کړي. لکه دا مصلحت‌آمیزه ده چې د عمومي سوسیالوژیکي تیورۍ په حیث د تاریخي ماتریالیزم تر څنګ خاصې سوسیالوژیکي تیورۍ هم چې د مشخصو ټولنیزو پروسو د توضیح کولو وظیفه لري ودرول شي. دا تیورۍ د ټولنیزو شیانو (مثلاً کورنۍ، کار او نور) د تحلیل او توضیح سره ارتباط لري. هغه زیاتره د امپیریکو موادو سره پیوند لري او د ټولنیز ژوند په بیلابیلو ساحو کې د عمومي تیورۍ او مشخصو پلټنو تر منځ منځنۍ او واسطه کړۍ شمیرل کیږي.

په وروستیو کلونو کې په شوروي سوسیالوژیکو ادبیاتو کې داسې نظریه تایید شوه چې د هغې مطابق د سوسیالوژیکي پوهنې ډول ډول سوي موجودې دي چې د ټولنیزو پدیدو زیات یا کم پراخې ساحې احتواء کوي. لکه څنګه چې مخکې وویل شول تاریخي ماتریالیزم د سوسیالوژیک استنتاج له مخې داسې علم دی چې په عمومي توګه د ټولنې د پرمختګ قانونمندی راسپړي.

په عین زمان کې لا زیاتې مشخصې سوسیالوژیکي تیورۍ هم ضروري دي چې د خلکو د جمعیتونو او ټولنیزو تاسیساتو (مثلاً د کورنۍ د

شکلونو او وظیفو، د خلکو د میشتیدلو د شکلونو او نورو) د ځانګړو شکلونو په مطالعه کولو بوختی وی. دا تیوری د ټولنیز ژوند د ځانګړو اړخونو او شکلونو په درک کولو کې د تاریخي ماتریالیزم له متود څخه استفاده کوي او په اصطلاح د سوسیالوژیکو پلټنو راتلونکي سويه تشکیلوي.

بالاخره سوسیالوژیک علم (د ټولنې پیژندنه) مشخصی اسپیریکی (تجربوي) پلټنې چې یا د تماسو هیوادونو په مقیاس او یا په ځانګړو سیمو، فابریکو او نورو حدودو کې ترسره کېږي احتواء کوي. دا پلټنې مستقیماً عملي وظیفو ته مثلاً د فابریکو یا سیمو د ټولنیز پرمختګ چارې ته خدمت کوي. مګر دغه ډول پلټنې هم بې له تیورۍ څخه په کامیابۍ سره په ژوند کې نه شي عملي کیدلی.

د قاعدې سره سم مشخصی ټولنیزې پلټنې د بیلا بیلو ټولنیزو علومو د نمایندګانو د ګلون غوښتنه کوي. مثلاً د کار د سوسیالستي شکلونو پرمختګ، د تولید د کارکوونکو کلتوري او تخنیکي رشد، د سوسیالستي ټولنې د تولیدي مناسباتو تکامل او نور عوامل باید هم د فیلسوفانو هم د اقتصادي پوهانو او هم د مؤرخینو له خوا د خپل نظر څخه مطالعه کړي شي. لکه چې تجربه ښیي د پوهنې د بیلا بیلو څانګو د متخصصینو همدغسې وحدت د مشخصو سوسیالوژیکو پلټنو په وخت کې تر ټولو ګټور ثابتېږي.

د ټولنې په باره کې د بیلابیلو علومو خصوصیتونه د هغو د مفاهیمو په سیستم کې هم خپل انعکاس مومي.

د ټولنې په باره کې علوم لکه د نورو علومو په شان ځانته د مفاهیمو تمام سیستم لري چې د ټولنیز ژوند تر ټولو مهم اړخونه او د هغه د پدیدو روابط څرګندوي. د ټولنیزو علومو مفاهیم د خپلو قوانینو په څیر د ورته علایمو له مخې سره پیلیږي او تصنیف کېږي. مثلاً عمومي تاریخي مفاهیم شته چې کار، سولده قواوي، تولیدي مناسبات او د تولید طرز په هغو پورې تعلق نیسي. هغه مفاهیم چې د یو لړ نظامونو خصوصیات څرګندوي عبارت دي له طبقې، ملت، دولت او نورو څخه. بالاخره داسې مفاهیم هم شته چې د یوه ځانګړي نظام (فرمسیون) خصوصیت ښیي، مثلاً اضافي ارزښت، پانګه او نور. دا مفاهیم

د ک. مارکس په قول د «موجود ژوند شکلونه، د موجودیت صفات او اکثراً یوازې د دې ټاکلې ټولنې لمانځګرې اړخونه څرګندوي» *.

د دې تر څنګ د ټولنیزو علومو مفاهیم د یوې بلې علامې له مخې هم په عمومي او خاصو مفاهیمو باندې ویشل کېږي. داسې مفاهیم شته چې د ټولنې لمانځګرې اړخونه یا د ټولنیزو پدیدو لمانځګرې ډلې څرګندوي. مثلاً په سیاسي اقتصاد کې د ارزښت، پانګې او نور مفاهیم، په حقوقي علومو کې د دولت، حق او نور مفاهیم. تاریخي ماتریالیزم د همدغسې مفاهیمو سره سروکار لري مګر د ذکر شوو علومو پر خلاف یې په بل ارتباط کې څیږي. تاریخي ماتریالیزم په عمومي ډول د ټولنې په ژوند کې د دغو علومو له خوا د منعکس شوو ټولنیزو پدیدو مقام څرګندوي، مثلاً د روبنا د عناصرو په حیث دولت او حق مطالعه کوي. تاریخي ماتریالیزم د زیاتو عمومي مفاهیمو سره چې د ټولنې د جوړښت اساسات څرګندوي د هغو پیوند راسپړي.

د تاریخي ماتریالیزم تر ټولو عمومي مفاهیم یو په بل پورې مربوط دي یعنې دا چې د تضادونو تر منځ چې یو له بل سره د وحدت په حال کې باطني رابطه څرګندوي. ټولنیز ژوند او ټولنیز شعور، مادي او ایډیالوژیک مناسبات، زیربنا او روبنا، عیني شرایط او ذاتي عامل او نور له دې جملې څخه دي. د «ټولنیز ژوند» مفهوم یوازې د «ټولنیز شعور» د مفهوم سره په ارتباط او د «عیني شرطونو» مفهوم د «ذاتي عامل» د مفهوم سره په ارتباط کې معنی لري. د دې ارتباط څخه بهر هغه اصلاً نه شي څیړل کېدلی. مثلاً زیربنا یوازې د روبنا سره یوځای څیړل کېږي. غیر له دې اقتصادي نظام د تاریخي ماتریالیزم نه بلکه د سیاسي اقتصاد د مطالعې موضوع ګرزي.

د هغو مفاهیمو تر څنګ چې د ټولنیز ژوند د بیلا بیلو اړخونو ارتباط څرګندوي په تاریخي ماتریالیزم کې داسې مفاهیم هم شته چې د ټولنې تماسیت (مثلاً ټولنیز اقتصادي فرماسیون) ښکاره کوي. د داسې مفاهیمو لکه د مولده قواو او تولیدي مناسباتو، د تولید د طرز، طبقاتو، دولت او نورو پرمخ چې د ټولنیز ژوند لمانځګرې خواوې او

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۶؛ ټوک، لومړۍ برخه، ۳۳ مخ.

شکلونه سره بیلوی، د ټولنیز او اقتصادي فرماسیون مفهوم په عمومي ډول د ټولنې چې ضمناً د تاریخي پرمختګ په دغه یا هغه مرحله کې واقع وي خصوصیت څرګندوي.

د ماتریاليستي دیالکتیک د علمي متود د غوښتنو سره سم تاریخي ماتریالیزم ټولنه نه یوازې د هنې په تمامیت او د ټولنیز ژوند د بېلا بېلو اړخونو د تعامل بلکه په دایمي خوځښت او پرمختګ کې څېړي. لکه په تاریخي ماتریالیزم کې داسې مفاهیم شته چې د ټولنې د پرمختګ د پروسو خصوصیتونه څرګندوي. مثلاً تاریخي انکشاف چې ټولنیز پرمختګ یعنی ترقي څرګندوي او معکوس مفهوم یعنی تاریخي په شاتګ یعنی قهقري او همدغه رنګه ټولنیز انقلاب او ریفورم (اصلاح) چې د ټولنې د تغییراتو خصوصیتونه څرګندوي له دې جملې څخه دي.

د مفاهیمو تنوع تاریخي ماتریالیزم او نورو ټولنیزو علومو ته امکان ورکوي چې د ټولنې د ژوند ټول تغلیق او هراړخیزتوب ترسیم کړي. په عمومي قوانینو او مفاهیمو باندې پوهه (پوهیدل) ټول ټولنیز علوم د درک کولو په سم او اطمیناني متود سره سمبالوي. په مارکسیستي مفهوم سره د متود مطلب یوازې د ادراک د طرزونو او ډولونو مجموعه نه ده. دا د عمومي قوانینو چې د خپل عمومیت په وجه د واقعیت د مطالعه کیدونکې ساحې د ځانته او خاصو پدیدو د درک کولو د پاره ترې استفاده کیدلې شي انعکاس دي. د ماتریاليستي دیالکتیک قوانین او مفاهیم لکه د ادراک د عمومي طرز حیثیت لري چې همدغه قوانین او مفاهیم په طبیعت، ټولنه او تفکر کې د پدیدو تر منځ عیني، مهم او ضروري پیوند ښکاره کوي. د تاریخي ماتریالیزم چې د ټولنې پیژندنې عمومي متودولوژي شمیرل کېږي او د خاصو علومو په نسبت (مثلاً سیاسي اقتصاد د صنعت، کرنې، تجارت او نورو څانګو د اقتصاد په نسبت) د زیاتو عمومي ټولنیزو علومو قوانین او مفاهیم د ټولنیزو پدیدو په درک کولو کې همدغسې رول لوبوي. ضمناً خاص او عمومي علوم یوازې د خپل متقابل پیوند په شرط ډیر موفقانه او ګټور پرمختګ کولی شي. خاص علوم (مثلاً حقوقي، هنر پیژندنه او نور) د ټولنې د ژوند دغه یا هغه اړخونه او همدغه رنګه ځانګړې ټولنیزې پدیدې مطالعه کوي مګر هغه یوازې په هغه صورت کې د دغو پدیدو د پرمختګ قوانین کشفولی شي چې په عمومي توګه

د ټولنې په ژوند کې د هغو د مقام پېژندل او د بشري ټولنې د پرمختګ د عمومي قوانینو پېژندل چې تاریخي ماتریالیزم یې پوهولی شي په نظر کې ونیسي. هغه مورخ چې د تاریخي ماتریالیزم د متود پیروي نه کوي د حقایقو د کلکسیون په جوړولو محکوم وي. د هغه د پاره سخته ده چې په تاریخي پروسه کې د علت او معلول متقابل پیوند معلوم کړي او هغه مجبور دی چې د دې پروسې په ترسیم او توضیح باندې اکتفا وکړي. تاریخي ماتریالیزم ټولنیز علم د ادراک په علمی متود او د کارګري طبقې ګوند د انقلابي عمل په متود سره سنډالوي.

۳. د طبیعت له قوانینو څخه د ټولنیز ژوند د قوانینو کیفی توپیر

په مارکسیستي توګه د ټولنیز ژوند د پوهیدلو سرچینه د طبیعت او د ټولنې د یووالې په پېژندلو او همدغه رنګه د ټولنیز ژوند د کیفی خصوصیت چې زموږ د ټولې چاپیریالې نړۍ څخه د ژوند د خاصې ساحې په حیث هغه بیلوی په پېژندلو کې پرته ده. دا د هغو ځینو قوانینو چې هم د طبیعت په ساحه او هم د بشري تاریخ په ساحه کې د هر ډول خوځښت او پرمختګ دپاره اعتبار لري د موجودیت موجب شمیرل کېږي. دا د ماتریالیزستي دیالکتیک قوانین دي، مثلاً د پرمختګ د پروسې د باطني مضمون په حیث د تضادونو د یووالې او مبارزې قانون، کیفیت ته د کمیت د اوښتون قانون او داسې نور. مګر پخپله دغه عمومي قوانین د ژوند په بیلا بیلو څانګو کې په مختلفو ډولونو تبارز مومي. مادي نړۍ د پرمختګ له یو لړ مرحلو څخه تیرېږي او په ضمن کې په هره مرحله کې د نور قوانین مسلط وي یعنې دا چې د هماغه یوه عمومي خوځښت د تبارز نور شکلونه تسلط لري...»*.

د دې خبرې معنی دا ده چې د نړۍ د وحدت د پېژندلو تر

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه ، ۲۰ ټوک، ۵۵۳-۵۵۴ مخ.

ځنگ موږ د هغې تنوع هم پېژنو د کومې له مخې چې د ژوند په هره ساحه او د خوځون په هر شکل کې ځانته مشخص او خاص قوانین موجود دي. بشري ټولنه هم همدغسې قوانین لري.

په دې وجه د طبیعت قوانین او حتی هغه قوانین چې ډېره پراخه معنی لري (مثلاً په فزیک کې د انرژۍ د ساتلو او تبدیلولو یا په بیالوژۍ کې د طبیعي غوره کیدلو قانون) نه شي کولی چې ټولنیز ژوند توضیح کړي. ټولنیز ژوند خپل خاص قوانین لري او د هغو تابع وي.

په هغه جمله کې تر ټولو لومړی د ټولنې د پرمختګ اصلي قانون دی چې د ک. مارکس له خوا کشف شوی دی. ف. انگلس دا قانون په لاندې ډول تعریف کړی دی: «لکه څنګه چې داروین د عضوي نړۍ د پرمختګ قانون کشف کړ، مارکس د بشري تاریخ د پرمختګ قانون کشف کړ. دا تر وروستي وخت پورې تر ایډیالوژیکو عواملو لاندې پټ شوی عادي حقیقت دی چې خلک پخوا تر دې چې د دې توان ولري چې په سیاست، علم، هنر، مذهب او نورو باندې بوخت شي په لومړۍ مرحله کې باید خوراک او څښاک، هستوګنځي ولري او په تن پټ وي. په دې بنیاد د ژوند د اصلي مادي وسایلو تولید او په دې وسیله د خلکو د اقتصادي پرمختګ هره ځانته مرحله یا عصر هغه اساس تشکیلوي چې له هغه څخه دولتي ادارې، حقوقي نظریات، هنر او حتی د همدغو خلکو مذهبي تصورات تکامل مومي او ځکه د هغه له مخې باید دا ټول توضیح کړي شي او دا باید لکه څنګه چې تر اوسه پورې معمول و معکوس شکل و نه لري».*.

د ټولنې د پرمختګ دا اساسي قانون د ټولنیز ژوند د نورو ټولو ساحو په مقایسه د تولید فیصله کوونکي رول څرګندوي. د تولید په وسیله سره بالاخره د ټولنې «قیافه» او د هغې د نظام څرنگوالی څرګندېږي. په نورو سره د تولید د یو لړ طرزونو بدلون د ټولنې د پرمختګ د خوځون اساس تشکیلوي او د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د تواتر د پوهیدلو برخورد شمیرل کېږي. دا هغه اساسي

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۱۹ ټوک،

۳۵۰-۳۵۱ مخونه.

قانون دی چی د بشری ټولنی د جوړښت له زمانې څخه (یعنی له هغه وخته څخه چی انسان د حیوانی نړۍ څخه بیل شو) یی په عمل پیل کړیدی او تر هغه وخته پوری به عمل کوی تر څو چی بشری ټولنه وجود ولری.

مارکسیزم او لینینیزم په ښکته شکلونو پوری د خوځون د پورته شکلونو د قوانینو د میخانیکي «مربوطولو» پر خلاف او په دې معنی د طبیعت له قوانینو سره د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د برابرولو پر خلاف مبارزه کوی. څرګنده خبره ده چی د ورته پدیدو تحلیل او په عناصرو باندی د هغو تجزیه کول د ادراک ضروری برخه شمیرل کیږی. مګر ددې برخی حتمی او مطلق ګڼل د سیستم د تمامیت او د هغی د کیفی خصوصیت د له لاسه ورکولو او په دې باره کی د غلط تصور د پیدا کیدو موجب کیږی چی ګڼی د خوځون د اوچتو شکلونو کیفی خصوصیت ذاتی شی دی او صرف ددې خبری نتیجه ده چی موږ نه شو کولی دا اوچت شکلونه په ساده عناصرو باندی تجزیه کړو. ددې مسئلې په باره کی د مارکسیزم عمومی متودولوژیک موقف د «طبیعت په دیالکتیک» کی د ف. انگلس له خوا ټاکل شوی دی: «هر خوځون پخپل ځان کی د مادی د لویو یا تر ټولو کوچنیو برخو میخانیکي خوځون لری. د دغو میخانیکي حرکتونو پیژندل د علم لومړۍ وظیفه ده خو دا د علم یوازی لومړۍ وظیفه ده. مګر دا میخانیکي حرکت عمومی حرکت نه احتواء کوی».*

په دې ترتیب د ف. انگلس په عقیده (۱) په عینی توګه په کیفی لحاظ د خوځون بیلا بیل شکلونه موجود دی، (۲) د خوځون اوچت شکلونه تل په ځان کی ښکته شکلونه د فرعی شکلونو په حیث احتواء کوی، (۳) په عین زمان کی دا اوچت شکلونه هیڅکله د خوځون ښکته شکلونو ته نه راګرزی او د داسی خاصو قوانینو تابع وی چی د خپل ماهیت له مخی د اوچت کیفیت د تمامیت خاصه شمیرل کیږی. په دې کی د او. کونت پر خلاف د چا دپاره چی د خوځون اوچت شکلونه په ساده توګه په ښکته شکلونو پوری اضافه کیږی او

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۰ ټوک
۵۶۷-۵۶۸ مخونه.

ښکته شکلونه د اوچتو شکلونو دپاره حتمي پاته کېږي، دېالکتیک ماتریالیزم عقیده لري چې اوچت شکلونه ښکته شکلونه «ایسته کوي» یعنې دا چې لغو کوي یې نه بلکه د خپل جز په حیث یې پخپل ځان کې ساتي.

ددې نظره په د خوځون د ټولنیز شکل او هغه ته د تر ټولو نژدې بیولوژیک شکل تر منځ ارتباط وڅیړو. د هغو تر منځ کیفی توپیر د بشري ټولنې په ځانته خصوصیت سره چې هغه د بیولوژیکي ډلو (د څارویو د کلي یا ربي) څخه بیلوي او د انسان په خصوصیتونو سره چې هغه د لرغونو زمانو له حیواناتو څخه بیلوي ټاکل کېږي. مارکسیزم ټولنې ته د بیولوژیکي قوانینو د انتقال کوششونه چې په تیره بیا په نولسمه پېړۍ کې یې ترویج درلود (د مخکینیو پېړیو د «ټولنیز میخانیک» او «ټولنیز فزیک» په ځای) ردوي. په ټولنه پېژندنه کې بیولوژیک جریان دوه تیوري درلودې یعنې ارګانیک ښوونځی (سپینسر، شیفلی، لیلینفیلد، ورس او نور) او ټولنیز داروینیزم (آمون، دیورینگ، کومیلوویچ او نور). یوی ډلی په ټولنه باندې د بیولوژیکو انواعو پرمختګ او بلی ډلی د فرد پرمختګ انتقالاوه. ځکه د ارګانیک ښوونځي پلویانو د ټولنې تمامیت او د هغې مافوق انفرادی خصلت ته او د ټولنیز داروینیزم پیروانو بیلوالی ته لومړی ځای ورکاوه. د هغوی له نظره ټولنه په ډیرو افرادو باندې ویشل کیده چې دا ټولنه تشکیلوي. د ارګانیک ښوونځي اساسي مفکوري چې په ابتدایي شکل لا د افلاطون او گوبس په نزد پیدا شوی وې د گ. سپینسر په نزد یې منظم انکشاف بیا موند. گ. سپینسر د هغو اصولو چې په ارګانیزم او ټولنه کې د ترکیبي اجزاو موقعیت اداره کوي د موازی توب د معلومولو وظیفه پخپل وړاندې کښېښوده*. نوموړی قامت او د پیمانو د رشد سره یوځای د ساختمان د مغلق والی وده، د اجزاو تطبیق او داسې نور په دغسې اصولو پورې تړل. هغه د ټولنې او ارګانیزم تر منځ توپیر هم نه رداوه مګر عقیده یې درلوده چې د هغو دواړو د تشکل اصول یو ډول دي.

* گ. سپینسر. «د ټولنې پېژندنې پیدایښت» ته مراجعه وکړي.
۲ توک، ۱۸۷۱ کال، ۴۴۸ مخ.

د ټولنیز ژوند د مشخصو مسئلو د حل کولو په منظور د دغو
عمومي اساساتو څخه د استفادې کوششونه د تر ټولو سطحې تشبیهاتو
څخه پرته بله نتیجه نه شوای ورکولی. په دې ترتیب گ. سپینسر
د طبقاتو پیدایښت په ارکانیزم کې په بهرنیو او باطني پوښتونو
باندې د نسجونو د ویش په شان توضیح کول. لکه په ارکانیزم
کې چې اکزودیرم (د سلولو بهرنی قشر — مترجم) پوستکي او د اعصابو
سیستم خلقي په ټولنه کې هم باندني مناسبات اردو، حکومت او حاکم
طبقات پیدا کوي. د گ. سپینسر په عقیده په ټولنه کې د کرهڼې او
صنعت د تابع کارکوونکو طبقه د ارکانیزم له داخلي نسجونو سره
مطابقت لري. هغه طبقې چې په لاسي کار بوختي دي د ټولنې د ژوند
په ساتلو کې هماغه وظیفه سرته رسوي کومه چې پي د هاضمې د
جهاز ترکیبي برخې د ژوندی موجود د ژوند په ساتلو کې اجرا کوي.
د سپینسر پیروان اکثراً لا زیاتو نامعقولو نتیجو ته رسیدل. مثلاً
فرانسوي ټولنه پېژندونکي ر. ورس پولیس او زندانونه د پښتورږو او
د خولو د غدو سره مقایسه کول ځکه چې دا او هغه دواړه گټې له
بدنه نابوده عناصر ویاسي. د دغسې نتیجو د ټولې سادگۍ سره سره
هغه مشخص طبقاتي مفهوم لري. که چیرې ټولنیز طبقات د بیولوژیکي
ارگانونو سره یو شی وی نو ددې معنی دا ده چې د ټولنې طبقاتي
ویش «طبیعی» اعلامیږي چې نه بیرته کیدونکي دي او طبقاتي مبارزه
په خپل وار «ناسموالی» اعلامیږي.

ټولنیز ژوند ته د بقا دپاره د مبارزې په هکله د داروین د قانون
د اړولو په منظور د بورژوايي ټولنې پېژندونکو کوششونه هم ارتجاعی
دي. ددې تیوري یو موسس آلماني ټولنه پېژندونکي او. آسون عقیده
درلوده چې د بقا دپاره مبارزه د ټولنیز ژوند په ټولو ساحو کې عمل
کوي. هغه نه یوازي د فردونو بلکه د ولسونو او نژادونو تر
منځ متقابل مناسبات هم احتواء کوي. ځکه په طبقاتو او قشرونو
باندې ویش په عین وخت کې د استعدادونو او د بیولوژیکي او سوسیالوژیکي
ارزښت له مخې د انسانانو د ویش په حیث تلقی کیږي. په ټولنه کې
«هر انسان خپل ورځای لري او په هر ځای کې د هغه مطابق انسان

وجود لری»*. په کاپتالستی ټولنه کې د زیارایستونکو فقر، د کوچنیو بزګرو او کسبګرو مفلس او سپیره کیدل او بیکاری د «طبیعت د قانون» په نامه او د وګړو، ملتونو او نژادونو تر منځ د بقا دپاره د مبارزې د حتمی نتیجې په حیث اعلان کېږي.

په معاصرو بورژوايي ادبیاتو کې هم د دغسې نظریاتو پیروان لیدل کېږي. مثلاً امریکایي ادیب او بیولوژي پوهاند ر. آردري د انسانانو تر منځ نابرابرۍ د بیولوژیکي نابرابرۍ مولود بولي. د امریکایي قانون دا مشهور اصل چې «ټول انسانان برابر خلق شويدي» د ده له خوا «د اشتباه ستاینه» بلل کېږي**. خلک په «الفو» یعنې فطري لارښوونکو باندې چې دی نه یوازې چرچل او کینډي بلکه هټلر هم په هغوی پورې تړي او د «اومیکو» په کتلو باندې چې د لومړیو کسانو تابع باید وي ویشل کېږي***. د ر. آردري په عقیده د تیري تمایل د ژوندیو موجوداتو د مسابقي څخه چې پرته له هغه طبیعي انتخاب وجود نه شي درلودلی سرچینه اخلي او د ژوندی د پاتې کیدو اصلي تضمین شمیرل کېږي.

د دغسې نظریاتو کمزورتیا او بی اساسیتوب د لومړیو متودولوژیکو مقدماتو څخه سرچینه اخلي. نه خو ارګانیک ښوونځی او نه ټولنیز داروینیزم ددی توان نه درلود چې د ټولنې په خصوصیت باندې پوه شي. ځکه خو نو دواړه جریانونه غیرتاریخي و. د بیلا بیلو ټولنیزو او اقتصادي فرمایشونونو تاریخي قوانین د هغوی له خوا په جاویداني طبیعي قوانینو بدلېږي. ددې نتیجه نه یوازې د ټولنیزو پدیدو تحریفول بلکه په تشو مجردو خبرو چې د مضمون څخه محرومي دي

O. Ammon. Die Gesellschaftsordnung und ihre natürliche Grund-*

lagen. Entwurf einer Sozialanthropologie. Jena, 1896, S. 38.

R. Ardrey. The Social Contract. A Personal Inquiry into the Evo-**

lutionary Sources of Order and Disorder. N.Y., 1970, p. 36.

*** الفه د یوناني الفبا لومړی حرف او اومیکه ئی وروستی حرف دی. د الفی او اومیکې د اصطلاح مطلب له پیل نه تر پایه پورې دی. د څه شی الفه عموماً ددې شی د اصل او ماهیت معنی افاده کوي — مترجم.

په ځله د بيولوژيکي مفاهيمو او مقولو اړول دي. ک. مارکس ل. کوکيلن ته پخپل ليک کې ليکلي و چې «په اغلي لانگي ستر کشفيت وکړ. دا بوازيني ستر قانون په ټول تاريخ پوري ټول کيدای شي. دا طبيعي قانون د «struggle for life» يعنې «د ژوند دپاره مبارزه» په جمله کې (د داروين اصطلاح په دې طرز سره تشي جملې ته اوږې) محتوي دي او ددې جملې مضمون د خلکو د ميشت کيدو يا که صحيح وويل شي د نفوسو د افراط په باره کې د مالتوس قانون تشکيلوي. لکه ددې پر لځاي چې د «ژوند دپاره دا مبارزه» تحليل کړي شي او څرگنده شي چې هغه څنگه په تاريخي ډول په بيلا بيلو ټولنيزو شکلونو ښکاره شويده پرته له دې چې «د ژوند دپاره مبارزه» ته هر ډول مشخصه مبارزه واړول شي او دا جمله «د نفوسو د افراط» په باره کې د مالتوس «خيال» ته تبديله شي بل هيڅ نه پاته کيږي. دا هم سمه ده چې دا ډير قانع کوونکي متود دي خو د مغرورو او ناپوهو تش په نامه پوهانو او هغو کسانو دپاره چې په تفکر کې لټي کوي قانع کوونکي متود دي»*.

ټولنې ته د بيولوژيکي قوانينو د انتقال د کوششونو ناسموالي له دې څخه سرچينه اخلي چې انسان د طبيعت سره د حيواناتو په نسبت بل ډول موقف لري. حيوانات له طبيعت سره توافق مومي مگر انسان چاپيريال ته تغيير ورکوي او په هغه باندې د کار د آلاتو په وسيله سره اغيزه کوي. حيوانات په احسن صورت کې د بقا د وسايلو تر ټولو پوري لځاي رسوي مگر انسان د بقا وسايل توليدوي. انسان په داسې حال کې چې طبيعي موجود پاته کيږي ټولنيز موجود هم گرزي. د فرد او طبيعي چاپيريال تر منځ ټولنيز ماحول پروت دي چې خپل لځانته قوانين لري. دا وار دواړه ددې مخه نيسي چې بشري ټولنې ته د حيواناتو د ژوند قوانين په هر ډول چې وي انتقال شي.

د طبيعي وسايلو يعنې د بدن د ارگانونو د سيستم په مقابل کې چې حيوانات ترې استفاده کوي په ټولنه کې د مصنوعي وسايلو يعنې د کار د

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳۲ ټوک،

۵۷۱ مخ.

وسایلو سیستم ولار دی چی د پرمختگ خپل منطق لری. طبیعی ارگان د ارگانیزم سره نه شلیدونکی پیوند لری. د هغه د تغییر سره بولمای ارگانیزم هم بدلون موسی. مصنوعی ارگان په دوه کولی خصلت سره تشخیص کیږی او په هغه کی د ذات او معمول (مورد) وحدت څرگندیږی. د ارگانیزم انکشاف د هغه د انفرادی ارگانونو د بدلون له لاری ترسره کیږی، د انسان انکشاف د هغه د ټولنیزو ارگانونو په بدلون باندی ښکاره کیږی ځکه چی د کار آلات د ټولنیز تولید آلات شمیرل کیږی. په دې بنیاد ټولنیز تحول د بیولوژیکی تحول څخه توپیر لری. لکه چی د بیولوژی علومو شوروی پوهاند ا. ن. سیورخوف ویلی دی انسان «د ارگانیزم د بدلون څخه پرته د رفتار د بدلون په ذریعه» توافق موسی*. له معاصر اروپایی څخه د بدوی استرالیایی د ټولنیز لری والی سره سره د هغوی تر منځ بیولوژیکی توپیر لوی نه دی. د طبقه بندۍ له مخی ټول بشر په یوه شکل جوړ شویدی. په دې ترتیب بیولوژیکی او ټولنیز تحول په بیلا بیلو ساحو کی پروت وی. بیولوژیکی تحول د طبیعی آلاتو د تغییر په منطق او ټولنیز تحول د مصنوعی آلاتو د تغییر په پېخی بل منطق سره ټاکل کیږی. په دې وجه د دواړو پروسو د ګرندیتوب اصولی توپیر منځ ته راځی.

د بیولوژیکی تحول او ټولنیز پرمختگ تر منځ کیفی توپیر د هغوی تر منځ متقابله اغیزه مستثنا نه ګڼی. بیولوژیکی عوامل پر ټولنیز پرمختگ باندی اغیزه کوی مګر هغه نه ټاکي. په دې ترتیب د اوسیدونکو د قوانینو په پلټلو کی د انسان د بدنی ساختمان خصوصیتونه، د هغه د تناسل بیولوژیکی عوامل په نظر کی نیول کیږی سره ددې چی دا قوانین د هر ټولنیز او اقتصادی فرمسیون دپاره ټولنیز او په تاریخی لحاظ خاص شمیرل کیږی. د انسان د بیولوژیکی تحول د پوهیدلو دپاره د بیولوژیکی قوانینو پیژندل کفایت نه کوی ځکه چی انسان د ټولنیز محیط په شرطونو کی ژوند کوی. د بیولوژیکی قوانینو د نفوذ ساحه د ټولنیزو قوانینو مطابق محدودیږی او تغییر

* ا. ن. سیورخوف. تحول او روحيات. مسکو، ۱۹۲۲ کال،

موسی. څرگنده خبره ده چی د ټولنیز ژوند شرطونه د انسان په وده، د ارګانونو په ټکامل، روغتیا او نورو باندی فیصله کوونکی اغیزه کوی. هغه اکولوژیکه (د بیولوژی- او ټولنی پیژندنې هغه څانګه ده چی د انسان او طبیعی محیط تر منځ د ارتباط او متقابلې اغیزی مسئلې مطالعه کوی- مترجم) مسئله چی د اوسیدونکو تندرستی او روغتیا ورپوری تعلق لری ټولنیزه مسئله ده چی په معاصر تاریخی دوران، د علمی او تخنیکي پرمختګ په شرایطو کی خاص شدت پیدا کوی. د متفاوتو ساحو د قوانینو د متقابلې اغیزی د نتیجې په حیث د دغسی پراېلمونو او پروسو څیړل معقول کار دی. د طبیعت اشیا او محصولات چی ټولنیز ژوند ته رابښل شوی وی د خپل طبیعی شته والی تر څنګ گوندی ټولنیز شته والی هم ترلاسه کوی او ټاکلی اجتماعی وظیفی سرته رسوی. د مثال په توګه که څه هم ماشین د میخانیک، فزیک، کیمیا او نورو علومو د قوانینو په استفاده جوړپیری بیا هم د تخنیک پرمختګ د ټولنیزو قوانینو تابع وی. ماشین چی د هغه فعالیت، کار د تخنیکي علومو په ذریعه پلټل کیږی په ټولنه کی د ملکیت د مورد په حیث تلقی کیږی چی د هغه په برخه کی ټاکلی تولیدی مناسبات منځ ته راځی کوم چی د ټولنیز علم یعنی سیاسی اقتصاد له خوا مطالعه کیږی. ک. مارکس چی د ماشینونو (لکه عموماً د تخنیک) د پرمختګ ټولنیز عواقب په دقت سره مطالعه کړی و په عین زمان کی عقیده درلوده چی د کار د ویش، رقابت، کریدیت او نورو مفاهیمو تر څنګ په اقتصادی مقوله باندی د ماشین د اړولو چاره بی مفهومه ده. «ماشین لکه د غوښی په شان چی یوی کش کوی په لږ اساس اقتصادی مفهوم شمیرل کیدای شی»*. د ماشین څخه ټاکلی استفاده اقتصادی مفهوم تشکیلوی.

هغه څه چی ټولنی ته د بیولوژیکي قوانینو د انتقال د ناجایزوالی په برخه کی پورته وویل شول د طبیعت د قوانینو په ذریعه د تاریخی پرمختګ د توضیح کولو د هر ډول کوششونه په باره کی تکراریدلی

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۷ ټوک،

۱۰۰ مخ.

شی. معلومه ده چی و. ای. لینین د «انرژیتیک بیلانس» د تیوری له موقف څخه د ټولنی د تفسیر کولو او د «ټولنیزې مجموعې د انرژۍ» د زیاتولو یا کمولو په باره کی په مجردو جملو سره د طبقاتی مناسباتو د تحلیل د تعویض کولو په هکله د ا. ا. بگدانوف هلی محلی سختی غندلی دی. و. ای. لینین لیکلی و چی «ټول دا کوشش له سره تر پایه بی معنی دی ځکه چی د انرژۍ، انرژیتیک بیلانس او د داسی نورو شیانو د «تجمع»، «تشابه او تجزیې» (یعنی «غوره کولو»، «یوځای کیدلو او سره بیلیدلو») د مفاهیمو څخه د ټولنیزو علومو په برخه کی استفاده کول پوچه جمله ده. عملاً د دغو مفاهیمو په مرسته د ټولنیزو پدیدو هیڅ ډول پلټنه او د ټولنیزو علومو د متود او طرز هیڅ ډول توضیح نه شی کیدلی».*.

یوازی د ټولنی پیژندنې قوانین او مفاهیم چی پلټونکی د ټولنیزو پروسو د پیژندلو په سم متود او طرز سره سنبالوی د ټولنیزو پدیدو علمی پلټنی ته خدمت کولی شی.

د ټولنيز ديترمينيزم* عمومي مسئلې او ماهيت

د ټولنيز ديترمينيزم د مسئلې په مطالعه کولو په يو ډول دا خبره مهمه ده چې د طبيعي او ټولنيزو پديدو هم وحدت او هم د ارتباط خصوصيت مطالعه کړي شي. د دغو ټکو څخه د هر يوه له نظره غورزول او هغه رنگه د ديترمينيزم د پخپله ماهيت په باره کې ساده تصور معمولاً په ټولنيز ژوند کې د هغه د ردولو موجب کېږي. مثلاً د پديدو سخت او يوه معنی لرونکي مشروطيت ته د ديترمينيزم رابښته کول ځينې پلټونکي دي ته اړ باسي چې په دې باره کې غلط استنباط وکړي چې ديترمينيزم هم په طبيعي پوهنه او هم په تيره بيا په ټولنيز علم کې سقوط کړېدی. مگر د ديترمينيزم ردول په حقيقت کې پوهاند د علم څخه بهر وباسي ځکه چې علمي توضيح ناشونی کوي او په دې بنياد د پديدو علمي پيش گوښی ناممکنه کوي.

۱. په ټولنيز ژوند کې د علت موجوديت او د هدف ټاکل

گڼ شمېر آثار په عمومي فلسفې لحاظ د ديترمينيزم د مفهوم او مضمون تحليل ته وقف شويدي. دلته به د بحث وړ ټولې مسئلې راونه خلو کوم چې د راتلونکي څېړنې غوښتنه کوي. يوازي په هغو عمومي نتيجو باندې به اکتفا وکړو چې د ټولنيز ديترمينيزم د ماهيت د پوهيدو دپاره ضروري دي.

(۱) د ديترمينيزم اصلي اصل په نړۍ کې د عمومي روابطو د موجوديت

* ديترمينيزم د طبيعت او ټولنې د ټولو پديدو د عيني توانينو او علتی مشروطيت او ارتباط په باره کې فلسفي نظريه ده. — مترجم.

پېژندل دی چې له هغه څخه د ټولو پدیدو د مشروطیت په باره کې
یعنې د شرطونو او عواملو په مجموعه پورې د هغو د پیوستون په
باره کې اصل سرچینه اخلي.

(۲) د دیترنیزم اصل د علت د موجودیت د اصل سره ټینګ پیوند
لري مګر له هغه سره یو شی نه شمېرل کېږي. د علتی ارتباط د
عمومیت سره سره (په دې مفهوم چې بی‌علته پدیدې وجود نه لري) دا
ارتباط د پدیدو د عمومي ارتباط یو جز شمېرل کېږي. لکه دیترنیزم
د پدیدو صرف د علتی مشروطیت مفهوم نه لري. د دیترنیزم نور
شکلونه هم شته چې هغه د علت او معمول د رابطې څخه وتلی دی
لکه وظیفوی، تناسبی او نور.

(۳) دیترنیزم هماغه رنگه په نورو پورې د یو شمېر پدیدو د
یوه معنی لرونکي پیوستون د پېژندلو سره چې د دینامیک په قوانینو
باندې څرګندېږي یو شی نه دی بلکه هغه احتمالي روابط هم چې
په احصائیوي قوانینو سره ښودل کېږي په ځان کې شاملوي. ضمناً دا
احتمال ذاتي مفهوم نه دی چې د حوادثو د پېښېدو د زیاتوالي
په پوهیدلو یا نه پوهیدلو پورې تعلق ولري. احتمال د تصادف
په شان عینی خصلت لري او د هغه منل د ژوند د تشخیص او
مشروطیت د اصل په حیث د دیترنیزم د دیالکتیک پوهیدلو سره
ضدیت نه لري.

(۴) په ټولنیز ژوند کې دیترنیزم د دغو یا هغو اعمالو د انتخاب
امکان یا ددې انتخاب له امله د هغوی مسئولیت نه مستثناء کوي.
لکه د انسان د اعمالو د ضرورت منل چې د و. ای. لېنین په قول
«د ارادې د آزادۍ په باره کې واهی افسانه ردوي په هیڅ ډول نه
د انسان عقل، نه وجدان او نه خو د هغه د اعمالو ارزیابی له
منځه نه وړي»*. برعکس هغه د خلکو د اعمالو د سمې ارزیابۍ دپاره
همینې اساس پدې. په دې بنیاد دیترنیزم په ریښه کې په تقدیر له
اعتقاد څخه چې اصلاً د دیترنیزم نه بلکه په میخانیکي ډول په هغه
باندې د پوهیدو او یا د نړۍ په هکله د مذهبي نظر او یا نورو
خلطیو محصول شمېرل کېږي توپیر لري.

* و. ای. لېنین، کلیات، ۱ ټوک، ۱۵۹ مخ.

د ټولنيز ديترمينيزم عمده خصوصيت په دې کې پروت دی چې د خلکو چې په عين زمان کې د تاريخ عامل شمېرل کېږي فعاليت د هغه معمول تشکيلوي. ټولنيز قوانين د خلکو د عملي فعاليت قوانين دي چې د خلکو څخه پرته نه چې ټولنه ترې تشکيل شوی وي بلکه د هغوی د اعمالو په ذريعه ترسره کېږي.

دا فعاليت البته په اوضاعو او شرطونو پورې چې خلک پکې ژوند کوي تړلی دی مګر په عين زمان کې پخپله خلک دغو اوضاعو او شرطونو ته تغيير ورکوي. په دې وجه کې د ک. مارکس په قول اوضاع او شرطونه په هماغه اندازه د انسان د فعاليت محصول شمېرل کېږي په څومره اندازه چې پخپله انسان د اوضاعو او شرطونو معمول دی. د عمل عيني مشروطيت تر ټولو د مخه له دې حقيقت څخه سرچينه اخلي چې انسانان تل د ژوند د مشخصو شرطونو سره مخامخ کېږي چې د هغو په اراده او غوښتنه پورې تعلق نه لري. او سره ددې چې په دغو شرطونو کې پخپله د خلکو د فعاليت عيني نتيجه مجسمې شويدي مګر دا نتيجه د پخواني پرمختګ او د يو لړ نسلونو د کار ثمر شمېرل کېږي. هغه تل د دوی د ژوند د هغو عيني شرطونو په کړۍ کې داخلېږي چې دوی ورسره چارناچار سروکار لري. مګر دا خبره اصلاً دا حقيقت نه نفی کوي چې پخپله خلک پخپل فعاليت سره دا شرطونه بدلوي او هغو ته تغيير ورکوي. ديترمينيزم قطعاً ددې معنی نه لري چې ګڼې د ټولنيز ژوند ټول ضروري او قانوني بدلونونه د خلکو د ارادې او شعور څخه پرته تر سره کېږي. دغه ډول سوء تفاهمونه هغه وخت پيدا کېږي چې انسان د ټولنيزو عملياتو د عامل په حيث د علتونو او معلولونو له کړۍ څخه وايستل شي. په داسې حال کې انسان د حوادثو د قانوني پيوند څخه بهر درول کېږي حال دا چې په حقيقت کې د هغه فعاليت ددې پيوند ضروري برخه تشکيلوي. دلته د ک. پوپر دريځ د يادولو وړ دی چې ویلي یې و «راتلونکي پخپله په موږ پورې تعلق لري مګر موږ په کوم تاريخي ضرورت پورې تړلي نه يو».*

K. Popper. The Open Society and Its Enemies, vol. 1. N.Y., *

1963, p. 3.

په دی کی چی راتلونکی پخپله په موږ پوری تعلق لری هیڅ شک نشته. انسان پخپله د خپلی راتلونکی جوړونکی دی. د ک. مارکس په اصطلاح انسان د خپلی ډراسی لیکونکی او اداکوونکی دی. مگر انسان دا راتلونکی په مشخصو شرطونو کی چی د ده په غوښتنه پوری تعلق نه لری جوړوی.

په دی باره کی تیزس چی آینده پخپله په موږ پوری تعلق لری په هیڅ صورت دا حقیقت نه ردوی چی موږ پخپله په عینی شرطونو پوری چی موږ په هغو کی ستر شوی او پر موږ باندی بی ټاکلی اغیزه کړیده تعلق لرو. دا چی څنگه باید عمل وکړی ددی انتخاب پخپله خلک کوی. مگر خلک دا انتخاب ددی تر تاثیر لاندی کوی څنگه په موجودو اوضاعو پوهیږی او د څه شی خوا ته هلی ځلی کوی. په عین حال کی اوضاع نه یوازی د خپلو هدفونو د ترلاسه کولو دپاره د خلکو امکانات ټاکي بلکه د خلکو تمایلات هم جوړوی. پر هغه څه چی انسان بی کولی شی او پر هغه څه چی غواړی ترسره بی کړی پوهیدل د ده د ژوند د رښتونو شرطونو د سنجش څخه پرته ناسمکن دی. دا په اوضاعو پوری تعلق لری چی ولی کله کله نه یوازی ځانگړی کسان بلکه تمامی ټولنیزی ډلی د ځان په وړاندی ناشونی مقاصد ټاکي. په ځینو مواردو کی هغوی تلاش کوی چی تر ژوند مخکی شی او هغه مقاصد ترسره کړی چی تاریخی شرطونه د هغو دپاره لا نه دی برابر شوی. په نورو مواردو کی بی ځایه هلی ځلی کوی چی هغه څه ته نجات ورکړی چی د تاریخ له خوا په نابودی محکوم شوی وی. په مشخص مفهوم سره حتی خیالونه او تصورات هم د رښتونی ژوند مولود شمېرل کېږی.

په ټولنیز ژوند کی د علت یو مهم خصوصیت دا دی چی هغه مقاصد چی انسان بی په ارادی ډول پخپل وړاندی ټاکي د علت او معلول په ځنځیر کی د ضروری غیرمستقیمی کړی. په حیث تبارز کوی. د کار د تر ټولو ساده اعمالو څخه نیولی د انسان ټول فعالیت آگاهانه او هدف تعقیبوونکی پروسه ده. طبیعی خبره ده چی د مقاصدو او د هغو د ترسره کولو د وسایلو انتخاب په فیصله کوونکی ډول سره د انسان د فعالیت په نتیجو باندی اغیزه کوی. مگر د هدف ټاکلو عامل د انسان د فعالیت دپرمینیزم نه مستثنا کوی

د ټولنيز ديترمينيزم عمده خصوصيت په دې کې پروت دی چې د خلکو چې په عين زمان کې د تاريخ عامل شمېرل کېږي فعاليت د هغه معمول تشکيلوي. ټولنيز قوانين د خلکو د عملي فعاليت قوانين دي چې د خلکو څخه پرته نه چې ټولنه ترې تشکيل شوی وي بلکه د هغوی د اعمالو په ذريعه ترسره کېږي.

دا فعاليت البته په اوضاعو او شرطونو پورې چې خلک پکې ژوند کوي تړلی دی مګر په عين زمان کې پخپله خلک دغو اوضاعو او شرطونو ته تغيير ورکوي. په دې وجه کې د ک. مارکس په قول اوضاع او شرطونه په هماغه اندازه د انسان د فعاليت محصول شمېرل کېږي په څومره اندازه چې پخپله انسان د اوضاعو او شرطونو معمول دی. د عمل عيني مشروطيت تر ټولو د مخه له دې حقيقت څخه سرچينه اخلي چې انسانان تل د ژوند د مشخصو شرطونو سره مخامخ کېږي چې د هغو په اراده او غوښتنه پورې تعلق نه لري. او سره ددې چې په دغو شرطونو کې پخپله د خلکو د فعاليت عيني نتيجه مجسمې شوېدي مګر دا نتيجه د پخواني پرمختګ او د يو لړ نسلونو د کار ثمر شمېرل کېږي. هغه تل د دوی د ژوند د هغو عيني شرطونو په کړۍ کې داخلېږي چې دوی ورسره چارناچار سروکار لري. مګر دا خبره اصلاً دا حقيقت نه نفي کوي چې پخپله خلک پخپل فعاليت سره دا شرطونه بدلوي او هغو ته تغيير ورکوي. ديترمينيزم قطعاً ددې معنی نه لري چې ګڼې د ټولنيز ژوند ټول ضروري او قانوني بدلونونه د خلکو د ارادې او شعور څخه پرته تر سره کېږي. دغه ډول سوءتفاهمونه هغه وخت پيدا کېږي چې انسان د ټولنيزو عملياتو د عامل په حيث د علتونو او معلولونو له کړۍ څخه وايستل شي. په داسې حال کې انسان د حوادثو د قانوني پيوند څخه بهر درول کېږي حال دا چې په حقيقت کې د هغه فعاليت ددې پيوند ضروري برخه تشکيلوي. دلته د ک. پوپر دريځ د يادولو وړ دی چې ویلي یې و «راتلونکي پخپله په موږ پورې تعلق لري مګر موږ په کوم تاريخي ضرورت پورې تړلي نه يو».*

K. Popper. The Open Society and Its Enemies, vol. 1. N.Y., *

1963, p. 3.

په دی کی چی راتلونکی پخپله په موږ پورې تعلق لري هېڅ شک نشته. انسان پخپله د خپلې راتلونکې جوړونکی دی. د له مارکس په اصطلاح انسان د خپلې ډراسې لیکونکی او ادا کوونکی دی. مگر انسان دا راتلونکی په مشخصو شرطونو کی چی د ده په غوښتنه پورې تعلق نه لري جوړوي.

په دی باره کی تیزس چی آینده پخپله په موږ پورې تعلق لري په هېڅ صورت دا حقیقت نه ردوي چی موږ پخپله په عیني شرطونو پورې چی موږ په هغو کی مېر شوی او پر موږ باندې یې ټاکلې اغېزه کړېده تعلق لرو. دا چی څنگه باید عمل وکړي ددی انتخاب پخپله خلک کوي. مگر خلک دا انتخاب ددی تر تاثیر لاندې کوي څنگه په موجودو اوضاعو پوهېږي او د څه شی خوا ته هلې ځلې کوي. په عین حال کی اوضاع نه یوازې د خپلو هدفونو د ترلاسه کولو دپاره د خلکو امکانات ټاکي بلکه د خلکو تمایلات هم جوړوي. پر هغه څه چی انسان یې کولی شي او پر هغه څه چی غواړي ترسره یې کړي پوهیدل د ده د ژوند د رېښتونو شرطونو د سنجش څخه پرته ناممکن دی. دا په اوضاعو پورې تعلق لري چی ولې کله کله نه یوازې ځانگړې کسان بلکه تمامی ټولنیزې ډلې د ځان په وړاندې ناشونی مقاصد ټاکي. په ځینو مواردو کی هغوی تلاش کوي چی تر ژوند مخکې شي او هغه مقاصد ترسره کړي چی تاریخي شرطونه د هغو دپاره لا نه دي برابر شوي. په نورو مواردو کی یې ځایه هلې ځلې کوي چی هغه څه ته نجات ورکړي چی د تاریخ له خوا په نابودۍ محکوم شوی وی. په مشخص مفهوم سره حتی خیالونه او تصورات هم د رېښتوني ژوند مولود شمېرل کېږي.

په ټولنیز ژوند کی د علت یو مهم خصوصیت دا دی چی هغه مقاصد چی انسان یې په ارادی ډول پخپل وړاندې ټاکي د علت او معلول په ځنځیر کی د ضروري غیرمستقیمی کړۍ په حیث تبارز کوي. د کار د تر ټولو ساده اعمالو څخه نیولی د انسان ټول فعالیت آگاهانه او هدف تعقیبوونکی پروسه ده. طبیعي خبره ده چی د مقاصدو او د هغو د ترسره کولو د وسایلو انتخاب په فیصله کوونکي ډول سره د انسان د فعالیت په نتیجو باندې اغېزه کوي. مگر د هدف ټاکلو عامل د انسان د فعالیت دیرمینیزم نه مستثناء کوي

هڪه جي لکه ڇنگ جي ويل شوبدي مقاصد د انسان د ژوند د شرطونو،
د هغه د خوبتنو او گٽو مولود شمېرل ڪپري. او هغه محرڪ
هلتونه جي د دغو عواملو له خوا منڃ ته رائجي د انسان د فعاليت
خوڻوونكي قوتونه گري.

د مقاصدو د اهميت او د حوادثو په جريان او انجام باندې
د هغو د اغيزي نفى كول نامعقول كار دى. په عين زمان كى دا
څرگنده ده چى مقصد د آينده تجسم دى. په دى مناسبت ځينى وخت
يوښتنه ڪپري چى آيا ددى نفى دا ده چى په تاريخ كى آينده په اوسنى
دوران كى د حوادثو جريان ټاكي او په دى ترتيب د پديدو علتى
پيوند ردپري؟ آيا د دى څخه دا استنباط نه شى كيدلى چى ايدىالى
د مادي په نسبت تعيينوونكى رول لري؟

تر ټولو د مخه به ووايو چى په اوسنى وخت كى د ڪيبرنتيك
د موفقيتونو په نتيجه كى د هدف تعقيبوونكى فعاليت مفهوم نه يوازي
د انسان د آگاهانه فعاليت د تشخيص بلكه د ټولو پخپله اداره كيدونكو
سيستمونو او حتى د هغو چى شعور نه لري (مثلاً په ژونديو موجوداتو
كى او د انسان له خوا په جوړو شوو خودكارو سيستمونو كى) د
تنظيم د پروسى د توضيح كولو دپاره په كارول ڪپري.

خو ددى مفهوم دغسى استعمال ددى دليل نه شى كيدلى
څو چى هدف د انسان د فعاليت د نتيجو د مكملې نمونى په حيث
د حيواناتو له غريزوى گټور فعاليت او د ماشينونو د اټوماتيكي
تنظيم له پروسو سره گډ وي شى. د «مقصد (هدف)» د فلسفى مفهوم
څرگند خصوصيت په دى كى پروت دى چى هغه آگاهانه فعاليت ښيي.
په ټولنيزه ساحه كى موږ د هغو مقاصدو سره سروكار لرو چى په
آگاهانه ډول د خلكو له خوا ټاكل ڪپري. تاريخ ته ماتريالستيک نظر
د تاريخ په جريان باندې د خلكو د مقاصدو د اغيزي ردول نه
بلكه د هغو علمى توضيح غواړي. ولې د تاريخ په ټاكلو مرحلو
كى يوازي يو ډول مقاصد منځ ته رائجي نه بل ډول؟ څه شى هغه
خلک چى د مشخصو ټولنيزو قواو ښکارندوى شمېرل ڪپري دى
ته تحريکوى چى د هغو د عملى كولو په طرفدارۍ يا پر ضد مبارزه
وكرى؟ د دى پوښتنو ځواب امكان وركوى چى په تاريخ كى قانون مندى
پيدا شى.

د تاریخي پړوسی علمی تحلیل د دی غوښتنه کوی چی لومړی باید پخپله د مقاصدو د پیدایښت عینی مشروطیت، دوهم د مقاصدو د ترسره کولو رښتونی شرطونه (د تاریخي حوادثو د توضیح کولو دپاره د مقاصدو یوازی موجودیت کفایت نه کوی. باید د هغو د ترسره کولو شرطونه هم تحلیل کړی شی)، دریم دا خبره وسنجوله شی چی د انسان د انفرادی فعالیت آگاهانه هدف د ټولی ټولنی په پرمختګ کی د منظم والی معنی نه لری. سره د دی چی د انسان انفرادی فعالیت د قاعدی سره سم هدف تعقیبونکی دی تاریخ په هر حال چی څنګه د سوسیالیزم څخه په مخکې فورمسیونونو کی پرمخ ته قطعاً منظم او په آگاهانه توګه سوق او لارښودل شوی پروسه نه وه.

د ټولنیزو قوانینو خصوصیت په دی کی پروت دی چی دا د خلکو د سترو پرګنو د عمل قوانین دی. د ډېرو خلکو د عملیاتو د تعامل په نتیجه کی دا قوانین معمولاً د مسلطو تمایلاتو په څیر تبارز کوی. لځکه د خلکو د عملیاتو د تعامل وروستی نتیجه یعنی تاریخي پېښه د ډېرو تمایلاتو د مجموعی قوت په حیث رابرسېره کېږی چی له هغو څخه لځینی په یوه لوری او نور یی په بیلایلو لورو یا اصلاً په مخالفو لورو تللی شی. د دغو تمایلاتو د مطابقت یا برعکس مغایرت اندازه تر ټولو د مخه د ټولنی د پرمختګ په مرحله، په طبقاتو باندی د ټولنی د ویش، د هغو په متقابلو مناسباتو، مبارزی او په نورو عواملو پوری تعلق لری. او په دی مناسبت د خلکو د عملیاتو ټولنیزی نتیجی د دوی د هدفونو او تمایلاتو سره یا مطابقت او یا مغایرت پیدا کولی شی. دغسی مغایرت چی د سوسیالیزم څخه د پخوا ټولنو د تاریخ مشخص خصوصیت دی یو ځل بیا ښی چی د خلکو په مقاصدو کی د تاریخي پرمختګ د وروستی علت لیدل ناسمکن دی. د دغو هدفونو او مقاصدو پخپله ترسره کول یا نه ترسره کول په زیاتو درندو علتونو پوری چی د تاریخ جریان ټاکي تعلق لری.

په عین زمان کی د عینی تاریخي ضرورت پیژندل اصلاً د ذات د فعالیت ارزښت نه کموی. د مارکسیزم د منتقدینو تر ټولو په زړه پوری طرز د تقدیر سره د قانون بندۍ یو شی شمېرل دی. هغوی کله کله د تقدیری پړوسی په حیث د تاریخ په باره کی د هیګل

تصورات په مارکسیزم پوری اړی، د «پرانستی» ټولنی د پیروانو درېځ چی خودسرانه عملیات چی د فعالو خلکو په آزاد تمایل پوری تړلی وی مجاز شمېری د دغسی نظریې په مقابل کی وړاندی کېږی. په دی ترتیب د ذات فعالیت د خودسرانه استبداد په حیث تبارز کوی چی هر ډول تاریخی ضرورت ردوی. په حقیقت کی په دی ذریعه د تاریخی حوادثو او د هغو د علتونو د علمی توضیح امکان له منځه وړل کېږی. که چیری د انسان اعمال کاملاً باطنی ارتباط ولری او یوازی د انسان په آزاده اراده پوری متعلق وی نو دا د خلکو د اعمالو، د هغوی د پرگنیزو نهضتونو د نتیجو هر ډول سنجش او تنظیم ناممکن کوی.

مگر د مخالف دریځ سره چی دا کوشش کوی چی د ټولنیز ژوند د توضیح کولو او تنظیمولو څخه د آگاهانه عنصر رول اصلاً ایسته کړی هم موافقت کول ناشونی کار دی. د بی هیویریزم (behaviourism) د امریکائی سایکولوجی- یو جریان دی چی له دی علم څخه ئی د شعور او ذهنیت مفاهیم ایسته کړل. — (مترجم) موقف همدغسی دی چی د انسان رویه د بهرنیو عواملو په نسبت د یو لړ عکس العملونو د مجموعی په حیث تفسیروی.

د بی هیویریزم د پیروانو د توقف خصوصیتونه د میخانیک د قوانینو پیروی او د هغو خاصو بمیزاتو په نظر کی نه نیول دی چی انسان له حیواناتو او ټولنه له بیولوژیکي نړۍ څخه ییلوی. پر انسان باندی د باندنیو عواملو د تعیینوونکی اغېزی د منلو پر خلاف بحث ته ضرورت نشته. مگر دا اغېزه تل د انسانی شعور له لاری بدلېږی. دا اغېزه د خپلو اعمالو د طرز د ټاکلو دپاره د انسان امکانات له منځه نه وړی ځکه چی دا انتخاب په ډېرو عواملو پوری لکه تر ټولو د مخه (او دا فیصله کوونکی اهمیت لری) د ټولنی په رښتونو گټو او د هغی طبقی په گټو چی دا انسان ورپوری تعلق لری، دده په شخصی گټو او وړاندی دده له خوا د په دغو گټو د پوهیدلو په اندازه (دا فهم ښایی چی سم وی ښایی چی غلط وی) او بالاخره د بیلا بیلو گټو د سرته رسولو د اهمیت او اولیت په ارزیایی- (چی اکثراً یو د بل سره تضاد لری او کولی شی چی انسان

په مختلفو لورو فعالیت ته تشویق کړي) او په داسې نورو عواملو پورې تعلق نيسي.

د خلکو گټې د ټولنیزو پدیدو د علتونو په تشخیص کې ډېر مهم رول لوبوي. مګر په ټولنه کې د خلکو په رویه باندې د گټو د اجهزې ترتیب مسلاً د شرطی عکس العمل د جوړېدو د ترتیب په نسبت په کراتو کراتو مغلق دی.

د دیترمیناسیون مبدا د خلکو د ژوند عینی شرایط دی چې په هغو کې مشخصې غوښتنې او گټې تولیدوي. دا گټې پخپل وار په خلکو کې د فعالیت دپاره دا یا هغه عوامل پیدا کوي. دلته عینی دیترمیناسیون ذاتي دیترمیناسیون ته بدلېږي. په هغه کې دا لاندنۍ برخې شاملې دي: (۱) په گټو پوهیدل، (۲) د وروستیو او نژدې مقاصدو ټاکل، (۳) د عمل د پروګرام جوړول، (۴) د دی پروګرام د عملی کولو د وسایلو ټاکل، (۵) د هغو ټولنیزو قواو تشکیل چې د دی قدرت ولري چې د گټو د پوره کولو دپاره مبارزه وکړي، (۶) د بیلا بیلو ټولنیزو قواو د مبارزې او تصادم یا د هغو د ګټو فعالیت د نهائی نتیجې په حیث د یو لړ گټو (پوره یا قسماً) تحقق او برعکس د نورو گټو نه ترسره کیدل.

اوس به د دی مخنیښ د ټولو کړیو هم وحدت او هم د هغو تر منځ د فاصلو د پیدایښت امکانات څرګند کړو. مثلاً ښایي چې د گټو درک د هغو له پیدایښت څخه د زمان په ډېره یا لږه زیاته فاصله سره جلا شي (او کله کله حتی اصلي گټې ناپېژندل شوي پاته کېږي). د طبقې او ټولنې د مطلقې برخې له خوا او وروسته د ټولې طبقې یا ټولنې له خوا په گټو باندې له پوهیدلو څخه د گټو تحقق په لا زیات ډېر وخت سره جلا کیدلی شي. کله چې گټې د ډېرو پراخو پرګنو له خوا وپېژندل شي نو د دی معنی دا ده چې هغه عوامل پیدا کېږي چې هغوی د گټو د تحقق دپاره مبارزې ته تشویقوي. دا د ذاتي عامل چې د مبارزې د موفقیت دپاره ضروري دی یو مهم عنصر شمېرل کېږي. مګر د موفقیت ترلاسه کول له بله پلوه د مربوطو عینی شرطونو غوښتنه کوي. په دی بنیاد عینی شرطونه ذاتي عوامل باید سره یوځای شي تر څو چې د گټو په لاره کې مبارزه موفقیت ته ورسېږي.

د تاریخي پروسې د هغې ادراک هم د ټولنې او هم د هغو خلکو چې ټولنه نړۍ تشکیل شوی وی د بدلون د شرطونو د علمي تحلیل دپاره امکانات منځ ته راوړي. د ټولنیزو پدیدو په دیترمنیزم باندې علمي درک د دې امکانات برابرې چې پخپله په ټولنه کې د هغې د بدلون رښتونی قواوې وموندل شي، په انقلابي پراکتیک کې د اوضاعو د تغییر او پخپله د خلکو د تغییر مطابقت ادراک کړی شي. په دې واحد پروسه کې مټرقي شعور فعالانه رول لوبوي ځکه چې هغه د ټولنیز پرمختګ غوښتنې او گټې په سمه توګه ښکاره کوي. ځکه نو طبیعي ده چې مارکسیزم او لېنینیزم د مټرقي شعور پاللو او ودې او د پرګنو د روزنې چارې ته ډېر اهمیت ورکوي.

۲. ټولنیز یا تکنولوژیک دیترمنیزم؟

د اندیترمنیزم یعنی د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د ردولو تر څنګ په بورژوايي فلسفه او سوسیولوژۍ کې د بازاری میخانیزم* له نظریو څخه ډېره استفاده کېږي. د علمي او تخنیکي انقلاب په شرطونو کې دا نظریې اکثراً په اصطلاح د تکنولوژیک دیترمنیزم شکل غوره کوي. تکنولوژیک دیترمنیزم د دیترمنیزم د نورو ډول ډول شکلونو ځای ونیو لکه: «د جغرافیوي»، «نژادي»، «دموګرافیک» او «مورفولوژیک». دا نومونه «د ټولنیزو علولو د متودونو» تر عنوان لاندې د فرانسوي پوهانو ر. پنتو او م. گراویش په کتاب کې یاد شويدي.

د تکنولوژیک دیترمنیزم اساسي مفکوره په تخنیک پورې د ټولنې، د هغې د ټولنیز جوړښت، نظریاتو او مفکورو د یو اړخیز پیوستون په منلو کې پرته ده.

په تکنولوژیک دیترمنیزم کې د ټولنې په ژوند کې د کار د آلاتو او تکنولوژۍ د اهمیت په باره کې د ک. مارکس نظریاتو یو اړخیز او بهنې سرچپه تعریف پیدا کړی دی.

لوسړي دا چې د تکنولوژیک دیترمنیزم د طرفدارانو په عقیده تخنیک

* میخانیزم هغه نړۍ لید دی چې د طبیعت او ټولنې پرمختګ د میخانیک په قوانینو سره توضیح کوي. — مترجم.

له انسان څخه بهنې جلا کېږي او حتی د هغه پر ضد درول کېږي. تخنیک اکثراً تعبید کېږي او د یوه اهریمنی قوی په حیث چې په انسان باندې باداري کوي ښودل کېږي. دغسې برخورد په رېښه کې له مارکسیزم سره مغایر دی. مارکسیزم د تخنیک د ستر اهمیت په پېژندلو سره انسان اصلي مولده قوه بولي او تخنیک جلا نه بلکه د «انسان او د کار د آلاتو» (یا نن «انسان او ماشین») د سیستم د یوې برخې په حیث څېږي.

دوهم دا چې تکنولوژیک دیترنیزم تخنیک غټه مستقلة قوه گڼي او د اقتصادي مناسباتو څخه د هغه پرمختګ بیلوي. دیترنیزم په دې بنیاد ټولنیز اقتصادي شرطونه او پخپله د تخنیک د انکشاف محرکي قواوې په نظر کې نه نیسي، حال دا چې په حقیقت کې د تخنیک او مولده قواو پرمختګ عموماً د تولید د ټاکلو طرزونو په چوکاټ کې ترسره کېږي او د هغو د مخصوصو قوانینو تابع دی. ځکه په هغه لځای کې چې د تکنولوژیک دیترنیزم پلویان په تخنیک پورې د ټولنیز سیستم یواځیزه وابستګي ویني په حقیقت کې د هغو دواړو دیالکتیک متقابل تاثیر موجود وي. نه یوازې په مستقیم ډول اقتصادي مناسبات او د اقتصادي ادارې سیستم بلکه «په غیرمستقیم ډول» ډېر سیاسي او معنوي عوامل هم د تخنیک پر پرمختګ باندې اغیزه کوي.

درېم تکنولوژیک دیترنیزم د تخنیکي او ټولنیز پرمختګ تر منځ توپیر په نظر کې نه نیسي او اکثراً هغه حتی سره یو شی بولي. دا مطلب د هغه ډېر پیروان دې عقیدې ته راوړي چې د تخنیک پرمختګ د ټولنیز انقلاب «ضرورت له منځه وړي» او گڼې علمي او تخنیکي انقلاب په معاصر دوران کې د ټولنیز انقلاب «لځای نیسي». نور کسان د تکنولوژیک دیترنیزم له مفکورو څخه د دوو مخالفو ټولنیزو او اقتصادي سیستمونو د «ورته والي» او «یوځای کیدلو» چې گڼي د دې دواړو سیستمونو دپاره د کوم یوه واحد معاصر تخنیک تر فشار لاندې ترسره کېږي د تبلیغ دپاره استفاده کوي.

په معاصرو بورژوايي سوسیولوژیکو ادبیاتو کې د علمي، تخنیکي او ټولنیز پرمختګ متقابل روابط یو ډوله تعریف نه لري. ډول ډول نظريي څرگندېږي چې اساساً په دوو مخالفو دریځونو کې څرگندېږي.

(۱) د ټولنيز پرمختګ سره د علمي او تخنیکي پرمختګ يو شی ګڼل
 (۲) يو بل ته د هغو سره مقابله کول او يو له بله د هغو سره شلول.
 د هغو څخه لومړی تعريف معمولاً په مستقیمه توګه د پانګوالۍ
 دفاع کوی او په خوش بینانه طرز سره د هغه د سرنوشت ارزښتي
 کوی. په دې ضمن کې د قاعدې سره سم بورژوايي مفکوره جوړوونکي د
 پانګوالۍ او عموماً د بشري ټولنې د نوشتونو تر منځ توپیر نه
 راوړي. هغوی چې ټولنيز او علمي او تخنیکي پرمختګ يو شی ګڼي
 د پانګوالۍ یعنی د هغې ټولنې چې په حقیقت کې آینده نه لري رښتونی
 تضادونه په نظر کې نه نیسي.

دغسې دفاع په تیره بیا د هغو تیوريو خصوصیت شمېرل کېږي
 چې په ۵۰-۶۰ کلونو کې یې زیاته پراختیا موندلې ده.
 د پانګوالۍ د عمومي بحران د زیاتیدو تر تاثیر لاندې د
 بورژوايي خوش بینۍ تیورۍ په سره کیدو پیل وکړ او په تیره
 بیا یې د ۷۰ کلونو څخه خپل لځای بدبینانه پېشګوۍ ته پرېښود. مثلاً
 د روم د کلوب په لومړي راپور کې (د ۱۹۷۲ کال) چې «د رشد
 حدود» تر عنوان لاندې خپور شو دا مفکوره وړاندې شوی وه چې
 په نړۍ کې د موجودو طبیعي ذخیرو د محدودیت په اثر او د دې
 دپاره چې د «جهاني بحران» څخه خلاص شو په کار دی چې د مولده
 قواو د رشد پیمانه اقل حد یا حتی صفر ته ورسول شي. د تولید
 د کمیتي رشد د کمولو یا اقل حد ته د هغه د رسولو په حساب د
 «ژوند د کیفیت» د ښه کولو په غرض د کوششونو د سره یوځای
 کولو د ضرورت په باره کې مفکوري هم چې په پراخه اندازه خپرې
 شوي د بدبینانه نظریاتو لځانته ډول شمېرل کېږي.

د پانګوالۍ د دفاع د ایدېالوژیکي حربې په حیث د ټولنیزې بدبینۍ
 تیورۍ لکه د هغو څخه مخکې «د عمومي سوکالۍ د ټولنې» د تیورۍ
 په شان بداساسه ثابتې شوي. دا ډول تیورۍ په پرمخ تلونکو هیوادونو
 باندې د ایدېالوژیکي اغېزې او ددې په غرض چې د سوسیالستي لارې
 په لځای کې د دغو ډېرو هیوادونو دپاره زړه راښکړونکي ده د یوه قسم
 معاوضي رول ولوبوي لا زیاتي بې ثمرې شوي. که چیرې په پرمختللو
 کاپتالستي هیوادونو کې «د رشد د حدودو» د ټاکلو خبره ضروري شوه
 نو هغه هیوادونه چې په خپل انکشاف کې وروسته پاتې دي د څه

می خوا ته هل حل وکړی؟ هغوی باید ددی دپاره مخ په وړاندی
لارشی چی د «رشد د حدودو» سره مخامخ شی؟ په رښتیا سره دا دومره
په زړه پوری آینده نه ده!

د حیرانتیا لهای نه دی چی په وروستیو وختونو کی د بورژوازی
تفکر په دننه کی د خوش بینی د مفکورو د ژوندی کولو کوششونه
شویدی. د «رشد د حدودو» د مفکوری پر خلاف د تر ټولو مرغوب
کتاب په حیث د «راتلونکو ۲۰۰ کلونو» تر عنوان لاندی د
فوتورولوژی* د مشهور امریکایی پوه ه. کان اثر چی د فزیک
د پوهاند و. براون او د سیاست پیژندونکی ل. مارتیل په کله تالیف
شوی دی وړاندی شو. دا اثر چی د امریکا د متحدو ایالتونو ۲۰۰ می
کالیزی ته وقف شوی په ډېرو ژبو ترجمه شویدی. په هغه کی ډېر
رښتونی مواد شته چی د اومو موادو، انرژۍ او خوراکي موادو د
طاقتی ذخیرو د محدودیت په باره کی نظریه پکی رد شویده. د هغو
گواښونو چی د نفوس د زیاتیدو مولود شمېرل کېږی په باره کی د
مالتوس د معاصرو پیروانو پر تصور باندی مستند انتقاد لگول
شویدی. د کان په عقیده به د نفوسو وده د سوکالۍ د اوچتیدو سره سم
ورو ورو شی. کان خپل ټول دلایل د هغه تیزس پر ضد اړم کړیدی
چی وایی «د بی نظمی» خوا ته په پراخه پیمانه مروج شعارونه، د
خوانانو، ښځو او ملی اقلیتونو په منځ کی د تش په نامه آزادی بښونکی
نهضت تبلیغ او پیدایښت» «د احتمالی انقلاب مهیب خبر» ښکاری.
ه. کان راتلونکی زمانه پېخی په بل ډول وینی. په تر ټولو پرمختللو
هیوادونو کی به مافوق صنعتی او وروسته مابعد صنعتی اقتصادی
ساختمانونه سرونه پورته کړی. دی عقیده لری چی د پرمختلونکو
هیوادونو او په صنعتی لحاظ د پرمختللو هیوادونو تر منځ ننی.
فاصله د نړۍ د راتلونکی گړندی پرمختگ په لاره کی مانع نه ده.
برسېره پر دی ه. کان د راتلونکی زیات پرمختگ د شرط په حیث
پرمختلونکو هیوادونو ته د هغو تولیدی موسسو انتقال پیشبینی

* فوتورولوژی هغه علم دی چی د ټولنیزو او طبیعی علومو
په معلوماتو باندی بنا کېږی او مطلب یی د بشر او د ټولنی د
ژوند د بېلو برخو د راتلونکی پرمختگ پیشبینی ده. — مترجم.

کوی کومی چی طبیعت، رضا او اوبه خچنوی، وڅوار او بی تعلیمه خلک تل مجبور وو چی کړغیرن کارونه ترسره کړی، دا خبره به برابره اندازه هم په دولتونو او هم د هغو په اوسیدونکو پوری تعلق لری، په دی ترتیب د څوارانو او بی تعلیمه خلکو په وړاندی ډېره بڼه آېنده پیدا کېږی یعنی هغوی به په هغو کارونو لاس پوری کړی چی بهای او تعلیم کړی خلک بی له غواړی نور په هغو بوخت شی...» * دا هم نه شی ویل کیدلی چی ه. کان به د خپل پروگرام نوی ټکیلاک غوښتونکی (نوی استعماری) خصلت نه وی لیدلی، دی په دی اعتراف کوی چی ډېر خلک به ووايي چی دا «د دریمی نړۍ» د زېښناک (استثمار) تر ټولو منحوس شکل دی، مگر هغه په دی خبره نه شرمېږی او لیکي چی «د دریمی نړۍ» په ډېرو سیمو کی غربت د هر ډول ککړوالی څخه لا بد دی او ځکه د دی مصیبت ژر او په مؤثره توگه له منځه وړل قربانی غواړی». په عوض کی به تر ۲۰۰۰ م کال پوری د بشریت تقریباً څلورمه برخه په جوړیدونکو مابعدصنعتی ټولنو کی ژوند وکړی، په هغوی کی به د دریو څخه څه د پاسه دوه برخي د اوسیدونکو د سړی په سر د کلنیو ملی مجموعی محصولاتو له یو زر ډالرو څخه واوړی، په دی ترتیب پرېږدئ چی سپین پوستکی سپین کار او تور پوستکی تور کار وکړی! مگر ه. کان دا په نظر کی نه نیسی چی زموږ په عصر کی حال بدل شوی دی، تاریخ د اقتصادی بیرته والی، بی تعلیمۍ او فقر د ژر تر ژره او مؤثرانه له منځه وړلو دپاره نوی لاری پرانیستی دی، دا سوسیالیزم او د پرمخگ غیرکاپتالستی لاره ده. دا لاره په عمل کی آزمویل شوی او د اکتوبر د ستر سوسیالستی انقلاب په پنځه شپيته کلنه تجربه، د ملی آزادی بڅښونکو انقلابونو چی د سوسیالستی انقلابونو او د پرمختللو کاپتالستی هیوادونو د کارگری طبقی له مبارزی سره په واحد انقلابی بهیر کی یوځای کېږی په تجربه باندی آزمویل شویده، د ولسونو متقابلو مرسته د وروسته پاتی والی

H. Kahn, W. Brown, L. Martel. The next 200 Years. A Scenario *
for America and the World. Associated Business Programmes. L.,
1977, p. 43-44.

د له منځه وړلو او د ولسونو نه یوازی د حقوقي بلکه حقیقي برابری چې د ۱۹۷۷ کال په اساسي قانون کې په شوروی اتحاد کې تثبیت شوېده عملی کولو رښتونی وسیله شمېرل کېږي.

په تیوریتیک لحاظ د ه. کان د قضاوت اصلي عیب په دې کې پروت دی چې دې کوشش کوي چې د تاریخي پروسې عمده محرکه قوه په ټولنیزو بدلونونو کې چې نوی سوسیالستي نړۍ او د تولید د پرمختګ نوي عوامل تولیدوي نه بلکه په عمومي صورت په «بشپړه تکنولوژۍ» او د کارفرمایۍ په روحیه کې چې د پانګوالۍ مولود شمېرل کېږي ولټوي. د هغه ټولنیزه محافظه کاري د «ما فوق صنعتي» او وروسته د «مابعد صنعتي» ټولنې د پیدایښت په مفکورو سره یوازی پوښل کېږي مګر ددې نقاب لاندې زموږ د پخواني آشنا یعنی پانګوالۍ خط وخال ښکاري. ولې د انقلابي ټولنیز اوښتون څخه پرته هېڅ ډول تکنولوژیک اوښتون نړۍ نه شي بدلولی. دا اوښتون یوازی هغه وخت خپل رول لوبولی شي چې کله په اقتصادي او تولیدي مناسباتو کې د بدلون موجب شي او د نوو انقلابي ټولنیزو طبقاتو د عملیاتو اټکله شي. او دا کار خودبخوده نه کېږي.

ناممکنه ده چې د هغو مفکوره جوړوونکو سره چې د بشریت راتګونکي یوازی په علمي او تخنیکي پرمختګ پورې تړي او د هغو ټولنیزو عواملو رول چې په پانګوالۍ او سوسیالیزم کې د نوي تخنیک څخه د استفادې په برخه کې مخالف ټولنیز شرطونه ټاکي له نظره غورزوي موافقه وشي. البته د معاصرو تولیدي قواو پرمختګ یو لړ عمومي پدیدې پیدا کوي چې هغه د تولید د پروسې د اشتراکي کولو زیاتوالي، د مولده قواو بین المللي کیدل، د تش په نامه «درېمې» ساحې (یعنې د خدماتو د ساحې) د برخې وده او د دماغی کار د اهمیت زیاتیدل او نور دي. مګر دا به اشتباه وي چې سړي داسې فکر وکړي چې ګڼې دا عمومي پروسې د دوو ټولنیزو سیستمونو اختلاف لري کوي. برعکس هغه پخپله د ټولنیزو مناسباتو اغیزه ګالي او پخپل نوبت په هغو باندې مربوطه اغیزه کوي.

کافي به وي که د مثال په توګه په پانګوالۍ او سوسیالستي ټولنه کې د تولید د اتوماتیکي کولو نتيجه وکتل شي. اتوماتیکي کول د دې قدرت لري چې د کار تولیدي قوه په لسګونو واړه زیاته کړي،

ونلیفه لری چی خلکو ته د کار سهولت له لمانه سره واوړی او د
 ونور رښتونی عصر پرانیزی. مگر په کاپتالستی ټولنه کی بیکاری او
 د کوچنیو مؤلدينو افلاس د هغه حتمي ملگری دی. یوازی سوسیالیزم
 هغه حیاتی پوښتنه چی د کاپتالستی هیوادونو زیاراېستونکی بی کوی
 یعنی د تولید اتوماتیکي کول نیکمرغی ده که محیبت، بیرته کوی.
 مگر موږ به دا مسئله دومره ساده څرگندوو نه. په سوسیالستی
 ټولنه کی هم د علمی او تخنیکي پرمختګ منفي اړخونه شته. په تیره
 بیا که د اتوماتیکي کولو کارونه بشپړ شوی نه وی کله کله د
 کارګرو دپاره د کار د دلچسپۍ په اندازه باندی اغیزه کوی، کار
 پورنګه او ستومانوونکی کوی. دا شی نه یوازی د تخنیکي پرمختګ د
 اقتصادی موثریت بلکه پر کارکوونکی باندی د هغه د اغیزی څرنگوالی
 ته هم خاصه توجه غواړی. او دا خبره یوازی په سوسیالستی ټولنه
 کی په نظر کی نیول کېږی. لا د ماشینونو د جوړولو په وخت کی
 مخترعین کوشش کوی چی د هغه کارکوونکی ګټی په نظر کی ونیسی
 چی ماشین اداره کوی یا پر هغه باندی کار کوی.
 د خپلو برتریو په وجه یعنی د تولید پر وسایلو (په هغه جمله
 کی پر ځمکه باندی) د ټولنیز مالکیت د تسلط، د اقتصاد د پلانی
 شوی پرمختګ، د ټولنی د اړتیاو د لری کولو د غوښتنو په نسبت
 د تولید د تابع کولو له فیضه سوسیالیزم د طبیعی ذخیرو د موثری
 او ګټوری استفادی دپاره مساعد شرطونه برابروي. مگر داسی هم
 کېږی چی هغه وخت په پوره اندازه د دغو امکاناتو څخه استفاده
 نه کېږی چی کله د لنډنظری یا لټۍ، اداری او شخصی ګټو
 په وجه د طبیعی شتمنیو د اسراف او د اقتصادی توازن د اخلال
 موجبات پیدا کېږی. د دی مسئلې د نړیوال اهمیت سره په ټینگ
 ارتباط په شوروی اتحاد کی یعنی په هغه هیواد کی چی د خپلو طبیعی
 ذخیرو له حیثه ډېر شتمن دی په ۱۹۷۲ کال کی «د طبیعت د خوندي
 کولو د بشپړتیا او د طبیعی ذخیرو څخه د استفادی د ښه کولو
 په باره کی، د شوروی اتحاد د کمونسټ ګوند د مرکزی کمیټی او
 د شوروی اتحاد د وزیرانو د شورا پرېکړه لیک تصویب شو او په
 ۱۹۷۲ کال کی د ځمکې د ذخیرو په باره کی د شوروی اتحاد او
 متحدو شوروی جمهوریتونو د قوانینو اساسات منظور شول. په

۱۹۷۷ کال کی د شوروی اتحاد او د متحدو شوروی جمهوریتونو د منځل په باره کی د قوانینو اساسات ترتیب شول. په دغو قوانینو کی نه یوازی د ننیو بلکه د راتلونکو نسلونو د کتو په سنجش پر طبیعت باندی د ټولنی د اغیزی سره د دسته جمعی برخورد مفکوره لهای کړی شوی ده.

د علمی او تخنیکي انقلاب په دوران کی چی کله عملاً ټوله نړۍ د بشري فعالیت هدف ته اوښتی ده او چی کله پر طبیعت باندی د انسان د اغیزی نتیجی د جیولوژیکی قواو د فعالیت سره مقایسه کیدلی شی په دی ساحه کی د نظم او ترتیب نشتوالی د بشري ټولنی دپاره تر ټولو جدی خطر ته واوښتل.

سوسیالیزم د ټولنیز پرمختگ د نوی ډول خوا ته لاره پرانیسته چی د هغه له برکته خلک نه یوازی په ټولنیز ژوند کی د هغو تغییراتو سره چی د تخنیکي پرمختگ مولود شمېرل کېږی په اصطلاح د ترسره شوی کار څخه وروسته توافق پیدا کوی بلکه پخوا تر پخوا د دغو تغییراتو اټکل کوی او په دی کی د خپل ټولنیز ژوند د نظم او نسق په غرض د علمی او تخنیکي انقلاب له موفقیتونو څخه استفاده کوی. په دی کی موږ د مارکسیزم د فلسفی د واقعیت نوی دلایل وینو چی د تاریخ په جریان باندی د موثری اغیزی په مقصد د خپل ټولنیز پرمختگ د قوانینو د زده کولو دپاره بی امکانات اعلام کړیدی. دا مفکوره یوازی د مارکسیستی ټولنیز دیترنیزم له موقف څخه چی په تاریخی ضرورت باندی پوهیدل یی د میتافزیک له یواځیزتوب چی د میخانیزم د نړۍ لید خصوصیت شمېرل کېږی آزاد کړل په تیوریتیک لحاظ مبتنی کیدلی او پرمختللی شی.

خلک پخپله خوښه د خپلو اعمالو امکانات نه جوړوی. دا امکانات په عینی شرطونو، د ټولنی د پرمختگ په درجه او نورو عواملو باندی ټاکل کېږی. مگر د دغو امکاناتو تحقق تر ډېری اندازی پوری د خلکو په موثر فعالیت او د هغی مبارزی په جریان پوری تعلق لری چی په هغی کی د حوادثو د گډون کوونکو آگاهی، انرژی او اراده د مهم عامل په حیث رابرسیره کېږی.

د تاریخ په هره مرحله کی ډول ډول او حتی یو له بله سره مخالف امکانات موجود وی. دا چی مثلاً د اقتصاد زیات اوچت ډول

ته انفال به به کومو شکلونو ترسره شی او آيا پو مشخص انقلاب به بریالی شی که ماتی به خوری؟ ددی پوښتنی خواب به پورنگه ډول له پخوا څخه نه دی ټاکل شوی. دا خواب د بیلا بیلو ټولنیزو قواو چی د خپلو گټو دفاع کوی د مبارزی په جریان او انجام پوری تعلق لری.

په دی ترتیب تاریخ په عینی توگه مشروط او د ټاکلو قوانینو تابع دی او دا قوانین د خلکو په اراده او شعور پوری تعلق نه لری. تاریخ د پرمختگ طبیعی تاریخی پروسه ده او په عین زمان کی د خلکو له خوا د خپلی راتلونکی د موثرو جوړولو پروسه ده چی په هغی کی د خلکو شعور ، اراده، نظم او د ذاتی عامل نور عناصر ستر رول لوبوی. د دی دپاره چی په هره ستره تاریخی پېښه سړی سم پوه شی په کار دی لکه څنگه چی و. ای. لېنین ویلی وو چی نوموړی پېښه د ژوندیو ټولنیزو قواو چی په کومو مشخصو عینی شرطونو کی په کوم ټاکلی طرز فعالیت کوی او په زیات یا لږ موفقیت سره د مبارزی له کومو مشخصو شکلونو څخه استفاده کوی* د مبارزی د نتیجی په حیث تلقی شی. یوازی د تاریخ دغسی درک کول امکان برابروی چی په هغه کی د ټولنی او هغو خلکو چی د اوسنۍ زمانی د فعالو شخصیتونو او د راتلونکی د جوړوونکو په حیث فعالیت کوی د پرمختگ اساسی پروسه ولیدل شی.

د انتقال به په کومو شکلونو ترسره شی او آیا یو مشخص انقلاب
به برنالی شی که مانی به خوری؟ ددی پوښتنی لخواه په پورنگه
ډول له پخوا څخه نه دی ټاکل شوی. دا لخواه د بیلا بیلو ټولنیزو
قواو چی د خپلو گټو دفاع کوی د مبارزی په جریان او انجام پوری
تعلق لری.

په دی ترتیب تاریخ په عینی توگه مشروط او د ټاکلو قوانینو
تابع دی او دا قوانین د خلکو په اراده او شعور پوری تعلق نه
لری. تاریخ د پرمختگ طبیعی تاریخی پروسه ده او په عین زمان
کی د خلکو له خوا د خپلی راتلونکی د موثرو جوړولو پروسه ده چی
په هنی کی د خلکو شعور، اراده، نظم او د ذاتی عامل نور عناصر
ستر رول لوبوی. د دی دپاره چی په هره ستره تاریخی پېښه سړی
سم پوه شی په کار دی لکه څنگه چی و. ای. لېنین ویلی وو چی
نوموړی پېښه د ژوندیو ټولنیزو قواو چی په کومو مشخصو عینی
شرطونو کی په کوم ټاکلی طرز فعالیت کوی او په زیات یا لږ
موفقیت سره د مبارزی له کومو مشخصو شکلونو څخه استفاده
کوی* د مبارزی د نتیجی په حیث تلقی شی. یوازی د تاریخ دغسی
درک کول امکان برابروی چی په هغه کی د ټولنی او هغو خلکو
چی د اوسنۍ زمانی د فعالو شخصیتونو او د راتلونکی د جوړوونکو
په حیث فعالیت کوی د پرمختگ اساسی پروسه ولیدل شی.

د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د پیژندنې په باره کی

د هر علم هدف د خپلې مطالعې لاندې ساحې د پدیدو د قوانینو پیژندل او په عملی فعالیت کې ددی پیژندنې څخه استفاده کول دی. په دی مورد کې د ټولنې علوم د طبیعت پیژندنې سره ورته والی لری. مګر د طبیعت پیژندنې پر خلاف د ټولنیز ژوند پیژندنه ډېر وروسته او یوازی د تاریخي ماتریالیزم د تیورۍ په پیدایښت سره چې د ک. مارکس او ف. انگلس له خوا د تیرې پېړۍ په څلویښتمو کلونو کې ایجاد شو علم ته واوښته.

زیاتره معاصر بورژوايي فیلسوفان او مورخین چې کله طبیعت پیژندنه د ټولنې د علومو سره مقایسه کوی نو عقیده لری چې د ټولنې علوم اصلاً د «دقیقو» علومو سویی ته نه شی جګیدلی. هغوی اکثراً وایی چې د ټولنیز علم قوانین چې د بیلا بیلو جهتونو د ټولنې پیژندونکو د هغو د کشفولو ادعا درلوده تر اوسه پوری د طبیعت پیژندنې د اساسی قوانینو په شان دومره عمومي محبوبیت نه لری. په دی اساس د ټولنیز علم د امکاناتو په برخه کې ډېر بدبینانه استنتاجونه کېږی.

د دغو فیلسوفانو او مورخینو بدبینی د پوهیدلو وړ ده. دوی خو د زوال موندونکې طبقې مفکوره جوړوونکي دی. مګر مارکسیستان په هیڅ صورت نه شی کولی چې له دی بدبینۍ سره موافقه وکړی. د څه د پاسه سلو کلونو په موده کې چې له هغه وخته تېر شویډی چې ک. مارکس او ف. انگلس د ټولنې د پرمختګ تر ټولو مهم قوانین کشف کړل، د هغوی له خوا جوړه شوی تیوری د ستر تاریخي آزمایشت څخه تیره شوه. هغه لوی بدلونونه چې په دی موده کې په ټوله نړۍ کې پېښ شویډی او تر ټولو لومړی په شوروی اتحاد کې د سوسیالیزم بری او په نورو هیوادونو کې د سوسیالستي ټولنې د

جوړولو موافقونو څې چې انقلابي پروتاريا چې په سر کې يې کمونستي او کارګري ګوندونه ولاړ دي د ټولنيز پرمختګ د هغو قوانينو چې د مارکسيزم او لېنينيزم له خوا کشف شويدي له پوهنې څخه د ټولنې د بدلونونو په مقصد موافقانه استفاده کوي. دا ثابتي چې د ټولنيز ژوند قوانين لکه د طبيعت د قوانينو په شان موافقانه پېژندل کيدل او د عمل په ميدان کې مخني استفاده کيدل شي.

۱. د «طبيعي قانون» مفکوره او د ټولنې په پېژندلو کې له هغه څخه استفاده

د علم قوانين لکه چې مخکې وويل شول پخپله د عيني نړۍ د قوانينو زيات يا کم دقيق انعکاس بلل کېږي. د علم د هر ډول قانون عمومي خصوصيتونه مختصراً په لاندې ډول ټاکل کيدل شي.

لومړی دا چې هغه د پديدو تر منځ مهم ارتباط څرګندوي. په ژوند کې يې شمېره زيات ارتباطونه موجود دي. ځينې دا ارتباطونه ژور او باطني دي، نور سطحې او باندني دي. د قانون د کشفولو دپاره په کار دي چې د پديدې ماهيت راوسپړل شي او د دوهې درجې او غيرهمو روابطو تر شا اساسي او مهم روابط پيدا کړي شي. و. ا. ي. لېنين ليکلي وو چې «قانون مناسبات دي... د ماهيت يا د ماهيتونو تر منځ مناسبات دي»*.

دوهم دا چې قانون واحد نه بلکه عمومي روابط څرګندوي. لکه څنګه چې ف. انگلس «د طبيعت په ديالکتيک» نومی اثر کې ويلي وو قانون په طبيعت کې د عموميت شکل دی. د قانون په درک کولو سره موږ په واحدو او خصوصي شيانو کې عمومي پدیده کشفوو. درېم دا چې قانون ضروري يعنې داسې ارتباط څرګندوي چې د ټاکلو پديدو د ماهيت څخه سرچينه اخلي. د دی دپاره چې قانون کشف کړو بايد د تصادفي رابطو څخه لرې شو، د يې شمېره پديدو د ظاهري بې نظمۍ تر شا چې په سطحه کې ښکاريږي باطني ضروري رابطه پيدا کړو چې پرمختګ يې د هغې تابع وي.

* و. ا. ي. لېنين، کلیات، ۲۹ ټوک، ۱۳۸ مخ.

بالاخره د قانون خلورم خصوصیت دا دی چی هغه د پدیدو دایمی او پایدار ارتباط څرگندوی. د بشر نه چاپېره هغی نړۍ، طبیعت او ټولنه بلا وقفه تغیر مومی مگر په همدغه وخت کی د پدیدو تر منځ ټاکلی، نسبتاً پایدار او دایمی روابط ساتل کېږی. و. ای. لېنین په «فلسفی کتابچو» کی ویلی وو چی قانون په پدیده کی استوار او پاییدونکی شی دی.

البته دا ارتباط هر ورو بی بدلونه نه پاته کېږی. نه یوازی پدیدې بلکه پخپله قوانین هم تغیر مومی. ټول قوانین د لازياتو عمومی قوانینو څخه پرته چی په ټوله نړۍ کی اعتبار لری په ټاکلی مفهوم تاریخی دی ځکه چی یوازی په مشخصو شرطونو کی عمل کوی. مثلاً د بیولوژیکي پرمختګ قوانین هغه وخت چی کله ژوند پیدا کېږی یعنی دا چی د مادی نړۍ د پرمختګ په ټاکلی مرحله کی په عمل پیل کوی.

د قانون مفکوره له اوله په طبیعت پېژندنه کی طرح شوی وه که څه هم اکثرآ په میتافزیک طرز سره تعبیر کیدله. د ټولنیز ژوند په برخه کی د طبیعت د پېژندنی په نسبت ډېره سوده وروسته له هغی څخه استفاده وشوه.

د «طبیعی قانون» مفهوم چی فیلسوفانو او مورخینو تری پراخه استفاده کوله په هغه وخت کی زیاتره پخپله د خلکو له خوا د مقرر قوانینو په حیث له ذاتی تعبیر سره ګلېده. مگر ځینی فیلسوفان او اقتصادي پوهان دا مفهوم په بله معنی تفسیر کوی. هغوی کوشش کوی چی له قانون سره د پدیدو د مطابقت مفکوره چی د خلکو په اراده پوری تعلق نه لری په ټولنیز ژوند کی تطبیق کړی.

مثلاً د انگریزی کلاسیک سیاسي اقتصاد د موسس و. پیټی په عقیده طبیعی قوانین دومره غښتلی دی چی د مدنی ژوند قوانین د هغو سره مقابله نه شی کولی. ځکه خو نو د طبیعی قوانینو سره د مدنی قوانینو مقابله کول بی گټی او خوشی کار دی. په اقتصادي ژوند باندی د حکومتونو د اغیزی په باره کی و. پیټی ویل چی «لکه څنگه چی معقول ډاکتران خپل ناروغ بی اندازی په دواگانو باندی نه مړوی او په دی کار کی تر ټولو د مخه د طبیعت پړوسی په نظر کی نیسی خو په خپلو جبری عملیاتو سره د دی پړوسو سره مخالفت

نه کوی په همدی ترتیب په سیاست او اقتصاد کی ضروری دی چی
هغسی عمل وشي»*.

فزیوکرانانو یعنی د اتلسمی پېړۍ د دوهمی نیماۍ لرانسوی
اقتصادی پوهانو هم په همدی ترتیب تضاد کاوه. مثلاً ف. کینی
د اداری قوانین چی د حاکمه قدرت له خوا جوړیدل او طبیعی قوانین
چی د هغه په عقیده د انسان له خوا نه بلکه د طبیعت د جوړوونکی
یعنی خدای له خوا د ابد دپاره جوړ شویدی سره بیلول. خلک چی
په ټولنه کی سره متحد شویدی د هغه نظم تابع دی چی طبیعی قوانین
بی ورته مقرروی. هغه عقیده لری چی انسان اصلاً د دغو قوانینو
جوړوونکی نه دی. قوانین د طبیعت پروسی او د انسان کار تنظیموی
کوم چی د طبیعت له قواو سره باید د خلکو د ضروری نعمتونو د
تولید له چاری سره مرسته وکړی.

د ف. کینی په نظریاتو کی د فزیوکرانانو قوی او کمزوری
اړخونه ښه لیدل کېږی. کله به چی هغوی د خلکو د ذاتی سنجش
سره د پدیدو طبیعی نظم مقابله کاوه او ویل به یی چی طبیعی قوانین
عینی خصلت لری نو هغوی هر وېرو حق په جانب وو. مگر چی
کله به هغوی په غیرتاریخی ډول دا قوانین خپرل نو څرگنده محدودیت
به یی ښکاره کاوه. دغو اقتصادي پوهانو د پانگوالۍ تاریخی مشروط
قوانین دایمی بلل او هغه یی په ټولو فرماسیونونو تطبیقول.

ک. مارکس ویل چی فزیوکرانانو د تولید بورژوايي شکلونه
د «ټولنی د فزیولوژیکو شکلونو په حیث یعنی د هغو شکلونو چی
پخپله د تولید د طبیعی ضرورت څخه سرچینه اخلی او په اراده، سیاست
او نورو عواملو پوری تعلق نه لری خپرل. دا مادی قوانین دی.
اشتباه دلته یوازی په دی کی ده چی د ټولنی د پوی تاکلی مرحلی
مادی قانون د مجرد قانون په حیث خپرل کېږی کوم چی د ټولنی
په ټولو شکلونو باندی یورنگه چلېږی»**.

* و. پیتی. اقتصادي او احصایی آثار. مسکو، ۱۹۴۰

۴۸ مخ.

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۶ ټوک،

لومړۍ برخه، ۱۲ مخ.

د بورژوازی د کلاسیک سیاسي اقتصاد تر ټولو وتلو لمانځنکو
د و. ای. لنین په قول د پانګوالۍ یو لږ «طبیعي قوانین» احساس ډول
خو د هغې په موقتي خصلت نه پوهیدل او په هغې کې یې د طبقاتي
مبارزې خصلت نه لیده.

مارکسيزم د ټولنې پرمختګ د طبیعي تاریخي پروسې په حیث پېژني.
ددې خبرې معنی لومړۍ دا ده چې دا پرمختګ د عيني قوانینو له مخې
چې د خلکو په اراده او غوښتنه پورې تعلق نه لري ترسره کېږي او دوهم
دا چې دا پرمختګ هغه تاریخي پروسه ده چې د هغې په نتیجه کې ټولنه
دایماً تغیر مومي او د خپل پرمختګ ډول ډول مرحلي تیروي.

په بورژوايي فلسفه کې د بشري ټولنې د پېژندلو په برخه کې د
«طبیعي قانون» مفکوره ډېر لځله د طبیعت او ټولنې د پرمختګ د قوانینو
د یو شی ګڼلو سره یوځای کېږي. مثلاً د اوهلسمې او اتلسمې پېړۍ
فلسوفان ماتریالستان چې کوشش کاوه لځانته ډول «ټولنیز فزیک» جوړ
کړي کوم چې د هماغسې دقیقو ریاضي قوانینو په ذریعه چې د مادي
اجسامو فزیک تری استفاده کوي ټولنیز ژوند توضیح کړي شي.

د ټولنې د ژوند کیفي خصوصیت د طبیعت پېژندنې د مفاهیمو په
مرسته د هغې د پرمختګ د قوانینو درک کول ناممکن کوي. د ټولنیز
ژوند په درک کولو کې د ماتریالیزم تطبیقول یوازې د بشري ټولنې د
خاصو قوانینو په کشفولو سره تر سره کیدلی شي.

مثلاً د بیولوژۍ د مفاهیمو په مرسته په هېڅ ډول سره ټولنیزې
پدیدې نه توضیح کېږي. البته د خلکو تر منځ بیولوژیکي مناسبات یعنې
هغه مناسبات موجود دي چې د بشري نسل د تولید سره ارتباط لري مګر
دا مناسبات د ټولنې جوړښت او د هغې شکلونه ټاکي. دا خبره په تیره بیا
هغه وخت څرګندېږي چې محض موږ د ابتدایي ټولنې له چوکاټ څخه
ووځو او د خلکو د جمعیتونو ټول نور اشکال چې په راوروسته تاریخ
منځ ته راغلي دي څېړو. خلک په ټولنه کې د تولیدي مناسباتو په
وسیله سره یوځای کېږي. هماغه تولید انسان د حیواناتو له جهان څخه
پیل کړ او په کیفي لحاظ د نوي تشکیل شوي واحد یعنې بشري ټولنې
پیدایښت یې وټاکه. هغه څه چې د خلکو تر منځ په بیولوژیکي
مناسباتو پورې تعلق لري نو لکه څنګه چې وویل شول دا مناسبات د

هنو د ټولنيزو روابطو تر اغيزې لاندې او له هنو سره د پيوستون په
 نتيجه کې بدلون مومي،
 اکثراً په دې خبره باندې يوازي د حيرانتيا لځای پاته کېږي چې
 لمخني معاصر بورژوايي مفکوره جوړوونکي تلاش کوي چې په تاريخي
 ماترياليزم پورې د داسې پروسې په حيث چې ټول ټال د طبيعت د قانون
 تابع وي په ټولنيز پرمختگ پورې ناټورليستي نظر وروټېږي.
 په هر صورت چې وي د ټولنيزو پديدو د خصوصيتونو په نظر
 کې نه نيول قطعاً د مارکسيزم سره مغايرت لري. مارکسيزم عقیده لري
 چې د ټولنې ژوند د خپلو قوانينو تابع دی او د هنو درک کول د
 ټولنيزو علومو د مخصوصو مفاهيمو څخه چې د طبيعت پيژندنې د
 مفاهيمو څخه توپير لري استفاده غواړي.

۲. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د

عمل او پيژندنې خصوصيتونه

د ټولنيز پرمختگ قوانين نه يوازي د خپل مضمون بلکه د عمل د
 څرنگوالي له حيثه هم د طبيعت له قوانينو څخه توپير لري.
 د ټولنيز پرمختگ د قوانينو خصوصيت تر ټولو لومړی د هغه
 حقيقت څخه سرچينه اخلي چې د ټولنيز پرمختگ قوانين د انسانانو د
 فعاليت قوانين دي او د انسان د عمل څخه پرته په بل ډول نه ترسره
 کېږي. په دې کې مطلب د خلکو د پرگنو په فعاليت باندې دی. ځکه
 نو د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د درک کولو دپاره په کار وو چې
 ټولنيز ته (يعني د خلکو د لويو ډلو، طبقاتو، ولسونو ته) د انفرادي
 (يعني د ځانگړو اشخاصو د بې نهايته مختلفو اعمالو چې ظاهراً نه شي
 ترتيبېدلی) د رسولو طرزونه طرح کړي شي. لکه څنگه چې و. اې. لېنين
 ويلي وو دا د بشري ادراک له عمومي جريان سره مطابقت لري. «ټول
 مطلب په دې کې دی چې د عمومي ټاکلو قوانينو په نامه «د انفرادي
 پديدو» څخه استنتاج کول د جسماني نړۍ دپاره ډېره موده پخوا بشپړ
 شويدي مگر په ټولنيزه ساحه کې هغه يوازي د مارکس په تيوري سره
 برقرار شويدي».*

* و. اې. لېنين. کليات، ۱ ټوک، ۲۰؛ مخ.

د جسماني نړۍ دپاره ددې مسئلې حل لول آسان وو ځکه چې د هغې قوانین د طبیعت د ږندو او بې شعوره قواو روابط او مقابله اغیزه څرگندوی. د ټولنیزې نړۍ دپاره دا وظیفه ډېره مغلقه وه ځکه چې د ټولنیزو قوانینو عمل د خلکو د هدف تعقیب وونکو او آگاهانه عمل د ضروري شرط په حیث په ځان کې شاملول، ځکه خو نو د ټولنیز پرمختګ قوانین د خلکو د ټولنیزو اعمالو قوانین شمېرل کېږي.

په کوم ترتیب سره د خلکو د سترو پرمختګو چې پخپل ځانګړتوب سره توپیر لري اعمال له ټاکلو عمومي قوانینو سره یو شی شمېرل کېږي، د هغو تابع کېږي او په هغو کې ورننوتلې؟ داسې معلومېږي چې دا پروسه پخپله په ټولنیز ژوند کې په عینې توګه ترسره کېږي او په بل صورت کې د ټولنیزو درک کولو په پروسه کې ټولنیز ته د انفرادي راوستل په بل ډول ناسمکن دي.

د دې پوښتنې د ځواب دپاره په کار دی چې موږ د خوځوونکي قوې، د خلکو د تحریک او تمایلاتو د سرچینې په حیث د ګټو په هکله مفکورې ته راوګزو چې په تیر فصل کې څرګنده شوه. په حقه ویل شویږي چې ګټې د خلکو د ژوند محرک عامل شمېرل کېږي. ځکه خو نو د ګټو مطالعه کول د ټولنیز پرمختګ د محرکو قواو او د قوانینو د درک کولو امکانات پیدا کوي. لکه څنګه چې ف. انگلس ویلي وو «د هغو خوځوونکو علتونو چې په څرګنده یا ناڅرګنده توګه مستقیماً یا په ایډیولوژیکي او ښایي چې په تخیلي شکل د فعالیت کوونکو پرمختګو او د هغوی د لارښوونکو په اصطلاح د سترو خلکو په ماغزو کې د شعوري تحریکاتو په شکل ښکاره کېږي مطالعه کول یوازنی لاره ده چې د هغو قوانینو درک کولو ته چې عموماً په تاریخ کې او د هغه په ځانګړو دورو یا په ځانګړو هیوادونو کې تسلط لري لارښوونه کوي».*

ګټې د ټولنیزو قوانینو د عمل د ضروري کړۍ حیثیت لري. دلته ګټې د کلمې په پراخه معنی سره استعمالېږي، تر ټولو د مخه دا اقتصادي ګټې دي (ځکه چې مطلب په اقتصادي قوانینو باندې دی). مګر دا

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۱ ټوک،

نه یوازی اقتصادی بلکه سیاسي او نوري گټې هم دی لکه د شخصیت،
دول، طبی، ټولنی او نورو گټې د دغو گټو ادغام او سره کډېدل
او د هغو تر منځ یووالی او تقاضت مغلقه او هر اړخیزه نتیجه تعینوی
چې هغه تاریخي پېښه ده.

په هغه څه سره چې موږ وویل د ټولنیزو او طبیعي قوانینو تر
منځ توپیر نه خلاصېږي. د ټولنیزو قوانینو د عمل د شکلونو په باره
کې مسئله او په دی باره کې چې آیا دا قوانین په مقداری یا دینامیکو
قوانینو پورې تعلق لري، آیا هغه د ټولو واحدو پېښو قوانین دی که
تمایلاتي قوانین دی، آیا د ستاتیک او دینامیک په قوانینو باندې، د
عمل او پرمختګ په قوانینو باندې ویشل کېږي — دا مسایل خاصه
څېړنه غواړي. دا ټولې مسئلې به موږ په تفصیل سره وڅیړو.

اوس د ټولنیزو قوانینو په عمل کې د گټو د رول په باره کې د
پورته ذکر شوی قضیې په څېړلو کې دی ته پام کوو چې دا گټې
د ټولنې د درک کولو په پروسه باندې اغیزه کوي. د گټو په ذریعه
نه یوازی د قوانینو عیني عمل بلکه لکه څنګه چې لاندې به یې وښیو د
هغو د پېژندلو چاره هم اوږي.

پورته مو وویل چې انسانانو د طبیعت چې ورته چاپېر موجود دی
قوانین د خپل ټولنیز ژوند د قوانینو په نسبت ډېر مخکې کشف کړل.
داسې ښکارېدلی شي چې ددی سبب یوازی د ټولنې د ژوند زیات
پېچلتوب دی. دی کې شک نشته چې د ټولنې ژوند د پدیدو زیاته
مغلقه ساحه ده او مثلاً د بیالوژیکي ژوند په نسبت نه انډول کیدونکي
دی. مګر مطلب یوازی په دی کې نه دی. په کار دی چې د ټولنیز
پرمختګ په قوانینو او د هغو په تاریخي شرطونو باندې د پوهیدلو
خصوصیتونه په نظر کې ونیول شي په کومو کې چې د دغو قوانینو
کشفول ممکن وي.

په هر قانون باندې پوهیدل تعمیم غواړي. دا پخپله د قانون د
ماهیت څخه سرچینه اخلي چې یو تر ټولو مهم خصوصیت یې عمومیت
دی. د چاپېریالي نړۍ احساسی ادراک د خپل ماهیت له مخې ددی
قدرت لري چې د اشیاءو او پدیدو او د هغو د خصوصیتونو په باره
کې انسان ته په عیني توګه سم تصور ورکړي. مګر دا تصور د حقیقت
د درک کولو یوازی لومړۍ مرحله تشکیلوي او هغه ددی دپاره

کفایت نه کوی چی د طبیعت او ټولنی د پرمختګ قوانین کشف کړی شی. انساني ادراک په احساسی برداشت چی ددی دپاره امکان نه برابروي چی په تمام ډول سره پدیده احتواء شی او د هغه ماهیت وسپړل شی نه ختمیږي. دا برداشت د ژوندی او مستقیمی مشاهدی څخه تر مجرد تفکر پوری اوچتېږي او یو لړ عموسی مفاهیم، تجریدونه تولیدوی چی د ساده مشاهدی په نسبت په لا ژوره، بشپړه توګه عینی نړۍ منعکسوی. و. ای. لېنین عموسی مفاهیم، مقولی او د علم قوانین د هغی پروسې د اصلی نقطو او مرحلو په حیث څیړل چی انسان ته د چاپیریالی نړۍ په ماهیت کی لا په ژوره توګه ورننوزی. که چیری د هر قانون ادراک د تجرید او تفکر او د احساسی غریزو د نتیجو د تعمیم څخه پرته ناممکن دی نو د ټولنیزو پدیدو په تحلیل کی د ټولنی د پرمختګ د قوانینو په درک کولو کی تجرید خاص رول لوبوی. پدیدې په هغه لځای کی چیری چی هغه په ډېر ځرګند ډول روانی دی بڼایی چی په سیاسی اقتصاد کی هم رابرسېره شی. معلومه ده چی مثلاً کله چی ک. مارکس د پانګوالۍ قوانین مطالعه کول نو تر ټولو د مخه یی هغه د انگلستان په مثال سره توضیح کول یعنی د مفصلی پلټنی د موضوع په حیث یی داسی هیواد غوره کړ چیری چی د پانګوالۍ قوانین په زیات خالص ډول منځ ته راغلی وو او کاپتالستی مناسبات په تیره بیا پرمختللی وو. هغه څه چی په هغو شرطونو کی چی په خالص ډول د پروسې جریان تاسینوی د تجربی په ترسره کولو پوری تعلق لری نو دا د قاعدی سره سم یوازی په محدوده پیمانه په سیاسی اقتصاد او په نورو ټولنیزو علومو کی امکان درلودلی شی. په دی مناسبات مارکس ویلی وو چی «د اقتصادی شکلونو په تحلیل کی ناممکنه ده چی د میکروسکوپ یا کیمیاوی ریاکتیفونو او موادو څخه استفاده وشي. دا دواړه شیان باید د تجرید په قوی تعویض شي»*. د تجربی محدود امکان باید دلته د تجریدی تفکر په ذریعه جپیږه شی. هغه تر ټولو زیات رېښتونی مواد او مدارک چی د مارکس له خوا مطالعه شوی وو د هغه له خوا په

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۳ ټوک،

تیورتيک لحاظ تعميم شوی او تحليل شوی وو. ددی نتیجه د تولید د کاپتالستی طرز د عمومي قوانینو کشفول وو.

د ټولنیز پرمختګ د قوانینو درک کول یوازی په هغو تاریخي شرطونو کې ممکن گزې په کومو کې چې دا قوانین په زیات څرګند شکل کې تبارز کوي. او دا شرطونه د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د پرمختګ په جریان کې هغه وخت منځ ته راځي چې کله د هغو خاص ټولنیز مناسبات لازمی پخواي ته ورسېږي.

د طبیعت په علومو کې د کومې نوي څانګې د پیدایښت په ترڅ کې د قاعدې سره سم سړې نه مجبورېږي چې د مطالعې له ناپرمختللي مورد سره مخامخ شي.* معمولاً هغه د علم د مربوطې ساحې د پیدایښت څخه ډېره موده پخوا په پرمختللي شکل کې وجود لري. په ټولنیز ژوند کې کار بهی بل ډول وي. نوي سوسیالوژیکي او اقتصادي تیورۍ د مربوطو ټولنیزو ناپرمختللو مناسباتو په شرطونو کې پیدا کېږي او د هغو د ناپخواي تر اغیزې لاندې وي.

دا تر ډېرې اندازې پورې هم ددی حقیقت سبب دی چې په ټولنیز ژوند باندې د پوهیدلو او د هغه د بدلولو په کوششونو کې تخیل تر علم مخکې پیدا شو. البته په تخیلي تیوريو کې زیات شمېر معقول اټکلونه هم پراته وو. ولی ددی تر څنګ په هغو کې ګڼ شمېر داسې تخیلي تصورات موجود وو چې د ټولنیزو مناسباتو کم انکشاف یې څرګنداوه. ک. مارکس او ف. انگلس لیکلي وو «لکه څنګه چې په طب کې معجزه شودونکي طبیبان او معجزه کوونکي دارو د طبیعت د قوانینو سره د آشنایۍ له اساس څخه محروم دي کټسټ په همدې ډول په ټولنیز ژوند کې ټوټکه‌ماران او د ټولو مصیبتونو د له منځه وړلو وسیله د ټولنیزې نړۍ د قوانینو سره د آشنایۍ اساس نه لري...»**.

* البته دلته هم د ناممکنه موضوع د درک کولو دپاره باید پرمختللي موضوع مطالعه شي. په دی کې د مارکس ددی مفکوري مفهوم پروت دی چې د انسان اناتومي (د تشریح علم) د بیزو د اناتومي د پیژندلو وسیله ده.

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳ ټوک،

کم تر کمه د ارزښت د قانون د کشفولو تاريخ په صراحت سره د ټولنيزې نړۍ د قوانينو د ادراک تاريخي مشروطيت څرگندوي. د ډېرو پېړيو په اوږدو کې دې قانون چې انسانانو لا درک کړې نه وو عمل کاوه.

ک. مارکس «په سياسي اقتصاد د انتقاد» په مقدمه کې ليکلي وو چې «کار پخپل ذات کې» بسيط تجريد دی. مگر په سياسي اقتصاد ددې مفهوم د روي کار کيدلو دپاره مشخص تاريخي شرطونه په کار وو. د کار د ټاکلي ډول په نسبت عملي بې تفاوتۍ چې د کار د رښتونو اشکالو له کومو څخه چې يو هم د نورو په نسبت حاکميت نه لري ډيره پرمختللي مجموعه پيشيني کوي ددې مفهوم زمينه تشکيلوي. په دې بنياد دغسې تجريد يوازي په هغو ټولنيزو مناسباتو کې تشکل موندلی شي چې په هغو کې اشخاص په آسانۍ سره د کار له يوه ډول څخه بل ته انتقال کولی شي. کار نه يوازي په مفهوم بلکه په رښتيا سره هم عموماً د شتمنۍ د ايجادولو وسيله گرزي او د ټاکلي فرد سره خپل خاص ارتباط له لاسه ورکوي. دغسې مناسبات د توليد د کاپتالستي طرز په اساس منځ ته راځي. لکه خو نو لکه څنگه چې مارکس ليکي يوازي د کاپتاليزم په دوران کې د «کار پخپل ذات کې» تجريدي مفهوم چې د معاصر اقتصادي علم مبداء شميرل کيږي عملي واقعيت ته اوږي*.

ک. مارکس د ارزښت په خپل تحليل کې د پخوانيو تيوريو په مقايسه د تعميم زياتي اوچتي مرحلې ته پورته شو. ده د لومړي ځل له پاره مشخص کار کوم چې استهلاکي ارزښت جوړوي او مجرد کار سره بيل کړل. مارکس وښودله چې همدغه مجرد کار دی چې د ارزښت منبع شميرل کيږي. ددې له فيضه هغه وکولی شول چې د ارزښت د مفهوم تاريخي خصلت معلوم کړي چې د انسانانو تر منځ هغه مناسبات ښيي چې د مالونو د توليد په اساس باندې منځ ته راځي. په دې ترتيب د مالونو د توليد د قوانينو درک کول په مشخصو تاريخي شرطونو کې يعنې يوازي هغه وخت ممکن شول چې کله د مالونو شکل د کار د محصول عمومي شکل ته واوښت.

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۴۶ ټوک، لومړۍ برخه، ۱۱ مخ.

د ټولنې د پرمختګ په تاریخي مرحله پورې د ټولنیزو پدیدو پیوستون د طبقاتو د تیورۍ د طرح کیدو د مثال له مخې هم لیدل کیدل شي. لا تر ک. مارکس پوره موده پخوا خلکو ته د ټولنې طبقاتي ویش معلوم وو مګر لا د هغه ماهیت ورته نه وو څرګند شوی. د پانګوالۍ څخه په مخکې فرماسیونونو کې دا ویش په ممتازو ډلو، کاستونو او طبقاتي قشرونو باندې په ویش او په مذهبي پرده سره پټیده چې طبعاً یې د هغه درک کول سختول. یوازي د ټولنې د نور پرمختګ په جریان کې طبقاتي مناسبات رابرسېره شول او ساده شکل یې بیا موند. پانګوالۍ ته د انتقال سره سم په اقتصادي مناسباتو پورې د ټولنې د طبقاتي جوړښت پیوستون نور هم په څرګندتیا سره رابرسېره شو. لکه څنګه چې ف. انگلس ویلي وو «یوازي په همدې وخت کې بالاخره د کیسې حل کول ممکن شول. د لوی صنعت د ترویج له زمانې یعنې اټل د ۱۸۱۵ کال د اروپايي سولې له زمانې څخه په انگلستان کې له هیچا څخه دا خبره پټه نه وه چې په دې هیواد کې د ټولې سیاسي مبارزې اصل د دوو طبقو یعنې له یوې خوا د لځمکې د خاوندو اشرافیانو او له بله پلوه د بورژوازي د بادارۍ خوا ته هلی لځلی وی. په فرانسه کې د بوربون د شاهي سلالې د بېرته راتګ سره یوځای خلک په همدې حقیقت باندې پوه شول. د شاهي رژیم د تجدید د دورې مورخین له تئیري څخه نیولی تر گیزو، مینی او تئیر پورې دایماً دې حقیقت ته له منځنیو پیړیو څخه نیولی په فرانسوي تاریخ باندې د پوهیدلو د اصلي وسیلې په حیث اشاره کوي. مګر د ۱۸۳۰ کال څخه را په دې خوا په دواړو دغو هیوادونو کې کارګري طبقه، پرولتاریا د بادارۍ د لارې د دریمې مبارزې په حیث وپېژندل شوه. مناسبات دومره ساده شول چې یوازي هغو خلکو چې قصداً یې خپلې سترګې پټولې کولې شول چې ونه گوري چې د دغو دریو سترو طبقو په مبارزه او د هغوی د ګټو په لګیدو کې د ټول نوی تاریخ خوځوونکي قوه پرته ده».*

د طبقاتي مبارزې مفکوره د شاهي رژیم د تجدید د دورې د فرانسوي مورخینو دپاره د تاریخي پېښو د پلټنو د کلۍ حیثیت درلود. هغوی دا

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۱ ټوک، ۳۰۸ مخ.

مفکوره څرگنده کړه چې د طبقاتو موجودیت د مدني ټولنې د ژوند په شرطونو کې رېښه لري. مگر دغو مورخينو نه شول کولی چې د طبقاتو د پيدايښت علت په علمي طرز سره توضیح کړي او د هغو سرچینه يې اکثراً د بوی ډلې ولسونو له خوا د بلې ډلې په لاندې کولو کې لټوله. د طبقاتي مبارزې په پوهیدلو کې هم بورژوايي محدودیت د هغوی خاصه شمیرل کیده. هغوی د انگلستان او فرانسې د بورژوايي انقلابونو په تحلیلولو کې په حقه ثابته کړې ده چې د دغو حوادثو په اساس کې د «دریم قشر» او په تیره بیا د بورژوازي هغه مبارزه پرته ده چې د فیودالو زمیندارانو پر ضد ده. مگر وروسته چې کله پرولتاریا د بوی خپلواکي قوی په حیث تاریخي صحنې ته راووته نو هغوی د طبقاتي مبارزې له نظريې څخه منکر شول. هماغه گیزو چې په بورژوايي انقلابونو کې یې د طبقاتو مبارزه ستایلي ده دا مبارزه د بدبختۍ او د ټولنې موجودیت ته د خطر په حیث وگڼله.

د پرولتاریا په دریځ کې دریدل په کار وو تر څو چې د طبقاتو له موجودیت څخه ټولې نتيجې واخستل شي او د طبقاتي مبارزې قانون کشف کړي شي.

لنډه یې دا چې د ټولنیز پرمختګ په قوانینو باندې پوهیدل دا خصوصیت لري چې هغه پخپله د ټولنیزو او اقتصادي مناسباتو د پرمختګ په درجه پورې تعلق لري او ځکه څو نو یوازې په مشخصو تاریخي شرطونو کې د هغو کشفول امکان لري. دا شرطونه په قبل کاپتالستي فرماسیونونو کې نه وو موجود او په پوره توګه یوازې د بانګوالۍ په دوره کې منځ ته راغلل.

د ټولنیز علم د قوانینو د ادراک خصوصیت په طبقاتي ګټو پورې د هغه ټینګ پیوستون هم دی.

لکه څنګه چې موږ مخکې وویل د ټولنیز پرمختګ قوانین عيني قوانین دي. مګر څنګه چې هغه د طبقاتو په ګټو پورې تعلق نیسي نو طبقات په مختلفو طرزونو د دغو قوانینو له نفوذ او په دې بنیاد د هغو له پوهیدلو سره برخورد کوي.

البته د دې خبرې معنی دا نه ده چې په سیاسي اقتصاد کې قوانین پخپله طبقاتي دي. دا قوانین^۲ چې د پدیدو عيني ارتباط څرګندوي نه شي کیدل چې بورژوايي یا پرولتاری وی. په دې اساس د ټولنیزو

علوم پخپله قوانین نه بلکه د هغو ادراک او په کارول طبقاتي خصلت پیدا کوي.

د قاعدې سره سم طبيعي علوم په مستقیمه توګه له طبقاتي ګټو سره ارتباط نه لري. البته په طبيعي پوهنه کې هم داسې عمومي تيوري شته چې د طبقاتو ګټې ورباندې اغېزه کوي (يا بې اغېزه کوله). له هغه جملې څخه مثلاً د کابیناتو د لاېتنايمې توب په باره کې د ګاليلی او جورډانو برونو تيوري دی چې د مذهب تسلط ته بې ګوزار ورکړ، د انسان د پیدایښت په باره کې د داروین تيوري او داسې نورې تيوري یادیدلي شي. په استثماري ټولنو کې د دغو تعلیماتو په شاوخوا کې سخته ایديولوژيکي مبارزه روانه وه (او اکثراً اوس هم دا مبارزه روانه ده). مګر که چیرې د طبيعي علومو څخه د نړۍ لید د نتیجې سره تماس ونه نیسو نو ویلي شو چې د هغو مضمون د طبقاتو په ګټو پورې مستقیم تاثیر نه کوي.

خو په ټولنیزو علومو کې پخپله د مطالعې مضمون که اقتصادي که دولتي او یا حقوقي مناسبات وي د طبقاتي ګټو سره کلک پیوند لري. په دې علت و. ای. لېنین د «دولت په باره کې» پخپل لکچر کې ویلي وو چې مشکله ده چې داسې مسئله پیدا شي چې مثلاً لکه د دولت د ماهیت په باره کې د مسئلې په شان د بورژوايي مفکوره جوړوونکو له خوا ګډوډه شوی وي. د ټولنیزو علومو پرمختګ او د ټولنیز ژوند د قوانینو د کشفولو پخپله امکان تر ډېرې اندازې پورې د ټاکلو طبقو په ګټو پورې تعلق لري.

د ارزښت د قانون د کشفولو تاریخ چې مخکې مو د هغه یادونه وکړه هم ددې خبرې موید شمېرل کېږي. د کار د ارزښت د تيوري جوړولو پخپل وخت کې د هغې زمانې د مترقي بورژوازي له ګټو سره کلک پیوند درلود. له دې تيوري څخه د پانګوالانو د طبقې مفکوره جوړوونکو چې ځانونه یې د تولید کارکوونکي شمېرل د فیوډالانو او د هغوی د مفت خورو نوکرانو د رسوا کولو دپاره استفاده کوله. ا. سمیت د تولیدي کار په باره کې د علم په پرمخ بیولو کې لیکلي وو چې «د ټولنې د ځینو تر ټولو محترمو قشرونو کار د کور د مزدورانو په شان هېڅ ډول ارزښت نه تولیدوي. مثلاً پادشاه د خپلو عدلي مامورینو او نظامي منصبدارانو سره، ټول اردو او بحریه غیرتولید کارکوونکي شمېرل کېږي. هم ځینې تر ټولو جدې او مهم او هم ځینې ساده

مسلکونه یعنی کشیشان، حقوق پوهان، د طب ډاکتران، هر ډول لیکوال، هنرمندان، مداریان، موسیقی غږوونکي، د اوپرا سندرغاړي، نڅاکوونکي او نور باید په یوه طبقه پورې ارتباط ولري.* لکه څنګه چې کورو ۱. سمیت پادشاه او د هغه مامورین د مداریانو او نڅاکوونکو سره په یوه درجه کې شماری او هغوی ټول غیرتولیدي کارکوونکي بولي.

په هغه زمانه کې د پورته کیدونکي بورژوازي مفکوره جوړوونکو د ارزښت د قانون د کشفولو او اثبات سره علاقه درلوده چې البته ددې قانون د جوړولو له کار سره یې مرسته وکړه.

د اضافي ارزښت د قانون چې ډیره موده وروسته کشف شو خبره بیخي بل ډول وه.

د دې ارزښت د کشفولو ویاړ کاملاً په ک. مارکس پورې تعلق لري. د اضافي ارزښت قانون د پانګوالۍ د استثمار اسرار فاشوي. او د بورژوازي مفکوره جوړوونکي حتی په هغه دوران کې چې ویاړلی طبقه وه د دې شي سره علاقه نه درلوده. برعکس هغوی تلوسه درلوده چې د استثمار سرچینې پټې کړي. لځکه نو د اضافي ارزښت قانون یوازي هغو مفکورینو کشفولی شو چې د انقلابي پرولتاریا په دریځ کې ولاړ و. د دې مثال څخه معلومیږي چې د ټولنیزو پدیدو د ادراک داسې ټاکلې مشروط تاریخي حدود شته چې د طبقاتي مناسباتو په پرمختګ او د هر دوران د مفکورینو په طبقاتي موقفونو پورې تعلق لري. د دې خبرې چې د ټولنیز پرمختګ قوانین د طبیعت د قوانینو په نسبت ډیره موده وروسته کشف شول یو علت په دې کې پروت دی. حاکمو طبقو چې د دماغی فعالیت ټول وسایل یې پخپل لاس کې اخیستي و په ځینو مواردو کې د طبیعي علومو د پرمختګ سره علاقه درلوده چې مستقیماً یې مادي تولیداتو ته خدمت کاوه. او برعکس هغوی د ټولنیز ژوند په ماهیت باندې له پوهیدلو سره علاقه نه درلوده لځکه چې په ټولو قواو سره یې هلې ځلې کولې څو چې د خپلې بادارۍ اساس له زیارایستونکو څخه پټ وساتي. په عین وخت کې ستمګالونکي طبقې ډیری بیرته پاته وی او اوهامو لاره ځنې ورکه کړې وه چې د خپلې آزادۍ

* ۱. سمیت. د طبیعت او د ولسونو د شتمن کیدو د علتونو په باره کې پلټنې. ۱ ټوک، مسکو — لنینګراډ. ۱۹۳۵ کال، ۲۷۹ مخ.

په شرطونو باندې پوه شئ. یوازی د پرولتاریا په څیره کې هغه طبقه تاریخي میدان ته راووته چې د دی توان یې درلود چې هر ډول طبقاتي ستم له منځه یوسي او په دی ترتیب د ټولنیز پرمختګ په تمایلاتو باندې له زیاتو دقیقو او پوره عیني پوهیدلو سره علاقمنده وه. د پرولتاریا د پاره د ټولنې د پرمختګ د قوانینو زده کول عیني ضرورت دی ځکه چې پرته له دی سوسیالستي ټولنې ته د پانګوالۍ د ټولنې انقلابي بدلون ناشونی کار او په منظم ډول د کمونستي ټولنې جوړول ناممکن دی. سوسیالیزم خو د پخوانیو فرماسیونونو پر خلاف د اقتصاد د یوه خاص نظم په حیث د پخوانۍ ټولنې په ژورو کې په طبیعي توګه نه زیږېږي. سوسیالستي ټولنه د زیارایستونکو د پرګنو له خوا چې کارګري طبقه یې په سر کې وی د پانګوالۍ د رانسکورولو څخه وروسته په آگاهانه طرز جوړېږي. د هغې مفکوره جوړوونکو ک. مارکس او ف. انگلس د ټولنې د پرمختګ تر ټولو مهم قوانین کشف کړل او د دغو قوانینو په پوهنه سره یې پرولتاری ګوند چې هغوی جوړ کړي و سنبال کړ. د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د کشفولو د پاره نه یوازی تاریخي بلکه نظري شرطونه هم په کار و. دا شرطونه معقول نړۍ ته او د ټولنیز ژوند د پدیدو له تحلیل سره معقول برخورد دی.

د ټولنې د پرمختګ په قوانینو باندې د پوهیدلو خوا ته د لارې د پرانیستلو په منظور د ټولنیزو پدیدو په ساحه کې د ماتریالیزم تطبیقول په کار و. او دا د هغه نوی نړۍ لید له فیضه ممکن شول چې ک. مارکس او ف. انگلس جوړ کړ. همدغه نړۍ لید مارکس ته امکان ورکړ چې د مالونو د فیتیشیزم (تعبد کولو) پرده ایسته کړي او د پانګوالۍ د تولید د طرز قوانین راوسپړي. په پرمختللي مالی تولید کې د خلکو تر منځ مناسبات مادي شکل غوره کوي. د دی د پاره چې د اشیاء د مناسباتو تر شا د انسانانو مناسبات راوسپړل شي دیالکتيکي، ماتریالستي برخورد په کار و. مارکس دا وظیفه په کامیابۍ سره ځکه حل کړې شوه چې د پانګوالۍ اقتصادي مفاهیم یې د دیالکتيک او تاریخي ماتریالیزم له موقف څخه تحلیل کړل.

په همدې ترتیب په عملي طرز په طبقاتو باندې د پوهیدلو د پاره ټاکلي نظري زمينې په کار وی. که څه هم د «طبقاتو» مفهوم په تاریخي علم کې تر ک. مارکس او ف. انگلس پخوا پیدا شوی و ولی د هغه

علمی تعريف پوازی هغه وخت ممکن شو چي کله دي مفهوم «د توليد د طرز»، «تولیدی مناسباتو» د مفاهیمو سره چي د لومړي ځل له پاره د مارکس او انگلس له خوا ترویج شوی ارتباط پیدا کړ. مفاهیم د نوی تاریخي تجربی د راتولیدو مطابق او د تیوریتیکي تفکر د وړاندی تگ سره سم بدلون مومي او پرمختگ کوي. مثلاً د «طبقی» مفهوم په هغه وخت کی چي کله کارگری طبقی په شوروی هیواد کی سیاسی واک تر لاسه کړ او د سوسیالستی ټولنی په جوړولو یی پیل وکړ د و. ا. ی. لېنین له خوا د هغه په «ستر ابتکار» نومی اثر کی په معروف تشخیص سره په ډیره بشپړه او هراړخیزه توگه تعریف شوی دی. دا خبره ښی چي د مترقی طبقی د انقلابی مبارزی پراکتیک د ټولنیز علم د مفاهیمو د پرمختگ د پاره څومره ستر اهمیت لري.

۳. د ټولنیزو قوانینو د ادراک او منلو د مسئلو په باره کی په بورژوايي مفکوره جوړوونکو باندی انتقاد

د ټولنیزې قانون مندی مسئله د معاصرې بورژوايي سوسیولوژی سره د مارکسیزم او لېنینیزم د مبارزی میدان ته اوښتی دی. هغه زمانه ډیره موده پخوا تیره شویده چي کله بورژوازی په اروپا او امریکا کی انقلابی طبقه وه او د هغی مفکوره جوړوونکو کوشش کاوه چي په ټولنیز ژوند کی د «طبیعی قانون» مفکوره تطبیق کړی. گڼ شمېر معاصرې بورژوايي تیورۍ د ټولنی د پرمختگ عینی قوانین ردوی. ځینی وایی چي دا قوانین نه شی درک کیدلی، نور اصلاً د هغو موجودیت نه منی.

ولی د بورژوازی د مفکوره جوړوونکو موقف بدل شو؟ تر ټولو دمخه ځکه چي د طبقی په حیث د بورژوازی وضعیت تغیر وموند. تر هغه وخته پوری چي بورژوازی انقلابی جنبه درلوده بورژوايي مفکرینو هلی ځلی کولی چي د تاریخ قوانین کشف کړی. په هغه زمانه کی د بورژوازی گټی تر ټاکلی اندازی پوری د ټولنیز پرمختگ د گټو سره مطابقت درلود. کله چي بورژوازی ارتجاعی طبقی ته واوښته نو د

همی گنی د ټولنیز پرمختګ د غوښتنو سره په نه پخلا کېدونکي نقاضت کې کېښوتی. بورژوازي زړې طبقې ته واوښتله چې غواړي تاريخ ودروي، هغه په شا وگرزوي او کوشش کوي چې د تاريخ د قوانينو پر خلاف عمل وکړي. دغسې موقف طبعاً چې د ټولنیز پرمختګ د عيني قوانينو ردولو ته راوړي. دا خبره و. ای. لېنين پخپله مقاله کې چې «د سوسياليزم يوه بله نابودي» نومېږي او د «اقتصاد او نرخ» په نامه د پ. سترووي د کتاب پر ضد ليکل شوی ده په ټينګار څرګنده کړېده. سترووي عقیده درلوده چې په سياسي اقتصاد کې د «طبيعي قانون» مفکوره له ماتې سره مخامخ شوېده او دا چې د ارزښت قانون تر «خپسې» بل زيات شی نه دی. د علمي سوسياليزم د له منځه وړلو د پاره نوموړي اصلاً د ټولنیز علم د ردولو لاره غوره کړه. د هغه په يادارانۀ شکاکۍ کې، د لېنين په اصطلاح لکه د ټولو زړو طبقو په شان «له علم څخه ډار» اغيزه وکړه چې د بورژوازي خاصه شميرل کېږي*.

دغسې شکاکي په ګڼ شمير شکلونو سره په معاصره بورژوايي سوسيولوژۍ کې صورت مومي. د بورژوايي ټولنہ پيژندونکو تيورتيکي موقفونه مختلف دي مګر په دې باره کې چې تاريخ د ټاکلو قوانينو تابع دی کوم چې د پوهيدلو وړ دی او د بشر په خير ځنی استفاده کيدلی شی د زيارايستونکو د ايمان د تخريبولو په هکله د هغوی د اکثريت تلاش ورته دی.

اوس به د ځينو ټولنہ پيژندونکو چې د ټولنیز پرمختګ قانوني خصلت ردوي استنتاجونه وڅیړو.

څرګنده ده چې يوه تر ټولو مهمه مسئله چې د ټولنیز ژوند د قوانينو منل ورپورې تړلی دی په تاريخ کې د تکراريدو مسئله ده. ډير بورژوازي ټولنہ پيژندونکي عقیده لري چې ټولنیز علوم په اساسي توګه د طبيعي علومو څخه توپير لري لځکه چې د هغو نه تکراريدونکو ځانګړو حوادثو سره سروکار لري چې د يوه عمومي قانون لاندې راتللی شی.

مثلاً د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په سر کې د کانت د نوو پيروانو د فريبورګ د ښوونځي نمايندگانو (و. وينديلبانډ، ګ. ريکرت او نورو) دغسې نظريه وړاندې کړېده. د هغوی د اصلي مفکورې

* و. ای. لېنين. کلیات. ۲۵ ټوک، ۴۲ مخ ته رجوع وکړي.

مطلب په دی کی و چی طبیعی پوهنه او تاریخ سخت مناقضت سره لری. د طبیعی پوهنی مقصد د تکراریدونکو پدیدو مطالعه کول او د نتیجی اخیستل دی. په دی بنیاد هغه انفرادی خصوصیات چی په مطالعه کیدونکو موضوعگانو کی وی له نظره غورځوی او عمومی قوانین رابرسیره کوی. د تاریخ وظیفه برعکس د خپلو ټولو خصوصیاتو سره د انفرادی پېښو مطالعه کول دی او په همدی اساس گڼی تاریخی قوانین وجود نه شی درلودلی.

لځینو مورخینو مثلاً مشهور آلمانی پوهاند ای. مییر په تاریخ کی د تکراریدو ردول د شخصیت له رول څخه د ایدیالیستیک برداشت سره پېوندول. د هغوی په عقیده په تاریخ کی د وتلی انسان آزاده اراده حکومت چلوی چی تاریخی پېښو ته ځانگړی خصوصیت وربخښی.

دلته دی ته ضرورت نشته چی په تفصیل سره د ویندیلبانډ او ریکرت د تاریخ په نظریه باندی بحث وکړو. یوازی ددی نظریی اساسی خصوصیت به څرگند کړو چی هغه د ټولنی په باره کی علومو ته د طبیعت په باره کی د علم بېقابله کول او د ټولنی او طبیعت تر منځ د کندی کیندل دی. دغسی نظر په حقیقت کی د تاریخی قانون مندی ردول دی. لځکه خو نو هغه د تاریخی پرمختگ علمی پیشگوئی هم ناسمکه کوی. که چیری په بشری تاریخ کی د حوادثو هېڅ ډول تکرار او هېڅ ډول قانون مندی وجود ونه لری نو د آینده خوا ته د نظر اچولو هر ډول کوششونه بی ثمره او بی گټی دی. د حیرانتیا خبره نه ده چی د ریکرت د پیروانو طریقه د ارتجاعی بورژوازی په لاسونو کی د علمی سوسیالیزم د مفکورو سره د مبارزی د پاره ښه وسله شوه.

که څه هم په معاصره بورژوازی فلسفه او ټولنه پېژندنه کی د کانت د نوو پیروانو طریقه دومره زیات نفوذ نه لری لکه چی پخوا یی درلود مگر بیا هم د تاریخی پدیدو د نه تکراریدو او د طبیعی پوهنی او تاریخ تر منځ مناقضت په باره کی د هغه مفکوری تر اوسه پوری پراخ ترویج لری او په مختلفو طرزونو ښودل کیږی. مثلاً امریکایی تاریخ پوهاند ک. ریختر وایی چی «تاریخ علم دی. دا علم «حقیقت» لټوی. مگر علم د قوانینو په لټون کی وی. تاریخ د خاصی حادثی په ترسیمولو

سره بسيا کيږي». نوموړی وايي چې د مورخ د پاره يوازي خاص شي واقعاً رښتيا دی.*.

بورژوازي ټولنه پيژندنه په ميتافزیکي طريقه سره عمومي د ځانگړي او خاص په مقابل کې دروي. د دی پر خلاف تاريخي ماترياليزم هغه دواړه په ديالکتیک وحدت کې څيړي. په دی پاره کې عقیده چې تاريخ د ځانگړو، اصلاً نه تکراريدونکو او قطعاً انفرادي پېښو څخه جوړ شويدي هماغومره له درواغو ډکه ده لکه څنگه چې په مخالفه نظريه کې يې ويل کيږي چې په تاريخ کې ټول شيان تکراريږي**.*. په حقيقت کې هره تاريخي پېښه د تکراريدونکو او نه تکراريدونکو ټکو له يووالي او توحيد څخه جوړه شويده. که چيرې دا پېښه د ټولو ځانگړو او مشخصو خصوصياتو سره وڅيړل شي نو هغه به ځانته خصلت پيدا کړي او نه تکراريدونکي به ښکاره شي.

د تاريخي پرمختگ د قانون د کشفولو د پاره ايد په دی پرمختگ کې عمومي جنبه پيدا شي او بايد ټولنيزو مناسباتو نه هغه «د تکراريدو عمومي علمی محک ورزيات شي چې په ټولنه پيژندنه کې ترې استفاده سبجکتويستانو ردوله»***.

لکه د طبيعي پوهنې په شان په ټولنيزو علومو کې هم پوهاند چې د پديدو د تکراريدو محک ټاکي نو د عمومي قوانينو لاندې پېشميره زيات انفرادي حوادث راوړي. د دی کار له فيضه دی کولی شي چې په مطالعه کيدونکي پديدې باندې د تصادفونو د مجموعې په حيث نه بلکه د قانوني پروسې په حيث پوه شي.

البته په دی کې بايد دا په نظر کې ونيول شي چې د پديدو د تکراريدو اندازه د ژوند په مختلفو ساحو کې يوشانته نه شي کيدلی. هر

K. Riezler. The Historian and Truth. — «The Journal of Philo-

sophy», 1948, № 14, p. 378, 382.

** داسې نظريه د يو لړ بورژوازي مورخينو او ټولنه پيژندونکو له خوا هم څرگنديږي کوم چې تاريخ د دايمي جريان په شان تعريف کوي، موږ به د دی نظريې په پاره کې چې د بشر په انکشاف کې د ترقۍ د ردولو مفهوم لري لاندې (۷ فصل ته رجوع وکړي) تشریحات درکړو. *** و. ای. لېنين. کلیات. ۱ ټوک، ۱۳۷ مخ.

خوسره چي مطالعه کيدونکي پديدی ساده وی په هماغوسره اندازه د هغو د معیاراتو او خصوصیتونو تکراریدل زیات څرگند وی. د کیفی حالتونو په پورې کي د پورته کیدو سره، له پټه څخه پورته ته (مثلاً له فزیک یا کیمیا څخه بیولوژی ته یا له بیولوژی څخه ټولنیزو پدیدو ته) په انتقال سره موږ وینو چي د مطالعه کیدونکو پدیدو تکراریدونکي خصلت په ډول ډول، ځانګړو او نه تکراریدونکو خصوصیتونو سره لا زیات پیچلي کیږي.

په ټولنیز ژوند کي د تکراریدونکي خصلت محک د مارکسیزم په ذریعه تر ټولو دمخه د دی له فیضه پیدا شو چي مارکسیزم د ټولنیز ژوند مادي اساس کشف کړ او د مناسباتو د ټولي پیچلي شبکي څخه یی تولیدی مناسبات چي د ټولنی جوړښت ټاکي بیل کړل.

د مارکسیزم له خوا د ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د مفهوم ایجادولو چي د بیلا بیلو هیوادونو په ټولنیزو نظامونو کي یی د تکراریدونکي خصلت د لیدلو امکان برابر کړ لوی اهمیت درلود. او د و. ای. لېنین په اصطلاح ددی شی له فیضه ممکنه شوه چي د ټولنیزو پدیدو له ترسیم څخه د هغو اساسی علمی تحلیل ته انتقال ترسره شی، هغه تحلیل ته چي هغه څه پلټي کوم چي مثلاً د ټولو کاپتالستی هیوادونو خاصه شمیرل کیږي، هغه تحلیل ته چي هغه څه سره بیلوی کوم چي یو کاپتالستی هیواد له بل کاپتالستی هیواد څخه تفریق کوي.

بالاخره د ټولنیز ژوند د قانون د کشفولو تر ټولو مهم شرط د طبقاتو او طبقاتي مبارزی په هکله د مارکسیستی تیوري منځ ته راوړل و. د دی تیوري له فیضه هغه لارښوونکي مزی تر لاسه شو چي امکان برابروی چي د ځانګړو کسانو ظاهراً د بی نهایته ګڼ شمیر اعمالو څخه نتیجه واخیستل شی. د دی مقصد د پاره په کار و چي نه یوازی هغه اعمال د خلکو د سترو ډلو له اعمالو سره اړه ول شی بلکه په ماتریالیستیک لحاظ سره د ټولنیزې ډلې مفهوم وټاکل شی. و. ای. لېنین لیکلی و چي «پخپله دا مفهوم لا ټاکل شوی نه دی او آزاد حیثیت لري. د «ډلو» د توپیر محک هم په مذهبي، هم په اتنوګرافي (قوم پېژندنه)، هم په سیاسي او هم په حقوقي او نورو پدیدو کي لیدل کیدلی

شی. * د طبقاتو او طبقاتي مبارزې تیوري د ټولنیزو ډلو د سره بدلولو د باره مني محک جوړ کړ او له «ځانگړو پدیدو څخه یې د ټولنیزو پدیدو خوا ته د انتقال» ** طرزونه په بشپړ علمي دقت سره وټاکل. دی تیوري وښودله چې د خلکو د سترو پرکونو چې په تاریخ کې فعالیت کوي د ضد او تقیضو تمايلاتو سرچینه د هغو طبقاتو چې مربوطه ټولنه ورباندې ویشل کېږي د وضعیت په توپیر کې پرته ده او په طبقاتو باندې د ټولنې ویش د ټولنیز تولید په مشخص او په تاریخي لحاظ په جوړ شوي سیستم کې د هغوی د توپیر مولود شمیرل کېږي.

مارکسيزم د طبقاتو د فعالیت او مبارزې د نتیجې په حیث د طبقاتي ټولنې د تاریخ په څېړلو کې د ایدېالېستيکي تیوريو بې اساسي ثابته کړه. نوموړې تیوري د طبقاتي ټولنې تاریخ د وتلو شخصیتونو چې ګڼې په بشپړه توګه د تاریخي حوادثو جریان ټاکي او هغه بې نظیره کوي د اعمالو په څیر څرګندوي. په عین زمان کې مارکسيزم اصلاً په تاریخ کې د وتلو شخصیتونو رول او د هغوی نفوذ چې تر ډیرې اندازې پورې د تاریخي پېښو په ځانګړې څیره او په ځانته خصوصیت کې ښکاره کېږي نه ردوي. په دې رول باندې سترګې پټول او په یوازې عمومي علتونو سره د ټولنیز پرمختګ توضیح کول بې ژونده «سوسیولوژیکي» نقشی ته د مشخصې او ژوندۍ تاریخي پروسې د اړولو په معنی دی. په دې ترتیب تاریخي پروسه باید د عمومي، خصوصي او انفرادي د وحدت په حیث وڅیړل شي. د تاریخ په هره پېښه کې دا اړخونه سره مدغم کېږي. مګر دا د دې معنی نه لري چې هغه یوړنګه دي. د تاریخي پروسې اساسي لوري د عمومي علتونو په تاثیر سره ټاکل کېږي چې هغه د مولده قواو او تولیدي مناسباتو انکشاف دي او په دې انکشاف پورې د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د بدلون تسلسل تړلی دی.

د هغو عمومي علتونو سره چې د تاریخ لوري ټاکي نور علتونه هم چې د ځانګړو هیوادونو او ولسونو د پرمختګ خصوصیت پیدا کوي یوځای کېږي. په تاریخي پروسه کې په خاصو پدیدو پورې د هر

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱ ټوک، ۴۲۸ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۱ ټوک، ۴۲۸ مخ.

هيواد د پرمختګ لمخاته شرطونه تعلق لري چې د نوموړي هيواد په تيره زمانه، د اقتصادي پرمختګ په سطح، په ټولنيز او ملي ترکيب، جغرافيوي موقعيت، بين المللي اوضاعو او نورو عواملو پوري ارتباط پيدا کوي.

د هر ولس تاريخ د لمخاګرو تاريخي حوادثو څخه جوړ شويدي په کومو کې چې لمخاګري حادثي په صراحت سره ښکارېږي. لمخاګري علتونه او په هغه جمله کې د وتلو شخصيتونو چې د دغو يا هغو ټولنيزو نهضتونو په سر کې ولاړوي انفرادي خصلتونه هم د تاريخي پېښو په جريان باندې خپله اغيزه کوي.

ټول دغه علتونه يو له بله څخه نه پيليدونکي دي مګر يورنګه نه دي. تاريخي ضرورت تر ټولو دمخه په عمومي او خاص اړخ کې څرګنديږي، په داسې حال کې چې په لمخاګري اړخ کې تل د تصادف اړخ څرګنديږي. لمخاګري اړخ عمومي او خاص اړخ نه تعويضوي. لکه څنګه چې ګ. و. پليخانوف* په معقوله توګه ويلي و لمخاګري علتونه نه شي کولی چې د عمومي او خاصو علتونو په عمل کې چې د لمخاګرو علتونو د نفوذ لوري او حدود په هغو پوري مشروط دي بدلون پېښ کړي.** پر عمومي اړخ باندې سترګې پټول او لومړي لځاى ته د انفرادي او نه تکراريدونکي اړخ تيل وهل په تاريخ کې د قانون مندۍ د ردولو، د تاريخي ضرورت د ردولو او په تصادف باندې د دې ضرورت د بدلولو چارې ته منتج کيږي. د دې تصور هم چې ګڼې په تاريخ کې ټول شيان ضروري دي او اصلاً تاريخي تصادف وجود نه لري بې اساسه دي. په حقيقت کې تاريخ د عمومي او انفرادي، ضروري او تصادفي پېښو د پېچلي ادغام څخه جوړ شويدي خو په دې کې تاريخي ضرورت فيصله کوونکي رول لوبوي.

* پليخانوف ګيورګي والنټينويچ (۱۸۵۶-۱۹۱۸) د روسي او بين المللي سوسيالستي او کارګري نهضت شخصيت، فيلسوف، مارکسيست او په روسيه کې د علمي سوسياليزم يو تن مخکښ او د روسيې د سوسيال-دموکراسۍ يو تن بنسټ ايښودونکي و.

** ګ. و. پليخانوف. ه ټوکيز منتخب فلسفي آثار. مسکو، ۱۹۵۶ کال، دوهم ټوک، ۳۳۲ مخ.

دلته موږ دوهې مسئلې ته نژدې شوو چې د هغې په حل کولو پورې د ټولنې د پرمختګ د قانون‌مندی، منل یا ردول مربوط دی. دا د تاریخي ضرورت مسئله ده. زياتره بورژوايي فيلسوفان، ټولنه‌پېژندونکي او اقتصادي پوهان عقیده لري چې په تاريخي پرمختګ کې ضرورت نشته او يوازي تصادف وجود لري او دا چې په تاريخ کې هيڅ يوه پېښه ضروري نه شي بلل کيدلې. له هغوی څخه ځينې کسان په ټولنيز ژوند کې د ديترمنيزم د مفکورې په ردولو کې په دې باندې اټکا، کوي چې ګڼې د ديترمنيزم مفکورې په طبيعي پوهنه کې هم ماتې خوړلې ده. مثلاً فرانسوي اقتصادي پوهاند ا. مارشال ليکي چې «که چيرې په تش په نامه دقيقو علومو کې د ديترمنيزم جدیت له منځه ځي نو په کوم ترتيب سره کيدلې شي چې هغه په داسې علومو کې چې هيڅکله يې د دقيق والي ادعا نه ده کړې وساتل شي؟». او نوموړې پېشنهاد کوي چې ديترمنيزم په «پوسيبيليزم» (امکانيت) باندې تعويض شي چې له هغه څخه مطلب د اقتصادي شکلونو او د اقتصادي پرمختګ د لوري په ټاکلو کې د ټولنې آزادي ده.

البته په طبيعي پوهنه کې د ديترمنيزم د زوال په مسئله باندې اټکا، کول بيخي بې اساسه دي ځکه د کوانت د ميخانیک پرمختګ د علت والي اصل نه بلکه په ميتافزیک طرز د هغه پوهيدل رد کړيدی. مګر د دغو دلايلو په مرسته د دې اصل او په ټولنيز ژوند کې د قانون‌مندی د پخپله مفکورې ردولو ته ظاهري علمي رنگ ورکول کيږي.

څرګنده خبره ده چې په ټولنيز پرمختګ کې تاريخي پېښې مخکې له مخکې نه شي ټاکل کيدلې. معمولاً په تاريخ کې ډول ډول امکانات شته او له هغو څخه د هر يوه امکان تحقق تر ټولو لومړی د بيلا بيلو طبقو د مبارزې په ټول جريان پورې تعلق لري. مګر د دې خبرې معنی اصلاً دا نه ده چې د تاريخي پېښې هر ډول تحقق موندلې شي او دا چې دلته د امکاناتو بې نهايته زيات مقدار وجود لري او تصادف برقرار دی. که چيرې د سياسي شخصيتونو د شخصي نقشو او فرضيتونو په باره کې نه بلکه د رښتونو امکاناتو په باره کې خبرې وکړو نو هغه کاملاً ټاکل شويدي او اصلاً د هغه يا دغه شخصيت په اراده سره نه جوړيږي. دا امکانات د ټولنې د پرمختګ د عيني شرطونو د بدلیدو سره سم پيدا کيږي يا له منځه ځي.

باید زیاته کړی شي نه ښايي چي امکان د پوه داسي شي په حيث وڅيړل شي چي ضرورت باطلوي او قطعاً له هغه مخالف وي. تاريخي ضرورت د بيلا بيلو امکاناتو له لاري تحقق پيدا کولي شي خو دا هغه له منځه نه وړي. مثلاً سوسيالستي انقلاب په دغه يا هغه هيواد کي هغه وخت بريالي کيدلي شي چي د دي د پاره عيني او ذاتي شرطونه موجود وي. دا انقلاب په هغه صورت کي چي اوضاع نامساعد وي ماتي هم خوړلي شي. ولي د دي سره سره د سوسياليزم د بري تاريخي ضرورت په دي باندې له منځه نه ځي. په تاريخ کي ځانگړي پيښي په ډول ډول صورتونو منځ ته راځي مگر عمومي تاريخي تمايل بالاخره د ځان د پاره لاره اواروي.

هغه دريمه مسئله چي د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د موجوديت او د هغو د ادراک د امکان د منلو يا ردولو په برخه کي پري مبارزه روانه ده هغه په ټولنيز علم کي د عيني حقيقت مسئله ده.

زياتره بورژوايي مورخين او فيلسوفان نه يوازي د ټولنيز پرمختگ د عيني قوانينو بلکه د عيني تاريخي حقايقو موجوديت هم ردوي. د امريکا د تاريخي ټولني رئيس ک. بيکير پوښتنه کوله چي «تاريخي حقايق څه شي دي؟» او پخپله يي ځواب ورکاوه چي زما په عقیده تاريخي حقيقت په ژوند کي وجود نه لري بلکه د کوم چا په شعور کي يوازي سمبول دي او هغه علامه ده چي هغه حقيقت يا درواغ شميرل خطرناک کار دي. د همدې ټولني بل رئيس ج. بيرد د «تاريخ د عقيدې د سند په حيث» تر عنوان لاندې وينا وکړه او په هغې کي يي دا ثابتوله چي تاريخ د انسان د شعور څخه بهر عیناً وجود نه لري او پيشنهاد يي کاوه چي د علت والي مفهوم د تاريخي علم څخه وايستل شي.

په دغو خبرو کي نه شي کيدلي چي سړي د بورژوايي فلسفي تاريخي تفکر چي ډيره موده پخوا د انساني عقل په قوت او د تاريخ د جريان په قوانينو باندې د پوهيدلو د هغه په استعداد باندې له کلک ايمان څخه بيله شويده زوال ونه ويني.

په معاصر تاريخي علم کي سبجکتويزم (ذاتيت) اکثراً په اصطلاح د پريزنټيزم (د انگرېزي کلمې present يعنی اوسنۍ زمانه، معاصر دوران څخه) په شکل رابرسيره کيږي. د پريزنټيزم اساسي مفکوره په دي کي

پرته ده چی تاریخ د مورخ د شعور محصول دی کوم چی پخپله د معاصر دوران د غوښتنو مطابق تاریخي واقعیت ایجادوی.

د پریزنټیزم پیروان تاریخ د اوسنۍ زمانې د مفکورو او کټو تصویر بولي. فرانسوي بورژوايي پوهاند ل. الکین لیکي چی عیني تاریخي واقعیت وجود نه لري او «لځکه د واقعیت مسئله د مورخ په نزد لکه د نقاش په وړاندې پرته وی. لکه څنگه چی یوه منظره نشته همدغسی یو تاریخ هم وجود نه لري».*

آیا د پخوانۍ زمانې په تصویر باندې چی مورخ یې جوړوی د مورخ نقطه نظر په حقیقت کی کومه مشخصه اغیزه کوی؟ آیا هر هغه باندې د ده د پېړۍ غوښتنې او د معاصر دوران غوښتنې کوم تاثیر لري؟ البته چی تاثیر لري. په دی اساس د مختلفو دورو د مورخینو په ذهن کی پخوانۍ زمانه تر یوې اندازی پورې تغیر مومي. مگر د دی معنی اصلاً دا نه ده چی عیني حقیقت وجود نه لري او د تیری زمانې تصویر یوازی د مورخ د ذهني تخلیق محصول شمیرل کیږي. که چیرې مورخ د ټولنې په پرمختګ کی پخوانی دورانونه داسې ترسیموی څو چی هر ورو د خپلې پېړۍ د زړې طبقې حکومت تېرته کړي نو د ده ایدئولوژی به د تیری تاریخي زمانې عیني تصویر تحریف کړي. مگر که چیرې مورخ د ترقی طبقاتو چی لځانونه د خپل ولس د تر ټولو ښو عنعناتو وارثان گڼي له موقف څخه د تیری زمانې په نسبت برخورد وکړي نو دی به وکولی شی چی په تاریخي پرمختګ کی د ولسي پرگنو رښتونی رول وښی او مترقی قواوی په سمه توګه ارزیابي کړي او دغسی موقف به د تاریخ د زیات ژور ادراک سره مرسته وکړي. د پریزنټیزم اساسی عیب په دی کی پروت دی چی هغه هر ډول ایدئولوژی ذاتی بولي.

د پریزنټیزم پیروان د راتلونکو اعصارو (دورانونو) د مورخینو په ذهن کی د تیری زمانې د تصویر بدلون د ریلټویزم او سبجکتویزم (نسبیت او ذاتیت) په روحیه کی تعبیروی. البته په لځینو مواردو کی

* ای. س. کون. د تاریخ د معاصرې بورژوايي فلسفې له کتاب څخه القباس. لېنینګراد، ۱۹۵۷ کال، ۲۹ مخ.

معاصر انسان په تیرو تاریخي حوادثو کې هغه څه نه وینی چې د دغو حوادثو شریکانو لیدلی وی، مگر دا اصلاً د دی معنی نه لری چې دلته د انسان موقف پخې ذاتی دی. معاصر انسان ته د تاریخي پیښو عواقب څرگند دی چې د هغو د شریکانو له خوا نه وی لیدل شوی او که چیرې مورخ له علمی موقفونو څخه د دغو عواقبو په توضیح کولو پیل کوی نو د دی له برکته هغه کولی شی چې د ټولنیز پرمختګ جریان په لا ژوره توګه راوسپړي. مترقي فرانسوی مورخ م. بلاک پخپل کتاب یعنی علمی وصیت کې چې «د تاریخ دفاع» نومېږي د لومړي فصل یو پراګراف «د ماضي په مرسته د حال ادراک» او ورپسې پراګراف «د حال په مرسته د ماضي ادراک» بللی دی *.

د تیری زمانې او اوسنۍ زمانې د ادراک تر منځ (په دی باندې د راتلونکې زمانې کلمه هم ورزیاته کړو) دغسې متقابل تاثیر رښتونی علم ته چې د ذاتي نیت څخه آزاد وی لاره پرانیزي.

د ټولنې په باره کې په علومو کې لکه د طبیعي پوهنې په شان ټول هغه شیان چې د پخوانیو خلکو له خوا ایجاد شويدي نه ردیږي. هغه څه چې د تیری زمانې په تصویر کې چې د پخوانیو دورانونو د مورخینو له خوا ایجاد شويدي په عیني توګه سم وی د راتلونکو زمانو د مترقي پوهانو له خوا تری کار اخیستل کیږي او د تاریخي پروسې د هغوی په ادراک کې شاملیږي. په دی ډول د بشر په انکشاف کې د تیرو زمانو د عیني پوهیدلو امکان لاس ته راځي. په ماضي او حال باندې پوهیدل د راتلونکې د پېشګوۍ شرط شمیرل کیږي.

د زیاترو بورژوايي فیلسوفانو، مورخینو، ټولنه پېژندونکو د مایوسۍ، بدبینۍ او لادریټ پر خلاف مارکسیزم د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د پوهیدلو او په عمل کې د هغو څخه د استفادې د امکان دفاع کوي. دا د ټولنې د پرمختګ د جریان په علمی پېشګوۍ کې په څرګنده ثابتیږي.

* م. بلاک. د تاریخ دفاع یا د مورخ حرفه. مسکو، ۱۹۷۳ کال، ۲۵-۲۹ مخونه.

۱. د سوسیالستی ټولنی د پرمختګ د قوانینو ادراک

د سوسیالستی ټولنی د قوانینو ادراک د ټولنیزو پدیدو د ادراک د
عمومی قوانینو تابع دی مګر یو لږ خصوصیتونه لري.
د دغو خصوصیتونو څخه لومړی خصوصیت په ژوند کې د نوی
ټولنی د استقرار د پروسې او په تیوري کې د هغی د ادراک په بل
ارتباط کې پروت دی.

که چېرې د پانګوالۍ «اناتومی» د هغی تر پیدایښت ډیره موده وروسته
جوړه شوه نو د سوسیالیزم اساسی خصوصیتونه (مطلب یوازی په عمومي
خصوصیتونو باندې دی) د مارکسیستي او لېنینی تیوري له خوا لا
هغه وخت پوهیدل شوی و چې په هیڅ یوه هیواد کې په عملی توګه له
پانګوالۍ څخه سوسیالیزم ته انتقال لا نه و ترسره شوی. د دغو
قوانینو پوهی د هغه رهنما حیثیت درلود چې د شوروی اتحاد کمونستي
ګوند ترې د پانګوالۍ د ټولنی په له منځه وړلو او د سوسیالستی ټولنی
په جوړولو کې په مبارزه کې استفاده وکړه. مګر د قوانینو د هراړخیزو
راسپړلو او د نوی ټولنی د خصوصیتونو د کشفولو د پاره دلته هم عملی
تجربه په کار وه. دا تجربه د لومړنی لامل له پاره په شوروی اتحاد کې
د اکتوبر ستر سوسیالستی انقلاب ورکړه.

د شوروی اتحاد تجربه به چې د سوسیالیزم خوا ته یی لاره اوږه
کړه او نن د کمونستي ټولنی په جوړولو بوخت دی د تل د پاره د
نورو هیوادونو تر ټولو شتمنه ګنجینه وی. لکه څنګه چې په نولسمه
پېړۍ کې د انگلستان چې په هغه زمانه کې د پانګوالۍ نمونوی هیواد
شمیرل کېده پرمختګ کارل مارکس ته د پانګوالۍ د عمومي قوانینو
د کشفولو د پاره مواد ورکړل همدغسی زموږ په زمانه کې د شوروی
اتحاد او د نورو سوسیالستی هیوادونو د تاریخي پرمختګ مثال د
کمونستي ټولنی د جوړېدو لاره ښیي.

په سوسیالستی ټولنه کې د ټولنیز پرمختګ د پوهیدلو د پاره زیات
مساعده عینی شرطونه برابرېږي. دلته د مالونو فیتیشیزم چې د پانګوالۍ خاصه
شمیرل کېږي وجود نه لري. د خلکو تر منځ رېښتونی مناسبات تخیلی شکل
نه لري. دا مناسبات څرګند او روښان دي. دا شی د پراخو پرګنو له

خواه د ټولنې د پرمختګ د قوانینو چې د انقلابي تیورۍ له خوا کشف شوي دي له درک کولو سره مرسته کوي.

مګر د سوسیالیزم په شرطونو کې هم د ټولنیز پرمختګ قوانین د پدیدو په مخ باندې نه ښکاري. د هغو درک کول مشکل پروسه ده چې په هغې کې اکثراً باید جعلی نظریې له منځه یووړل شي.

ددې د پاره چې د ټولنیزو پدیدو په پېچلي متقابل تاثیر کې د سوسیالستي ټولنې د پرمختګ قوانین کشف کړي شي ژوره تیورتيکه مفکوره او د علمي تجربیدي تفکر قوه په کار ده. د ټولنیزو مناسباتو او د ټولنیزو پروسو د علمي تحلیل وظیفه هیڅکله له منځه نه مخي لځکه چې د ټولنیز پرمختګ په هېڅ یوه مرحله کې پدیدې مستقیماً د ماهیت سره مطابقت نه پیدا کوي. لکه څنګه چې ک. مارکس پېشګويي کړې وه د سوسیالستي ټولنې ټولنیز مناسبات چې د مالونو د فېتیشیزم، له فریب څخه چې د پانګوالۍ د مناسباتو خصلت شمیرل کېږي خلاصیږي او «روښان او څرګند» کېږي. مګر دا اصلاً د دې معنی نه لري چې ګڼې په سوسیالیزم کې د ټولنیزو پروسو قوانین علمي تحلیل نه غواړي. د شوروي اتحاد کمونست ګوند مجبور و چې څو لځله د دغسې ساده تصوراتو پر ضد آواز اوچت کړي. دلته به اقلًا د و. ای. لېنین هغه تذکر یاد کړو چې د ن. ای. بوخارین په نامه یې کړې و. ن. ای. بوخارین ویل چې په تنظیم شوي ټولنیز اقتصاد کې د سیاسي اقتصاد ټول اساسي پرابلمونه له منځه مخي او دا چې د پانګوالۍ د ټولنې د پای ته رسیدو سره سیاسي اقتصاد هم خاتمه مومي. لېنین دغسې قضاوت د انگلس په نزد د سیاسي اقتصاد د موضوع د تشخیص څخه یو ګام شاته ایښودل بللی و. د لېنین په عقیده په کمونستي ټولنه کې هم د اقتصادي علم داسې پرابلمونه لکه د مثال په توګه د ټولنیز تولید د لومړۍ او دوهمې برخې تر منځ، د ذخیرو کولو او استهلاک او نورو عواملو تر منځ د تناسب ټاکل پاته کېږي. د لېنین د قول له مخې حتی په خالصه کمونستي ټولنه کې هم د پدیدو دا قانوني رابطه له منځه نه مخي.

لا د روسیې د سوسیال دموکرات کارګري ګوند د پروګرام د هغې مسودې په نسبت چې د پلېخانوف له خوا تدوین شوی وه د و. ای. لېنین په تذکراتو کې د سوسیالستي تولید هدف چې د ټولنې د ټولو غړو د پوره سوکالۍ او هراړخیز پرمختګ په تامینولو کې پروت دی په علمي

توکه ټاکل شوی و. کوند د سوسیالستي ټولنی په جوړولو کې پخپل
 عملی کار کې د دې هدف څخه پیروی وکړه سره د دې چې د سوسیالستي
 ټولنی د جوړولو په لومړیو کلونو کې د یو لږ ناساعدو شرطونو په
 اثر (افلاس چې د جگړې، د خارجي مداخله گرو او د سپین گارد د
 عسکرو د یرغل مولود و، د هیواد د موله قواو بیرته پاته والی او نور)
 دا هدف د پوره ترسره کیدو څخه ډیر لری پاته و. طبیعي خبره ده چې
 د سوسیالیزم د هدف او د دې هدف د ترسره کولو د وسیلو تر منځ د
 رابطې نظري فورمول بندې د نوی فرماسیون د اساسی اقتصادی قانون په
 حیث ډیره موده وروسته، یوازی هغه وخت ټاکل کیدلی شوه چې کله
 پخپله ټولنه د پخوانی ټاکلی درجې ته ورسیده.

د علمی سوسیالیزم په تیورۍ کې د ژوند سبقت موندونکی انعکاس د
 پراکتیک په وسیله د تیورۍ له شتمن کیدو سره هم آهنگ کیږي. د
 سوسیالیزم زیاتره خصالتونه چې د هغو څخه پرته اوس سړی هغه تصور
 کولی نه شی د پراکتیکي تجربې د تعمیم په اساس منځ ته راغلل.
 معلومه ده چې ک. مارکس او ف. انگلس د کمونیزم په لومړۍ مرحله
 کې د کار له مخې د نعمتونو د ویش د ضرورت له ټاکلو سره په عین
 وخت کې د ټولنی د پرمختگ په همدې مرحله کې د مالونو د تدویر
 او پیسو د ساتلو او په دې بنیاد د ارزښت د قانون د نفوذ ضرورت
 نه و پېش یښی کړی. یوازی په شوروی اتحاد کې د سوسیالستي ټولنی
 د جوړولو د لومړیو کلونو د تجربې د تحلیل په اساس و. ای. لېنین
 د سوسیالیزم د پاره د محاسبې، کریدیت، پیسو او داسې نورو شیانو
 ضرورت وښود. او لا د څو راوړوسته کلونو په موده کې ځینو تیوریشنانو
 او عملی کار کوونکو د ارزښتي مفاهیمو لږه اندازه ولگوله چې د
 دیرښمو کلونو په پیل کې په تیره بیا په اولسمه گوندي کنگره کې تر
 انتقاد لاندې ونیول شول. په سوسیالستي ټولنه کې د ارزښت د قانون د
 نفوذ د حدودو او ساحو ټاکل او د پلان له مخې د ملي اقتصاد د اداره
 کولو په شرطونو کې د اقتصاد په تنظیم کې د هغه په رول کې تغیر —
 دا ټولې او ډیرې نورې مسئلې په راوړوسته کلونو کې او په تیره بیا
 د شپږمې لسيزې په کلونو کې په شوروی اتحاد او د سوسیالستي اتحادیې
 په نورو هیوادونو کې د اقتصادی ریفورمونو او اصلاحاتو د عملی
 اېجاباتو په مناسبت په تیورتيک لحاظ وڅېړل شول.

د شوروی اتحاد د کمونست گوند او د وروڼو گوندونو په د
 کېدو کوششونو سره د کمونستي فرماسیون او په تیره بیا د هغه د
 لومړۍ مرحلې په جوړولو کې د قانوني پورې په حیث د پرمختللي
 سوسیالستي ټولنې واحد نظریه ایجاد شوه. په دی کې د شوروی اتحاد
 کمونست گوند او وروڼه گوندونه په ځانګړو هیوادونو کې د هغو د
 پرمختګ د سویی او د ملی خصوصیاتو او نورو عواملو مطابق د
 پرمختللي سوسیالستي ټولنې د جوړولو د عمومي قوانینو د مظاهرو
 خصوصیات هم په نظر کې نیسي.

د سوسیالستي هیوادونو د تجربې په استفاده امکان برابر شو چې
 د پرمختللي سوسیالستي ټولنې د جوړولو اساسي قوانین تدوین شي.
 م. ا. سوسلوف لیکلی دی چې «دا قوانین په لاندې ډول دي:

— د علمی او تخنیکي انقلاب د تر ټولو مهمو موفقیتونو په
 استفاده د مولده قواو د پرمختګ د اوچتی سویی تامینول.

— د ټولنې په اقتصادي بنسټ کې د سوسیالستي مالکیت په دوو
 اساسي شکلونو یعنی دولتي او کلخوزي تعاوني شکلونو راتلونکي پرمختګ
 او د دی دوو شکلونو تدریجي نژدیکت.

— د خلکو د سوکالۍ دایمي زیاتوالی چې د سوسیالستي ملی اقتصاد
 عمده هدف شمیرل کیږي.

— د اوږدې مودې د پاره د نعمتونو د ویش د اساسي طرز په
 حیث د کار له مخې د ویش د سوسیالستي اصل ساتل او بشپړول.

— د کارګري طبقې د لارښوونکي رول د زیاتولو، د زیارایستونکو
 د نورو قشرونو سره د کارګري طبقې د وحدت د تقویه کولو، د ټولې
 ټولنې د یووالی او د هغې د ټولنیزې هم‌آهنگۍ د تحکیم په لوري په
 ټولنیز جوړښت کې مترقي تغییرات.

— د ټولو ملتونو او قومونو د حقوقو د برابرۍ او د کمونستي
 ایدیالونو د عمومیت په اساس د هغو زیاتیدونکي مفکوروي او سیاسي
 وحدت او د هغو د اقتصاد او کلتور ګړندی پرمختګ.

— عمومي ولسي سوسیالستي دولت ته د پرولتاریا د دیکتاتورۍ د
 دولت اوښتل او د سوسیالستي دسوکراسۍ تقویه او هراړخیز تکامل.

— د پراخو پرګنو د پوهنې او کلتور د سویی نور اوچتول، د
 هنري د سیاسي آگاهی، مفکوروي پخوانی رشد، په زیارایستونکو کې د

علمی مارکسیستی او لېنینی نړۍ لید شکل.
— د وروڼو سوسیالستي هیوادونو سره د هراړخیزې همکارۍ تقوید کول.

— د سوسیالیزم او کمونیزم د نړۍ د اصلي شرط په حیث د ټولنیز ژوند په ټولو ساحو کې د کمونستي او کارګري ګوندونو د لارښوونکي رول اوچتول.

د دغو قوانینو ترسره کول د سوسیالستي ټولنې د ټولو حیاتي څانګو یعنی اقتصادي، ټولنیزې-سیاسي او معنوي څانګو د متوازن او هم‌آهنگ پرمختګ د ګرندیتوب د پاره مساعد شرطونه برابروي.*
په عمل سره د تیورۍ ښه غڼی کول په حقیقت کې هغه بلاوقفه پروسه ده چې هیڅکله نه بشپړېږي. په دې بنیاد باید داسې تصور و نه شي چې د سوسیالیزم قوانین د ابد دپاره درک او راسپړل شويدي.

د دې خبرې په سنجش چې سوسیالیزم هغه هم په لا نوو او نوو هیوادونو کې جوړېږي دا حقیقت لا نور هم روښانېږي چې سوسیالستي ټولنه د ډول ډول اقتصادي او نورو ټولنیزو مناسباتو ډیر شتمن او هراړخیز سیستم لري او دا مناسبات د عمل او پرمختګ لځانته قوانین لري. د دغو مناسباتو زده کول او په عمل کې د ټولنیز پرمختګ د قوانینو ترسره کول تر ټولو مشکله وظیفه ده.

د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د تجربې له ښې لیدل کیدلی شي چې څنګه ګوند په مارکسیستي طرز سره د هیواد د اقتصادي ژوند د پرمختګ ژور تحلیل کوي، د دغو پروسو ماهیت راسپړي او د خپل عملي فعالیت پروګرام جوړوي. ګوند د ملي اقتصاد د اداره کولو د عملي تجربې څخه د مارکسیستي او لېنینی تیورۍ د نور تکامل د پاره استفاده کوي. دا تجربه د ټولنیز پرمختګ د قوانینو له مکمل درک سره هم مرسته کوي.

* م. ا. سوسلوف. مارکسیزم او لېنینیزم او د نړۍ انقلابي نوی کیدل. — د «کمونست» مجله، ۱۹۷۷ کال، ۱۴ ګڼه، ۱۵ مخ.

۴ فصل

د ټولنيزو پديدو علمي مخکي ليد

د مارکسيستانو او د کارگري طبقې د سياسي شخصيتونو د پاره د تاريخ د راتلونکي جريان پيشگويي د خوشي کنجکاوي شي نه بلکه د ژوند ضرورت دی. د ټولنيز پرمختگ د معقول درک څخه پرته لري ليدونکي سياست هم نه شي موجوديدلی. و. ای. لينين ویلي و چې «جادوگرانه داهيت افسانه ده. مگر علمي داهيت حقيقت دی».*

په سياست کې د معقولي کړنلاري د ټاکلو د پاره نه يوازي بايد د طبقاتي قواو ننني تناسب بلکه په آینده کې د هغه احتمالي بدلون وليدل شي. يوازي په همدې شرط مارکسيستي گوند کولی شي چې معقوله ستراتيژي او تکتیک جوړ کړي، د حوادثو تر شا گود گود روان نه شي بلکه د خپلو نژدې او نهايي هدفونو د ترسره کولو خوا ته په جرئت سره لاره اواره کړي او پرگني په ځان پسې بوزي. په همدې وجه و. ای. لينين د پرولتاريا د طبقاتي مبارزې د تکتیک په هکله پخپله مقاله کې هم د هيواد په دننه او هم په بين المللي صحنه کې د طبقاتي مناسباتو د ټولي مجموعې د عيني او هراړخيز سنجش يوازي ضرورت نه و ياد کړی. نوموړې دا هم ویلي و چې ټولي طبقې او ټول هيوادونه بايد نه په ساکت بلکه په متحرک شکل کې يعنې دا چې نه په تپه ولاړ بلکه په خوځيدو کې وڅيرل شي. او دا حالت بايد نه يوازي د تيري زماني بلکه د راتلونکي زماني له نقطه نظره مطالعه کړی شي.** په سياست کې پيشگويي د پديدو د آینده حالت له نقطه نظره د هغو څيرل دي.

د علمي پيشگويي اهميت په دې نه ختمیږي چې هغه امکان برابروي چې د عملي فعاليت معقوله کړنلاره وټاکل شي. دا پيشگويي د کارگري

* و. ای. لينين. کلیات، ۳۶ ټوک، ۱۷۲ مخ.

** و. ای. لينين. کلیات، ۲۶ ټوک، ۷۷ مخ.

طبی په کول او په هغه پسی په روانو پرگنو کی د بری د ترلاسه کولو په امکان باندی ایمان، د روحی کلکوالی اخښی چی په سخته او له مشکلاتو د نه انقلابی مبارزه کی ډیر زیات اهمیت لری. په همدی وجه و. ای. لېنس د لځوان شوروی جمهوریت د پاره په یوه تر ټولو خطرناکه شپه کی د هغو کم عقیده خلکو او هغو کسانو چی مایوسی ته تسلیم شوی او د بورژوازی له خوا ډارول شوی و په مقابل کی په آینده باندی پوره اطمینان وړاندی کاوه.

په معاصر دوران کی د علمی پیشگویی او د ټولنیز، علمی او تخنیکي پرمختگ د مخکی لید مسئلې په تیره بیا ډیر اهمیت پیدا کوی. دا دوران د بی سابقی ستر ټولنیز انقلاب چی د بشریت په وړاندی د سوسیالیزم او کمونیزم خوا ته لاره پرانیزی دوران او په عین زمان کی د ستر علمی او تخنیکي انقلاب دوران دی. هم په ټولنیزو مناسباتو کی بدلون او هم هغه علمی او تخنیکي پرمختگ چی په تیرو زمانو کی یی د خپل گرندیتوب له لحاظه ساری نه درلود دا غټ ضرورت رابرسیره کوی چی د اوسنۍ زمانی موجوده تمایلات چی ددی قدرت لری چی په نژدی لس کلونو دورو کی د ټولنی څیری او د انسان د ژوند شرطونو ته ژور بدلون ورکړی په دقت سره وسنجول شی. د سوسیالیزم او کاپتالیزم د دوو سیستمونو مبارزه او د اقتصاد، تخنیک او علم په ساحو کی د هغو مسابقه د ټولنیز او علمی او تخنیکي پرمختگ د آینده په هکله پیشگویی د سختی ایدیولوژیکی مبارزی مضمون ته اړوی.

۱. د علمی پیشگویی ادراکیه اساسات

د امپیریزم (د تجربی) پیروان اکثرأ وایی چی مخکی لید د علم سره هیڅ کوم ارتباط نه لری او په حقیقت کی له علم سره مخالف دی. هغوی عقیده لری چی علم حقایق مطالعه کوی، په تجربه او همدغه رنگه د تیری زمانی (ماضی) او اوسنۍ زمانی (حال) په پیژندلو باندی استناد کوی. او دا چی د آیندی پیشگویی وشي آیا ددی معنی د بی ثرو تخیلاتو ایجادول نه دی؟ مارکسیستان د دغسی له شک او تردید څخه ډک نظر په مقابل کی. کاملاً مخالفه نظریه دروی. او هغه دا ده چی علم نه یوازی ددی توان لری چی د آیندی پیشگویی وکړی بلکه

علم پرته له دغسی پیشگوۍ څخه ناممکن دی. که چیرې علم یوازې د حقایقو په راټولولو له بسیا کپړې بلکه دا حقایق توضیح کوي، که چیرې علم د پدیدو قانوني رابطه راسپړي او که چیرې د عملی فعالیت د وسیلې حیثیت لري نو علم هر ورسره مخکې لید هم په ځان کې شاملوي. د مخکې لید سره هر ډول برخورد تر ټولو دمخه د پدیدو د قانون مندی او د هغو د دېترمنیزم په منلو پورې تعلق نیسي. د عینی قانون مندی څخه سر غړول یا د علمی مخکې لید د امکان او یا د دی مخکې لید د اساساتو د ردولو موجب کیږي.

و. ای. لېنین د «ماتریالیزم او امپریو کریتسیزم» پخپل کتاب کې په طبیعت کې د علت والی او ضرورت د مسئلې په برخه کې د ذاتي موقف یې اساسي بنودلی ده. د دی موقف ماهیت د طبیعت د عینی قانون مندی څخه په انکار او د بشري ذهن څخه د ذات د دغو یا هغو اصولو او اساساتو په پیدا کولو کې پروت دی. د ماتریالیزم برعکس نظریه و. ای. لېنین په دغو کلماتو سره څرگندوي چې «د طبیعت د عینی قانون مندی او د انسان په ذهن کې د دی قانون مندی د تقریباً سم انعکاس منل ماتریالیزم بلل کیږي».*

د پدیدو عینی رابطه چې په زیات یا کم دقیق طرز د انسان له خوا درک شوی وی هغه څه دی چې تل د آینده زمانی د موفقانه مخکې لید اساس تشکیلوي. علمی مخکې لید د هر ډول مذهبي او تصوفی رهبانیت څخه په دی تفریق کیږي چې علمی مخکې لید د ژوند د پدیدو تر منځ د طبیعي او واقعاً موجودی رابطې په مطالعه کولو ولاړ دی. د پدیدو دا رابطه ښایي چې وار دواړه په علمی طرز کشف نه کړي شي. لا په لرغونۍ زمانه کې د هغو پیشگویانو مثالونه معلوم و چې د تجربوي پوهنې په اساس ترسره کیدلي (مثلاً په غرونو کې د اورینځو د راټولیدو د څارنې په اساس د آناکساگور له خوا په المپیا کې د تندر او بریښنا پیشگوۍ). تجربوي پیشگوۍ د طبیعت د پدیدو تر منځ د رابطې د مستقیمی مشاهدې په اساس بنا دی. د پدیدو ماهیت او د هغو یاطنی ارتباط مجهول پاته کیږي. په دی کې د تجربوي پیشگوۍ محدودیت پروت دی. سره د دی چې دغه ډول پیشگوۍ

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱۸ ټوکه، ۱۵۹ مخ.

کافي دقتي هم وي ول د هغو د فعالیت ساحه تنگه پاته کيږي. په زيات پراخ مقياس د مخکي ليد د پاره د پديدو په باطني قانون مندي- باندې پوهېدل په کار دی او دا کار يوازي په مشاهداتو باندې نه کيږي. د دی د پاره په کار دی چې د تجربې نتيجه په نظري لحاظ تر استفادې لاندې ونيول شي. علمي مخکي ليد له تجربوي څخه په دی توپير لري چې هغه د پديدو د قوانينو په درک او په زياترو مواردو کې په ټاکلي تيوري- چې نه يوازي پديدې ترسيموي بلکه توضيح کوي يې هم استناد کوي.

د مخکي ليد مختلف ډولونه موجود دي. په ځينو برخو کې هغه په داسې پېښو پورې تعلق نيسي چې په زياته يا لږه لري آينده کې بايد وشي. په نورو برخو کې پوهاند هغه څه چې موجود وي مگر لا تر اوسه نه وي کشف شوي کشفوي (مثلاً د فرانسوي پوهاند ليوېري او انگرېزي پوهاند آدامس له خوا د نيپتون د ستوري د ځای د ټاکلو فوق العاده مثالونه، د مندليف له خوا د کيمياوي عناصرو گالي، سکانيدي او کيرماني چې تر هغه وخته پورې نامعلوم و د خواصو پېشگويي، په روښانه شوو اجسامو باندې د رڼا د فشار معلومول چې د ماکسويل له خوا کشف شول او وروسته د روسي فزيک پوه ليبيديف له خوا په تجربوي ډول تاييد شول او نور کشفيات له دی جملې څخه دي). د م. بونګي په عقیده نه يوازي د آينده زماني بلکه د اوسنۍ او تيري زمانو مخکي ليد هم ممکن دی يعنې هغه مخکي ليد چې د زمان په چوکاټ کې نه بلکه له معلوم څخه د مجهول خوا ته د حرکت په کرښه کې کيږي*.

موږ عقیده لرو چې د زماني اصل تل په مخکي ليد کې موجود دی که څه هم دا مخکي ليد تل د زماني په اساس نه جوړېږي. يوازي په ځينو مواردو کې مخکي ليد د پېښو په راتلونکي پيدايښت پورې او په نورو مواردو کې د موجودو شيانو يا د هغو د خصوصياتو په آينده کشفولو پورې تعلق نيسي.

د مخکي ليد منطقي ترتيب او هغه طرز په کوم سره چې له معلوم څخه مجهول ته انتقال ترسره کيږي هم مختلف وي. داسې مخکي ليد هم

* م. بونګي. علت والی. په معاصر علم کې د علت والی د اصل مقام. مسکو، ۱۹۶۲ کال، ۳۵۳-۳۵۶ مخونه.

ممکن دی چی له جز څخه کل ته او له کل څخه جز ته د تیریدو په لاره ترسره کیږي او هغه مخکې لید چی د پدیدو په علمی تصنیف او د مغلقو ساختمانونو یا پروسو د دغو یا هغو مودلونو په جوړولو استناد کوي. د مسئلې په دی اړخونو په بحث نه کوو او پوازی په دوسره ووايو چی علمی مخکې لید په خپلو ټولو شکلونو کی له عمومی استنتاج سره پیوند دی.

و. ای. لېنین ویلي و چی «تر ټولو ساده عمومی استنتاج، د مفاهیمو (قضایات، نتیجې او داسې نور) لوسړی او تر ټولو ساده پیدایښت د انسان له خوا د نړۍ په لا زیاته ژوره عیني رابطه باندی د پوهیدلو معنی لري»*. و. ای. لېنین عمومی مفاهیم، قوانین او مقولې د انسان له خوا د طبیعت د لازیات ژور ادراک په پروسه کی اصلی نقطې بللی. انسان د مفاهیمو په جوړولو او د قوانینو چی د طبیعت عیني قانون بندی ښکاره کوي په تدوین سره د حال د حدودو څخه وتلی او مستقبل پخوا له پخوا کتلی شی. آینده زمانه تر هغه وخته پوری چی را نه شی د احساسی برداشت موضوع نه شی کیدلی. د مذهبی او تصوفی کوششونو پر خلاف چی غواړي آینده زمانه (مثلاً د تخیلی اشباحو، د ساحرانه هنداری او نورو وسایلو په مرسته) وگوري — آینده د مستقیم احساسی برداشت د پاره پټه ده. آینده په منطقی طرز د علم په ذریعه د احساس د نتیجو د استنتاج او معقولي مطالعی په طریقه معلومیدلی شی. په دی بنیاد په علمی مخکې لید کی نظری معلومات فیصله کوونکی اهمیت لري.

په تاریخي لحاظ تجربوی مخکې لید تر علمی مخکې لید سبقت لري. د مخکې لید لوسړی مرحله د آینده زمانې په باره کی ساده اټکل چی د حقایقو په مشاهداتو او د هغو تر منځ په څرگنده شوی رابطه یا تشابه باندی ولاړوی شمیرل کیدلی شی. و. ای. لېنین د انسانی ادراک د پرمختګ په تعریف کی «له تشابه سره یعنی د اټکل (علمی تصور) سره د جز څخه کل ته د انتقال رابطه»** څرگنده کړې وه. مگر زموږ د ادراک پرمختګ په دی مرحله کی نه پاته کیږي. د راتلونکې په باره کی له

* و. ای. لېنین. کلیات، ۲۹ ټوک، ۱۶۱ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۲۹ ټوک، ۱۶۲ مخ.

اټکل څخه خلک فرضي ته انتقال کوي چې معمولاً د يو لړ معلومو حقايقو او مشاهداتو څخه سرچينه اخلي او هغه توضيح کوي او د دې پرمختګ خلکو ته امکان برابروي چې د راتلونکي په باره کې او د لا نامعلومو حقايقو په هکله ډېر يا لږ سم اټکل وکړي. وروسته تجربې فرضي آزموينې او له هغو څخه لږملي اېسته کوي، نوري تدقيق کوي او بالاخره امکان برابروي چې د پديدو قوانين وټاکل شي. يوازي همدغه وخت علمي تيوري ايجادېږي چې د مشخصو قوانينو په پوهه باندې بنا وي او د هغې له پرکته آېنده په زيات دقت سره معلومېدلی شي. لکه څنګه چې و. اې. لېنين ويل دي له دې مرحلې سره «د تشابه له مخې (د تشابه په باره کې) نتيجه د ضرورت په باره کې نتيجه ته انتقال» *

مطابقت پيدا کوي.

لکه څنګه چې پورته وويل شول قانون د ژوند په پديدو کې د عموميت شکل شميرل کيږي. په عين زمان کې هر قانون نابشپړ وي، تنګ وي او د ژوند يوازي يوه برخه احتوا کوي. موږ نه شو کولی چې هره ځانګړې پدیده حتی داسې ساده پدیده لکه د جسم لويدل يوازي په يوه قانون سره توضيح کړو. يوازي ګڼ شمير قوانين امکان برابروي چې په مشخصه توګه سره پدیده وڅيړل شي. و. اې. لېنين ليکلي و چې «د عمومي (کل) معنی متضاده ده. هغه جامده او ناخالصه ده، بشپړه نه ده او نور او نور. مګر يوازي هغه د مشخص د ادراک د پاره مرحله ده ځکه چې موږ هيڅکله مشخص په بشپړه توګه نه درک کوو. د عمومي مفاهيمو او قوانينو بې نهايته مجموعه په بشپړه توګه مشخص څرګندوي» **. د ژوند په دې تنوع کې او د هغه د ادراک په تاريخي څرنگوالي کې د دې خبرې علت پروت دی چې علمي پېشګوونې او مخکېد تل د آېندې يوازي اساسي خصوصيتونه احتوا کوي او په پوره توګه هغه نه څرګندوي. بايد دلته دا هم وويل شي چې په عمومي قانون يوازي پوهيدل اصلاً د مخکېد د پاره کفايت نه کوي خو بايد د امکان سره سم په هغو شرطونو باندې په کومو کې چې نوموړی قانون عمل کوي علم راوستل شي ځکه چې د دغو شرطونو په ارتباط د هماغه

* و. اې. لېنين، کلیات، ۲۹ ټوک، ۱۶۲ مخ.

** و. اې. لېنين، کلیات، ۲۹ ټوک، ۲۵۲ مخ.

یوه قانون د عمل نتیجه کمالاً توپیر سره پیدا کوی. هر قانون پخپل
تعمیل کې د ډول ډول شرایطو سره تغیر مومي، دا خبره په تیره بیا د
ټولنیز پرمختګ د قوانینو په تطبیق کې صدق پیدا کوی. د دی د پاره
چې ولیدل شي چې عمومي تاریخي قانون مندی کوم شکلي تغیرات پیدا
کوی باید د یوې دورې یا د یوه هیواد شرطونه او اوضاع په مشخصه
توګه او هراړخیز ډول په نظر کې ونیول شي. انگلس لیکلی و چې
«غیر له دی به د هر تاریخي دوران په برخه کې د تیوري تطبیقول د
لومړي درجې د عادي معادلي د حل کولو په نسبت آسان وي».*

بالاخره د پدیدو د تکراریدو پخپله پیمانه د ژوند په پیلا ییلو
ساحو کې یو ډول کیدلی نه شي. هغه د نسبتاً ساده پدیدو د پاره
زیاته او د زیاتو پیچلو پدیدو د پاره کمه ده.

یو شمیر بورژوايي فیلسوفان د ټولنیز ژوند په برخه کې د تکراریدو
د محک د تطبیقولو پخپله د امکان د ردولو او په دی بنیاد د تاریخي
پرمختګ د قانون د ټاکلو د ردولو په منظور په یواړخیز ډول دی عینی
حقیقت ته زیات اهمیت ورکوی او ورڅخه استفاده کوی. و. ای. لنین
د پ. سترووی په موقف باندې چې کوشش یې کاوه چې د ارزښت قانون
د خپسې په شان ویني د خپل انتقاد په ترڅ کې لیکلی دی چې «د
طبیعی علومو په ساحه کې به هغه انسان چې ووايي چې د طبیعي نړۍ د
پدیدو قوانین خپسې ده په دارالمجانین کې واچول شي یا به یوازې
ورپورې وځاندي. د اقتصادي علومو په ساحه کې به هغه انسان چې
دوسره په زړورتیا سره خپل پوچوالی نه پټوي... په خوښۍ سره د پروفیسور
په حیث مقرر کړي شي لکه چې هغه په رښتیا هم د بورژوايي بېچیانو
د غبي کولو د پاره یې بڼه دی»**.

د تاریخي پېښو د فوق العاده او بې نظیره ښودلو او په دی کې د
تاریخ د خصوصیت د پیدا کولو د پاره کوششونه نن هم دوام لري.
مثلاً مشهور انگریزي بورژوايي فیلسوف ک. پوپر عقیده څرګندوي
چې د «انفرادي کوونکي» علم په حیث د تاریخ او د فزیک په شان د

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۷ ټوک،

۳۹۵ مخ.

** و. ای. لنین. کلیات، ۲۵ ټوک، ۴۶ مخ.

استنتاج کوونکو، علومو تر منځ تفاوت په دی کی پروت دی چې مورحن له هانګرو پېښو سره علاقه لری، نه د کومو عمومي تاریخي قوانینو سره لکه چې زموږ له نقطه نظره تاریخي قوانین وجود نه شي درلودل... هغه څوک چې د قوانینو سره علاقه لری باید استنتاج کوونکو علومو (مثلاً ټولنه پېژندنې) ته مراجعه وکړي. * له هغه هم لکه چې وینو ک. پوپر د ټولنې پېژندنې د پاره استثناء، قایلیدي (چې البته که چیرې په تاریخ کی قوانین نه منل کیږي پوره منطقي کار نه دی) د نوموړي عمومي دریځ څرګند دی. هغه دا دی چې تاریخي علم د بې سارو او هانګرو پېښو سره سروکار لری. که چیرې هغه د تاریخي پېښو د تکرار امکان مني هم نو دا تکرار یوازی د پېښو په باندینو غیر مهمو مشخصاتو پورې تعلق لری. په دی بنیاد د نوموړي په عقیده هیڅ دلیل وجود نه لری چې د کومې تاریخي پېښې څخه چې ظاهراً تیره زمانه تکراروی دا انتظار وایستل شي چې هغه پېښه دی د خپل ساری سره په موازی توګه انکشاف وکړي. په دی دلیل ک. پوپر د تاریخ د جریان د مخکېد امکان هم ردوی. پخپل «د هستوریزم» فقره نومی کتاب کی نوموړي د مخکېد د امکان پر ضد یو لړ نور دلاېل هم وړاندې کوي چې له هغو څخه عمده دلیل د ده په عقیده دا دی. د بشري تاریخ جریان د علمی پوهې په رشد پورې اړه لری او موږ په علمی طرزونو سره د دی رشد پېښګویی نه شو کولی او نن موږ نه شو کولی هغه څه مخکې وګورو چې یوازی سبا ته به پری پوه شو ***.

د دی دلیل په باره کی دا ویل کیدل شي چې که هر څومره د بشریت په پرمختګ باندې د علم نفوذ ستر هم وی بیا هم هغه د تاریخ عمومي جریان نه ټاکي. سربېره پر دی د علم پخپله پرمختګ د تصادفي کشفیاتو لړۍ نه ده. هغه د قوانینو له مخې جریان مومي. او که چیرې موږ د دی توان نه لرو چې د هر هانګرې کشف پېښګویی وکړو نو کاملاً خو کولی شو چې د علمی ترقۍ اساسی لوري وټاکو او حتی د هغې پلان جوړ کړو.

K. Popper. The Open Society and Its Enemies, vol. II.L., 1966. *

** هستوریزم د اشیاء او پدیدو د تاریخي انکشاف څېړنه — مترجم.

K. Popper. The Poverty of Historicism. Boston, 1957, p. IX — X. ***

که چیری په مطلق مفهوم سره تکرار راواخیستل شی نو تکرار په طبیعي پوهنه کې هم نشته لکه چې په قطعی توګه یو له بله سره ورته موجودات نشته. مګر سره د دې هم دا خبره د طبیعي پوهانو مخه نه نیسي چې مهم له غیر مهم څخه، ضروري د تصادفي څخه د جلا کولو په لاره عمومي مفاهیم ایجاد کړي، مګر د عمومي مفاهیمو د جوړولو همدغسې پروسه خو د تاریخي پېښو په ادراک کې هم شته او پرته له دې د تاریخي حقایقو نه یوازې توضیح کول بلکه د هغو ترسیمول هم ناممکن دی.

د پېښو د ظاهري خصوصیاتو تکراریدل په دغه یا هغه اندازه تصادفي خصلت لري او البته د مخکېلید د پاره دلیل نه شی کیدلی. د مهمو خصوصیاتو تکراریدل چې د پدیدو تر منځ دایمي او قانوني رابطه څرګندوي بله خبره ده. که چیری د تکراریدو د موندلو د پاره علمی محک په لاس کې وی نو همدغسې تکراریدل تشخیص کیدلی شی.*
د و. ای. لېنین په عقیده د سبجکتویزم پیروانو ټولنه پېژندونکو نه شول کولی چې «د بیلا بیلو هیوادونو په ټولنیزو پدیدو کې تکراریدل او سموالی ویني»** لکه چې هغوی یوازې د ایدیولوژیکو ټولنیزو مناسباتو په تحلیل بوخت و او د هغو په بنسټ کې یې مادی مناسبات نه راسپړل. په مجردې د هغه چې هغه ډیر مهم او استوار روابط چې د ټولنیز ژوند اساس تشکیلوي یعنی تولیدي مناسبات تشخیص کړي شول نو سمستې د بیلا بیلو هیوادونو په تاریخ کې تکراریدل او سموالی ولیدل شو.

په تاریخي لحاظ د ټولنې د ټاکلي ډول او د ټولنیزې خاصې دستگاه په حیث چې د پرمختګ لځانته مخصوص قوانین لري د ټولنیز اقتصادي

* یوګوسلاوي مارکسیست فیلسوف ل. ژیفکوویچ د تکراریدو درې ډولونه سره بیلوي یعنی د یوه ټولنیز فرماسیون په چوکاټ کې تکراریدل، په یو لړ فرماسیونونو کې تکراریدل، او بالاخره عموماً د تاریخي پرمختګ په تداوم کې تکراریدل (ل. ژیفکوویچ. د ټولنیز انعکاس تیوري. مسکو، ۱۹۶۹ کال، ۲۸۲-۲۹۱ مخونه).

** و. ای. لېنین. کلیات، ۱ ټوک، ۱۳۷ مخ.

فرماسیون بږندل د دی امکان برابروي چی د تولنیزو مناسباتو له ترسره
راو د ابدېال له نقطه نظره د ارزښاتو (څخه د هغو جدې علمی تحلیل ته
انتقال ترسره شی.

د ک. مارکس د «کاپیتال» اثر د دغسی تحلیل نمونه شمیرل
کیری. مارکس د انگلستان په مثال کی د کاپتالیزم د خاصو قوانینو په
راسپړلو سره وښودله چی څنگه په صنعتی لحاظ پرمختللی هیواد د
پرمختللی هیواد ته د هغه د راتلونکی منظره ښی. د دی له فیضه که چیری
ټاکل شوی وی چی کوم یو هیواد د پانگوالۍ لاره غوره کړی وی
په آینده کی د هغو پدیدو چی په ضروری توګه د تولید د دی طرز
د پرمختګ مولود شمیرل کیری پیشګویی وشی مثلاً د کوچنیو مولدینو
افلاس، د تولید بی نظمی او داسی نور. طبیعی ده چی لکه څنگه چی
لېنین ویلی و دغسی مخکې لید په دغه یا هغه هیواد کی که په انگلستان
فرانسه، آلمان یا روسیه کی وی د پانگوالۍ د پرمختګ د ځانته خصوصیاتو
د سنجش ضرورت له منځه نه وړی.

د تولنیز او اقتصادی فرماسیون د مفهوم سره یوځای د طبقاتی
مبارزی په هکله مارکسیستی تیوری هم د تولنیزو پدیدو د قوانینو د
کشفولو د پاره لوی اهمیت درلود.

د تولنیزو پدیدو طبقاتی تحلیل د تاریخی پرمختګ د جریان د
علمی مخکې لید د شرط په حیث تبارز کوی ځکه چی دا تحلیل امکاز
برابروي د بشري فعالیتونو او تاریخی پېښو په بی نهایته پیچلی ادغاه
کی پاداره پدیدې ولیدل شی.

تولنیز ژوند بی نهایته مغلق دی او د ګڼ شمیر نهضتونو څخه
تشکیل شویدی چی په مختلفو سرعتونو چی د یوی دوری د پاره هم
مختص او هم غیرمختص وی ترسره کیری کوم چی د منځنی ډول او
منځنی سرعت څخه زیات یا کم انحراف کوی. د یوی ټاکلی دوری په
تعریف کی د دی ټولو شیانو په سنجش و. ای لېنین ویلی و چی «مو
نه شو پوهیدلی چی د یوی دوری ځانګړی تاریخی نهضتونه به په څومر
ګرندیتوب او په څومره موفقیت سره پرمختګ وکړی! مګر موږ پوهیدل
شو او پوهیږو چی د دی یا هغی دوری په مرکز کی کومه طبقه
محای لری چی د نوموړی دوری اصلی مضمون، د هغی د پرمختګ عمده
لور او د همدی دوری د تاریخی اوضاعو عمده خصوصیات ټاکي او

داسی نوره*. د دی طبقی د موقف او رول په تحلیل سره کیدلی شی چی د تاریخی پرمختگ د هری مرحلی اساسی کرښه تشخیص شی. لنډه یی دا چی د پدیدو دایمی او قانونی رابطه د طبیعت د پروسو په شان د ټولنیزو پروسو د علمی مخکې لید اساس شمیرل کیږی.

۲. د ټولنیزو پدیدو د مخکې لید خصوصیتونه

د طبیعت د پدیدو د پیشگوۍ پر عکس په ټولنیز ژوند کی پخپله د خلکو د تاریخی اعمالو د نتیجو پیشگوۍ کیږی. د خلکو د سترو پرگنو د اعمالو د لگیدو او د ټولنیزو پدیدو د سخت پیچلتوب په نتیجه کی د ټولنیز ژوند په ساحه کی د هغو پیشگویانو په شکل نه وی کومی چی مثلاً د نجوم له خوا ترسره کیږی چی د کسوف او د لکۍ لرونکو ستورو د بیرته گرزیدو او نورو پدیدو موده له پخوا څخه ټاکي. په ټولنیز ژوند کی اصلاً د دغسی مشخصی مودی د پاره مخکې لید ناممکن دی ولی دا د مخکې لید د هر ډول امکان د ردولو معنی نه لری. باید وویل شی چی په طبیعی پوهنه کی هم د نجوم په څیر پیشگوۍ نسبتاً نادری وی.

په دی باره کی تصور چی گنی د ریاضی تحلیل په مرسته هم ماضی او هم مستقبل په دقت سره ټاکل کیدلی شی او دا چی د دغسی حساب امکان یوازی د ابتدایی معلوماتو په مقدار او د ریاضی فورمول په پیچلتوب پوری چی دا معلومات احتوا کولی شی تعلق لری په میخانیکي لحاظ محدود دی. په دغسی تصور کی اقلاً دوه مهم شرطونه په نظر کی نه نیول کیږی. لوسړی د حقایقو کیفی تنوع چی د دی مخه نیسی چی د میخانیکي حرکت د فورمول په مرسته هغه پروسه چی په زیاتو مغلقو ساحو کی ترسره کیږی او د خپلو خاصو قوانینو تابع وی معلومی کړی شی. دوهم د مختلفو امکاناتو زیاتوالی او د تصادفونو موجودیت چی رول یی د میخانیکي سیستمونو په نسبت په زیاتو پیچلو سیستمونو کی په تیره بیا ستر دی.

* و. ای. لنین. کلیات، ۲۶ ټوک، ۱۴۲ مخ.

میخانیکي ماتریالیزم د تصادفونو د موجودیت په ردولو سره ټولی
پېښې په پورنگه ډول ضروري شمېری. لاپلاس لیکلی و چې «ټولی پدیدې
حتی کم اهمیت پدیدې چې گڼې د طبیعت په سترو قوانینو پورې تعلق
نه لري په حقیقت کې لکه د لمر د گرځېدو په شان د دغو قوانینو
همدومره حتمی نتیجې دي... هغه منحنی کرښه چې د هوا یا براس
بسیط مالیکول په هغې باندې حرکت کوي د سپارو د مدارونو په شان
په همدومره دقت سره ټاکل شویږي او د هغو تر منځ توپیر یوازې زموږ د
ناپوهۍ اثر دی».*

په دغسې برخورد کې لکه څنگه چې ف. انگلس وښودله تصادف له
ضرورت څخه نه توضیح کېږي بلکه ضرورت د تصادف تر درجې پورې
راتیټیږي. که چېرې ټول شیان په پورنگه ډول ضروري وي نو مهمې او
غیرمهمې پدیدې په یوه کتار کې درول کېږي. په یوه اندازه د ټولو
شیانو ضروري بلل د دی معنی لري چې په حقیقت کې علمی مخکې لید
ناممکن کړی شي. هغه مورخ یا سیاست چلوونکی چې بې استثنا د ټولنیز
ژوند د ټولو پدیدو د ترسیم هدف د لځان په وړاندې پدې په فروعاتو
کې ډوډیږي او نه شي کولی چې په هغو کې اساسي، فیصله کوونکي او
عمده پدیدې تفریق کړي.

د ټولنیز ژوند خصوصیت د هغه په بې نهایت پېچلتوب کې پروت دی.
د مستقبل د پېشگویی د پاره د ټولنیز پرمختګ د اساسي، ضروري کرښې
د پیدا کولو توان او له غیرمهمو پدیدو څخه د مهمو پدیدو جلا
کول په کار دي. د ټولنیز پرمختګ اساسي لوري په اقتصادي ضرورت
سره ټاکل کېږي. مګر «ضروري اقتصادي نهضت بالاخره د بې شمیره زیاتو
تصادفونو له طریقه (یعنې د اشیاء او حوادثو له لارې چې د هغو باطني
رابطه دومره سره بېله شوی او په دومره سختۍ سره ثابت شوی وي چې
موږ پری سترګې پټولی او داسې فکر کولی شو چې دا رابطه موجوده
نه ده) لځانته لاره اواروي».**

تصادفونه د تاریخي پرمختګ د پروسې په مجموعه کې شاملېږي؛

* پ. لاپلاس. د احتمال د تیورۍ د فلسفې تجربه، ۸، ۱۱ مخونه.

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱

هغه د شرایطو سره سم کولی شي چې دا پرمختګ ولټندوی یا یې ګړندی کړي او د پرمختګ په عمومي خط‌السير کې ټاکلی کړلیچونه او انګسار راوړي. مګر د دغو ټولو تصادفونو او کړلیچونو پېشګویی ناممکنه ده. ضمناً په عین زمان کې د تصادفونو د عیني موجودیت پېژندل د پېشګویی امکان له منځه نه وړي. د هر لمونځي تصادف پېشګویی ناممکنه ده مګر د هغو د عمل مجموعي نتیجه ټاکل کېدلی او هغه اصلي تمایل چې د تصادفونو د یوې تماسي کتلې له ورايه د ضرورت په حیث لمخاته لاره پرانيزي تشخیص کېدلی شي.

مارکسیزم له میتافزیک یواځیزوالی څخه چې د میخانیکي نړۍ لید خصوصیت شمیرل کېږي د ضرورت مفکوره خلاصه کړه. هغه په دې باره کې چې ګڼې په نړۍ کې ټول شیان او د ټولنیز ژوند ټولې پېښې مخکې له مخکې ټاکل شويدي او یوازې په همدې ترتیب ترسره کېږي نه په بل ډول — موهوم تصور رد کړ. دغسې تصور د بیلا بیلو امکاناتو چې ځینې یې په ټولنیز ژوند کې صدق مومي او نور یې د خلکو په اعمالو سره ایسته کېږي موجودیت په نظر کې نه نیسي.

هغه مخکې لیدونه چې په ټولنیزه او سیاسي آینده پورې تعلق لري اکثراً د دوو څخه د یوې انتخابي لارې په حیث څرګندېږي. د انقلاب نه په پخوا زمانه کې د روسیې د ټولنیز پرمختګ دورنما و. ای. لنین په یو ډول نه تدوین کوله. نوموړي د عیني ټولنیزو قواو له مخې دوه اصلي امکانات تشخیص کړل. د دغو څخه د هر یوه امکان تحقق په څه شي پورې تړلی و؟ هغه د مبارزې په جریان پورې، په دې پورې تړلی و چې د انقلاب قواوې کفایت کوي یا دا چې دا قواوې د ضدانقلاب سره زیاتې وي. د مبارزې نتیجه مخکې له مخکې په پوره دقت سره نه شو لیدل کېدلی او یوازې ممکنه وه چې د احتمال په لټه یا ډیره اندازه اټکل کېدای شي. مګر د دغو امکاناتو پخپله ټاکلو د انقلاب د پلویانو دپاره ستر عملي اهمیت درلود او هغوی ته یې بنودله چې د بري ترلاسه کول د هغوی د ټولو قواو د یوښتی کولو په شرط ممکن دي.

همدغه رنگه په میخانیکي طرز د نړۍ ادراک نه د تاریخي پرمختګ په جریان کې د تصادفونو او پېچلو موجودیت او نه دا

خبره به نظر کی نسی هی تاریخ د ملیونهاو خلکو د تخلیق او مبارز
نسخه ده.

څرگنده خبره ده چی مارکسیستان په سیاست کی تل کوشش کوی
هی نه هره اړخه اوضاع وسنجوی او د بری چانسونه وتلی مگر به هر
لمرگی مورد کی به قطعی یقین سره د بری پیشگویی ناممکن کار دی.
او مطلب دلته اصلاً زموږ د پوهی په نابشپړتوب او زموږ د عقل نه
محدودیت کی نه بلکه په دی کی دی چی دا انجام اصلاً پخوا له پخوا
نه دی ټاکل شوی. بشری تاریخ د تقدیر د هغی پروسې په حیث گنل هی
ټول شیان پکې پخوا له پخوا «د پروگرام له مخی جوړ شوی» او مخکی له
مخکی ټاکل شویډی ناجایز کار دی. و. ای. لنین د هغو اپورتونیستانو
په باره کی چی غوښتل یی چی انقلاب دی یوازی د پیخی مساعدو
چانسونو په صورت کی ترسره شی په اهانت سره نظریه څرگندوله. هغه
نیکلی و چی «د پوره دقت سره مخکی له مخکی د چانسونو د سنجولو
کوشش نیرنگ بازی او یا یی گهی خورده گیری ده»*. لنین په سخته
استهزاء سره ویل چی «لکه څنگه چی توراتی او کوټسکی «تیار دی» چی
وی منی دغسی انقلابونه په تیره بیا داسی چی مخکی له مخکی سړی وویلی
شی چی څه وخت به انقلاب پیل شی او په کومه اندازه سره د هغه
د بری چانسونو لوی دی وجود نشی درلودلی»**.

د هری حادثی د پیشگویی ناممکن توب په میخ ډول زموږ د
عملیاتو اساس نه وړانوی. دلته خبره برعکس ده. موږ پوهیږو چی بالاخره
زموږ چاره د تاریخی ضرورت سره بریالی کیری خو په هره محانگری
جگړه کی د مبارزی انجام مخکی له مخکی نه دی ټاکل شوی او دا موږ
موثر انقلابی فعالیت ته اړ باسی. د بری خوا ته د انقلابی قواو په
نهماتیدونکی ارادی، د هغوی په آمادگی او د تر ټولو پراخو پرگنو
سره د هغوی په پیوند پوری د مبارزی انجام مربوط دی. او د کمونیزم
د قطعی بری د مودی ټاکل به هم په آگاهانه انقلابی عملیاتو پوری تعلق
ولری.

انقلابی قواوی د تاریخی پرمختگ د ضرورت د ادراک او په خپل

* و. ای. لنین. کلیات، ۱۴ ټوک، ۳۷۸ — ۳۷۹ مخونه.

** و. ای. لنین. کلیات، ۳۰ ټوک، ۳۴۷ مخ.

عملي فعالیت کی له دی ادراک څخه د استفادی په نتیجه کی امکان ترلاسه کوی چی هر ډول هغه ناساعد تصادفونه چی د هغوی په لاره کی پیدا کیږی له منځه ایسته کږی.

په بل مهم دلیل هم شته چی موږ ته دا خبره توضیح کوی چی ولی مخکی له مخکی د تاریخی پړوسی ټول تفصیلات نه شی لیدل کیدلی. ددی خبری هیږول ناجایز دی چی تاریخ د میلیونهاو کسانو له خوا ایجادیږی او دا خلک په دایمی توګه نوی تخلیقی شیان په تاریخ کی وردننه کوی. ځکه خو نو تاریخ تر هغه څه چی په تیوریتیک طرز د تاریخ د راتلونکو لارو د ټاکلو په ترڅ کی مخکی له مخکی د هغه پیشګویی وشي د مضمون له حیثه تل شتمن وی.

و. ای. لېنین لیکلی و چی «عموماً تاریخ او په تیره بیا د انقلابونو تاریخ تل د مضمون له حیثه شتمن او د هغه څه په نسبت چی تر ټولو ښه ګوندونه او د تر ټولو پرمختللو طبقاتو تر ټولو آگاهانه مخکښ ټولګی یی تصور کوی زیات متنوع، هراړخیز، ژوندی او «ساهرانه» وی. دا د پوهیدلو وړ خبره ده ځکه چی تر ټولو ښه مخکښ ټولګی د لسګونو زرو کسانو آگاهی، اراده، تلوسه او تخیل ښکاره کوی مګر په لسه او میلیونو کسان د ټولو بشري قراچو د خاص شدت او اوج په وخت کی په خپل شعور، اراده، تلوسه او مخیلی سره چی د طبقاتو بی حده سخته مبارزه یی تشویقوی انقلاب ترسره کوی».*

تاریخی تخلیق تل په ځان کی غیرمترقبه او مجهوله لحظه مشتملوی. مګر ددی خبری معنی دا نه ده چی تخلیق اصلاً د مخکښ لید امکان لکه څنګه چی یی د فوری بدلون پلویان وایی ردوی.

د مخکښ لید د علمی اساس په حیث د تکرار او عمومیت منل اصلاً د نوی او نامعلومی پدیدې د مخکښ لید امکان له منځه نه وړی. ځکه یی له منځه نه وړی چی مخکښ لید د پرمختګ د تمایلاتو په کشفولو او د اوسنۍ زمانې د هغو اختلافونو په ادراک چی په آینده کی حل کیدلی شی او باید حل شی اتکا کوی.

هغه وګړی چی آینده ایجادوی تل د اوسنۍ زمانې اختلافونه حل کوی. په دی وجه د اوسنۍ زمانې د اختلافونو د رابرسیره کولو په

* و. ای. لېنین: کلیات، ۱؛ ټوک، ۸۰ - ۸۱ مخونه.

فرغ کی د هغو د حل کولو په نتیجه هم او بالنتیجه د هغو په نهایی نتیجه باندې پوهیدل ممکن دی که څه هم هغه د تیرو تجربو له مخې معلومی نه وی.

ک. مارکس د کمونیزم د رارسیدو په باره کې د مخکې لید همدغسې ترتیب درلود. د پانګوالۍ د اختلافونو د تحلیل له فیضه مارکس وکولی شول چې په علمی دقت سره د هغه نوی ټولنیز نظام چې پخوا هیڅکله په تاریخ کې نه و موجود اساسی کرښې ترسیم کړي.

و. ای. لېنین لیکلی و چې «د مارکس ټوله تیوري په تر ټولو مسلسل، بشپړ، سنجول شوی او په خپل مضمون سره په غنی شکل کې د معاصرې پانګوالۍ په برخه کې د پرمختګ د تیورۍ تطبیق دی. طبیعي خبره ده چې هم د پانګوالۍ د راتلونکي زوال او هم د راتلونکي کمونیزم د راتلونکي پرمختګ په برخو کې ددی تیوري د تطبیق مسئله د مارکس په وړاندې ودرېده.

د کومو معلوماتو په اساس کیدلی شي چې د راتلونکي کمونیزم د راتلونکي پرمختګ په باره کې مسئله مطرح شي؟

په دې اساس چې هغه له پانګوالۍ څخه راپیدا کېږي، په تاریخي لحاظ له پانګوالۍ څخه پرمختګ کوي او د داسې ټولنیزې قوې د فعالیت نتیجه ده کومه چې پانګوالۍ زیږولی ده. مارکس په هیڅ توګه کوشش نه دی کړی چې تخیل جوړ کړي او د هغه څه په باره کې چې پوهیدل یې ناممکن وی اټکل وکړي. مارکس د کمونیزم مسئله داسې مطرح کوي لکه کوم طبیعي پوه چې د مثال په توګه د بیولوژیکي نوعي په باره کې مسئله مطرح کوي په داسې حال کې چې موږ پوهیږو چې دا نوع په کوم ډول پیدا شوی او په کوم مشخص لوري کې خپل شکل ته تغیر ورکوي».*

د لېنین په دغو کلماتو کې په پوره څرګندتیا سره د مخکې لید علمی اساسات ښودل شوي دي. د طبیعت او ټولنې د پدیدو په مطالعه کولو سره علم کولی شي چې د هغو د خوځون لوري او تمایلات کشف کړي او ویني چې پرمختګ کومې خوا ته روان دی یعنې دا چې پیش بڼې وکړي. یوازي د دې له برکته چې ک. مارکس خپله معاصره پانګوالۍ

* و. ای. لېنین، کلیات، ۳۳ ټوک، ۸۴-۸۵ مخونه.

ټولنه د هنې په پرمختګ او د هنې له تضادونو سره څېړنه ده وکول
شول چې د راتلونکي کمونستي ټولنې اساسي لارې په سمه توګه وټاکي.
په دې بنياد د راتلونکي نظام په باره کې د مارکس مخکې ليد د تېري زمانې
او راتلونکي زمانې په هراړخيزه مطالعه باندې پنا و.

بايد وويل شي چې د مارکس مخکې ليد د راتلونکي زمانې يوازي اساسي
خصوصيات احتوا کول. و. اي. لېنين په ۱۹۱۷ کال کې خبرداري
ورکړې و چې «موږ ددې ادعا نه لرو چې مارکس يا مارکسيستان د
سوسياليزم خوا ته يېځې مشخصه لار پېژني، دا خوشې خبره ده، موږ ددې
لارې په جهاتو باندې پوهيږو، موږ پوهيږو چې کومې طبقاتي قواوې
په هنې باندې خلک رهنمايي کوي مګر په مشخصه او عملي توګه
يوازي د مليونهاو خلکو تجربه چې کله هغوی په دې کار لاس پورې
کړي دا ښودلې شي».*

مخکې له مخکې د سوسياليزم خوا ته د لارې د ټولو تفصيلاتو
پېش يني کول و. اي. لېنين په دوو علتونو رد کړي و. لومړی دا
چې ددې خبرې معنی په په تخيل باندې د علم او د راتلونکي په باره
کې په تشو اټکلونو سره د علمي مخکې ليد بدلول وای. دوهم ددې خبرې
معنی به دا وای چې په عملي کار کې له لومړي سر څخه خپل لاسونه
وتړل شي. مثلاً په ۱۹۱۷ کال کې د ګوند د پروګرام د څېړلو په وخت
کې لېنين ليکلي و چې يوازي په عمومي شکل سره د توليد او ویش
راتلونکي تنظيم ښودل کيدلی شي. «اوس نور وړاندې تلل او د ځانګړو
اقداماتو په راسپړلو کې ورننوتل ما ته غير مصلحت آمیزه کار ښکاري.
د نوي ډول اساسي اقداماتو څخه وروسته، د بانکونو د ملي کولو څخه
وروسته، او د کارګرو په کنترول باندې د پيل کولو څخه وروسته
به ډير شيان معلوم شي او تجربه به ګڼ شمير نوي شيان موږ ته رازده
کړي ځکه چې دا به د مليونهاو خلکو تجربه او د مليونهاو کسانو
په آگاهانه ګډون به د نوي اقتصادي نظم د جوړولو تجربه وي...
مګر په پروګرام کې د بې اندازې جزيياتو شاملول له وخته پخوا کار
دی او ښايي چې تاوان ورسوي او په جزيياتو کې زموږ لاسونه راوتړي.

* و. اي. لېنين، کلیات، ۳۴ ټوک، ۱۱۶ مخ.

مگر لاسونه باید آزاد وی تر څو چی کله چی موږ نوی لاری ته یو،
ورداخل شو په زیات قوت سره نوی شیان تخلیق کړی شو،*.
تاریخ د و. ای. لېنین دپاره د ډیرمیلیونیزو ولسی هرکنو د تخلیق او
ایجاد نتیجه وه. او «د لسگونو ملیونو ایجادگرانو عقل د تر ټولو
ستر او پرنېوغه مخکې لید په نسبت بی اندازه زیات اوچت شی جوړوی،**»
لځکه هغه علمی مخکې لید چی په تیوری باندی مجهز کوند بی ترسره
کوی باید د تر ټولو پراخو هرکنو د عملی فعالیت سره پیوند وی.
یوازی عملی فعالیت او هغه هم د زیارایستونکو د ملیونهاو هرکنو
عملی فعالیت ددی قدرت لری چی علمی مخکې لید ته مشخص رنگ ورکړی.
د اکتوبر له انقلاب څخه وروسته ټوله تجربه ښی چی کوند د هرکنو په
اتکا د سوسیالستی او کمونستی ټولنو د جوړولو په پروسه کی د هرکنو
د ابتکار د نتیجو په تعمیم د نوی ټولنی او د هغی د جوړولو د لارو
د خصوصیاتو په باره کی خپله نظریه څنگه جوړوله. په دی ترتیب علمی
مخکې لید لکه عموماً د علمی ادراک په شان یوه پروسه شمیرل کیږی.
هغه پخپله د ژوند د پرمختگ او د ژوند د بدلولو د پراکتیک په جریان
کی انکشاف مومی او په مشخص ډول ټاکل کیږی.
مارکسیزم په قطعی توگه ټول هغه کوششونه ردوی د کومو
مطلب چی د راتلونکی زمانی د ټولو جزییاتو او د ټولو خاصو حوادثو
پیشبینی ده له کومو څخه چی بشری تاریخ جوړ شوی دی دا خو لا
لځکه چی په ټولنیز ژوند کی د خلکو بی نهایته تمایلات او حرکات
چی یو له بله سره مناقضت لری تصادم کوی. هر ځانگړی مولد په
ټولنیز ژوند کی یو لړ تغییرات راوی که څه هم دا تغییرات ډیر نشتوکی
وی. و. ای. لېنین لیکلی و چی حتی د مارکس په شان اويا تنو پوهانو
به هم نه شوای کولی چی په کاپتالستی نړیوال اقتصاد کی په دغو
ټولو تغییراتو باندی د هغو د ټولو جزییاتو سره مسلط شی. تر ټولو
ستر کار چی شوی دی هغه دا دی چی د دغو تغییراتو قوانین کشف
شوی دی او د دغو تغییراتو او د هغو د تاریخی پرمختگ عینی منطق په
عمده او په اساسی توگه ښودل شوی دی***.

* و. ای. لېنین. کلیات، ۳۱ ټوک، ۳۷۶ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۳۵ ټوک، ۲۸۱ مخ.

*** و. ای. لېنین. کلیات، ۱۸ ټوک، ۳۴۵ مخ.

د اقتصادي بدلون ددی منطق په وسیله او ددی منطق په توانینو سره کیدل شی چی له پخوا څخه وویل شی چی ټولنیز پرمختګ به په کوم لوری باندی روان شی او کومو نتیجو ته به ورسیری. مګر دا خبره لا امکان نه برابروی چی ټول حقایق چی د حوادثو لری- ځنی جوړېږی له پخوا څخه ولیدل شی.

د سوسیالستی انقلاب د حتمی والی او د پانګوالی- د ضروری زوال پیشګویی ممکنه ده لځکه چی هغه د ټولنیز پرمختګ د عمومی توانینو څخه سرچینه اخلی. مګر دا ناممکنه ده چی له پخوا څخه وویل شی چی په کوم یوه هیواد کی به څه وخت انقلاب وشي او کومی شخصی پېښی به پیدا شی.

په دی بنیاد په کار دی چی د تاریخی پرمختګ د عمومی لوری مخکې لید د ځانګړو پېښو او د هغو د پیدا کیدو د مودو د مخکې لید څخه بیل کړی شی. که چیری د تاریخی پرمختګ د عمومی لورو په باره کی په وثاقت سره پیشګویی کیدلی شی نو د ځانګړو پېښو په باره کی په زیات یا کم احتمال سره اټکل وهل کیدلی شی. معلومه ده چی د مارکسیزم لومړیو پوهانو څو څو ځله د انقلاب د رارسیدلو د مودو په ټاکلو کی اشتباه کوله په داسی حال کی چی د تاریخی پروسه عمومی لوری یی په علمی لحاظ له پخوا څخه په دقت سره لیده. هغه څه چی د تاریخی پېښو په جزییاتو پوری تعلق لری نو هغوی معمولاً د هغو مخکې لید اصلاً ناممکن باله.

په دی مناسبت و. ای. لېنین ویلی و چی د راتلونکی انقلاب د دقیق وخت د اټکل کولو په کوشش باندی د ګوند د سیاست درول ناجایز کار دی. ددی خبری معنی «د هغه څه په باره کی چی هیڅوک پری خبر نه دی، په تشو اټکلونو» مشغولیدل دی. ګوند باید خپل سیاست په کلک علمی اساس باندی جوړ کړی.

آیا ددی خبری معنی دا ده چی د مشخصو پېښو او د هغو د مودو مخکې لید ناممکن دی؟ البته چی نه. لکه څنګه چی د و. ای. لېنین مثال ښیي د پېښو د خپریدو په اندازه د مخکې لید د دقیق کولو امکان هم پیدا کیری. ښایی چی د ۱۹۱۷ کال په شروع کی د فبروری- د انقلاب د بری څخه وروسته سمدستی هیچا او په هغه جمله کی لېنین هم دا نه شوه ټاکلی چی په روسیه کی به راتلونکی انقلاب اته میاشتی وروسته

برپالی شي. مگر لا د جولای د ورځو د پېښو څخه وروسته ک. ک. ارجه لیکي چې کله لېنین ته راغی چې په اختفاء کې پتیدو ته مجبور شوی و نو د انقلاب له پېښو څخه یې دا مفکوره چې په اطمینان سره ویل شوی وه واورېده چې وسله وال پاڅون به په سپتمبر یا اکتوبر کې ترسره شي. او کله چې پېښې دې تاریخي حد ته نژدې شوی نو لېنین د مرکزي کمیټې په نامه پخپل مشهور لیک کې چې د اکتوبر په ۱۴ نیټه لیکل شوی و داسې بیان وکړ چې د همدان باید په کار پیل وشي او سبا ته به ناوخته وي.

په دې ترتیب د انقلابي پراکتیک په پروسه کې د تاریخي پرمختګ د عمومي لوري مخکې لید په دقت سره ټاکل کېږي. مارکسیستي ګوند د مبارزې په جریان کې د اوضاعو په هراړخیزه مطالعه سره کولی شي چې د راتلونکې زمانې هم تر ټولو مهمې پېښې او هم د هغو د رارسیدو پیشګویی وکړي.

د دغسې امکان په منلو کې له اپورتونیستي تکتیک څخه د مارکسیستي تکتیک یو خصوصیت پروت دی. له فولمار څخه نیولی د اپورتونیزم زیاتره نمایندګان د «پیشګویی» پر ضد سره یوښتی شول او په قطعي توګه یې د نن ورځې د غوښتنو د سنجش سره سم د ګوند د تکتیک د ترتیبولو بلنه ورکوله.* له هغوی څخه ځینو کوشش کاوه چې د تاریخي پېښو د علمي مخکې لید پخپله امکان هم رد کړي. په دې اساس مثلاً د اپورتونیزم یو بنسټ ایښودونکی ای. بیرنشتین د علمي سوسیالیزم امکان رد اوه. هغه لیکلی و چې «د راتلونکو پېښو مخکې لید تل تر یوې اندازې پورې تخیل دی. د هر رښتوني علم اساس تجربه ده او علم د پوهې په راتلولو سره خپله ودانۍ جوړوي. سوسیالیزم خو د راتلونکې ټولنیز ساختمان په هکله تعلیمات دی او په همدې علت د هغه تر ټولو مهم خصوصیات په جدې علمي لحاظ نه شي ټاکل کېدلی»**.

* «Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages des Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt». Berlin, 1891, S. 185.

** ای. بیرنشتین. آیا علمي سوسیالیزم امکان لري؟ ادیسه، ۱۹۰۶ کال، ۲۸ مخ، په روسي خاوره کې «علمي مارکسیستانو»، «اکنومیستانو»

شي به نامه «اندوكتيف سوسياليزم» پلويانو چي عقیده يی درلوده چي سوسياليزم بايد هر وړو د نن ورځي په تجربه چي هم د پروني تجربه او هم د سبا ورځي د تجربې څخه توپير لري اټکا، وکړي د دغو دلايلو پيروي وکړه. د «اطريشي مارکسيزم» يوه لارښوونکي ک. رينر ويلي و چي «تجربه لومړنۍ، تعيين کوونکي او هره ورځ نوي پدیده ده چي تر اوسه پوري په دی شکل موجوده نه وه. ځکه خو نو علم تل بايد د تجربې پيروي وکړي او د هغې سره سم ځان اصلاح کړي. په نړۍ کې هيڅ يوه علم نه شول کولی چي ستره لېښي تجربه مخکي وگوري، سربيره پر دی يی نه شول کولی چي پخپله تجربه کوونکي هم له پخوا ورگوري. نوي تجربه، هره نوي تجربه علم ته پراختيا ورکوي او هغه بدلوي. دا به اشتباه وي که چيري موږ د علم له خوا د ترلاسه شوو معلوماتو په اساس باندې کوشش وکړو چي هغه څه وټاکو چي موږ به يی په آينده کې درک کړو او دا چي موږ څنگه بايد عمل وکړو. دا يوازي اوضاع او وخت فيصله کوي». مارکسيزم «تجربوي علم دی خو فلسفي ملاحظه نه ده او اصلاً داهيت نه دی».*

مگر د مسئلې په دغسې طرح کې دا خبره مجهوله پاته کيږي چي ولی د حال له تجربې څخه د مستقبل دپاره نتيجې نه شي اخيستل کيدلی؟ البته د هرې تاريخي دورې تجربه ځانته خصوصيت لري مگر دا اصلاً د نورو د ورو دپاره د هغه عبرت نه پيرته کوي. ټوله خبره په دی کې ده چي دا تجربه په کورکورانه ډول نه بلکه په تخليقي طرز او د هغو تغييراتو مطابق چي په رښتوني ژوند کې پېښيږي په نظر کې ونيول شي او استفاده تری وشي.

په دی باره کې چي علم بايد د تجربې پيروي وکړي کومه چي زموږ په تيورتيکي تصوراتو کې اصلاحات راوړي سمه مفکوره د ک. رينر له خوا بې معنی خبرې ته يعنی د ټولنې په باره کې د علم او د علمي مخکي ليد څخه د انکار تر حده پوري رسول کيږي. په دی ضمن کې

او نورو د دغسې نظريې تبليغ کاوه. مثلاً س. هواکا کوف. پانگوالۍ او کرهنه. ۲ ټوک. سان پتربرگ، ۱۹۰۰، ۴۵۷ — ۴۵۸ مخونه وگوري.

K. Renner. Ist Marxismus Ideologie oder Wissenschaft? — «Der *

Kampf», 1928, №6, S. 252 — 253

نوموړی په رته تاریخ تحریفوی او وایی چی گڼی ستره لېښی «تجربه» چی دی بی د اکتوبر انقلاب بولی پخپله د تجربی د تنظیموونکی له خوا نه وه پیش یینی شوی. برعکس د اکتوبر د ستر سوسیالستی انقلاب تجربه ییی چی هغه انقلابی گوند چی په مارکسیزم باندی سنبال شوی وی ددی توان لری چی د حوادثو اساسی جریان پیشگویی کړی او هغه سوق کړی. لکن خبره په همدی کی ده چی ک. رینر کوشش کوی چی ددی تجربی عمومی اهمیت رد کړی او د هغی بین المللی او انترناسیونالستی ارزښت شنه کړی*. لځکه خو نوموړی د تاریخی ریلټویزم دریځ غوره کوی چی د هغه سره سم هره تجربه یوازی د نن ورځی دپاره گټوره وی. دا پرته د اپورتونیزم څخه چی ټول ټال عمل د اوسنۍ شیبی تابع کوی او له راتلونکی زمانی څخه مخ اړوی بل شی نه دی. د اپورتونیزم پر خلاف مارکسیزم او لېښیزم تل نه یوازی د تاریخی جریان د مخکی لید د امکان بلکه د هغه د ضرورت دفاع کوله.

مارکسیستی تکتیک هم د ښی اړخ د اپورتونیزم چی لنډپاریتوب او یا حتی ړندوالی بی خصوصیت شمیرل کېږی او هم په تجربیدی توگه د حد څخه د وړاندی تگ او د واقعیت څخه د تش په نامه انقلابی جدا کیدو سره مخالفت لری. دا تکتیک د حال په سنجش کی واقعیت یینی د راتلونکی زمانی د کتلو د قدرت یوځای کوی.

و. ای. لېښ په ټینگار ویلی و چی «موږ په دی باندی نه شو قانع کیدلی چی زموږ تکتیکی شعارونه له حوادثو څخه بیرته پاته شی او د هغو د ترسره کیدو څخه وروسته ځان ورسره تطبیق کړی. موږ باید زیار وباسو چی دا شعارونه موږ وړاندی بوزی، زموږ راتلونکی لاره روښانه کړی او موږ د اوسنیو مستقیمو وظیفو په نسبت نور هم اوچت کړی. د پرله پسې او کلکی مبارزی په مقصد د پرولتاریا گوند کله کله

* په همدغه اقتباس شوی مقاله کی ک. رینر ویلی و چی «هماغوسره سوسیالیزمونه» باید وی «خوسره چی په نړۍ کی دولتونه او هیوادونه موجود دی» (Der Kampf, 1928, №6, S. 247), او په خپله وروستی رساله کی «نوی نړۍ او سوسیالیزم» ده ویلی دی چی نه یوازی هر هیواد بلکه هر وخت خپل «ځانته مارکسیزم» لری. (K. Renner, Die neue Welt und Sozialismus. Salzburg, 1946, S. 8-9)

خپل نکتک نه شی ټاکلی، هغه باید پخپلو تکنیکي فیصلو کې د مارکسېزم اصولو ته ولاداري د انقلابي طبقې د مترقي وظیفو د سم منځنۍ سره پوځي کړۍ.*.

د وړاندې پېښو د لیدلو دپاره په کار دی چې د پدیدو په ماهیت کې سړي ورننوزي او د هغو باطني تضادونه وپېژني.

هغه چا ته چې د پدیدو په سطحې مشاهداتو باندې بسيا کېږي آینده زمانه خامخا د تیري او اوسنۍ زمانو ساده تکرار ښکاري. د دی نظريې پلویان عقیده لري چې هر څومره چې یوه پېښه په تیره زمانه کې زیاته تکرارېږي په هماغومره زیات ډاډ سره په آینده کې د هغې د پېښیدو انتظار باید وایستل شي. د ژوند له مطالعه کولو سره په دغسې برخورد کې هغوی د ژوند ماهیت ته ځان نه رسوي په کوم کې چې د زاړه ژوند د ردولو انگیزه پخپلې. لځکه خونو هغو تنگ نظرانو ته چې د پدیدو په سطح کې ښوېږي د زاړه ژوند تهلکه د توقع پر خلاف او د قانونمندی اخلاص ښکاري. هغوی د دی توان نه لري چې پېښې د هغو په انکشاف کې درک کړي. دا خبره و. ای. لېنین په کراتومراتو کړېده. د روسیې د سوسیال دموکرات کارګري ګوند په څلورمه کنگره کې پخپله وینا کې لېنین د منشویزم د یوه نماینده په باره کې ویلي و چې «هغه د اوسنۍ شیبې په وړاندې سر تیتوي، دی یوازي هغه پدیدې ویني چې په سطح کې پرتې دي او هغه څه چې په ژوره کې پېښېږي نه ویني. دی پدیدې د هغو په انکشاف کې نه مطالعه کوي».** د دی پر خلاف په کار دی چې هغه پروسی راوسپړل شي چې د شی په ژوره او ماهیت کې پېښېږي، چیرې چې معمولاً هغه قواوې ټینګېږي چې د پدیدې د زړو شکلونو او قشرونو د موقتي حفاظت په صورت کې یوه پدیده ردوي. «لځکه خو نو مارکسیستان تر ټولو لومړی د انقلابي دوران راتګ پېښېښی کوي او د خلکو په وینولو لاس پوري کوي او لا هغه وخت چې کله تنگ نظران د صادقو خدمتګارانو د مریتوب په خوب کې ویده وي ناقوس شرنګوي»***.

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱۱ ټوک، ۱۴۱ مخ.

** و. ای. لېنین. کلیات، ۱۲ ټوک، ۲۷۴ مخ.

*** و. ای. لېنین. کلیات، ۱۴ ټوک، ۱۵۹ مخ.

لکه خوږه چې په سیاست کې د واقعیت سره د جامد او انقلابي برخورد
 بکر لیدل کېږي په بل هیڅ شی کې نه لیدل کېږي. اپورتونوستانو
 په دې باره کې عقیده چې د پانګوالۍ د نظام موجودیت حتمي دی او
 دا چې په سیاسي او اقتصادي مناسباتو کې ټول شیان «د پخوا په شان»
 پاته کېږي تل د «واقع پېښانه برخورد» په لټه وړاندې کوله او په دې
 کې یې بلشویکان په «تخیل پرستی» ملزم کول. و. ای. لنین لیکلی و
 چې «هر ډول اپورتونوستان ددې سره علاقه لري چې موږ ته ووايي چې
 له ژوند څخه تعلیم واخلي». له بده سرغه د هغوی مطلب له ژوند څخه
 د سولې دورانونه، د رکود وختونه دي چې په هغو کې ژوند ورو ورو
 پرمخ ځي. دا رانده خلک تل د انقلابي ژوند له درسونو څخه بیرته پاته
 کېږي. د هغوی یې ژونده دستورونه تل د انقلاب د طوفاني بهیر څخه
 چې د ژوند د تر ټولو ژورو ایجاباتو ښکارندوی شمیرل کېږي او د ولسي
 پر ګڼو تر ټولو اصلي ګټې څرګندوي تل وروسته پاته کېږي». * «هغوی
 د مارکسيستي ریالیزم د انقلابي دیالکتیک سره چې د مترقي طبقې په
 رزمي وظیفو ټینګار کوي او په موجودو حالاتو کې د هغو د نسکورولو
 عناصر کشفوي مخالف دي» **. په دغو کلماتو کې د تاریخ مارکسيستي
 تفهیم په ډیر ښه ډول سره څرګند شویږي. د ماضي او حال د مطالعه
 کولو څخه پرته مستقبل نه شي معلومېدلی. مګر مستقبل لکه څنګه
 چې سطحي مشاهداتو ته ښکارېږي نه یوازي د حال دوام شمیرل کېږي
 بلکه هغه ردوي هم.

په حال کې د مستقبل د مشخصاتو لیدل او په رښتوني ژوند کې نه
 یوازي د هغو قواو چې پخواني حالات ساتي بلکه د هغو قواو چې
 پخواني حالات له منځه وړي او نوی حالات ایجادوي د لیدلو توان د
 مستقبل د مخکېد د پاره امکان برابروي.

ددې سره سم پوځي دا هم څرګنده ده چې د ټولنې د پرمختګ په
 بیلا بیلو تاریخي مرحلو کې د نوی زماني د عناصرو د تکامل درجه قطعاً
 پورنګه نه وي. لکه خو نو د علمي پېشګوۍ حدود پخپله د ټولنیزو
 مناسباتو په تکامل او په دې پورې تعلق لري چې په حال کې د

* و. ای. لنین. کلیات، ۱۱ ټوک، ۱۹۱ مخ.

** و. ای. لنین. کلیات، ۱۱ ټوک، ۱۲۷ مخ.

مستقبل عناصرو تر کوسی اندازی هوری تشکل موندلی دی. د تاریخ داسی دوری هم شته چی دغسی عناصر پکی پاڅه شوی نه دی او په دی بنیاد مستقبل یوازی اټکل کیدلی شی مگر په علمی طرز د هغه پیشگویی نه شی کیدلی. لځکه د عمل د مسی لاری د ټاکلو دپاره تر ټولو زیاته مهمه ده چی نه یوازی هغه څه ولیدلی شی چی عملاً د هغه مخکی لید ممکن دی بلکه په معقول ډول هغه څه په نظر کی ونیول شی چی د هغو پیشگویی نه شی کیدلی. و. ای. لنین په ټینګار ویل چی د دولت د زوال د امکاناتو په برخه کی باید د زوال د وخت او مشخصو شکلونو مسئله نازل شوی پریښودل شی لځکه چی لا په هغه وخت کی د دغسی مسئلو د حل کولو دپاره مواد موجود کیدلی نه شول. کله چی «د کیناړخ کمونستانو» کوشش کاوه چی وړاندی تیر شی او د دولت ژر تر ژره زوال اعلان کړی و. ای. لنین ددی سره سخت مخالفت کاوه چی «په دی باره کی اوس خبری کول وختی دی. څه وخت به دولت په زوال پیل وکړی؟.. پخوا تر پخوا د دولت د زوال اعلامول به د تاریخی آینده لاری څخه تخلف وی»*. سبجکتویزم ته د لاری ورکول او د آینده په باره کی په پوځو مفکورو سره د پرمختګ رښتونی پروسه تعویضول له جدی خطر سره د ګوند د مخامخ کولو په معنی دی.

د هغو عینی شرطونو تر څنګ چی د مخکی لید امکان او حدود ټاکي څرګنده خبره ده چی د ذاتی شرطونو اهمیت هم لوی دی چی هغه عبارت دی د مخکی لید د ذات ټولنیز موقف، د هغه نړۍ لید، پوهه، سیاسی تجربه، د حوادثو د تحلیل قدرت، تحیر او بالاخره تاریخی فراست. د دغو خصوصیتونو زیات یا کم پوره غبرګیدل په تاریخ کی وتلی شخصیتونه راویاسی. بی لځایه نه وه چی ګ. و. پلخانوف ستر انسان هغه انسان باله چی د نورو کسانو په نسبت لری ګوری او د نورو په نسبت زیاته تلوسه لری**.

د شخصی خصلتونو سره یوځای د ټولنیز پرمختګ د مخکی لید په قدرت باندی د ذات طبقاتی موقف هم ستره اغیزه کوی. د کورنۍ جګړی

* و. ای. لنین. کلیات، ۲۶ ټوک، ۶۶ مخ.

** ګ. و. پلخانوف. منتخب فلسفی آثار، په پنځو ټوکونو کی،

۲ ټوک، ۳۳۳ مخ.

په پای کې و. ای. لېنين د امپريالستانو چې د لځوان شوروی جمهوریت پر خلاف یې په مداخله لاس پورې کړی و د پلانونو د شکست په باره کې ویلي و چې «موږ په څرګنده وینو چې خبره په څه شی کې وه. موږ په تر ټولو اساسي شی کې حق په جانب و. موږ په خپلو پیش پینو او پخپلو حسابونو کې حق په جانب شو».* «زموږ حساب چې مقیاس یې ستر دی د هغوی د حساب په نسبت زیات معقول دی. او ددی خبرې علت دا نه دی چې هغوی داسې خلک نه لري چې وکولی شي چې سم سنجش وکړي... بلکه علت یې دا دی چې کله چې سړی د تهلکې په لاره کې ولاړ وي سم سنجش ناممکن دی».**.

مګر سره ددی هم څرګنده ده چې انقلابي طبقاتي موقف پخپله لا د موفقانه مخکې لید ضمانت نه کوي. هغه یوازی په زیرکۍ سره د کتلو امکان برابروي او د پدیدو د ارزیابۍ سره د سم برخورد امکان آسانوي. مګر د دی دپاره چې دا امکان واقعیت ته واوړي د ژوند جدې، سنجول شوی او معقول تحلیل په کار دی. مطلوب د واقعیت په حیث نه منل، تمایل او متقابل تمایل په هراړخیزه توګه په نظر کې نیول د ټولنیز ژوند د علمی درک شرط شمیرل کېږي.

په دی مفهوم چې ګڼې بورژوازي مفکوره جوړوونکي او سیاست چلوونکي اصلاً د مخکې لید توان نه لري د لېنين د خبرو تلقی کول هم سادګي ده. د هغوی په منځ کې ګڼ شمیر بافراسټ او مجرب سیاست چلوونکي او داسې کسان شته چې «کولی شي چې سم سنجش وکړي». مګر په لځانګړو پېښو کې د قواو د تناسب د سم سنجش سره سره د تاریخ د بیرته ګرزولو دپاره د هغوی هلې ځلې د هغوی حسابونه هرومرو ناکاموي. مثلاً په لومړۍ او دوهمه نړیوالو جګړو کې د امپريالستانو د حسابونو او پلانونو ناکامیدل او نور حقایق په دی باره کې شاهدي ورکوي. سربېره پر دی دی حقیقت ته هم توجه کول په کار دی چې بورژوازي مجرب او محیل دښمن دی او دا چې نه یوازی موږ بلکه زموږ دښمنان هم له تاریخي تجربې څخه درس اخلي او د تاریخ درسونه د هغوی دپاره بې ارزښته نه دي. د مارکسیستانو او لېنینیستانو وظیفه په دی

* و. ای. لېنين. کلیات، ۴۴: ټوک، ۲۹۳ مخ.

** و. ای. لېنين، کلیات، ۴۴: ټوک، ۳۰۳ مخ.

کې ده چې د واقعیت د علمی تحلیل او د هغه د انکشاف د تمایلاتو د مخکې لید په منظور د هغو برترېو څخه استفاده وکړي چې د خپل مترقي ټولنیز موقف او خپل مترقي لید له پرلته یې ترلاسه لوی.

۳. مخکې لید، پېشگویی، پلان جوړول

مخکې لید د علم البته یوازنی نه مگر یوه تر ټولو مهمه وظیفه شمېرله کېږي. دا وظیفه د علم د عملی وظیفې او په ژوند کې د علمی موفقیتونو څخه د هغه د استفادې په تمایل پورې مربوطه ده. انسان د خپلو اعمالو په نتیجه سره کولی شي چې په مصلحت آمیزه توګه په چاپېریاله نړۍ باندې اغیزه وکړي.

علم چې ماضی او حال توضیح کوي او د مستقبل پېشگویی کوي انسان ته د نړۍ د بدلولو په غرض غښتلی وسیله په لاس ورکوي. د پدیدو د توضیح کولو او مخکې لید قدرت تر ټاکلي اندازې پورې د علم د پخواني محک شمیرل کېږي. که چېرې علمی تیوري د سې پېشگویی امکان برابروي نو له هغې څخه په عمل کې استفاده کېدلی شي. البته یوازې مخکې لید ددې دپاره کفایت نه کوي چې د طبیعت قواوې او د ټولنیز پرمختګ قواوې د ځان تابع کړي شي. ددې دپاره نه یوازې پوهه بلکه عملی فعالیت او د طبیعت او د ټولنې بدلون په کار دی. مګر په تدریجي ډول د دغسې بدلون د ترسره کولو دپاره په کار دی چې د ترسره کیدونکو فعالیتونو نه یوازې نژدې بلکه زیاتې لړۍ نتیجه هم په نظر کې ونیول شي.

معلومه ده چې انساني فعالیت د حیواني فعالیت څخه په دی کې توپیر لري چې انسان په آگاهانه توګه فعالیت کوي او له پخوا څخه د ځان په وړاندې ټاکلي هدف پدې لکه څنګه چې ک. مارکس ویلي و د کار پروسه د مصلحت آمیزه فعالیت پروسه ده چې په هغه کې نتیجه ترلاسه کېږي او دا نتیجه لا په اوله کې د کارکوونکي په شعور کې د هغه د شعوري هدف په حیث یعنی په ایدېالي توګه ثبت شوی وي. مګر سره ددې چې د تولید هر عمل په آگاهانه توګه ترسره کېږي او ځانګړي انسان په اکثر مواردو کې په آگاهانه طرز فعالیت کوي په عمومي صورت ټولنیز ژوند له اوله اصلاً آگاهانه پروسه نه شمیرل کېده. هر

خوسره چي انسانان له حيواناتو لري کيدل په هغوسره اندازه د هغوی اعمال شعوري کيدل او په هماغه اندازه په زيات قدرت سره هغوی کولی شول چي د ژوند چاپيريال شرطونه د هان تابع کړي. مگر سره ددی هم د ماقبل سوسيالستي ټولني ټول تاريخ په عمومي او کلي توگه پر خلکو باندی دغیرمتشکلو او نه ايل کيدونکو قواو د تسلط څخه ډک و او دا قواوی د هغو قواو په مقایسه چي د پلان له مخی په حرکت راوستل کيدلی زبنتی ډیری غښتلی وی. د ف. انگلس په قول ددی علت تر ټولو لومړی دا و چي د خلکو تر ټولو مهم تاریخي فعالیت یعنی ټولنیز تولید هغه فعالیت چي هغوی یی له حیواني حالت څخه انساني حالت ته پورته کړل د غیرمتشکلو قواو تابع و. یوازی د ټولنیز تولید آگاهانه تنظیم د نعمتونو د منظم ویش سره یعنی سوسیالیزم او کمونیزم ته انتقال ددی دپاره شرطونه برابروی چي انسانان وکولی شی په آگاهانه توگه خپل ټول ټولنیز ژوند ته تغییر ورکړي، د تاريخ غیر متشکلي قواوی د هان تابع کړي تر څو چي هغوی په دی برخه کی هم په قطعی توگه په حیواني نړۍ باندی تفوق پیدا کړي او وکولی شی چي خپل رښتونی بشري تاريخ شروع کړي. په دی ترتیب د ټولني تاريخ چي په عمومي ډول سره وڅیړل شی د غیرمتشکلو قواو د تسلط څخه آگاهی ته د تدریجي او طولانی انتقال د پروسې په حیث رابرسیره کيږي. غیرمنظم والی نه یوازی هغه وخت لیدل کيږي چي کله خلک د خپل فعالیت نتیجی مخکی له مخکی نه وینی بلک تل هغه وخت هم رابرسیره کيږي چي کله د خلکو د ژوند پخپله شرایط (مثلاً په اوله کی د تولید د پرمختگ زبته ډیره ټیټه سويه، وروسته د تولید په وسایلو شخصی مالکیت او نور) خلک دی ته اړ باسی چي پرته له دی چي د لری راتلونکی گټی په نظر کی ونیسی یوازی د خپلو فعلی گټو د منجش سره سم فعالیت وکړي. مگر د خلکو د تولیدی فعالیت د پیمانی د زیاتیدو او د کار د پروسو د یوځای کولو د انکشاف مطابق پخپله ژوند په لا زيات قوت سره د ټولني د حیاتي فعالیت آگاهانه تنظیم ایجابوی.

دا ضرورت د دوو مرتبطو شرطونو یعنی له یوی خوا د انسان له خوا د طبیعت د لاندی ایستلو د ترلاسه شوی سویی او له بله

پلوه د تولید د پروسو د اشتراکي کولو د معاصرو پیمانو مولود شمیرل کیږي.

د ټولنې او طبیعت د متقابلې اغیزې د معاصرې مرحلې خصوصیت په دې کې پروت دی چې د ځمکې د کړې ټوله سطح د انسان د فعالیت زمينې ته اوښتی ده او انسان د ځمکې د قشر د تقریباً ټولو موادو او د طبیعي انرژۍ له ټولو ډولونو څخه استفاده کوي او د ځمکې له ساحې څخه بهر کیهاني فضا ته وزی. مگر د انسان د فعالیت د پیماني د زیاتیدو تر څنګ پر طبیعي چاپیریال باندې د انسان د بې کنټروله اغیزې خطر هم زیاتېږي. په طبیعت کې د بیلا بیلو پروسو تر منځ د توازن وړاندېدل، د فضله صنعتي موادو، رادیواکتیفي موادو او نورو شیانو په دوسره مقدار سره د اوبو او هوا ککړیدل چې پخپله د بشر موجودیت ته خطر پېښولی شي د انسان د همدې فعالیت عاقبت شمیرل کېږي.

د دغسې خطرونو څخه د بچاو په منظور په کار دې چې د یوه تمام واحد په حیث په کوم کې چې ټول شیان یو له بله سره ارتباط لري له طبیعت سره برخورد وشي. د علمي او تخنیکي انقلاب په اثر پر طبیعت باندې زموږ د اغیزې د نتیجه د پېشګوۍ د ضرورت په باره کې مسئله خاص اهمیت پیدا کوي.

د تولید د انکشاف او د علمي او تخنیکي انقلاب د ټولنیزو عواقبو (مثلاً د سترو ښارونو د لوییدو او نورو) د مخکې لید تقاضا هم ورځ په ورځ زیاتېږي. د تولید د پروسې زیاتیدونکې یوځای کول د ټولنیز تنظیم لا زیاته کلکه غوښتنه کوي. ل. ف. انگلس او ورپسې و. ای. لېنین د شرکتونو او اتحادیو جوړیدل په تولید کې د منظم والي د راوستلو او د ټولنیز تولید د منظم سیستم د ضرورت د حقیقي منلو په حیث تلقی کول. «لکه د پخوا په شان نه شي کیدلی چې پانګوالی د نظم د نشتوالي په حیث تلقی کړی شي. دا خبره زړه شویده. که چیرې شرکتونه او اتحادیې وجود لري نو د نظم نشتوالی نور وجود نه لري»*. دا حقیقت په زیاته پیمانه سره په دولتي انحصاري پانګوالۍ پورې اړه لري. د لوسېرۍ نړیوالې جګړې په کلونو کې په آلمان کې

* و. ای. لېنین. کلیات، ۳۱ ټوک، ۳۵۵ مخ.

د دولتي انحصاري پانگوالۍ د تعريف په ترڅ كې و. اې. لېنين ليكلي و چې د اوضاعو د مجبورت څخه «څه دپاسه پنځوس مليونه وگړي له يوه مركز څخه د ټول اقتصادي ژوند تنظيمولو ته راوپرديدل». «اوس موږ د پانگوالۍ تر ټولو اوچت منظم شكل ته د هغه مستقيم اوښتون وښوئ». او كه څه هم په آينده كې هغه موقتي شرطونه چې په جگړه پورې يې ارتباط درلود او پانگوالۍ يې مجبوروله چې په منظمه توگه اقتصاد ته رونق ورکړي د دولتي انحصاري پانگوالۍ پرمختگ او د توليد د يوځای کيدلو زياتيدونکي پروسه په لا زياته اندازه پانگوالان دې ته اړ باسي چې د اقتصادي ايجاباتو سره توافق وکړي.

د معاصري پانگوالۍ په شرطونو كې تش په نامه فتورولوژۍ چې د خاص علم د رول د لوبولو ادعا لري پراختيا موندلې ده. زياتره بهرني ليكوال حتی د فتورولوژيک «رونق» يا «چاودنۍ» په باره كې خبرې كوي. ددې «رونق» علتونه په مختلفو ډولونو څرگنديږي مگر زموږ په نظر هغه په اساسي ډول دوه شكلونه لري. لومړی د اقتصاد د دولتي انحصاري تنظيم ايجابات په تيره بيا د علمي او تخنيكي انقلاب په شرطونو كې د گڼ شمير پيشگويانو او پروگراسونو جوړول او په دې بنياد په دې مقصد د ضروري تخنيک ايجادول غواړي. دوهم دا چې د پانگوالۍ پلويان كوشش كوي چې له فتورولوژۍ څخه د هغې ايدېولوژۍ په حيث استفاده وكړي چې د سوسيالستي هيوادونو د تيورۍ او پراكتيک او د هغو د اقتصادي او كلتوري پرمختگ د پلان جوړولو موفقانه مثال ته چې خپل قوت او حياتي ارزښت يې ښودلی دی مقابله كوي.

بورژوازي فتورولوژي ددې توان لري چې د پيشگويۍ د تخنيكي طرزونو له جوړولو سره مرسته وكړي مگر په عمومي صورت د كلك علمي اساس څخه محرومه ده. د «فتورولوژۍ» د كلمې مؤلف د لويديز آلمان پروفيسور او. فليختهايم كه چيري د پانگوالۍ د باطني تضادونو په لړۍ كولو كې د هغې رول نه لیده نو اقلاً تر پوي اندازې پورې

* و. اې. لېنين. كليات، ۲۰ ټوك، ۳۴۷ مخ، ۳۱ ټوك،

۱۱۱ مخ.

می د دغو تضادولو په کمولو کی خو لیده. بورژوايي ټورولوژی کونسي کوی چی باطني متضاده وظیفه سرته رسوی یعنی له پوی خوا د پیشگویی په مرسته د علمی او تخنیکي انقلاب د غوښتنو مطابق د اقتصادی او ټولنیزو مناسباتو له توافق سره مرسته وکړی او له بله پلوه له ټولنیزې پیشگویی څخه په ایدېولوژیکو مقاصدو کی استفاده وکړی چی د هغو مطلب د پانگوالی د مقدراتو د «جاویدانی» کولو، په «مستازه طبقه» او «حیرتخلیقی هرکله او داسی نورو عناصرو باندی د ټولنی د ویش د حتمی توب استدلال دی. په همدی علت بورژوايي ټورولوژیستان اکثرأ متهورانه طبیعی علمی پیشگویی د ټولنیزو پروسو د پرمختگ په برخه کی د محافظه کارانه او برملا ارتجاعی نظریو سره یوځای کوی.

سوسیالیزم پیشگویی په علمی اساس دروی او د ټولنی د گټو له نقطه نظره پیشگویی ته معقول هدف او د هغه د حصول وسایل تهیه کوی. د سوسیالیزم خصوصیتونه نه یوازی د تولید د منظم ترتیب عمومی پیمانه ده بلکه هغه د پانگوالی په مقایسه په اصولی لحاظ بل هدف لری د کوم په نامه چی دا ترتیب ترسره کیږی. د پلیخانوف له خوا د گوند د پروگرام په جوړه شوی مسوده باندی لښین پخپلو کتنو کی لیکلی و چی «لا شرکتونه هم» د ټولنیزې تولیدی پروسې منظم تشکیل «برابرو لای شی» مگر منتها په سوسیالیزم او کمونیزم کی درسته ټولنه د تنظیم سایق شمیرل کیږی چی تولیدات د ټولنی د ټولو غړو د پوره سوکالی د تاسینولو او آزادانه هراړخیز انکشاف دپاره عیاروی*.

د معاصرو تولیداتو د ایجاباتو په اساس په سوسیالستی ټولنه کی واحد عمومی دولتی پلان جوړونه حیاتی ضرورت گزیدلی دی. سوسیالیزم د مولده قواو او په ټولنیزو مناسباتو کی له هغه څخه د پیدا شوو بدلونونو د پرمختگ دسته جمعی پلان جوړول ایجابوی. ددی دپاره چی پلان په موفقانه توگه جوړ شی په کار دی چی آینده ته وکتل شی، د تولیداتو، علم او په کلی توگه د ټولنیز ژوند د پرمختگ پیش منظر وټاکل شی.

* و. ای. لښین. کلیات، ۶ ټوک، ۲۳۲ مخ.

د اقتصادي او ټولنيز پرمختګ د علمي پېشګوۍ چې د عمومي دولتي اقتصادي پلان اساس يې تشکيل لري، مثال د ملي اقتصاد د برقي کولو پلان و چې د و. اې. لېنين د مفکورې له مخې جوړ شوی و. په نوموړي پلان کې چې د ګويلرو په نامه يادېده د علمي-تخنيکي او ټولنيز پرمختګ معلومات سره توحيد شوی و. دا پلان د هغو پنځه کلنو پلانونو چې ترسره کولو يې د شوراکانو د هيواد ټولې څيرې ته تغيير ورکړ نمونه شميرل کېده.

هرڅومره چې ټولنه د علمي او تخنيکي پرمختګ لا اوچتې پورې ته ځان ورسوي په هماغه اندازه د هغې د نور پرمختګ د امکاناتو مخکې ليد زيات اهميت پيدا کوي. د سوسيالستي اقتصاد د پرمختګ نننۍ مرحله چې کله د هغه د سرعت، د ټولنيز توليد د موثرتوب د تر ټولو زيات اوچتوالي وظيفې سرته رسول کېږي د راتلونکو پلانونو په جوړولو کې د ملي اقتصاد د پرمختګ د تر ټولو مساعدو ډولونو د غوره کولو ايجاب کوي.

د مارکسيزم او لېنينيزم د بنسټ ايښودونکو علمي پېشګوۍ (مثلاً سوسياليزم ته د انتقال د حتمي والي پېشګوۍ) زياتره تيورتيک او سياسي خصلت درلود. د ملي اقتصاد د پرمختګ پېشګوۍ په زياتيدونکي اندازه د ټاکلو مقداري مشخصاتو برقرارول غواړي او دا کار د سياسي اقتصاد د مسئلو په حل کولو (او همدغه رنګه په سوسيولوژيکو پلټنو کې) د رياضي متودونو د استفادې څخه پرته ناسمکن دی. همدا اوس د رياضي متودونو په مرسته د توليد او استهلاك، تقاضا او عرضې او نورو د تناسب د موفقانه نقشو د جوړولو کار امکان لري. د الکترونيکي شمېرونکو ماشينونو څخه استفاده امکان برابروي چې د ملي اقتصاد د مؤثري ادارې ډيرې مغلقې مسئلې حل شي (مثلاً د باروړونکو کاروانونو لا زياتې ګټورې لارې وټاکل شي، مادي او تخنيکي تجهيز تنظيم شي او داسې نور کارونه ترسره شي). ولي څرګنده خبره ده چې کيبرنېتيک د ټولنې د ادارې د علم او رياضي د سياسي اقتصاد يا ټولنې پېژندنې ځای نه شي نيولی. کيبرنېتيک بايد د ټولنې د ادارې د علم او رياضي بايد د سياسي اقتصاد يا سوسيولوژۍ خدمت ته وګمارل شي. په دې شرط به د کمي او کيفي تحليل توحيد

چی د ټولنیزو پدیدو د علمی پېشگویی د امکاناتو د زیاتو پراخولو توان لری لاس ته راوستل شی.

د پیلا پیلو مفهومونو چی په هغو کی په هر صورت د راتلونکی زمانې په باره کی معلومات څرگندپړی مثلاً د علمی مخکې لید، پېشگویی او پلان جوړولو د ارتباط مسئله هم د پاملرنې وړ ده. ددی مسئلې په برخه کی مختلفی نظریې موجودی دی. موږ په پرته له دی چی په جزییاتو کی ورننوزو د پېشگویی او پلان جوړولو د ارتباط ځینی اړخونه راوسپړو. په سوسیالستی ټولنه کی پلان د گوند د ټولنیز او اقتصادی سیاست عمده وسیله شمیرل کیږی. پلان د اقتصادی پرمختگ لوری د راتلونکی زمانې د ساده پېشگویی په طرز نه بلکه د هغه پروگرام په حیث ټاکي کوم چی د دولتي او اقتصادی سازمانونو دپاره باید ترسره شی او د هغو دپاره د دستورالعمل حیثیت لری. ضمناً په دی کی په کاپتالستی هیوادونو کی د اقتصاد د دولتي پروگرام جوړولو څخه چی د قاعدی سره سم یوازی مشورتی خصلت لری او د انحصاراتو سره د دولت د موافقو پر اساس ترسره کېږی د سوسیالستی پلان جوړولو یو توپیر پروت دی.

په سوسیالستی ټولنه کی پلان جوړول د پېشگویی چاره لکه څنگه چی کله کله پخوا په سطحی توگه گمان کیده بی لحایه کوی نه. پېشگویی (هغه هم د پلان جوړولو په مقایسه د زیاتی اوږدی مودی دپاره) د عملی او په علمی اساساتو د بنا شوی پلان د جوړولو ضروری شرط دی. پېشگویی د علمی مخکې لید یو ډول دی. په سختی سره کیدلی شی چی د دغو مفهومونو تر منځ ثابت حدود وټاکل شی، تر یوی اندازی په مشروطه توگه یوازی ویلی شو چی د علمی مخکې لید پرعکس چی په سوسیالستی ټولنه کی په عمومی ډول د ټولنی د پرمختگ (مثلاً د کمونستی ټولنی د جوړولو د لارو د مخکې لید) امکانات احتواء کولی شی پېشگویی یوازی کوچنی او مشخصی مسئلې حل کوی (مثلاً دا خبره چی تر ټاکلی زمانې، مثلاً تر ۲۰۰۰ کال پوری به د هیواد د انرژۍ بیلانس څنگه وی، کوم وخت ځینی عملی مقاصد لکه د اداره شوی ذروی تعامل د ترسره کولو مقصد ترسره کیدلی شی، د کیهانی فضا د لاندی ایستلو په لاره کی دا یا هغه اقدامات کله پرحای کیدلی شی او داسی

نور). ددی دپاره چی د اقتصاد د رښتونی پلانی شوی او زیات مؤثر پرمختګ ضمانت وشي لازمه ده چی اقلأ د پلان د ترسره کیدو د مودی څخه ۱۰- کاله وړاندی د ملی اقتصاد د پرمختګ ضروری پیشګویی وشي. پیشګویی نه یوازی زموږ د آگاهانه فعالیت چی په پلان کی تجسم مومی احتمالی نتیجی احتواء کوی بلکه په طبیعت او ټولنیز ژوند کی غیرمنظمی پروسه چی په آگاهانه طرز نه شی تنظیمیدلی یا یوازی تر یوی اندازی پوری تنظیمیدلی شی (مثلاً دموګرافي یعنی د نفوسو د زیاتیدو پروسه) هم په ځان کی مشتملوی. د ملی اقتصاد د راتلونکی پرمختګ د احتمالی لارو پیشګویی زموږ سره مرسته کوی چی د ټولنی دپاره تر ټولو مساعد پلان جوړ کړو. د پیشګویی پرعکس دلته د لارښودنو، دستورونو او عمده عمومی ملاحظاتو د سیستم په حیث څیړل کیږی. د پلان جوړول د ټولنی په فعالیت کی تنظیموونکی آغاز شمیرل کیږی چی پیشګویی یی په یوازی سر نه شی تامینولی او نه یی تامینوی. په سوسیالستی ټولنه کی پلان نه یوازی د اقتصادی پرمختګ د ټاکلو نتیجو پیش‌بینی کوی بلکه تنظیموونکی قوه او د مشخص هدف د ترلاسه کولو محرکه قوه ده. همدغه وجه ده چی د پلانونو د ترسره کولو په جریان کی معمولأ د زیاراړستونکو د پراخو پرکڼو په ابتکار نوی منابع راسپړل کیږی. د پلان جوړولو د تنظیموونکی رول په اثر د غیرمنظم پرمختګ په مقایسه د علمی پیشګویی دپاره هم لا زیات امکانات پیدا کیږی. هم پیشګویی او هم پلان جوړول دواړه د سوسیالستی ټولنی د ژوند د علمی لارښودنی عناصر دی. سوسیالیزم د اقتصادی او ټولنیزو پروسو د علمی لارښودنی امکانات برابروی او په عین زمان کی د هنی غوښتنه کوی. ویل کیدلی شی چی پرته له دغسی لارښودنی څخه د ټولنیز سیستم په حیث د سوسیالیزم برتری په پوره توګه نه شی رابرسیره کیدلی او تحقق موندلی.

د ټولنی د پرمختګ علمی لارښودنه فقط د ټولنیزو پروسو د عینی ادراک او د هغو پر پرمختګ باندی د اغیزی د زیاتو مؤثرو وسیلو د اختراع کولو له برکته ترسره کیدلی شی. هره ټولنیزه پدیده که هغه د هیواد د کار د ذخیرو ویش وی یا د ټولنیز شعور د پرمختګ وضع او سوبه وی—د ډیرو عواملو تر اغیزی لاندی

رالمی او په خپل نوبت د ټولنې د ژوند په نورو اړخونو باندې
 تاثیر کوي. مثلاً د هیواد په قلمرو کې د کار د ذخیره ویش په
 تاریخي لحاظ د اوسیدونکو په میشت کیدو او لیدیدو په لورو،
 په محینو دموکرافیکو عواملو، په بیلا بیلو سیمو کې د اوسیدونکو
 د عایداتو په سویه، د هغوی د مادي او کلتوري اړتیاو د رفع
 کولو په درجه او داسې نورو خبرو پورې تعلق لري. د دغو
 عواملو څخه تر ټولو مهم عوامل کوم دي او څنگه کیدلی شي
 چې پر انسان مسلط شي — ددی او داسې نورو پوښتنو ځوابونه د
 علم په معلوماتو باندې د اتکا څخه پرته او د علمی جدې پلټنو
 څخه غیر نه شي پیدا کیدلی. او دغسې پلټنې باید نه یوازې د نن
 ورځې د پدیدو تر منځ ارتباط په سمه توګه څرګند کړي بلکه باید
 د هغو د راتلونکو تغییراتو د پېشګوۍ دپاره اساس جوړ کړي.
 هغه دساتیر چې د ټولنیزې پېشګوۍ څخه سرچینه اخلي په سوسیالستي
 ټولنه کې نیکی آرزوګانې نه پاته کیږي. دا ټولنه کولی شي چې د
 نوموړو دساتیرو په اساس پلانونه جوړ کړي او د هغو د عملی
 کولو په مقصد ضروري وسایل سره راټول کړي. د ټولنې د علمی
 لارښودنې سیستم باید د دساتیرو تجربوي آزموینه او د فعالیت د
 تصویب شوو پلانونو د عملی کولو او د ګټوروالي د درجې کنټرول
 هم په ځان کې شامل کړي.

مارکسیزم او لېنینیزم د ټولو ټولنیزو مسئلو د حل کولو
 خبره په علمی تاریخي اساس باندې دروي چې هغه «یوازې د تیرې
 زمانې د توضیح کولو په مفهوم نه بلکه په جرئت سره د راتلونکې زمانې
 د پېشګوۍ او د زړور عملی فعالیت په مفهوم» دي.* د و. ای. لېنین
 له خوا د مارکسیستي تیوري دا ذکر شوی خصوصیت د ټولنیزو
 پروسو د پلټنو او د عملی دستورونو د طرح کولو سره علمی برخورد
 ټاکي او د کمونستي ټولنې د جوړولو د اداره کولو دپاره ټینګ
 علمی بنسټ جوړوي.

* و. ای. لېنین. کلیات، ۲۶ ټوک، ۷۵۰ مخ.

د ټولنيز پرمختگ قوانین او د خلکو آگاهانه فعالیت

د ټولنيز پرمختگ د قوانینو درک کول چې په مخکینیو فصلونو کې مو د هغو په باره کې خبرې وکړې نهایې هدف نه دی بلکه له هغو څخه د انسانانو په عملی فعالیت کې استفاده کېږي. ددی استفادې شرطونه کوم دي؟ د مسئلې د سم حل کولو دپاره تر ټولو دمخه په کار دی چې دا خبره توضیح کړي شی چې څنگه مارکسیزم او اپنینیزم د تاریخي پرمختگ د عینی قوانینو منل او د تاریخ په جریان باندې د خلکو د آگاهانه فعالیت ستر نفوذ سره یوځای کوي.

۱. د ټولنې په باره کې په مقابل مارکسیستي تعلیماتو کې ددی مسئلې طرح کول

لکه څنگه چې وویل شول د ټولنې پرمختگ د طبیعت له پرمختگ څخه په دی کې توپیر لري چې په طبیعت کې یوازی طبیعي او بی شعوره قواوې عمل کوي په داسې حال کې چې ټولنیز ژوند د خلکو په ذریعه چې د شعور خاوندان دي، اراده لري او د لځانونو په وړاندې مشخص هدفونه او مقاصد ټاکي جوړېږي.

په دی مناسبت د ټولنیز علم په وړاندې د هغه د قوانینو د عینی خصلت مسئله راپورته کېږي. که چیرې خلک پخپله د خپل تاریخ جوړوونکي دي او په عین زمان کې د آگاهو موجوداتو په حیث فعالیت کوي نو آیا تاریخي پرمختگ د عینی یعنی د خلکو د شعور څخه د خپلواکو قوانینو تابع دی؟

ددې قضیې په حل کولو باندې د مارکسیزم څخه مخکې د تاریخ فلسفې خواړې کړې وې مگر نه یې شوای حل کولی. اکثره مورخینو او فیلسوفانو چې د تاریخ په نسبت یې له مذهبي نظر

ځخه انحراف کړی و عقیده درلوده چې خلک په آگاهانه توګه خپل ټولنیز مناسبات جوړوي او د خپل فکر له مخې د خپلو نظریاتو او مفکورو مطابق تاریخ ایجادوي.

د تاریخي پرمختګ په باره کې دغسې تصور په تر ټولو څرګنده توګه د «ټولنیز تړون» په ګڼ شمیر تیوريو کې ښکاره شو. د ګوس، سپنوزا، لاک او روسو د «ټولنیز تړون» د تیوريو د غټ توپیر سره سره هغوی ټولو عقیده درلوده چې ټولنه د خلکو تر منځ د موافقې په نتیجه کې پیدا شوه. په دغسې نظریاتو کې منطقي خبره وه چې د بشریت ټول آینده پرمختګ د هغه د آگاهانه فعالیت د نتیجه په حیث وشمیرل شي.

د دغسې نظر د خاوندانو په عقیده که چیرې تاریخ د خلکو د اکثریت د غوښتنې مطابق جریان نه درلود، که چیرې بشریت له جګړو، ستم او مختلفو مصیبتونو څخه رنځ لیده، نو دا د خلکو د جعلی مفکورو نتیجه شمیرل کیده. ځکه خو هغوی د تاریخ د جریان د بدلون کلي (وسيله) د وګړو د نظریاتو او تصوراتو په اصلاح کولو کې لټوله. د اوهلسمې پېړۍ انګریزي فیلسوف ت. ګوس لیکلي و که چیرې د بشري حرکاتو علتونه په همدوسره دقت سره معلوم وای لکه څومره چې په هندسي شکلونو کې د ابعادو تناسب معلومیدلی شي نو عزت پرستی او حرص به له منځه تللی وای او انساني نسل به په داسې توګه د دایمي سولې څخه خوند اخیستی وای چې هیڅکله به ورته ضرور نه وای چې په جګړه لاس پورې کړي*.

هرڅومره چې دغسې استدلال په زړه پوري هم وی بیا هم د ټول تیر تاریخ سره مطابقت نه شي درلودلې. سره ددې چې خلکو د آگاهو موجوداتو په حیث فعالیت کاوه او پخپل وړاندې یې مشخص هدفونه ټاکل مګر د هغوی د فعالیت نتیجه د هغوی د نیتونو سره سمون نه خور. مثلاً انګریزي بزرګرو چې د ګوس د ژوند په زمانه، د اوهلسمې پېړۍ د بورژوايي انقلاب په دوران کې یې د کرومویل د اردو اساسي برخه تشکیلوله او په قوت سره یې د انقلاب د بری

* ت. ګوس. منتخب آثار په دوو ټوکونو کې. لومړی ټوک، د

مسکو چاپ ۱۹۶۴، ۲۸۱ مخ.

په لاره کی مبارزه کوله څه کم سل کاله ددی انقلاب څخه وروسته
ولی شپیره شول؟ آیا هغوی داسی غوښتل یا یی و دی خواته تمايل
درلود؟ نه، هغوی د خپلو گټو په لاره کی مبارزه کوله او نه پوهیدل
چی په آینده کی به پښی په کومه خوا واوړی.

د زرگونو کلونو په اوږدو کی تاریخ د اکثر و هغو خلکو
چی د مادی نعمتونو اصلی تولیدوونکی د آرزوگانو او هیلو پر خلاف
روان و. تاریخ ددی پرمخای چی د زیات بڼه ژوند دپاره د هغوی هیل
سرتو ورسوی هغوی ته یی فقر او بدبختی له ځانه سره راوسته.

په دی اساس ښایی چی د تاریخ جریان د حاکمو طبقاتو چی
د ټولنی په سر کی ولاړی وی او په دی وجه یی کولی شول چی د
ټولنی د پرمختگ لوری وټاکي په هدفونو او تمایلاتو ټاکل کیده؟ دی
کی شک نشته چی هغو طبقو چی قدرت یی په لاس کی اخیسته په
آگاهانه ډول مشخص هدفونه ټاکل او د هغو د ترسره کولو دپاره یی
هلی ځلي کولی. مگر په نهایت کی داسی کیدل چی هر دغسی
بری له ځانه سره زیات لری عواقب درلودل چی هغوی یی توقع نه
درلوده او پیش پښی کول یی نه.

تاریخ په دی ترتیب ددی شاهد دی چی د پښو انکشاف د
خلکو یوازی په نیتونو او تمایلاتو باندی نه ټاکل کیده او هغه
د داسی طبیعی قواو تابع دی چی د دوی په آرزوگانو او اراده
پوری تعلق نه لری.

د تیری زمانی ځینو مفکرینو چی کوشش یی کاوه د تاریخی
پروسی جوړوونکی قواوی درک او توضیح کړی دی خبری ته توجه
اړوله.

هیگل د خپلی ایدیا لیستیکی نظریی سره سم تاریخ د نړیوال روح
د انکشاف او اکتشاف په حیث تلقی کاوه. آیا خلک په آگاهانه طرز
سره خپل تاریخ ایجادوی؟ ددی پوښتنی په ځواب کی هیگل ویل
چی په تاریخ کی هیڅ شی د خلک د تمایلاتو او هلو ځلو څخه
پرته نه ترسره کیږی. لکه د هر انسان په شان تمام ولسونه او
دولتونه د خپلو گټو پیروی کوی او د هغو په لاره کی مبارزه
کوی. مگر په تاریخ کی تل نه یوازی هغه څه سرتو رسیږی چی
خلک ورته تلوسه لری بلکه هغه څه هم پېښیږی چی د هغوی په

اعمالو کي متضمن وي او هغه داسي څه وي چي هغوي ته معلوم نه وي او د هغوي د تمايلاتو سره سمون نه لري د هيگل د تاريخ د فلسفي، مقدمه د پيشميره ډول ډول تغييراتو د ولسونو، دولتونو او ځانگړو کسانو د کړو وړو د منظري په حيث د نړيوال تاريخ په څرگند بيان سره ختميږي. هيگل ويل چي موږ په ټولو تاريخي پېښو کي په لومړي ځاي کي انساني اعمال او تمايلات وينو. کله دا اعمال موږ په بنکلا، آزادي او شتمني سره حيرانوي. کله موږ د عمومي گټو يوه ستره کتله وينو کومه چي په سختۍ سره مخ په وړاندي خوځيږي مگر تر دې په زياته اندازه موږ د کوچنيو قواو بې نهايته تشنج وينو کومې چي له ظاهراً نشو کو شيانو څخه ستر شي منځ ته راوړي. او په عين زمان کي د پېښو د دغه اختلاط د سطحې لاندې په غير مرئي توگه په باطن کي کار روان وي چي په منطقي توگه د نړيوال تاريخ نوي عصر برابر وي.

د دغسې نظر له برکته هيگل وکولي شول چي د خپلو اساتو په مقايسه په بې ساري ژوره توگه د تاريخ د عمومي جريان تصور وکړي، د وتلو شخصيتونو په رول باندې پوه شي او د ولسونو په پرمختگ کي د هغوي اهميت وټاکي. مگر د هيگل ايډيالستيک نظر په دننه کي غټ نقاضت درلود. څرنگه چي تاريخ د نړيوال روح د انکشاف او اکتشاف په حيث تلقی کيده هيگل بايد بالاخره داسي نتيجې ته رسيدلي وای چي تاريخ يوازي په ظاهري توگه د خلکو له خوا ايجاديږي. هغه عقیده درلوده چي د تاريخ رېښتوني جوړوونکي نړيوال روح دي چي اهداف يې په لا شعوري توگه ځانگړي کسان او تمام ولسونه سرته رسوي. په دې ترتيب هغوي د نړيوال روح پانده وسایل شميرل کيږي. هيگل د حقوقو په فلسفه کي ليکلي و چي «دولتونه، ولسونه او ځانگړي کسان چي پخپلو گټو کي ډوب دي په عين حال کي د روح بې شعوره وسایل او ارگانونه دي».*

د فرانسوي عرفاني دوري د نمايندگانو پر خلاف چي عقیده يې درلوده چي بشر په آگاهانه توگه خپل تاريخ جوړوي هيگل عقیده درلوده چي رېښتوني تاريخ د خلکو له خوا په غير شعوري توگه

* هيگل. آثار. ۷ ټوک. مسکو - لېنينگراد، ۱۹۲۱، ۳۵۰ مخ.

ایجاد پیری. په دی بنیاد نوموړی د تاریخ په برخه کی دینی نظر ژوندی کوی چی پخپل وخت کی اسقف بوسیوايت داسی څرگند کړی و: «خدای د نړۍ سرنوشت تعیینوی او د بشریت د سرنوشت مواظبت کوی».*

مگر د تاریخی پرمختګ په بازه کی دغسی تصور لکه د لومړۍ نظری په شان بی اساسه دی. هیگل تاریخ یوی تقدیری پړوسی ته اړوی په کومه کی چی هره تاریخی پېښه د خدای په حکم تعیینیږی. ک. مارکس د دغسی نظری په ردولو کی په استهزایی ډول لیکلی و چی «خدای او تقدیری مقصد هغه غټه کلمه ده چی اوس تری د تاریخ د جریان د توضیح کولو دپاره استفاده کیږی. عملاً دا کلمه هیڅ معنی نه لری».**

ک. مارکس لیکلی و چی ددی نقطه نظره د تاریخ څپړل او دا عقیده درلودل چی پخوانۍ پېړۍ د هغو د ټولو بیلا بیلو غوښتنو او د تولید د وسایلو او نورو شیانو سره په الهی توګه زموږ د پېړۍ دپاره ټاکل شوی وی دا معنی لری چی ټول شیان سرچپه کړی شی. ددی خبری معنی دا ده چی سړی په هغه واقعی تاریخی خوځښتونو باندی سترګی پټی کړی چی د هغه له فیضه مختلفو نسلونو هغه نتیجی تر کار لاندی ونیولی چی د پخوانیو نسلونو له خوا ترلاسه شوی وی.

تر مارکسیزم پخوا هیڅ یوی ټولنیز تیوری و نه شول کولی چی د تاریخ د خوځوونکو قواو په باره کی مسئله حل کړی. په هر ډول چی هغوی دا مسئله حل کوله، که چیری د خلکو آگاهانه فعالیت ته اصلی رول ورکاوه یا بی تاریخ د لاشعوره طبیعی پړوسی په حیث تلقی کاوه په هر صورت هغوی په ایدیاالستیک موقف کی پاته کیدل چی د ټولنیزو پدیدو د قوانینو د ادراک خوا ته یی لاره بندوله. یوازی د تاریخی ماتریالیزم تیوری چی د ک. مارکس او ف. انگلس له خوا ایجاد شوی وه د بشری تاریخ د قوانینو د درک کولو او د عملی زده کولو خوا ته لاره پرانستله.

J. B. Bossuet. Discours sur l'histoire universelle. P., 1870, p. 421. *

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۴ ټوک،

۲. د ټولنیز پرمختګ د قوانینو عیني خصلت

په تقدیر باندې د اعتقاد پر عکس ک. مارکس او ف. انگلس په ټینګار ویل چې تاریخ د خلکو له خوا د خپلو هدفونو د ترلاسه کولو د وسیلې په حیث نه استعمالیږي بلکه تاریخ پخپله داسې یو شی دی لکه د خلکو فعالیت کوم چې مشخص هدفونه تعقیبوي. خلک پخپله تاریخ جوړوي. د مارکس په اصطلاح خلک په عین زمان کې د خپلې درامې هم لیکونکي هم اجرا کوونکي دي. مګر ددې خبرې معنی اصلاً دا نه ده چې ګڼې انسانان په شعوري ډول خپل ټول ټولنیز مناسبات تنظیموي. د ټولنې د انکشاف تعیینوونکې قوه د تولید د طرز چې د انسان د فعالیت محصول دی تغییر شمیرل کیږي. دا طرز په دوی باندې د کومې پردې قوې لکه «تقدیر»، «نړیوال روح» او یا نورو په ذریعه تحمیل شوی نه ده بلکه پخپله د خلکو له خوا ایجاد شویده. مګر دا طرز د کومې شخصي عقیدې له مخې نه بلکه په ټاکلو تاریخي شرطونو کې چې د انسانانو په اراده او شعور پورې تعلق نه لري ایجاد شویده. په دې اساس د تاریخي پېښو جریان نه یوازې د خلکو په آگاهانه فعالیت سره ټاکل کیږي بلکه هغه د عیني او د انسانانو له ارادې او شعور څخه آزادو قوانینو تابع دي. دا قوانین لکه د طبیعي قواو په شان د ټول تیر تاریخ په اوږدو کې پر انسانانو باندې مسلط و. مګر لکه څنګه چې وړاندې به یې وګورو دا قوانین پرته له دې چې خپل عیني خصلت له لاسه ورکړي په آگاهانه توګه د خلکو له خوا چې نوی کمونستي ټولنه جوړوي او لکه څنګه چې هغوی د طبیعت قواوې د ځان تابع کړي د ټولنیز پرمختګ طبیعي قواوې هم ځانته تسلیموي د استفادې وړ ګرځیدلي شي.

تیر له دې چې اقتصادي پرمختګ په غیرمنظمه توګه ترسره کیږي یا دا چې لکه په سوسیالستي ټولنه کې پخپله د ټولنې له خوا په آگاهانه طرز سوق کیږي په هر صورت دا پرمختګ طبیعي تاریخي پروسه ده چې د عیني قوانینو تابع کیږي.

ک. مارکس او ف. انگلس چې د ټولنیز ژوند مادي اساس کشف کړ نو د ټولنې په پرمختګ کې یې د عیني قوانینو موجودیت

ثابت کړ. و. ای. لېنين پخپل «د خلکو دوستان» څوک دی، څنگه هغوی د سوسیال دموکراتانو پر ضد جنگیزي، نومی کتاب، کی لیکلی و چې مارکس او انگلس ټولنیز مناسبات په دوو ډولونو، یعنی په مادي او ایډیالوژیکو مناسباتو وېشلی و. د ایډیالوژیک ټولنیزو مناسباتو پر عکس مادي، تولیدي مناسبات د خلکو د فعالیت د ضروري نتیجې په حیث چې د خپل موجودیت د ساتلو چارې ته د هغوی له خوا متوجه شوی وی د هغوی د ارادې او شعور څخه پرته تشکل مومي.

تولیدی اقتصادي مناسبات په مجموعه کی د ټولنې د اقتصادي ساختمان او د هغې رېښتوني زېربنا جوړوي په داسې حال کی چې ایډیالوژیک مناسبات پر دغه زېربنا باندې روښنا شمیرل کیږي. لکه څنگه چې و. ای. لېنين لیکلی و «یوازي له تولیدي مناسباتو سره د ټولنیزو مناسباتو د نژدې کولو او موله قواو ته د ټولنیزو مناسباتو د رسولو له پرکته په حتمي توګه ممکنه شوه چې د طبیعي تاریخي پروسې په توګه د ټولنیزو فرماسیونونو پرمختګ تصور کړي شي»*. ددی له مخې ثابت شوی وه چې د ټولنې په تاریخ کی عیني قوانین چې د خلکو د مادي اړیکو له خصلت څخه سرچینه اخلي او په دی بنیاد د هغوی په اراده او شعور پوري تعلق نه نیسي عمل کوي.

و. ای. لېنين پخپل «ماتریالیزم او امپریوکریتیسیم» نومی کتاب کی دغو نظریاتو ته انکشاف ورکړی او لیکلی یی و چې «خلک چې په یوه اندازه مغلقو ټولنیزو فرماسیونونو او په تیره بیا په کاپتالستي ټولنیز فرماسیون کی ژوند کوي نو دا نه درک کوي چې په دی کی کوم ډول ټولنیز مناسبات تشکل مومي او د کومو قوانینو له مخې هغه انکشاف پیدا کوي او داسې نور»**. مثلاً کله چې بزګر بازار ته د غنمو په وړلو پیل وکړ نو د هغو په خرڅولو سره یی د غنمو د نړیوالو تولیدوونکو سره «تماس» قایم کړ. مګر دا بزګر اصلاً له دی خبر نه و چې په دی معامله کی کوم ډول

* و. ای. لېنين. کلیات، ۱ ټوک، ۱۳۸ مخ.

** و. ای. لېنين. کلیات، ۱۸ ټوک، ۳۴۳ مخ.

اقتصادي مناسبات تشکيل مومي سره ددی چي دده افلاس مشا په نړيوال بازار کي د نرخونو په لويډو پوري تعلق موندلی شو. د دغو اقتصادي مناسباتو خصلت اصلاً د بزگر په شعور باندی نه ټاکل کيده بلکه برعکس د هغه شعور د موجودو اقتصادي مناسباتو مطابق تغيير مونده.

البته د توليد هر محانگري شريک په آگاهانه طرز فعالیت کوي. هغه د لا پخوا سنجول شوو مقاصدو له مخي د توليد په تخنيک کي بدلون راوړي، خپل محصولات په نورو محصولاتو تبادله کوي او داسي نور. د مليونهاو مولدينو د فعالیت په نتيجه کي د هغوي د تولينيز ژوند شرطونه تغيير مومي او دا تغييرات نه يوازي د هغوي په تولينيز شعور پوري تعلق نه لري بلکه کيدلی شي چي هغوي يي مخکي له مخکي درک هم نه کړي. و. ا. ي. لېنين عقیده څرگنده کړي وه چي «له دی څخه چي تاسي ژوند کوئ او خپل اقتصاد چلوئ، کوچنيان زيږوئ او محصولات توليدوئ او د هغو تبادله کوئ د پيسو ضروري کړي، د پرمختگ کړي- جوړپړي چي ستاسو په تولينيز شعور پوري اړه نه لري او هيڅکله به ستاسو شعور هغه په پوره ډول درک نه کړي».*

د خلکو د فعالیت خصلت او لوري تل د هغوي د مادي ژوند په شرطونو باندی ټاکل کيږي او سره ددی چي دا شرطونه پخپله د خلکو له خوا تغيير مومي مگر د خلکو له خوا په خودسرانه توگه غوره کيدلی نه شي. په دی بنياد دا چي خلک پخپله خپل تاريخ جوړوي ددی معنی نه لري چي هغوي تاريخ د خپلي خونې له مخي جوړوي.

د تولينيز پرمختگ د قوانينو د عيني توب منل طبعاً په دی معنی نه دی چي دا قوانين يي له انسانه او پرته له هغه فعالیت کوي بلکه دا قوانين پخپله د خلکو د فعالیت قوانين شميرل کيږي.

د مارکسيزم د نقطه نظره د سوسياليزم عيني ضرورت څه مفهوم لري؟ ددی ضرورت معنی دا ده چي پانگوالی- خپل عمر خوړلی دی، د تاريخ مخه نيسي او د تولني د مادي شرطونو انکشاف خلک دی

* و. ا. ي. لېنين. کلیات، ۱۸ ټوک، ۳۴۵ مخ.

ته مجبور کړ چې خپل تولیدی مناسبات بدل کړي او هغه د نوو مولده قواو مطابق عیار کړي. د پانگوالۍ پرمختګ داسې طبقه لکه پرولتاریا وزیروله کومه چې د تولید په کاپتالستی طرز کې د خپل عینی موقف په نتیجه کې مجبوره ده چې د بورژوازی پر ضد او د سوسیالیزم په لاره کې مبارزه وکړي ځکه چې په بله لاره هغه خپله آزادی نه شي ترلاسه کولی. ددې خبرې معنی دا ده چې د سوسیالستی ټولنې د جوړولو په لاره کې د پرولتاریا پخپله طبقاتي مبارزه تاریخي ضرورت دی. په دې اساس د سوسیالیزم د ضرورت منل اصلاً ددې خبرې معنی نه لري چې سوسیالیزم خودبخوده پیدا کیږي.

د تاریخي ماتریالیزم «منتقدین» تل کوشش کوي چې په مارکسیستانو باندې د تاریخ په نسبت موهوم نظر وروښي. دغسې «منتقدین» د مارکسیزم پخپل تعبیر کې د لیکوال ماکسیم گورکی «د اکوروف د قصې» نومی داستان د یوې څېرې ډاکټر ریاخین سره کټ مټ ورته والی لري. ډاکټر ریاخین متردد ځوان ته تسلیت ورکاوه او ویل یې چې «تاسې په فلسفي توګه قضاوت کوئ. انسان حوادث نه ګړندی کولی او نه یې درولی شي لکه څنګه چې نه شي کولی چې د ځمکې چورلیدل، شدید فلج انکشاف او یا مثلاً دغه رذیل باران ودروي. ټول هغه څه چې باید وشي کیږي او هغه څه چې نه شي کیدلی نه کیږي سره ددې چې تاسې هرڅومره هڅې وکړئ! دا خبره پلاره د مارکس له خوا ثابته شویده او بس!». کله چې وارخطا ځوان پوښتنه وکړه چې «ښه الکسی سټیپانویچ! آخر خلک خو باید یو څه وکړي؟» نو ډاکټر ریاخین ځواب ورکړ چې «هغوی ته ویل شوي چې اولادونه وزیروي، تنسل او تکثر وکړئ او په ځمکه کې میشت شي». نور ټول شیان پخپله سمیږي! *.

په تقدیر باندې د اعتقاد د تبلیغاتو څخه اکثرأ د کهالت د تېرته کولو په غرض او د انقلابي مبارزې د ردولو په منظور استفاده کیدله او استفاده کیږي. مګر په تقدیر باندې د اعتقاد په نسبت بل هیڅ شی د مارکسیزم سره دومره مغایر نه دی. مارکسیزم نه

* م. گورکی. کلیات په دیرشو ټوکونو کې، ۹ ټوک، مسکو، ۱۹۵۰، ۶۷ مخ.

بلکه د هغه منحرفین په تقدیر بالندی د اعتقاد له مخی تاریخ تعبیروی. د هغو په جمله کی په روسیه کی مثلاً «علنی مارکسیستان»، «لئونوویستان»، منشویکان او په لویدیځ کی د بیرنشتین او کاؤتسکی پیروان او نور شامل و. گڼ شمیر معاصر تجدید نظر غوښتونکی چی د سوسیالیزم استقرار د یوی طبیعی او غیرمنظمی پروسه په حیث گڼی په همدغی دریځ ولاړ دی. مگر مارکسیزم او لېنینیزم چی له انقلابی روحی څخه ډک دی د طبیعی توب د تیوری د دغو مبلغینو د بورژوازی د ایدیالوژیک مال د تیتوونکو سره کومه مشترکه وجه درلودلی نشی؟! و. ای. لېنین لیکلی و چی «مارکسیزم د ټولو نورو سوسیالستی تیوریو څخه د اشیاء د عینی ترتیب او د تحول د عینی جریان د تحلیل د پوره علمی دراثت او د پرگنو او همدغه رنگه البته د ځانگړو شخصیتونو، ډلو، سازمانونو، گوندونو چی ددی توان لری چی د دغو یا هغو طبقاتو سره رابطه احساس کړی او د عمل ډگر ته یی راوړی د انقلابی انرژي، انقلابی خلاقیت او انقلابی ابتکار د اهمیت د قاطعانه منلو په فوق العاده توحید تقریق کیری».*

د تحول د عینی جریان د منلو او د مارکسیزم د انقلابی روحی تر منځ دا نه شلیدونکی پیوند د مارکسیزم د مسلکی مستندینو څخه پرته ټولو ته پوره څرگنده دی. خو د مارکسیزم مسلکی مستندین وایی چی «که چیری په عین زمان کی د تاریخ جریان» حتی وشمیرل شی نو انسان آزاد او د تاریخ خلاق او مشخص کوونکی عامل نه شی کیدلی. د فلسفی حدود ډېر محصور دی او په هغو کی دا دواړه مفهومونه نه ځاییری».* ددی پرېږی لیکونکی ا.ج. گریگور داسی گڼی چی «د هغی دینامیکی پروسه چی د انسان د وجود نه بهر صورت مومی د کاهل «ښکارندوی» په حیث د انسان په نسبت یوازی نظریه د تاریخی ماتریالیزم سره مطابقت لری. دلته یوازی سړی

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱۶ ټوک، ۲۳ مخ.

A. Gregor. Marxism as Philosophy. — «The European». August **

1956, p. 26 همدغه رنگه د ا. ج. گریگور هغه کتنی د مقایسې وړ دی چی په یوه وروستی مقاله کی یی څرگندی کړیدی: «Marx and the Western World». L., 1967, p. 175

په دې تعجب کولی شئ چې د مارکسیزم دغه «منتقد» دا نظر له کومه راوېست. په هر صورت نه خو انگلس او نه لېنین چې دې ورباندې دا نظر ورتهې دحسې نظریه نه درلوده. د تاریخي ماتریالیزم دپاره انسان کاهل «ښکارندوی» نه بلکه خلاق او ایجادوونکی دی. انسان پخپل ورځنۍ کار او فعالیت سره تاریخ جوړوی په داسې حال کې چې تل دا خبره نه درک کوي. د ملیونهاو زیاراېستونکو ورځنۍ فعالیت چې په لومړۍ نظر نابکاره معلومیږي دایماً تاریخ پرمخ بیایي او د سترو انقلابونو په دوران کې د هغوی آگاهانه مبارزه د غېټلې انجن په شان د تاریخي پېښو بهیر ګړندی کوي. د خلکو د آگاهانه فعالیت سره د تاریخي ضرورت مقابله کول د معاصرو بورژوايي مفکوره تراشونکو او د ډول ډول تجدید نظر غوښتونکو یوه په زړه پورې موضوع ده.

ک. مارکس معقولانه نظریه درلوده چې «د طبیعي ضرورت سلطنت» هم په ابتدایي او هم په مدني ټولنه کې وجود لري. «په دې برخه کې آزادي یوازي په دې کې پرته ده چې اشتراکي انسان او متشکل تولیدوونکي په ګټوره توګه د طبیعت سره د اشیاءو دا خپله تبادله تنظیموي او هغه تر عمومي کنټرول لاندې راوړي ددې پرمخې چې هغه پر انسانانو باندې د یوې ړندې قوې په حیث حکومت وکړي».*

د مارکسیزم د منحرفینو په شان د هغه د رټو دښمنانو په نظر په ټولنیز پرمختګ کې آزادي او خلاقیت د ضرورت سره مخالفت لري. په حقیقت کې دا دواړه شیان یوازي له رانده ضرورت سره مغایرت لري کوم چې د طبیعي قوې په شان انسان چې د هغې په مقابل کې خوشي مقاومت کوي په ځان پورې راګاږي. مګر که چیرې انسانان د حقیقت پر خلاف فعالیت نه کوي چې بالاخره هغوی نا کاموي بلکه حقیقت درک کوي او په تاریخي لحاظ د ترلاسه کیدونکو هدفونو خوا ته خپل کوششونه سوق کوي نو د هغوی شعوري فعالیت ستره قوه پیدا کوي. مثلاً ددې خبرې ادراک چې د نوي ټولنیز نظام پرې تاریخي ضرورت دی هغه خلک چې ددې پرې دپاره

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۵ ټوک، دوهمه برخه، ۲۸۷ مخ.

مبارزه کوی په کهاالت نه اخته کوی بلکه هغوی دی ته لمسوی
چی خپله انرژي زیاته کړی، د بری خوا ته د هغوی اراده ټینګوی
او د هغوی د ابتکار دپاره پراخ پیش منظر پرانیږي.

څرګنده خبره ده چی هغه کسان چی انسان داسی موجود بولی
چی ددی توان لری چی د ټولنی پرمختګ په خپله اراده سوق کړی
د تاریخی ضرورت په منلو کی د خلکو د فعالیت د آزادی محدودیت
وینی. مګر دغسی آزادی تخیلی وی. رېښتونی آزادی د تاریخی ضرورت
په پوهیدلو او په دی اساس په هدف تعقیبوونکی توګه د فعالیت
د توان په ادراک کی پرته ده. یوازی په دی شرط انسان د طبیعی
قواو د لوبوونی څخه د هغو په ایلوونکی تبدیلیږي.

د تاریخی ماتریالیزم دپاره د ټولنیز شعور او ټولنیز ژوند متقابل
اغیزه له اقتصاد څخه د مفکورو د خپلواکۍ د منلو معنی نه لری.
ټولنیز شعور په تاریخ کی فعالانه رول لوبوی مګر د هغه د پرمختګ
منابع د ټولنیز ژوند په شرطونو کی پرتی دی. د مادی ژوند د شرطونو
پخپله بدلون د خلکو په وړاندی مشخصه تاریخی وظیفه ېدی، مثلاً
هغوی د زاړه نظام د له منځه وړلو له ضرورت سره مخامخ کوی.
که چیری دغسی تاریخی ضرورت پیدا شوی او د ټولنی د مرقی
قواو په شعور کی بی انعکاس موندلی وی نو دا د هغوی د عملی فعالیت
لوری هم ټاکي.

د خلکو آگاهانه فعالیت د مارکسیستانو په نظر کی پاسیف او
مست انعکاس نه بلکه د تاریخی پروسی پیوند شوی ترکیبی برخه
او د هغه ضروری کړۍ ده. مثلاً سوسیالیزم ته د انتقال تاریخی
قانونمندی چی پورته مو د هغی په باره کی خبری وکړی د سوسیالیزم
د خودبخوده بری معنی نه لری. دا قانونمندی یوازی په معاصره دوره
کی د ټولنی د پرمختګ اصلی تمایل څرګندوی او د مبارزی په وسیله
او د کارګری طبقی په مشرۍ د ټولنی د مرقی قواو د آگاهانه
فعالیت له لاری تحقق موندلی شی. په دی کی د حوادثو پر جریان
باندی د خلکو د آگاهانه اغیزی پیمانه ډیره پراخه وی. دا چی په
کوم یوه هیواد کی حوادث څه شکل غوره کوی او د سوسیالیزم
خوا ته د خوځون تمایل څومره ژر پکی بری موسی په ډیرو عینی
او ذاتی شرطونو پوری تعلق لری چی په هغه جمله کی د کارګری

طبعی د آگاهی او تنظیم درجه، ددی طبی د متحدینو شته والی، د کارگری طبی د گوند وضعیت او سیاست، هر پرکړو باندی د بورژوازی او کوچنی بورژوازی گوندونو د نفوذ اندازه، د حاکمو طبقاتو قوت او سیاست چی د سوسیالیزم خوا ته د حرکت مخه نیسی او داسی نور عوامل شامل دی. طبیی ده چی مارکسیستان په دی باره کی چی تاریخ گرندی کیدلی یا ورو کیدلی نه شی په تقدیر باندی د اعتقاد د پیروانو عقیده ردوی. مارکسیزم د تولنی د مرقی قواو د موثر آگاهانه فعالیت په نتیجه کی د تاریخی حوادثو د جریان د گرندی کولو امکان منی او په عین زمان کی د ارتجاعی قواو چی د خپلی تهلکی د مودی د لخدولو دپاره لاس او پښی وهی د فعالیت په اثر د تولنیز پرمختگ د موقتی لخدیدو امکان نه ردوی.

د تاریخی پروسی مارکسیستی ښوونځی په برابره اندازه هم په تقدیر باندی د اعتقاد، هم د سبجکتویزم او هم د والیوتاریزم سره مخالف دی. د تاریخ د مارکسیستی تعبیر او د بورژوازی نظریاتو د دغو دوو ډولونو تر منځ تضاد د بلشویکانو* او منشویکانو-انحلال غوښتونکو** تر منځ د مشاجری په مثال سره ښه څرگندیدلی شی. د

*** بلشویکان** — د روسی د سوسیال دموکرات کارگری گوند انقلابی اړخ و چی په ۱۹۰۳-۱۹۱۲ کلونو کی د لنین له خوا لارښودل کیده. له ۱۹۱۲ کال څخه د روسی د بلشویکانو سوسیال دموکرات گوند تشکیل شو. وروسته دا گوند د روسی (د بلشویکانو) د کمونست گوند په نامه یاد شو، بیا د سر تا سرې روسی (د بلشویکانو) د کمونست گوند په نامه او له ۱۹۵۲ کال څخه د شوروی اتحاد د کمونست گوند په نامه ویل شو.

**** منشویکان-انحلال غوښتونکی** — د روسی په سوسیال دموکراسۍ کی ښی اړخ و. د اپورتونستی او سازوبند د مفکورو طرفدار و. د تش په نامه «کارگری ارستوکراسۍ» یعنی د کوچنی بورژوازی د منورینو د گټو بی ترجمانی کوله. د لنینیزم او بلشویکانو پر ضد یی کلکه مبارزه کوله. د اکتوبر د انقلاب په زمانه کی یی قطعی ماتی وخوړه او آخر د شلمی پېړۍ په دوهمه لسيزه کی ړنگ شو.

منشویکانو په عقیده چی د طبیعی توب د اهورتولسنی تپوری پپروی
بی کوله نوی روسیه هیڅوک جوړولی نه شی بلکه هغه د ډول
ډول گټو د مبارزی په پیچلی پروسه کی جوړیږی. ددی تضاد په
محواب کی و. ای. لنین په صراحت سره وښودله چی له پوی خوا
د تاریخی پروسې د مارکسیستی تعبیر او له بله پلوه د سبجکتويزم
او همدغه رنگه په تقدیر باندی د اعتقاد له مخی د تعبیر تر منځ
تضاد په څه شی کی پروت دی. هغه لیکلی و چی «که چیری زه
ووايم چی نوی روسیه باید مثلاً د رښتیا، عدالت، د کار په برخه
کی د برابری او نورو اصولو له نقطه نظره په دی قسم جوړه شی نو
دا به سبجکتويزم وی چی ما به د تخیل ساحی ته ورننه بایی. په
عمل کی د طبقاتو مبارزه ده، نه زما تر ټولو ښی هیلې چی د نوی
روسی ساختمان ټاکي. د نوی روسی د جوړولو زما ایديالونه به یوازی
هغه وخت تخیلی نه وی چی کله هغه د واقعاً موجودی طبقی چی د
ژوند شرطونه یی دی ته اړ بایی چی په ټاکلی لوری کی فعالیت وکړی
د گټو ترجمانی وکړی»*. د سبجکتويزم سره د ژوند د بدلون په
نسبت د دغسی عینی برخورد په مقابله کولو لنین په عین وخت
کی د موجود حالت د تقدیری تبری پر خلاف هم نظریه څرگنده کړه.
په دی باره کی چی نوی روسیه هیڅوک نه شی جوړولی او دا چی
روسیه خودبخوده جوړیږی د منشویکانو نظریی عملاً د طبقاتی مبارزی
د هیرولو او د ژوند د بدلولو دپاره په مبارزه کی د کارگری طبقی
د رول د ردولو په معنی و. د سبجکتويزم او په تقدیر باندی د
اعتقاد په عکس مارکسیزم د طبقاتی قواو تناسب په عینی توگه
منجوی. لنین لیکلی و چی «د طبقاتی مبارزی د عینی توب ددی
نقطه نظر په ملاتړ زه اصلاً واقعیت نه تبری کوم بلکه برعکس پخپله

انحلال غوښتونکی - په ۱۹۰۶ - ۱۹۱۲ کلونو کی د روسی
په سوسیال دموکراسی کی د منشویکانو یو جریان و. د کارگری
طبقی د مبارزی د غیرعلنی شکلونو د له منځه وړلو طرفداران و
(او په دی وجه دا نوم ورکړل شوی و).
* و. ای. لنین، کلیات، ۲۲ ټوک، ۱۰۱ مخ.

په دغه واقعیت کی د هغه د بدلون تر ټولو ژورو منابعو او قواو ته (سره ددی چی په لومړی نظر نه ښکاری) اشاره کوم.*.

پخپله په ژوند کی د هغه د بدلون د منابعو او قواو پیدا کول هغه څه دی چی د تاریخی پروسې په نسبت د مارکسیستی برخورد ماهیت پکی پروت دی چی په ترکیبی ډول عینی توب له انقلابی توب سره پیوندوی. بورژواپی فیلسوفان او ټولنه پیژندونکی چی نه غواړی له سبجکتویزم او فاتالیزم (په تقدیر باندی اعتقاد) څخه د مارکسیزم په اصولی توپیر باندی هوه شی تلاش کوی چی په مارکسیزم پوری «د خوځوونکی پروسې د کاهل «ښکارندوی» په حیث د انسان په نسبت تقدیری نظر او یا تجربیدی نظر وروته چی گواکی د خلکو اراده په تاریخ کی ټاکونکی رول لوبوی. د مارکسیزم مشهور «تحریفوونکی» س. هوک حتی کوشش وکړ چی دا ثابته کړی چی کمونستان پخپل عملی فعالیت سره دیترنیزم ردوی. ددی دپاره هغه کمونستانو ته اعجاز انگیزه قدرت ورکړ چی یوازی په «سیاسی فرمانونو» سره د هر ډول «تاریخی دیترنیزم» نه پرته او حتی د هغه برخلاف په روسیه کی انقلاب ترسره کړی او نوی ټولنیز نظام جوړ کړی. له دی لځایه نوموړی ډیره عجیبه او غلطه نتیجه اخلی چی گڼی «د شوروی اتحاد موجودیت د تاریخی ماتریالیزم مارکسیستی تیوری ردوی»**.

د مارکسیزم د ردولو دپاره س. هوک حاضر دی چی په کمونستانو پوری مافوق طبیعی قوه وروته مگر هغوی ددی «افتخار» څخه انکار کوی. که چیری کمونستانو وکولی شول چی د زیارایستونکو عظیمی هرگنی په لځان پسی بوزی، چی ددی توان بی درلود چی په روسیه کی عمرخوړلی کاپتالستی نظام نسکور کړی او نوی سوسیالستی نظام جوړ کړی، که چیری دا نظام اوس په نورو هیوادونو کی هم

* و. ای. لنین. کلیات، ۲۲ ټوک، ۱۰۱ مخ.

S. Hook. Historical determinism and political fiat in soviet communism, — «Proceedings of American Philosophical Society», 1955, vol. 99, №1, p. 10.

بريالي کيږي نو ددی علت دا دی چی کمونستانو د ټولنیز پرمختګ د قوانینو پر خلاف له بلکه د هغو مطابق عمل کاوه. هغه ستره لاره چی د شوروی اتحاد خلکو وهلی ده په دی باره کی چی په روسیه کی د پرولتاریا ډری یوازی محلی او «سیمه ایز» اهمیت لری پورژواکي افسانه له منځه یووړه. روسی انقلاب لکه څنګه چی د مارکسیزم او لېنینیزم مخالفینو ویل استثناء نه او د تاریخي پرمختګ د قوانینو څخه انحراف نه بلکه د نړیوال تاریخ د عمومی تدریجي او مترقی نهضت ښکارندوی و چی د سوسیالیزم په ډری ختمیږي. او د سوسیالستی تحولاتو په موفقیتونو کی دی خبری چی کمونستی او کارګری ګوندونو یعنی ددی تحولاتو الهام بخښونکو او تنظیموونکو په مهارت سره د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د پوهنی څخه په خپل عملی فعالیت کی استفاده وکړه ډیر غټ رول ولوباوه.

۳. د ټولنیزو قوانینو د عمل د طرز له نقطه نظره د هغو تر منځ توپیر

عینی توب د ټولنیز پرمختګ د ټولو قوانینو عمومی خاصه ده. مګر په عین زمان کی د دغو قوانینو ساحی او طرزونه او د هغو وظایف تر ډیری اندازی پوری یو له بله توپیر لری. دا توپیرونه د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د تصنیف دپاره اساس جوړوی. موږ د هغو په پوره تقسیم بندی باندی خبری نه کوو او صرف د هغو د عمل د طرزونو له مخی به د هغو تر منځ ځینی توپیرونه راواخلو. د ټولنی پیژندنی په تاریخ کی کوشش شویدی چی د ټولنیز پرمختګ قوانین د ټولنیز ستاتیک (یعنی سکون او آرامی) او ټولنیز دینامیک (یعنی خوځون او عمل) په قوانینو وویشل شی. د او. کونت د نظریی مطابق د سکون قوانین د بشری ټولنی د «ارګانیزم» متوازن حالت ترسیموی او د خوځون قوانین د بشری ټولنی د تغییراتو عوامل ښی چی او. کونت اساساً معنوی مفکوری چی لری «په بل منځ اړوی» په هغو پوری تپی. د کونت په نظر کی ټولنیز سکون د محافظه کاری اساس و چی انقلابی بدلونونه یی نه ډیرښودل او ټولنیز خوځون د «ترتیب» په پیمانه د پرمختګ اساس و.

د ټولنيزو قوانينو دغسې وېش چې په آينده کې د توازن د تېورۍ، ځينو پلويانو ځنې استفاده کړېده ځکه د منلو وړ نه دی چې ټولنه په تر ټولو اوچته درجه خوځېدونکي سيستم شمېرل کېږي چې د هغو د بدلون او پرمختګ سرچينې په باندنيو علتونو کې نه چې د هغه توازن وړانوی بلکه د هغه په دننه کې پرتې دي.

په معاصرو مارکسيستي ادبياتو کې په دې باره کې نظريه څرګندېږي چې د ټولنيز ژوند قوانين د ساختمان، عمل او پرمختګ په قوانينو باندې وېشل کيدلی شي. دغسې تقسيم بندي تر يوې اندازې بې اساسه نه دی مګر نسبتې شکل لري. دې کې شک نشته چې مثلاً داسې قوانين وجود لري چې تر ټولو دمخه د ټولنيز ارګانيزم جوړښت ښیي (مثلاً د روبنا په نسبت د زېربنا د ټاکونکي رول قانون). مګر که چيرې د روبنا او زېربنا تناسب په سکون کې نه بلکه په خوځون کې او د هغو د ديالکتیک متقابل تاثير له مخې وڅېړل شي نو د ټولنې هماغه قوانين د ټولنې د ارګانيزم پرمختګ توضيح کوي. د زېربنا (مثلاً د بورژوايي انقلابونو څخه په پخوا زمانه کې) تغييرات د بورژوايي اقتصاد چې د فيوداليزم په بطن کې يې تکامل موندلی او د فيودالي مطلقه سياسي روبنا تر منځ تضادونه منځ ته راوړي. دا تضادونه لکه د مولده قواو او د توليدي مناسباتو تر منځ د تضادونو په شان د بورژوايي انقلاب په وسيله له منځه وړل کېږي. په دې مورد کې د زېربنا د ټاکونکي رول قانون د ټولنيز ارګانيزم د جوړښت د ترسيمولو سره يوځای د هغه پرمختګ هم توضيح کوي.

د عمل او پرمختګ د قوانينو په باره کې چې ځينې فيلسوفان او ټولنه پېژندونکي يې بيخي خاصو قوانينو ته اړول غواړي همدغه شي ويل کيدلی شي. دې کې شک نشته چې عمل د فرماسيون د موجوديت نسبتاً مستقلة ځانګه ده چې د هغو د موجوديت شرايط څرګندوي. د ټولنې (مثلاً د سوسيالستي ټولنې) د عملي قانونمندی د پخوا په نسبت لا زياته مفصله پلټنه غواړي. دا پلټنه د نوي ټولنيز او اقتصادي فرماسيون د نسبتاً اوږدې مرحلې په حيث د سوسياليزم د عمل د هراړخيز تحليل تقاضا ده. مګر زموږ په عقیده دا ددې موجب نه کېږي چې د عمل قوانين د ټولنې د پرمختګ د قوانينو سره مقابله کړي شي. دغسې برخورد زياتره د مارکسيزم د روحيې سره نه بلکه

د ک. لیویستروس د متروکتورالیزم د فلسفې په د ت. هارسون
د ساختمانی او وظیفوی تیوري له روحی سره مطابقت لري. راجی
د «کارل مارکس» تر عنوان لاندې د لېنین د مقالې څخه په دی باره
کې د هغه مفکوره را په یاد کړو چې ویلی یې و چې ک. مارکس
سوسیالستی ټولنی ته د کاپتالستی ټولنی د اوبتون حتمی والی ټول
ټال او په قطعی توګه د معاصرې ټولنی یعنی کاپتالیزم د خوځون د
اقتصادی قانون له مخې استناد کوي. د کاپتالستی ټولنی د عمل د
قوانینو پلټنې ښیې چې څنګه هغه ددی ټولنی ردولو ته منجر
کيږي. د سوسیالستی ټولنی د عمل د شرایطو په مطالعه
کولو سره موږ کمونستی ټولنی ته د هغې د تدریجی رشد شرطونه
معلومو.

ځکه نو موږ په دی باره کې چې وداسی ټولنیز قوانین موجود
دی کوم چې یا یوازی د عمل قوانین دی یا د پرمختګ قوانین دی،*
په ادبیاتو کې موجوده نظریه قانع کوونکې نه بولو. د دغسې تصنیف
نتیجه دا کیږي چې په کاپتالستی ټولنه کې د تقاضا او عرضی قانون
د عمل قانون او د رقابت قانون د پرمختګ قانون وشمیرل شی. یا
دا چې په سوسیالستی ټولنه کې د کار له مخې د ویش قانون د عمل
په قوانینو او د خپل کار له نتیجو سره د کارکوونکو د مادی
علاقمندي قانون د پرمختګ په قوانینو پورې تعلق نیسی** که
چیرې دغسې مثالونه څه شی ثابتولی هم شی نو هغه یوازی دا دی
چې عمل او پرمختګ د ټولنیزو قوانینو د عمل ییلا ییل اړخونه
دی. دا یا هغه اړخ په مختلفو سوېو سره د اولیت حق پیدا کولی
شی منتها دا اړخونه په مطلقه توګه یو له بله جلا کیدلی نه شی.
د عمل په پروسه کې مثلاً د تولید د طرز په پروسه کې د هغه تکامل
هم کیږي. په تیره بیا دا حقیقت د تولید په پراخ مقیاس کې لیدل

* و. گ. وینوګرادوف، س. ای. ګنچاروک. د ټولنی قوانین
او علمی مخکې لید. مسکو، ۱۹۷۲ کال، ۱۲۴ مخ.
** و. گ. وینوګرادوف، س. ای. ګنچاروک. د ټولنی قوانین
او علمی مخکې لید. مسکو، ۱۹۷۲ کال، ۱۲۵-۱۲۶ مخونه.

کپري. ضمناً دا تکامل هم د يوه شکل په باطني عمل او هم بل شکل ته د يوه شکل د پديدو له لاري کپري. په خوليدونکو او ساکنو (په بل عبارت احصاييوي) قوانينو باندې د ټولنې د قوانينو د ویش مسئله خاصه څېړنه غواړي. د دغو قوانينو د عمل په پروسه کې د ضرورت او تصادف مختلف تناسب ددې ویش اساس پدې.

څرنگه چې ټولنيز قوانين د خلکو د پرگنو په فعاليت کې تحقق مومي نو د ساکنو (احصاييوي) قوانينو سره د هغو د پيوندولو د حقانيت مسئله منځ ته راځي. آيا دا چې ټولنيز قوانين ساکن دي او که نه؟ دې پوښتنې ته په شوروي ادبياتو کې يورنگه ځواب نشته. ګڼ شمير مولفين ټول ټولنيز قوانين په ساکنو (احصاييوي) قوانينو پورې مربوطوي.

تر ټولو دمخه به دا ذکر کړو چې د ساکنو قوانينو مفهوم په علم کې هم د ټولنيزو پديدو ځانګي (مثلاً د نواسمي پېړۍ د لومړۍ نيمايۍ د بلژيکي احصاييوي پوهانده ا. کيتلي*) هم طبيعي پوهنې ته (فيزيک، بيالوژۍ او د طبيعت په باره کې د علم نورو څانګو ته) ور داخل شو. له دغو قوانينو څخه ځينې قوانين له اوله د تجربوي قوانينو په حيث جوړ شول (مثلاً د هلکانو او نجونو د زيږيدنې د شمير، د ګاز د فشار او حجم تناسب او داسې نور) او يوازي وروسته يې نظري توضيح پيدا کړه. نور قوانين (مثلاً په بيالوژۍ کې د طبيعي چنلو قانون، د کوانت د فزيک قوانين او نور) له لومړي سره د ټاکلي تيورۍ د اختراع سره مربوط و. په طبيعي پوهنه کې د کوانت د تيورۍ په منځ ته راتلو سره دا تمايل پيدا شو چې حتی نژدې

* ک. مارکس په ۱۸۶۹ کال کې د ا. کيتلي په باره کې داسې ليکلي و چې «په پخوا وختونو کې ده ستر خدمت کړيدی يعنی دا چې هغه ثابته کړه د ټولنيز ژوند ظاهري تصادفونه د هغو د متناوب تکرار او د متناوبو منځنيو ارقامو په وجه د باطني ضرورت خاوند دي. مګر ده هيڅکله و نه شول کولی چې دا ضرورت توضيح کړي». (ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳۲ ټوک، ۴۹۵ — ۴۹۶ مخونه).

ټول قوانین د احصایوي (ساکنو) قوانینو په حیث تعبیر شي. دغسې تصور د بشري پوهنې د تکامل په عمومي پروسه کې د احصایوي متودونو د رول زیاتوالی ښکاره کاوه لکن په عین حال کې یې یوازې څرنګوالي درلود. هم په طبیعي علومو او هم په فلسفه کې د قانونمندی د دوو ډولونو چې یو له بله سره متقابل تनावل لري مګر یو له بله سره توحید نه پیدا کوي یعنې د خوځېدونکو او ساکنو قانونمندیو د موجودیت په هکله نظریه ټینګه شوه. د ساکنو قوانینو خصوصیت په دې کې پروت دی چې هغه (لکه د مثال په توګه د علت او معلول تر منځ د رابطې په شان) نه د ځانګړو نسبتاً جلا شوو پدیدو، شیانو او اړخونو تر منځ مهم حتمي پیوند څرګندوي بلکه د پدیدو د ټاکلي مجموعې (مثلاً د ګاز د مالیکیولونو چې یو پر بل باندې تاثیر لري د مجموعې، د یوه بیولوژیکي ډول د عضویتونو د مجموعې او داسې نورو) قوانین دي. احصایوي قانونمندی لومړی هغه خصوصیات څرګندوي چې د یوه تمام سیستم سمیزات شمیرل کېږي نه د هغه د بیلو واحدو (مثلاً د تیرمودینامیک فشار مفهوم د ځانګړي مالیکیول په برخه کې معنی نه ورکوي). دوهم دا چې په احصایوي قوانینو کې د خوځېدونکو قوانینو پر خلاف د پدیدو یوازې او قطعاً ټاکلي دیرمینزم نه بلکه د هغو احتمالي رابطه ښودل کېږي. دا رابطه هم استوار او نسبتاً دایمي خصلت لري مګر د خوځېدونکي قانونمندی پر خلاف بل ډول قانونمندی شمیرل کېږي. مګر په ساکنو او خوځېدونکو قوانینو باندې د قوانینو ویش په میخانیکي ډول له فزیک څخه په ټولنه پېژندنې باندې نه شي تطبیقېدلی. زموږ په نظر بلغاریایي فیلسوف پانایوت ګیندیف حق په جانب دی چې ویلي یې دي چې «په حقیقت کې ټول ټولنیز قوانین تر یوې اندازې پورې په دیالکتیکي طرز هم د خوځېدونکو او هم د ساکنو قوانینو مشخص خصوصیتونه په ځان کې منعکسوي».*

په عین زمان کې باید وویل شي چې په مسئله کېدلی شي چې د ټولنیز ژوند ټول قوانین په یوه ډول پورې منسوب کړي شي.

* پانایوت ګیندیف. فلسفه او ټولنیز ادراک. مسکو، ۱۹۷۷،

دی کی شک نشته چی په ټولنیز ژوند کی د ساکن (احصاییوی) خصلت
قوانین هم فعالیت کوی (مثلاً د دموکراسۍ د پروسو په ساحه کی).
په یوه اساس کیدلی شی چی د مالونو د تولید قوانین هم
په ساکنو (احصاییوی) قوانینو پوری منسوب کړی شی لکه چی دلته د
مالونو د تبادلې د کن شمیر ابتدایی انفرادی اعمالو د تجمع نتیجه
خپل عمل څرگندوی.

ټول اجتماعي قوانین د خلکو د سترو پرکونو د اعمالو په حیث
تبارز موسی. مگر دا لکه چی یحیی مولفین عقیده لری (مثلاً بلغاریایی
فیلسوف ستویکو پوپوف) ددی دلیل نه شی کیدلی چی ټولنیز قوانین
د ساکنو (احصاییوی) قوانینو په جمله کی داخل کړی شی. د دغو
مولفینو په عقیده هم د ټولنی په پرمختګ کی د تولید د وسایلو د
ټاکونکی رول قوانین، هم د موله قواو د خصلت او د پرمختګ د
سوی سره د تولیدی مناسباتو د تطبیق قوانین، هم د ټولنیز شعور
په مورد کی د ټولنیز ژوند د ټاکونکی رول قوانین او نور د خپل
ماهیت له مخی ساکن قوانین دی. مگر په دغسی نظر کی ټول
اجتماعي قوانین د احتمالی قوانینو په حیث ښودل کیږی چی د تاریخی
ضرورت ادراک مشکلی.

د ټولنیزو او اقتصادي فرمسیونونو قانونی تبدیل هم د ساکنو
قوانینو په جمله کی نه شی داخلیدای. د کاپتالیزم د
حتمی تهلک او سوسیالیزم ته د حتمی انتقال په باره کی د ک.
مارکس استنتاج د کاپتالیزم د پرمختګ د قانون او د هغه د اساسی
تضاد د تحلیل په اساس باندی شوی دی. دا رابطه ساکن خصلت نه
لری. لکن ددی ضروری رابطی ترسره کول په ځانګړو هیوادونو
کی د یو لړ حوادثو او د پرګناهیزو نهضتونو په ذریعه چی د
هنو د شریکانو اعمال په قطعی حتمیت سره په یواځیزه توګه نه
دی ټاکل شوی تحقق موسی. په دی اساس هغه خصوصیات چی د
خوځیدونکو قوانینو خاصه شمیرل کیږی د ټولنی په انکشاف کی د
ساکنو قوانینو سره مدغم کیږی.

اکثراً ساکن (یعنی احصاییوی) قوانین د تمایلی قوانینو سره یو
شی بلل کیږی. زموږ په نظر دغسی یو شی بلل سم نه دی. البته
ساکن قوانین هرومرو د تمایلی قوانینو په شکل تبارز کوی او د

هنوی عمده خصوصیت دا دی چی دا قوانین په متوسط ډول د پدیدو په کتله کی ترسره کیږی. په عین حال کی غیرساکن قوانین هم د تمایلی قوانینو شکل غوره کولی شی. د تمایلاتو په حیث د قوانینو عمل د قوانینو تر منځ د متقابل اغیزی او د هنوی د متقابل تقاطع نتیجه ده. معمولاً قوانین هغه وخت د تمایل شکل غوره کوی چی کله مختلفې او تضادی قوای یو له بله سره لگیری او ځمنا د هغو څخه یوه قوه غالبیږی او ځانته لاره پرانیزی. تمایل د پروسې د ټاکلی لوری، د پدیدې د تغییر یا پرمختګ ښکارندوی دی چی په عین حال کی د جسم د میخانیکي حرکت د لاری نه بلکه د مختلفو انحرافونو، پیچمو او داسی نورو حالتونو له موجودیت سره د پروسې د وروستی نتیجې په حیث عملی کیږی. فوقانی تمایل د خپلو ګڼ شمیر مخالفو عواملو سره سره خپل عمل معلومی. د پانګو د کاپتالستی تجمع عمومی قانون چی له هغه څخه د پانګې او شتمنۍ زیاتوالی په یوه اړخ او فقر په بل اړخ کی پیدا کیږی د ک. مارکس په قول د پانګو د کاپتالستی تجمع حتمی او عمومی قانون بلل کیږی.*. په عین حال کی دا قانون د تمایل په حیث هم تبارز کوی ځکه چی ګڼ شمیر عوامل شته چی د کار د احتیاطی اردو، عمومی فقر او داسی نورو پدیدو رشد زیاتولی یا کمولی شی چی په هغه جمله کی د پرولتاریا طبقاتی مبارزه شامله ده چی د کارګرو د اقتصادی وضعیت د خرابیدو سره مقابله کوی. دا قانون د ک. مارکس په قول د ټولو نورو قوانینو په شان د عمل په میدان کی د ګڼ شمیر شرطونو له مخی بدلون مومی.**. د خپل مضمون له مخی مطلق قوانین یعنی هغه قوانین چی د یوه فرماسیون د ماهیت له مخی د پدیدو ضروری رابطه څرګندوی د تمایل په چیت تبارز کولی شی. د مارکسیزم ځینی منتقیدین عقیده لری چی تمایل اصلاً قانون نه دی او دا چی هغه قانون چی د تمایل په حیث عمل کوی بی معنی

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۳ ټوک،

۱۵۹ مخ: وګورئ.

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۳ ټوک،

۱۵۹ مخ: وګورئ.

خبره ده. مثلاً ک. پوپر په همدغسې دریځ ولار دی چې پخپل مشهور کتاب «د تاریخت فقر» کې عقیده څرګندوي چې قانون او تمایل اصلاً پیل شیان دي. د تمایلاتو فرض کول د پوپر دپاره «پوازی ګټور احصایوي طرز دی».*

مګر دغسې قضاوت غلط دی. په حقیقت کې نه پوازی په ټولنه بلکه په طبیعت کې هم قوانین صرف د اصلي تمایل په حیث رابرسیره کیدلی شي. پوپر دلته پوازی په دی کې دی چې ټولنیز ژوند ډیر مغلق دی او دا مغلق توب په تیره بیا د خودبخوده انکشاف په شرطونو کې د قوانینو عمل فوق العاده پیچلی کوي. ک. مارکس د کاپتالستي ټولنې د اقتصادي قوانینو په باره کې ویلي و چې په ټولنه کې «عمومي قوانین په ډیر پیچلی او تقریبي ډول عملی کېږي او د اصلي تمایل او د دایمي نوسانونو د منځني تمایل حیثیت لري چې هیڅکله کلک ثبات نه پیدا کوي»**.

د اصلي تمایل تشخیص پخپله په ژوند کې کېږي. دا لکه څنګه چې ک. پوپر یې تصور کوي پوازی تفکري احصایوي طرز دی. مثلاً لکه چې و. ای. لنین ثابت کړېده د ملي مناسباتو په ساحه کې دوه تمایلوونه موجود دي. دا د ملي ژوند او ملي نهضتونو د وینیدلو خوا ته تمایل او د ملتونو تر منځ د هر ډول روابطو د پراخولو او د ملي موانعو د له منځه وړلو خوا ته تمایل دی. «دواړه تمایلوونه په حقیقت کې د کاپتالیزم نړیوال قانون شمیرل کېږي»***. و. ای. لنین د دغه یا هغه تمایل عمده رول د کاپتالیزم په پرمختګ کې د بیلا بیلو دورو سره چې د هغو تبدیل یوه عیني او د خلکو له ارادې څخه خپلواکه پروسه ده مربوطاوه.

کله کله دا پوښتنه هم کېږي چې آیا په سوسیالستي ټولنه کې هم ټولنیز قوانین د فوقاني تمایل په شکل کې رابرسیره کېږي؟ ددی پوښتنې د ځواب دپاره موږ باید اول د ټولنیزو قوانینو د عمل

K. Popper. The Poverty of Historicism, p. 115—116. *

** ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۵ ټوک،

لومړۍ برخه، ۱۷۶ مخ.

*** و. ای. لنین. کلیات، ۲۴ ټوک، ۱۲۴ مخ.

دوه شکلونه یعنی خودبخوده (طبیعی) او منظم شکلونه وڅېړو. دا
څېړنه په موږ د اقتصادي قوانینو د مثال له مخې وکړو.

۱. په سوسیالستي ټولنه کې د اقتصادي قوانینو د عمل خصوصیات

د سوسیالستي ټولنې اقتصادي قوانین د کاپتالستي ټولنې د قوانینو
څخه هم د خپل مضمون له مخې (لمکه چې نوی تولیدي مناسبات
یعنې د استثمار څخه د خلاصو خلکو د رښانه همکارۍ او سوسیالستي
متقابلې مرستې مناسبات څرګندوي) او هم د خپل عمل د خصلت له
مخې اصلي توپیر لري. د سوسیالیزم اقتصادي قوانین چې لکه د
کاپتالیزم د اقتصادي قوانینو په شان عیني او د خلکو په شعور
او آگاهۍ پورې تعلق نه لري خو بیا هم خودبخوده نه دي. که
چیرې مثلاً په کاپتالستي ټولنه کې د اقتصادي ځانګړو تر منځ د
تولید د وسایلو او د کار ویش په غیرمنظمه توګه یعنې د تولید د
رقابت، د تولید د انارشي، د ګټو د منځنۍ اندازې او نورو قوانینو
په ذریعه ترسره کېږي نو په سوسیالستي ټولنه کې دا ویش په آگاهانه
طرز او د ملي اقتصاد د منظم او متناسب پرمختګ د قانون، د اساسي
اقتصادي قانون او د نورو عیني اقتصادي قوانینو د اېجاباتو سره
سم ترسره کېږي. په سوسیالستي ټولنه کې د اقتصادي قوانینو د عمل
د میخانیزم د بدلون علت یوازې دا نه دی چې خلکو دا قوانین درک
کړي او له هغو څخه پخپل اقتصادي فعالیت کې استفاده کوي.
البتہ د عیني قوانینو درک کول او د هغو څخه عملي استفاده د
طبیعي تواو د ایل کولو او د خلکو تر کنټرول لاندې د هغو
د راوستلو ضروري شرط دی. مګر د قوانینو څخه د عملي استفادې
امکان لکه د هغو د عمل د میخانیزم په شان د خلکو د ژوند په
عیني شرطونو سره ټاکل کېږي. یوازې هغه وخت چې کله د کاپتالیزم
د اقتصادي قوانینو پر لځای چې د مالونو د خصوصي مولدینو متقابل
مناسبات څرګندوي نوی اقتصادي قوانین یعنې سوسیالستي قوانین راځي
چې د هغو مولدینو چې د تولید پر وسایلو باندې په اشتراکي مالکیت
سره متحد شويدي متقابل مناسبات څرګندوي نو د ملي اقتصاد پرمختګ
د خودبخوده پروسې خصلت له لاسه ورکوي.

د سوسياليزم اقتصادي قوانين داسي دي چې د خلکو آگاهانه فعالیت پشپنې کوي. مثلاً د منظم او متناسب پرمختګ قانون د خپل ماهيت له مخې دا اېجابوي چې ټولنه په آگاهانه طرز سره د توليد پروسه تنظيم کړي. که چيرې د کاپتالستي ټولنې اقتصاد خودبخوده پرمختګ کوي نو د سوسيالستي اقتصاد پرمختګ د آگاهانه لارښودنې څخه پرته ناممکن دی.

څرګنده ده چې لمړني معاصر تجديد نظر غوښتونکي په دې عقیده چې سوسياليزم خودبخوده رشد کوي د ټولنې د لارښودنې وظيفې ته رسوي تر څو چې د «سوسيالستي طبيعي خصلت» د بې کنټروله عمل د پاره شرطونه برابر کړي. هغوی د خپلې دغې نظريې مطابق حتی د «سوسيالستي ټولنې د جوړولو» د اصطلاح له استعمالولو سره مخالفت لري او هغه نادرسته بولي.

دغسې نظريې په حقيقت کې سوسيالستي اقتصاد ته هغه خصوصيات ورکوي کوم چې د خودبخوده پرمختلونکي کاپتالستي اقتصاد خصلت شميرل کېږي.

په حقيقت کې سوسياليزم خودبخوده رشد نه شي کولی. سوسياليزم د کلمې په رېښتوني معنی سره جوړېږي. د سوسيالستي ټولنې پخپله طبيعت داسې دی چې هغه د زیارايستونکو پرګنو د آگاهانه او منظمو فعالیتونو له فیضه منځ ته راځي او تکامل مومي. د سوسياليزم دا خصوصیت له څه شي څخه سرچینه اخلي؟

تر ټولو دمخه دا خصوصیت د توليد پر وسایلو باندې د ټولنیز مالکیت د تسلط څخه سرچینه اخلي چې د هغه په اساس د ملیونهاو خلکو منظم او آگاهانه فعالیت او د سوسيالستي اقتصاد د پرمختګ د پاره د هغوی د کوششونو وحدت امکان پیدا کوي او ضرورت ته اوړي. سوسيالستي ټولنه ددې توان لري چې د خپل توليدي فعالیت نه یوازې نژدې بلکه تر ټولو لري نتیجې وسنځوي. د ټولې ټولنې د مادي او کلتوري اړتیاو لري کولو ته د توليداتو وقف کول په دې معنی دی چې د ټولنې پرمختګ د هغه مقصد په نامه کېږي چې په اصولي توګه د ټولو پخوانیو ټولنو د توليدي مقاصدو څخه توپیر لري. کاپتالستي فابریکه والا یوازې د خپلو نژدې مغرضانه ګټو د ترسره کولو، د تر ټولو اعظمې ګټو د تر لاسه کولو.

خوا ته تلاش کوي چې بالاخره د طبيعی او ټولنیزو منابعو د تجارت گرانه اسراف موجب کيږي. برعکس سوسیالستي ټولنه چې تولیدات د خلکو د اړتیاو لري کولو ته وقف کوي ددی د پاره ټول شرطونه لري تر څو چې په زیات مصلحت آمیزه طرز اقتصاد پر مخ بوزي او نه یوازې د نن ورځې کښې بلکه په آینده کې هم د اقتصاد او کلتور د تر ټولو گرندې انکشاف وظایف په نظر کې نیسي.

او په سوسیالستي ټولنه کې هم لمخانگړي تولیدوونکي چې د تولید په پروسه کې یو لړ تکامل پېښوي نه شي کولی چې د هغو ټولنیز عواقب په نظر کې ونیسي. ولې د دی تولیدوونکي د عقل څخه سربرېره د خلکو اشتراکي عقل شته چې په کمونست کوند او د کوند او دولت په لارښوونکو ارگانونو کې یې تجسم موندلی کوم چې په دقت سره هغه نوی ډنډرگي چې د خلکو په خلافت تولید شویدي مطالعه کوي، د هغو له ودې سره مرسته کوي او د تر ټولو پراخو پرکونو سره مرسته کوي چې د هغو په ټولنیز ارزښت باندې پوه شي. په دی بنیاد په سوسیالستي ټولنه کې د خلکو لا زیاتي پراخي پرکني د ټولنې د پرمختگ آینده امکانات ویني او د هغو سره سم خپل عملی او ایجادکارانه فعالیت عیاروي.

ژوند تل تر تیوري شتمن دی. ټولنیز شعور که حتی د ټولنې د تر ټولو مترقي قشرونو شعور هم وی او د ټولنیز ژوند ښکارندوی وی نه شي کولی چې ټولنیز ژوند په بشپړه توگه احتواء کړي. هغه قوانین چې د ټولنې د علم له خوا کشف شوي دي د هغې د انکشاف یوازې اساسي تمایلات ښکاره کوي. ځکه خو څرگنده خبره ده چې د سوسیالیزم په شرطونو کې هم خلک نه شي کولی چې د خپل ورځني تولیدي فعالیت ټولې لمخانگړي نتيجه وسنجوي. مگر دا اصلاً ددی معنی نه لري چې هغوی د اقتصادي پرمختگ د جریان د اداره کولو توان نه لري. د ټولنې د انکشاف د اساسي تمایلاتو پوهنه امکان برابروي چې په مصلحت آمیزه توگه فعالیت وشي او ټاکلي مقاصد ترسره شي.

د سوسیالستي ټولنې د هغو یا دغو مقاصدو مشخص ښکارندوی د ملي اقتصاد د پرمختگ پلانونه دي. په شوروي اتحاد او د نړیوالې سوسیالستي اتحادیې په نورو هیوادونو کې د دغو پلانونو انجامولو

د سوسیالستی ټولنی د پاره د خپل راتلونکی انکشاف د مقاصدو د ټاکلو او په منظمه توګه د ټاکلو هدفونو د ترسره کولو پوره امکان ثابت کړېدی. په عملي ډول ثابت شویده چې نه یوازې د صنعت او کرنې د پرمختګ د مشخصې سوبې بلکه په هغو پورې مربوط د ټولنیزو تحولونو د لاسته راوستلو امکان شته دی. په دې ترتیب د شوروي هیواد زیارایستونکي چې د شوروي اتحاد د ملي اقتصاد د پرمختګ پلانونه انجاموي نو پوهیږي چې د کمونسټي ټولنی خوا ته په لاره کې نوی ګامونه اوچتوي.

د سوسیالستی ټولنی د جوړولو د سوله ایزو کارونو په لومړیو کلونو کې و. ای. لېنین په تاریخ کې د پوره نادری پېښې په حیث د هغه امکان په باره کې خبرې کولی چې د ژورو ټولنیزو تغیراتو د راوستلو د پاره د ضروري مودو د ټاکلو په مقصد موږ ته لاسته راغلي و. هغه ویلي و چې «موږ اوس په څرګنده وینو چې په پنځو کلونو کې څه شی کولی شو او د کوم مقصد د پاره تر دې لا زیات وخت ته ضرورت لرو»*. نن ورځ دغسې پېشګویی د تاریخ نادره پېښه نه ده بلکه د سوسیالستی ټولنی د موفقانه انکشاف حتمي شرط شمیرل کیږي.

د تولید پر وسایلو باندې د اشتراکي مالکیت د برقراریدو او په دې اساس باندې د ټولنی د ټولنیز، سیاسي او مفکوروي وحدت د منځ ته راتلو له فیضه په سوسیالستی ټولنه کې تاریخي پرمختګ (په تیره بیا د تولید پرمختګ) د هغو ګڼ شمیر تمایلاتو چې یو له بله سره تقاضت لري او د مشخصو ګټو د سره لګیدو نتیجه نه ده. دا تاریخي پرمختګ د ګڼ شمیر خلکو چې په عمومي صورت او تماماً په یوه لوري کې فعالیت کوي د کوششونو نتیجه ده. په سوسیالستی ټولنه کې نه یوازې ځانګړې اشخاص او ځانګړې اجتماعي ډلې بلکه درسته ټولنه په آگاهانه او هدف تعقیبونکي توګه فعالیت کوي. اصلي ګټې او په دې بنیاد اصلي مقاصد د ټول ولس د پاره یو شی دی. ددې له پرکته د ټولنیزې پروسې نتیجې د خلکو د مقاصدو او تمایلاتو سره تطابق پیدا کوي او د ټولنی په ټولو

* و. ای. لېنین. کلیات، ۱۵ ټوک، ۳۸۵ مخ.

ساحو کی د پرمختګ د ګړندیتوب اندازه یی حده زیاتوی. د اقتصادي قوانینو د ایجاباتو تعميل په دی ټولنه کی د دېمنو طبقاتو د مقاومت سره نه مخامخ کیږی. د ټولنی ټولنیز او سیاسي وحدت د ټول ولس په ګټو د قوانینو څخه د استفادی د پاره تر ټولو مساعد شرطونه برابروی.

په تیره بیا په پرمختللي سوسیالستي ټولنه کی د دی مقصد د پاره امکانات پراخیری په کومو کی چی د ل. ای. بریژنف په قول «د نوی ټولنی د پخیدو داسی پوړی او داسی مرحله ترلاسه شویده چی کله د اشتراکی اساساتو پر بنا چی د سوسیالیزم باطنی خصلت دی د ټولنیزو مناسباتو د ټولی مجموعی بدلون بشپړیږی. د سوسیالستي قوانینو د عمل او د ټولنیز ژوند په ټولو ساحو کی د سوسیالیزم د برتریو د څرګندولو د پاره پراخه زمینه، د ټولنیز سیستم نه ماتیدونکی تمامیت او تحرک، د هغه سیاسي ثبات او نه ماتیدونکی باطنی وحدت — دا د پرمختللي سوسیالستي ټولنی تر ټولو مهم فارقه مشخصات شمیرل کیږی».*

د پرمختللي سوسیالستي ټولنی په شرطونو کی د قوانینو تطبیق د اقتصاد د نورو سیستمونو یا ټولنیزو طبقاتو په شان له موانعو سره نه مخامخ کیږی. مګر دلته هم د قوانینو تطبیق په اواره توګه او بی له خنډونو او مشکلاتو نه وی. د سوسیالستي ټولنی ټولنیز او سیاسي وحدت، په سوسیالیزم کی د ټول ولس دپاره د واحد مقصد موجودیت ددی معنی نه لری چی ګڼی په دغسی شرطونو کی د ګټو تر منځ تضادونه اصلاً نشته، طبیعي قواوی او تمایلات چی د پرمختګ عمومی لوری منځه نیسی وجود نه لری. مثلاً د خصوصی مالکیت د تمایلاتو موجودیت چی لا تر اوسه هم لیدل کیږی په سوسیالستي ټولنه کی غیرمنظم عنصر شمیرل کیږی او په همدی صفت د ټولنی د پرمختګ چی په آگاهانه طرز سوق شوی وی په مخ کی دریږی. په سوسیالستي ټولنه کی د پلان له مخی د اقتصاد لارښودنه چی د عمومی دولتی او عمومی ولسی ګټو ښکارندوی

* ل. ای. بریژنف. د لېنینی تګلاری په پیړۍ. ویناوی او

مقالی، ۶ ټوک، مسکو، ۱۹۷۸، ۶۲۷ مخ.

همرل کسری د دول دول ضد دولتی، محلی پرستو او اداري پرستو
مظاهرو پر ضد په مبارزه کې محلي کيږي. تخنیکي پرمختګ اشراً
د اقتصادي ځانګو او د انجنیرۍ د تخنیک کارکوونکو د پوی برخې
په محافظه کارۍ، د تولید د زرو متودونو او د کار د وسایلو
سره د پخواني عادت په ذریعې او همدغه رنگه د نوی تخنیک د ترویج
د اقتصادي ګرندیتوب په سیستم کې د نواښو په ذریعې له خنډونو
سره مخامخ کيږي. د دی په نتیجه کې تولیدي موسسه ډیر محله د
دی پر لځای چې د محصولاتو د نوو او زیاتو بشپړو شکلونو
له تولید سره چې د تخنولوژیکي پروسې مجدد تنظیم غواړي علاقه
ولري د هغو محصولاتو چې پخوا اختراع شوي او که څه هم زان
وی د تولید د پلان په عملي کولو لاس پوري کوي.

د پانګې اېښودنو د تیت او پرک کیدلو په نتیجه کې په ځینو
وختو کې د هغو مؤثریت ټیټيږي. ددی پرلځای چې پانګې په هغو
پروژو کې چې په کار اچولو ته نژدې دي متمرکزي او هغه ژر
تر ژره په کار واچول شي اکثراً په نوو او نوو تعمیراتي حوزو
کې پسي اچول کيږي چې په ټولو ضروري وسایلو سره نه شي سنډالیدلی.
محلي ارګانونه او اداري کله کله دی ته بېړه کوي چې تعمیر
شروع کړي تر څو چې تخصیص شوي پیسې ترلاسه کړي مګر
د پروژو په کار اچول مخنیويږي.

آیا د دغسې پدیدو د پاره چې د تخنیکي پرمختګ د ګرندیتوب
او د تولید د مؤثریت د زیاتوالي په مقصد د ټولو امکاناتو څخه
د استفادې مخه نیسي کوم عیني اساس شته دی؟ هو، دا د اوسنیو
او راتلونکو ګټو د محلي، د ادارو او د عمومي ولسي ګټو تر
منځ اختلافات دي. لکن دغسې اختلافات د معقول اقتصادي سیاست
په مرسته په کامیابۍ سره له منځه وړل کيږي. دا سیاست نه یوازې
عمومي بلکه خاصي ګټې (په هغه جمله کې محلي، ځانګړي او داسې
نوري ګټې) په نظر کې نیسي او په مؤثره توګه هغه د عمومي
ولسي او عمده ګټو سره توحیدوي. په عین حال کې دا سیاست محلي
او ځانګړي ګټې په داسې حال کې چې هغه ناروغه او نادرست خصلت
پیدا کړي محدودوي. د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د مرکزي
کمیټې، د شوروي اتحاد د وزیرانو د شورا، د سر تر پایه شوروي

هيواد د مسلکي اتحاديو د مرکزي شورا او د مترهيا به شوروي هيواد
د محووانانو د لېنيني کمونستي اتحاديو د مرکزي کميټې په ليک
کي (۱۹۷۸ کال) ويل کيږي چي «په کار دي چي په هر لحاي کي
او په ټولو کارونو کي عمومي دولتي کمي په نظر کي ونيول شي او
په قطعي توگه د اداره پرستي او محل پرستي عناصر له منځه اېسته
کړي شي».

کمونسف گوند د شوروي ټولني د لارښوونکي قوي په حيث د
عاطلو عناصرو پر ضد، د هر ډول زړو پديدو په خلاف چي د سوسياليزم
د پرمختگ سره مخالفت لري کلکه مبارزه کوي لکه چي د هغو د
له منځه وړلو څخه پرته د سوسيالستي قوانينو غوښتنې په بشپړه
اندازه نه شي ترسره کيدلي.

معقول اقتصادي سياست د اقتصادي فعاليت شکلونه او طرزونه
د مولده قواو د گړندي پرمختگ سره متوافق کوي او د ملي اقتصاد
د ټولو برخو، د ټولو اجتماعي ډلو، ملتونو او قومونو چي شوروي
ولس تری جوړ شويدي گټي په يوه مسير کي سوق کوي.

د سوسياليزم اقتصادي قوانين د خپل ماهيت له لحاظه غيرمنظم
نه دي او د ټولني د اقتصادي ژوند آگاهانه لارښودنه غواړي. په
عين حال کي د دغو قوانينو تطبيق داسي طبيعي عواقب پيدا کوي
شي چي د هغو پېښريني نه وي شوي. دا هغه وخت هرومرو پېښيږي
چي خلک د قوانينو ايجابات و نه سنجوي او د هغو پر خلاف
عمل وکړي.

په کاپتالستي ټولنه کي د تصادف له نيرنگه ډکه لوبه چي د
هغې تر شا باطني ضرورت پټ وي د پديدو په ظواهرو کي په کثرت
سره ليدل کيږي. و. اې. لېنين ليکلي و چي «پوره طبيعي خبره ده
چي د مالونو د انفرادي مولدينو چي د بازار سره پيوند لري په
ټولنه کي قانونمندی دغي يا هغې خوا ته د انفرادي ميلانونو په
متقابلو تاديئاتو کي د متوسطي ټولنيزي عمومي قانونمندی څخه پرته
بل شکل نه شي غوره کولی».*

ولی په سوسيالستي ټولنه کي دا چاره څنگه ده؟ آيا په سوسيالستي

* و. اې. لېنين. کلیات، ۲۶ ټوک، ۶۸ مخ.

ټولنه کې دا حتمي ده چې قانونمندی د تصادف له لارې رابرسیره شي؛
 یعنې پوهان د سوسیالیزم خصوصیت په دې کې ویني چې دلته
 ضرورت خامخا د تصادف له لارې تبارز نه کوي او پخپله پیدا
 کیږي. په حقیقت کې په نړۍ کې ضرورت په هېڅ لځای کې په خالص
 شکل منع ته نه رالځي. په ټولو هغو پروسو کې چې په طبیعت یا په
 ټولنیز پرمختګ کې پېښېږي ضرورت د ګڼ شمیر تصادفونو له لارې
 تبارز کوي. دا البته په سوسیالستي ټولنه کې هم لیدل کیږي. او
 دلته هم د هر اقتصادي قانون عمل د یو لړ تصادفونو په ذریعه
 مطلق کیږي او تکمیلېږي. په سوسیالستي ټولنه کې نوی پدیده په
 دې کې نه ده پرته چې ضرورت د تصادف څخه پرته وجود درلودلی
 شي بلکه په دې کې پرته ده چې د تصادفونو رول تغیر مومي او
 د پرمختګ په پروسه باندې د هغود اغیزی اندازه بدلېږي.

لکه څنګه چې ک. مارکس او ف. انگلس پېش پېښې کړې وې
 په سوسیالیزم کې ټولنه کولی شي چې «پر افرادو باندې د مناسباتو
 او تصادفونو د تسلط پر لځای پر تصادفونو او مناسباتو باندې
 د افرادو تسلط برقرار کړي»*. د غیرمنظمې پروسې په شرایطو کې
 ضرورت د غیرمترقبه تصادفونو په جریان کې تبارز مومي چې پر افرادو
 باندې تسلط لري. کله چې انکشاف منظم شي نو خلک کولی شي
 چې تصادفونه د لځان تابع کړي. هغوی کولی شي چې د انکشاف
 پروسه اداره کړي او په دې اساس هر ډول نامساعد تصادفونه له
 منځه یوسي او پر طبیعي قواو باندې تسلط پیدا کړي.

مګر څنګه چې دلته هم له هغه څه څخه چې د اقتصادي قوانینو
 غوښتنې یې اېجابوی دغې یا هغې خوا ته انحرافونه حتمي دي نو
 دا قوانین هم په اصطلاح په «خالص» شکل او د هر ډول فرعي پدیدو
 څخه پرته نه بلکه د اصلي تمایلاتو په شکل تبارز مومي. یوازي
 د قوانینو د تبارز داسې شکل له منځه ځي چې کله هغه د طبیعت د
 متضادو قواو د لوبې د فیصله کوونکې قوې په حیث رابرسیره کیږي.
 په سوسیالستي ټولنه کې د ګټو تضادونه هم موجود وي. مګر

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳ ټوک،

۱۱۰ مخ.

په سوسیالستی ټولنه کې د اصلي او ریښوي گټو وحدت لیدل کېږي او په دې اساس دا تضادونه د کاپتالستي ټولنې په مقایسه چیرې چې د ټولنیزو مناسباتو ټول سیستم له نقاضت څخه ډک دی بل ډول خصلت لري. سره ددې چې په سوسیالستي ټولنه کې د اقتصادي قوانینو تطبیقول له یو لړ خنډونو سره مخامخ کېږي د کومو په باره کې موږ پورته خبرې وکړې مګر دا خنډونه داسې نه دي چې د اقتصادي قوانینو ایجابات د هغو د نه تطبیقیدو له لارې تر سره شي. په سوسیالستي ټولنه کې عمومي خوځښتونه د بیلا بیلو طبقاتي قواو د سره لګیدو نتیجه نه ده او دا هغه عمده شي دي چې د کاپتالستي ټولنې په مقایسه د اقتصادي قوانینو د عمل بل ډول میخانیزم ټاکي. مګر دا هم باید هیڅ نه شي چې ممکنه ده چې د قوانینو د غوښتنو څخه انحرافونه پېښ شي چې سبب یې په اقتصاد کې بې تناسبې، د انفرادي او عمومي گټو عدم توافق او داسې نور عوامل وي.

۵. د ټولنیز پرمختګ د قوانینو څخه

د استفادي ترتیب

د شوروي اتحاد کمونست گوند د خپلو کنگرو او پلنومونو په فیصلو کې دایماً د پرمختللي سوسیالستي ټولنې او کمونستي ټولنې ته د هغې د اوښتون د قوانینو د عمل او استفادي د ترتیب د پلټنې ضرورت ته اشاره کړېده.

د ټولنیز پرمختګ د قوانینو «د عمل د ترتیب» او «د استفادي د ترتیب» مفاهیم لکه څنګه چې زموږ په فلسفي او اقتصادي آثارو کې ذکر شويدي یو شي نه دي. د قوانینو د عمل د ترتیب څخه مطلب د قوانینو د عمل عیني لوري دي کوم چې بالاخره د لمان دپاره لاره پرانیزي. د استفادي د ترتیب څخه مقصد د خلکو آگاهانه او هدف تعقیبونکي فعالیت دي چې د قوانینو د غوښتنو مطابق ترسره کېږي او د هغو د تجربوي یا نظري ادراک څخه پرته ناممکن دي.

«د قوانینو څخه د استفادي» معنی څه شي ده؟ په هر صورت که خبره د طبیعت یا د ټولنې په قوانینو باندې وي پخپله دا مفهوم د

قوانینو له عمل سره د انسان مشخص عملی برخورد څرگندوی. د قوانینو څخه د استفادی معنی دا ده چی خلک په هر صورت له قوانینو څخه د خپلو گټو په غرض کار اخلی او په خپل عمل فعالیت کی پر هغو اتکا کوی.

البته د قانون څخه استفاده د هغه د عمل د ساده متابعت په معنی نه دی. مثلاً د محکمې د جاذبې د قانون په استفاده د ریل ځوړند پټلۍ جوړه شویده چی وړوکی واگون په هغی باندی د جاذبې د قوې تر اغیزی لاندی ښکته کیږی. سکی وهونکی هم چی کله له غره څخه راکوزیږی د دغه قانون څخه استفاده کوی. مگر همدا قانون په بل ډول هم څرگندیدلی شی چی کله د مثال په توگه د واورو راشی غرگرځیدونکی پان ته راکاږی. په دی مورد کی البته د قانون څخه د استفادی په باره کی خبری اصلاً بیخایه دی.

باید دا هم په نظر کی ونیول شی چی د قانون سره د خلکو هر ډول برخورد هم د قانون څخه استفاده نه شی بلل کیدلی. د قانون د عمل په نتیجو باندی نفوذ د قانون د تباہ کوونکو عواقبو د مخنیوی یا د هغو د کمولو خوا ته د خلکو په تمایلاتو کی هم څرگندیږی. د تخنیک په اوسنی پرمختگ کی انسان نه شی کول چی ټولی طبیعی قواوی د خپلی ارادی تابع کړی او یا یی خپل خدمت ته وگماری. مثلاً انسان د دی توان نه لری چی د جیولوژیکی پروسو چی زلزله پیدا کوی مخه ونیسی. ولی سره ددی هم کولی شی چی قسماً د هغو پیشگوئی وکړی او په داسی اقداماتو لاس پوری کړی چی د هغو د تاوان اندازه کمه کړی.

په دی ترتیب د قوانینو سره د انسان د عملی برخورد شکلونه ډول ډول دی چی د قوانینو څخه د استفادی په مفهوم باندی نه ختمیږی. خلک کولی شی چی په قوانینو باندی اتکا وکړی او له هغو څخه په خپل عملی فعالیت کی کار واخلی، د هغو د عمل ساحه پراخه کړی او د هغو د پاره لوی امکانات پرانیزی مگر هغوی دا هم کولی شی چی د نورو قوانینو د عمل ساحه محدوده کړی او د هغو د تباہ کوونکو عواقبو مخه ونیسی یا یی کم کړی. د قوانینو څخه استفاده تل د عامل (ذات) او شخص مؤثر فعالیت ته ضرورت لری او پرته له هغه ناممکنه وی. دا چی دغه

ډول فعالیت په عینې مناسباتو کې څومره ژور تغیرات پېښوی بله مسئله ده. د مؤثر فعالیت څخه پرته د قانون له ایجاباتو سره د خلکو ساده توافق د قوانینو څخه د آگاهانه استفادې او د هغو د طبیعي عمل تر منځ چې د یوه بهیر په شان ځک په ځان پسې را کاږي سرحد ایسته کوی.

د ټولنیز ژوند خصوصیت په دې کې پروت دی چې د خلکو فعالیت مستقیماً د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د عمل سره پېوند شویږي. هغه اصلاً د قوانینو کوم بهرنی عامل نه دی. که چېرې مثلاً د ټولنې مطلقې قواوې د موله قواوې د پرمختګ د خصلت او سوبې سره د تولیدي مناسباتو د تطابق له قانون څخه استفاده کوی او د نوی ټولنیز نظام د برقرارولو په لاره کې پخپله مبارزه کې په دې قانون ډډه لګوی نو پخپله دغه مبارزه د ټولنیز پرمختګ د ټاکلو قوانینو (مثلاً د طبقاتي مبارزې د قانون) د عمل ښکارندوی شمیرل کیږي. د وروستني مورد په برخه کې دا هغه عملیات دی چې د طبقاتي مبارزې په قانون سره ټاکل کیږي او په لوسړي مورد کې دا د قانون څخه استفاده شمیرل کیږي.

د طبیعت د قوانینو پر خلاف د ټولنیز پرمختګ زیاتره قوانین په طبقاتي ټولنه کې د مختلفو طبقاتو د مبارزې له لارې تطبیقېږي. څنگه چې په هغه ټولنه کې چې د متضادو طبقاتو څخه جوړه شوی وی د ټولنیز انکشاف په ګټه د اقتصادي قوانینو څخه استفاده د طبقاتي مبارزې سره ارتباط لري نو څرګنده ده چې د طبقاتي قواوې تناسب او د هغو د مبارزې جریان د هغو تحولاتو چې په تاریخي لحاظ یې وخت رارسیدلی وی د تر سره کولو په میعاد کلکه اغیزه کولی شي. عمر خوږلي طبقات کولی شي چې پخپل مقاومت سره د تاریخي پرمختګ جریان وځنډوي مګر څرنگه چې هغوی د ټولنیز پرمختګ د عیني قوانینو پر خلاف عمل کوی نو هغوی په نهایت کې ځانونه په حتمي ناکامۍ محکوموي. د ټولنې عمرخوږلي قواوې چې یوازې د حوادثو جریان ورو کولی شي که هر څومره د موانعو د ایجادولو تلاشونه وکړي د تاریخ قوانین د ځان په وړاندې په کلک زور سره لاره ځانته پرانیزي. له بله پلوه د دغو قوانینو

څخه د مترقي ټولنيزو قواو له خوا آگاهانه استفاده د تاريخ جريان تر ډيري اندازي پوري گرځندي كولى شي. د ټولنې د پرمختگ د قوانينو څخه د استفادي امكانات په يو لړ شرطونو پوري ارتباط لري چې په تاريخي لحاظ تشكل مومي. دا شرطونه په عمده توگه په عيني او ذاتي شرطونو ويشل كيږي. د قوانينو ادراك يا اټلا د هغو د عمل د مشخصو كتورو عملي نتيجه پيژندل ذاتي شرط شميرل كيږي چې د ټولنيز پرمختگ د قوانينو څخه د عملي استفادي د پاره ضروري دي. په كار دي چې د قوانينو تجربوي استفاده د هغې استفادي نه تفريق شي چې په علمي پوهه اېتناء ولري. په همدې ډول تجربوي مخكېلېد چې په ځينو حدسياتو باندې ولاړ وي د علمي مخكېلېد څخه بېلېږي. علمي مخكېلېد امكان برابروي چې انسان له معمولي فعاليت څخه هغه فعاليت ته چې په دقيق علمي سنجش بنا وي انتقال وكړي.

لځكه خو نو ددې نظريې سره موافقه نه شي كيدلى چې په ماقبل سوسيالستي فرماسيونونو كې د اقتصادي قوانينو د خودبخوده عمل په وجه له هغو څخه استفاده نه كيدله. د اقتصادي قوانينو څخه د استفادي نه ددې نظريې د خاوندانو مطلب د ټولنې د كنترول لاندې د خودبخوده فعالو قوانينو راوستل دي. دا كار البته يوازي په سوسيالستي ټولنه كې ممكن دي. مگر په نورو نسبتاً محدودو شكلونو كې د قوانينو څخه استفاده پخوا هم ليدل كېده او په كاپتالستي ټولنه كې ليدل كيږي. ماركسيزم او لېنينيزم د بازاری «اقتصادي ماترياليزم» پر عكس د سوسياليزم څخه په مخكې فرماسيونونو كې پر خلكو باندې د طبيعي قواو د تسلط په منلو سره د طبقاتي متضادي ټولنې تاريخ اصلاً د يوي غيرمنظمي پروسې په حيث نه څيږي.

د ذاتي شرطونو تر څنگ چې د ټولنې په گټو د اجتماعي پرمختگ د قوانينو څخه د عملي استفادي د پاره ضروري شميرل كيږي عيني شرطونه هم شته دي. تر ټولو لومړي د ټاكلو ټولنيزو قواو چې ددې توان لري چې دا وظيفه په غاړه واخلي او كه چيري مطلب په طبقاتي ټولنه باندې وي د ټاكلو طبقاتو موجوديت په دغو

شرطونو پوری منسوب دی. د ټولنیز پرمختګ له قوانینو څخه د خلکو د مشتو فعالیتونو له لاری د ټولنې په ګټو استفاده نه شي کیدلې. ددی کار دپاره تنظیم شوی ټولنیزې قواوې په کار دی. په طبقاتي ټولنه کې مترقي طبقات د دغسې قوې رول لوبوی چې ګټې یې تر زیاتې یا کمې اندازې پورې د اجتماعي پرمختګ له ګټو سره مطابقت پیدا کوي او په دی وجه ددی توان لري چې د خلکو زیاتې یا کمې پراخې پرګنې په ځان پسي روانې کړي. په دی ذریعه په خاصو یا محدودو طبقاتي ګټو د اقتصادي قوانینو د استفادې امکان البته نه ردیږي. مثلاً کله چې پانګوال نوی ماشینونه په کار اچوي، د مالونو اصلي ارزښت کموي نو زیاته ګټه ترلاسه کوي او په دی ترتیب د ارزښت له قانون څخه پخپلو ګټو استفاده کوي. د دولتي انحصاري پانګوالۍ په شرطونو کې د اقتصادي پرمختګ د «پروګراسي کولو» ډول ډول اقدامات ترسره کیږي.

مګر دلته په کلی توګه د ټولنیز پرمختګ د پروسې اداره او د انسان د ارادې د طبیعي قواو متابعت وجود نه لري. سره د دی چې بورژوا د ارزښت قانون او نور قوانین په کاروي مګر په هر صورت د هغو د طبیعي عمل تر تاثیر لاندې پاته کیږي. که چیرې په کلی توګه د ټولنیز پرمختګ د طبیعي قواو د متابعت په باره کې خبرې وشي نو دا کار یوازي هغه وخت ممکن دی چې کله د قوانینو څخه د ټولنې په ګټو او د اجتماعي انکشاف په ګټو استفاده کیږي. ځکه خو نو مترقي طبقات چې د اجتماعي پرمختګ په لاره کې مبارزه کوي د تاریخ رښتوني جوړوونکي شمیرل کیږي. هغه انقلاب چې د دوی له خوا تر سره کیږي د آگاهانه فعالیت، د مولده قواو او تولیدي مناسباتو د آگاهانه بدلون دورانونه دی. هرولتاریا په تاریخ کې د تر ټولو انقلابي طبقې په حیث تبارز کوي او د هغې ګټې په تر ټولو زیاته اندازه د ټولنې د غالب اکثریت د ګټو، د تاریخي پرمختګ له ګټو سره مطابقت لري. دا د هرولتاریا دپاره د ټولنیز پرمختګ د قوانینو څخه د پراخې استفادې امکان برابروي. لا په کاپتالستي ټولنه کې کارګري طبقه د بورژوازي پر ضد پخپله انقلابي مبارزه کې د ټولنیز پرمختګ پر ځینو قوانینو باندې

انکه کوی او په دی لاره کی له هغو څخه استفاده کوی. مگر په هغو شرطونو کی کارگری طبقه د تولید د وسایلو خاونده او چلوونکی عامل نه وی. لکه خو نو د اقتصادی قوانینو څخه مستقماً د اقتصادی پروسو د اداره کولو په منظور استفاده نه شی لولی. د کاپتالیزم د اقتصادی قوانینو او د هغه د تولیدی مناسباتو چی د تولید پر وسایلو د خصوصی مالکیت په اساس ولاړ دی پخپله خصلت دغه ډول استفاده له منځه وړی. د دی د پاره چی د اقتصادی پرمختگ د پروسو اداره په لاس کی واخیستی شی په کار دی چی د تولید وسایل د ټولنی په شتمنی بدل شی او دا کار یوازی د سوسیالستی انقلاب په نتیجه کی ترسره کیږی.

د سیاسی واک د تر لاسه کولو څخه وروسته کارگری طبقه هغه تر ټولو مهم وسایل چی د اقتصادی قوانینو څخه د استفادی د پاره ضروری شمیرل کیږی په خپل اختیار کی اخلی. کارگری طبقه حاکمی طبقی ته اوږی، سیاسی قدرت په خپلو لاسو کی ساتی او د هغه په مرسته په کاپتالستی مناسباتو برید کوی، هغو ته تغیر ورکوی او سوسیالستی مناسبات برقراروی.

په سوسیالستی ټولنه کی د ټولنیز پرمختگ د قوانینو څخه د استفادی د پاره تر ټولو مساعد شرطونه برابریری. لومړی دا چی تر ټولو مهم قوانین درک شویدی او د هغو آگاهانه پیروی کیږی. د سوسیالستی ټولنی سیاست په کلک علمی اساس او د ټولنیز پرمختگ د قوانینو په ادراک باندی ولاړ دی. دا د سوسیالستی ټولنی د غړو په وړاندی د منظم فعالیت د پاره چی په پخوانیو ټولنو کی خلک ځنی محروم و پراخ امکانات پیدا کوی. دوهم دا چی په سوسیالستی ټولنه کی د ټولنی متری قواوی او سوسیالستی دولت د قوانینو څخه د استفادی او په اقتصادی پرمختگ باندی د اغیزی د پاره مادی وسایل په اختیار کی لری. دولت د تولید د تر ټولو مهمو وسایلو مالک دی او د ملی اقتصاد د پلان جوړولو له لاری د تولید پروسه اداره کوی، اساسی مالی منابع پخپلو لاسونو کی متمرکز کوی او داسی نور. دریم دا چی د ټولنیز پرمختگ د قوانینو څخه د استفادی د پاره په سوسیالستی ټولنه تر ټولو مساعد شرطونه لکه برابریری چی په دغه ټولنه کی هغه ارتجاعی طبقی چی په استثماری ټولنه کی د مهمو

وظیفو د سرته رسولو او د ټولنیز پرمختګ مخه نیسي وځود نه لري.

په سوسیالستي ټولنه کې د تاریخي شرطونو د تغییر په مناسبت د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د عمل په پلمه خصلت هم بدلېږي. د قوانینو د عمل هغه شکل چې د سوسیالستي ټولنې سره تطابق پیدا کوي د هغو څخه منظمي استفادې ته اوږې چې د ټولنیز پرمختګ طبیعي قواوې د خلکو د ارادې تابع کوي.

لازمه ده چې په خاصه توګه دا خبره وڅېړله شي چې د طبیعت او د ټولنیز ژوند قوانین په کوم ترتیب د خلکو له خوا تر استفادې لاندې نیول کېږي.

د قوانینو څخه استفاده تر ټولو دمخه او په اصلي توګه د هغو د عمل پر شرطونو باندې د اغیزې له لارې ترسره کېږي. خلک د طبیعت او یا د ټولنیز پرمختګ قوانین نه ایجادولی شي او نه خو یې لغو کولی شي. مګر د هغو د عمل او پر هغو باندې د اغیزې د شرطونو په پوهیدلو سره خلک کولی شي چې خپلې په زړه پورې نتیجې لاسته وړوي.

د یو لړ قوانینو څخه استفاده او د نورو قوانینو چې په زړه پورې نه وي د عمل مخنیوی همدغه رنګه د بیلا بیلو قوانینو د اعمالو د اختلاط له لارې ترسره کېږي. مثلاً د جاذبې قوه ددې موجب کېږي چې د هوا په مقایسه درانده اشیا ځمکې ته راوغورزیږي مګر د فزیک د نورو قوانینو په اټکه خلک الوتونکي دستګاوې جوړوي چې ددې قدرت لري چې بارونه پورته کړي. په دې بنیاد د طبیعت د قوانینو څخه استفاده نه یوازې د هغو مطابق د عمل کولو مهارت بلکه د ګ. و. پلیخانوف په قول «په تر ټولو ګټور طرز سره د هغو د مختلط کولو»^{*} قدرت هم په ځان کې شتملوي.

په ټولنیز ژوند کې دا اسکان هم شته چې د یو شمیر قوانینو په مرسته د نورو قوانینو نامطلوب اعمال بند کړي شي. کافي به وي که دلته د نوی نړیوالې جګړې د مخنیوي په لاره کې د سوله

* ګ. و. پلیخانوف. منتخب فلسفي آثار په پنځو ټوکونو کې، ١ ټوک، مسکو، ۱۹۵۶، ۱۳۶ مخ.

غوښتونکو قواو د مبارزې مثال ياد شي. جگړې د امپرياليزم مولود شميرل کېږي او دا جگړې د کاپتالستي هيوادونو د اقتصادي او سياسي پرمختگ د بې توازنۍ د قانون له عمل څخه سرچينه اخلي. خلک نه شي کولی چې دا قانون لغو کړي. د جگړې تهديد به تر هغه وخته پورې موجود وي چې امپرياليزم موجود وي. مگر ددې خبرې معنی دا نه ده چې سوله غوښتونکي قواوې د جگړې سره د مبارزې توان نه لري. جگړه حتمي مقدره نه ده بلکه په معاصر دوران کې د هغې مخه نيول کېدلی شي. دا نظريه په عملي توګه تاييد شوېده. د سوله غوښتونکو قواو د رشد او تر ټولو دمخه د سوسيالستي اتحاديې د غړو هيوادونو د موفقيتونو له پرکته د ديتانت تکميليدل د ترقۍ قانوني اساس ګرځيدلی او د بېلا بېلو ټولنيزو رژيمونو د خاوندو دولتونو تر منځ د سوله ايز ګډ ژوند د اصولو د ټينګتيا په لاره کې مهم ګامونه پورته شويدي.

د امپرياليزم ماهيت نه دی بدل شوی مګر د هغه د قوانينو عمل نن د سوسياليزم چې په ستر قلمرو کې بې استقرار موندلی دی د قوانينو په عمل سره محدود کړی شوی دی. په هماغه قانون مندي سره چې امپريالستي ارتجاعی قواوې د جگړې د نښلولو خطر توليدوي سوسيالستي سيستم سوله غوښتونکي سياست منځ ته راوړلی. په بين المللي مقياس کې د قواو د تناسب بدلون چې د سوسياليزم په ګټه ترسره شويدي د امپرياليزم د ارتجاعی قواو لاس او پښې تړي او د بورژوازي د سليم عقل خاوندان دی ته اړ باسي چې په زياته اندازه ريالستيک سياست غوره کړي. د خلکو له ژوند څخه د جگړو د ايسته کولو دپاره تدريجاً شرايط ايجادېږي. په ټوله نړۍ کې به د سوسياليزم په بری سره د هر ډول جگړو د ټولنيزو او ملي علتونو د قطعي نابودۍ امکان برابر شي.

نه يوازي په بېلا بېلو تاريخي شرطونو بلکه د پرمختګ په هره ځانګړې مرحله کې د ټولنيز ژوند د قوانينو د تبارز شکلونه متنوع دي. د قوانينو د تبارز او استفادې مشخص شکلونه د خلکو له خوا په هغو ټاکلو حدودو کې غوره کېږي چې د قوانينو له خوا ټاکل شوي او د خلکو د هدفونو سره مطابقت لري. مثلاً سوسيالستي ټولنه چې په منظمه توګه نرخونه مقررې د مالونو د ارزښت څخه هغه ښکته

با پورته بیولی شی مگر د نوسان دا امکانات لا محدود نه دی. د ارزښت د قانون په نظر کی نه نیول او په هغه باندی سترگی پټول ناممکن کار دی.

کله کله داسی نظریه څرگندېږی چی د طبیعت او ټولنی د قوانینو تر منځ توپیر په دی کی پروت دی چی د طبیعت د قوانینو څخه تخلف وار د واره ښکاریږی (مثلاً د ټاکلی فشار د سنجش څخه پرته که پل جوړ شوی وی نو سمدلاسه نړیږی) ولی د ټولنی د قوانینو څخه تخلف یوازی ډیره موده وروسته خپله نتیجه ښی. مشکله ده چی دغه ډول توپیر سم وبلل شی. په طبیعت کی هم زموږ د اعمالو په نتیجه کی چی کله موږ عینی شرطونه په نظر کی و نه نیسو (مثلاً د بیلا بیلو پروسو د ایکولوژیک توازن څخه تخلف) په زیاته یا لږه نژدی راتلونکی کی خپل تاثیر څرگندوی. دا خبره سمه ده چی په ټولنیز ژوند کی د علت او معلول تر منځ ارتباط ډېر مغلق دی او په ډیرو متناوبو کړیو سره تړل شویدی ولی که چیری انسان هغه په نظر کی و نه نیسی د خپلی اشتباه په «کیفر» به ورسپړی.

د پورته ذکر شوی نظریی پر خلاف د آلمان د دموکراتیک جمهوریت او شوروی اتحاد په اقتصادی آثارو کی بل نظر هم موجود دی چی د هغه له مخی د سوسیالستی ټولنی د اقتصادی قوانینو د عمل د ترتیب او د هغو څخه د استفادی د ترتیب تر منځ د توپیر دپاره دلیل وجود نه لری*. دغسی تفریق سم نه بلل کیږی ځکه چی د سوسیالستی ټولنی د قوانینو عمل هروروی د ټولنی له خوا د هغو څخه آگاهانه استفاده په نظر کی نیسی. وروستی نظریه زموږ په فکر هم سمه ده. د قوانینو د ماهیت مطابق د عمل شکل د هغو آگاهانه استفاده ده.

سره ددی هم دا معقوله نظریه دی پوښتنی ته ځواب نه ورکوی چی که چیری په کوم علت آگاهانه استفاده (مثلاً په قوانینو باندی نه پوهیدل یا غلط سیاست) نه کیږی یا په پوره اندازه نه ترسره کیږی نو نتیجه یی څنگه وی؟

که چیری خلک د سوسیالیزم په قوانینو پوه نه شی نو آه داسی ویل کیدلی شی چی د سوسیالیزم قوانین عمل نه کوی؟ موږ عقیده لرو چی دی پوښتنی ته مثبت جواب به د دغو قوانینو په عینی توب او د خلکو له ارادی او شعور څخه د هغو په خپلواکۍ ک شک تولید کړی.

دوه حالتونه باید یو له بله سره پیل شی. فرض به یی کړو چی موږ په تیوریتیک لحاظ د سوسیالستی ټولنی په دغه یا هغه قانون باندی پوه نه شوو. مگر عملاً موږ کولی شو چی په داسی حال کی چی اوضاع او احوال او د هغو څخه پیدا شوی وظیفی سمی وسنجوو ددی قانون د غوښتنو مطابق عمل وکړو. په دی صورت کی موږ د قانون څخه د تجربوی استفادی سره سروکار لرو په داسی حال کی چی په نظری توگه مو هغه نه دی درک کړی. خلک په دی مورد کی د قانون د غوښتنو مطابق عمل کوی او تر یوی اندازی پوری د ټولنی دپاره مطلوبی نتیجی ترلاسه کوی. ولی بل حالت هم امکان لری چی کله په قانون د نه پوهیدلو یا د غلطو ایدیالوژیکی نظریاتو په وجه خلک د قانون د غوښتنو پر خلاف عمل کوی. آیا په دی صورت کی د قانون عمل یا د هغه تطبیق بندیری؟ معلومه خبره ده چی نه ځکه چی خلک ددی توان نه لری چی قانون لغو کړی. په دی صورت کی د خلکو اعمال د هغوی دپاره د نامطلوبو نتیجو، د نااتکمل شوو طبیعی عواقبو موجب کیږی او کولی شی چی په اقتصاد کی بی تناسبی او حتی گډوډی ایجاد کړی. که چیری خلک نه غواړی چی خپل ټول لاسته راوستلی موفقیتونه له لاسه ورکړی نو د داسی عواقبو سره د مخامخ کیدو په صورت کی مجبور دی چی خپل سیاست او د اقتصاد د تنظیم او لارښودنی پراکتیک ته تغیر ورکړی. مثلاً په شوروی اتحاد کی د سوسیالستی ټولنی د جوړولو په لومړیو مرحلو کی او وروسته په ځینو نورو هیوادونو کی پخپله ژوند خلک دی ته مجبورول چی د مادی علاقمندی د اصل، اقتصادی سنجش او نورو عواملو د بی سنجشی څخه صرف نظر وکړی. قانون داته خپله ارایستونکی قوه معلوموله مگر د قانون د عمل ترتیب د هغه ماهیت سره او په منظمه توگه د پرمختلونکی او تنظیم شوی ټولنی په حیث د سوسیالیزم د اصالت سره توافق نه لری. د قانون

د عمل نقشه دلته په لاندې ډول وی: (۱) د پدیدو مهم ارتباط چې په قانون باندې څرگندېږي او ددې ارتباط څخه پیدا شوی ایجابات. (۲) د خلکو اعمال چې ددې ایجاباتو سره مطابقت نه لري او د هغوی له خوا اشتباګانې. (۳) د هغوی د اعمالو هغه عواقب چې خودبخوده او د خلکو دپاره ناغوښتي وی. (۴) په دغو اشتباګانو باندې پوهیدل اود سیاست، لارښودنې او پلان جوړولو او داسې نورو د بدلون په لار د دغو اشتباګانو اصلاح کول. دا طریقه البته د ټولنې دپاره د سترو ضایعاتو سره یوځای وی.

د قانون د عمل بله نقشه چې د قوانینو څخه د آگاهانه استفادې ترتیب هم پېش‌بیني کوي د سوسیالستي ټولنې او د هغې د قوانینو د ماهیت سره مطابقت لري: (۱) د پدیدو تر منځ اصلي ارتباط او ددې ارتباط څخه پیدا شوی ایجابات. (۲) د خلکو له خوا په زیاته یا لږه اندازه د دغو ایجاباتو درک کول. (۳) د لارښودنې او پلان جوړولو په پراکتیک کې د هغو انعکاس. (۴) د ټولنې دپاره د پېش‌بیني شوو په زړه‌پوري نتیجو ترلاسه کیدل. په دې صورت کې اقتصادي پرمختګ «د تقاضا او عرضې د قانون په رانده حاکمیت» چې د ک. مارکس په قول «د بورژوازي د سیاسي اقتصاد» سره مطابقت لري نه اداره کېږي خو مطلب په اشتراکي تولید باندې دی چې «په ټولنیز مخکې‌لید سره اداره کېږي او په دې کې د کارګري طبقې د سیاسي اقتصاد ماهیت پروت دی»*. په دې ترتیب د ټولنیزو قوانینو څخه آگاهانه استفاده د سوسیالستي ټولنې د مؤثر پرمختګ عینی ضروري شرط ته اوږي. ددې خبرې معنی دا ده چې ذاتي عامل (په لومړۍ مرحله کې د سوسیالستي دولت اقتصادي سیاست) د سوسیالیزم د عینی قراینو مطابق عمل کوي. سربېره پر دې دا آگاهانه فعالیت د سوسیالستي ټولنې د اقتصادي قوانینو د عمل په طرز او له هغو څخه د استفادې په ترتیب کې ضروري برخه شمیرل کېږي.

د سوسیالستي ټولنې د اقتصادي قوانینو څخه د استفادې د ترتیب یو تر ټولو مهم اړخ د اقتصاد د تنظیم او ادارې د مؤثرو شکلونو

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۱۶ ټوک،

پيدايښت، د پلان جوړولو د سيستم تکامل، د فابريکو، کارکړي
دلو او محانگرو کارکوونکو د فعاليت د ارزيايي د مصلحت آميزه
شاخصونو د سيستم جوړول دي. خبره په دې کې ده چې د اقتصاد له
پرمختگ سره د خلکو د علاقمندي او په دې بنياد د هغو وسايو
چې د هغو په مرسته دا پرمختگ ترسره کيږي د مؤثريت اندازه په
همدغو عواملو پورې تعلق لري. که چيرې د اقتصادي قوانينو
عمل د گټو له لارې ترسره کيږي نو د دغو قوانينو د پوره تطبيق
دپاره د پلان جوړولو او اداري داسې ترتيب په کار دي چې تر
ډيرې اندازې پورې د خپل کار له نتيجه سره د خلکو علاقمندي
تامين کړي شي. گټې پخپل وار د توليد د تنظيم، تبادلې او ویش
د مشخصو شکلونو او همدغه رنگه د اقتصادي ادارې د سازماني
شکلونو په ذريعه چې د گوند او دولت له خوا د ټولنې د پرمختگ
د هرې مرحلې د عيني شرطونو مطابق جوړيږي ټاکل کيږي. په دې
ضمن کې خلک د گټو تر منځ د ځينو تضادونو سره مخامخ کيږي
او د هغو د زياتو مصلحت آميزو شکلونو د پيدا کولو ضرورت
هم منځ ته راځي. دا د ذاتي عامل چې بايد د عيني قوانينو ايجابات
او د ټولنې مشخص شرايط او وظيفي وسنجوي مهمه وظيفه ده.
د پرمختللي سوسيالستي ټولنې اقتصاد واحد، ملي مجموعه ده
چې د هيواد په قلمرو کې د ټولنيز توليد، ویش او تبادلې ټولې برخې
احتواء کوي (د شوروي اتحاد د اساسي قانون ۱۶مه ماده وگورئ).
د دغسې مجموعي موجوديت د اقتصاد د لارښودنې او پلان جوړولو
د سيستم اوچته سويه او دايمي تکامل غواړي.
د مثال په توگه به د ملي اقتصاد په پرمختگ کې د تناسب او
په تيره بيا د هغه تناسب مسئله راواخلو چې ملي عايدات په هغه
سره د پاسري په ذخيره او د استهلاك په ذخيره ویشل کيږي. دلته
هم موږ د ټاکلو تضادونو سره مخامخ کيږو. دا تر ټولو دمنځه د
ملي اقتصاد د پرمختگ د مداومو گټو چې د پاسرو په ذخيره کې
تجسم مومي او د هغو ورځينو گټو چې د استهلاك د ذخيري
په ذريعه عملي کيږي تر منځ تضادونه دي.
د دغو گټو د هم آهنگۍ وړانول مثلاً د پاسري د ذخيري په
اهميت باندې نه پوهيدل د اقتصادي پرمختگ د بنسټ د وړانولو

موجب کپري او په دې ترتيب بالاخره د ملي اقتصاد پرمختګ
 لمنه‌ولی شي. مګر د استهلاک د ذخيري د اهميت نه سنجول، د
 خلکو د ورځينو گټو په نظر کې نه نيول چې د توليد له پرمختګ
 سره د هر ګڼو علاقمندي کمولي شي د همدغې نتيجه موجب کيدلی
 شي. په دې اساس لازمه ده چې د ټولنې د انکشاف په هره مرحله
 کې د استهلاک د ذخيري او د پاسري د ذخيري د هم‌آهنگۍ دپاره
 مساعد شرطونه پيدا شي او دا هم‌آهنگي په سکون کې نه بلکه په
 تحرک کې وځيرل شي. د صنعتي کولو د لومړۍ مرحلې په شرطونو
 کې موږ مجبور وو چې د پاسرو د راټولولو دپاره د ملي عايدانو
 ډيره لويه برخه وټاکو. د پرمختللي سوسيالستي ټولنې په شرطونو
 کې د دغو لگښتونو د زيات هم‌آهنگ توحيد او د استهلاک د رشد
 د ګړندۍ توب او همدغه‌رنګه ددې دپاره امکانات پيدا شول چې د
 اقتصاد د پرمختګ د هغو عواملو څخه چې صرف مقدار زياتوي
 د هغو عواملو خوا ته چې څرنگوالي هم ښه کوي د اصلي توجه
 د جلبولو له لارې دومره پاسري ذخيره شي چې د ټولنې دپاره ضروري
 دی.

د موفقانه اقتصادي پرمختګ دپاره همدغه‌رنګه د نابريکي او د
 هر ځانګړي کارکوونکي د گټو سره د ملي اقتصاد د گټو توحيد
 بايد په مؤثره توګه تامين شي. دا خبره د کار د نتيجه د سنجش د
 مربوطو مشخصاتو او د نوموړو گټو تر منځ د تضادونو د له
 منځه وړلو غوښتنه کوي. د تجربې له مخې معلومه شوېده چې دا
 هغه مغلقه وظيفه ده چې قطعاً نه شي ترسره کيدلې. د پلان جوړولو
 تکميل او د کار د قدردانۍ د هغو مشخصاتو چې د ټولنې د پرمختګ
 د مربوطې مرحلې او د هغې د وظيفو سره مطابقت ولري تدوين د
 توليد د کارکوونکو د مادي تشويق څخه د مؤثري استفادې شرط
 دی. معنوی تشويق د مادي تشويق سره نه‌شليدونکي پيوند لري. ګوند
 د معنوي تشويق د نه‌سنجولو پر خلاف او د پيسو په قدرت باندې
 د ساده ايمان پر خلاف خبرداري ورکوي.

ددې دپاره چې د سوسياليزم قوانين د ټولنې خدمت ته وګمارل شي
 د درستي ټولنې په مقياس تنظيم شوي فعاليت په کار دی. په کار
 دی چې پخپله قوانين په واحد مجموعه کې، يو له بله سره په متقابل

ارتباط کی په کار وچول شی، اقتصادي قوانین د ټولنې د حیاتي فعالیت د ټولو نورو ساحو د قوانینو سره مختلط کړی شی. د طبقاتو او ټولنیزو ډلو، ملتونو او قومونو د کټو معقول منځنۍ نه یوازې په اقتصاد بلکه د ټولنیزو او سیاسي مناسباتو په ساحه کې هم ضروري شمیرل کېږي.

د پرمختللي سوسیالستي ټولنې په شرطونو کې لا ډول ډول اجتماعي ډلې وجود لري چې د عمومي اصلي گټو سره خپلې خاصې گټې هم لري. لکه څنګه چې د شوروي اتحاد په اساسي قانون کې ویل شوي دي دولت د ټولنې د اجتماعي هم‌آهنگۍ د تقویه کولو یعنی د طبقاتي توپیرونو، د ښار او کلي تر منځ د اصلي توپیرونو، د دماغی او جسماني کار تر منځ د اساسي تفاوتونو د له منځه وړلو او د شوروي اتحاد د ټولو ملتونو او قومونو د هراړخیز پرمختګ او نژدیکت سره مرسته کوي. شوروي دولت نه یوازې عمومي بلکه خصوصي گټې هم په نظر کې نیسي او هغه په واحد مسیر کې سوق کوي. دا د ټولو طبقاتو او اجتماعي ډلو، د ټولو ملتونو او قومونو د ټولنیز فعالیت رشد او په دې اساس د سوسیالستي ټولنې د پرمختګ د خوځوونکو قواو مؤثر فعالیت تامینوي.

په پرمختللي سوسیالستي ټولنه کې ټولې مسئلې باید په دسته‌جمعي توګه، د هغو د اقتصادي، ټولنیز، روحی او اخلاقي اهمیت په منځنۍ سره حل کړي شي. د پرمختللي سوسیالستي ټولنې په حیث په کومه کې چې د ژوند ټول مختلف اړخونه یعنی اقتصاد، سیاسي نظام او کلتور په هم‌آهنگ ډول سره یوځای کېږي پخپله ماهیت ددې تقاضا کوي.

د سوسیالیزم د اقتصادي قوانینو څخه آگاهانه استفاده او د هغو د غوښتنو بشپړ تعميل د ټول ولس د کوششونو توحید ایجابوي. څرنګه چې د سوسیالیزم د قوانینو ایجابات خودبخوده او په غیرمنظمه توګه نه ترسره کېږي نو په کار دی چې د هغو امکاناتو څخه چې د اقتصاد په سوسیالستي سیستم کې پراته دي د پوره استفادې په لاره کې په کلکه هڅه وشي او د پرګنو تخلیقي ابتکار حمایه شي او انکشاف ورته ورکړي شي.

د کمونسټ گوند د سیاست قوت په دې کې پروت دی چې هغه

د عینی قوانینو د ایجاباتو په سنجش خپل عملی فعالیت په هغه لوري
کې پرمخ بیایی چې د دغو قوانینو څخه زیاته بشپړه استفاده تأمینوي.
د کمونسټ گوند سیاست په عملی اساساتو ولاړ دی. په دې سیاست
کې په هره مرحله کې د ټولنیز پرمختګ د قوانینو د ایجاباتو علمی
تحلیل او هغه مؤثر عملی فعالیت چې د ټولنې په ځیر د دغو قوانینو
څخه استفادی ته اړم وی په نه شلیدونکي توګه سره پیوند شویږي. دا
د کمونیزم خوا ته د هیواد د راتلونکي پرمختګ دپاره پراخ امکانات
برابروي.

د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د پرمختګ د عمومي او خاصو قوانینو ارتباط

د ټولنې د پرمختګ د عمومي قوانینو چې په ټولو اجتماعي او اقتصادي فرماسیونونو کې عمل کوي او د ځانګړو فرماسیونونو د خاصو قوانینو مسئله د تاریخي ماتریالیزم د مضمون د ټاکلو په مناسبت په لومړي فصل کې توضیح شوه. موږ به ذکر شوي توضیحات نه تکراروو او اوس به ددې پیچلي مسئلې چې لا تر اوسه پورې ښه پوره نه ده تحلیل شوي ځانګړي اړخونه په زیات تفصیل سره وڅیړو.

۱. د عمومي او خاصو قوانینو مفهوم. د ټولنیز ژوند د ادراک دپاره د هغوی اهمیت

د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو عمومي او خاص قوانین د خپل عمل د ساحې او د تاریخي دوران له نقطه نظره هم پخپلو کې توپیر لري. د هر ډول قانون عمل په ټاکلي زیاته یا لږه عمومي ساحه کې ترسره کیږي. د ماتریالیستیک دیالکتیک قوانین چې د عمل په ساحه کې یې ټوله نړۍ یعنی طبیعت، ټولنه او تفکر شامل دي زیات سره مشترک دي. د ټولنیز پرمختګ د قوانینو په جمله کې هغه تر نورو زیات عمومي قوانین دي چې د دغه یا هغه ټولنیز او اقتصادي فرماسیون څخه صرف نظر د ټولنې د موجودیت شرطونه ښیي. لکه څنګه چې وویل شول په دغسې قوانینو پورې هغه قانون ارتباط پیدا کوي چې د هغه مطابق د مادي نعماتو تولید په ټولنیز پرمختګ

کی فیصله کوونکی رول لوبوی. ټولنه که په هره مرحله کی وی تولید تل د هغی د ژوند دپاره ضروری شمیرل کیږی. لځکه خو نو هغه شرطونه په کومو کی چی دا قانون څرگندیږی د ټولنی د عمومی موجودیت د شرطونو سره مطابقت پیدا کوی. په دی شی سره د تاریخ د یوه عمومی قانون په حیث د هغه د عمل ساحه ټاکل کیږی. د مثال په توگه د اضافی ارزښت قانون د عمل بله ساحه لری. دا قانون په ټاکلو او مشخصو تاریخی شرطونو کی چی د ټولنیز پرمختگ په لځینو مرحلو کی لیدل کیږی عمل کوی. دا شرطونه اول د مالونو تولید او دوهم جنس ته د کارگری قوی اوښتون دی. لومړی شرط د کاپتالیزم په نسبت ډیره موده مخکی منځ ته راغی. مگر سره ددی چی د مالونو تولید د اوږدو پیړیو په موده کی وجود درلود هغه یوازی په کاپتالستی مرحله کی د تولید عمومی شکل ته واوښت او دا هغه وخت و چی کله د منځنۍ پیړۍ د کسبگر او فیودالی بزگر لځای کارگر ته ورکړی شو چی په حقوقي لحاظ آزاد و مگر د تولید له وسایلو څخه محروم و او په دی بنیاد یی خپله کارگری فوه د تولید د وسایلو پر خاوند یعنی پانگوال باندی پلورله. په همدی شی سره د اضافی ارزښت چی د تولید د کاپتالستی طرز د خاص قانون حیثیت لری د قانون د عمل ساحه ټاکل کیږی.

عمومی او خاص قوانین د خپل عمل د تاریخی دوران له مخی هم توپیر لری. عمومی قوانین د تاریخ په ټولو دورانونو کی نفوذ لری، خاص قوانین یوازی د دغه یا هغه فرماسیون د موجودیت په دوران کی موجود وی.

په دی ترتیب مارکسیزم د ټولنیز پرمختگ د قوانینو سره تاریخی برخورد کوی. ددی خبری منل چی ټولنیز او اقتصادی فرماسیون خپل خاص قوانین لری چی د بشری تاریخ په لځینو مودو کی عمل کوی په دی باره کی د مارکسیزم له تیزس سره نه شلیدونکی رابطه لری چی پخپله ټولنیز او اقتصادی فرماسیونونه هم په تاریخی لحاظ موقتی او تیریدونکی دی او دا چی بلاتغییره ټولنیز نظام وجود نه لری.

د ټولنی د پرمختگ د قوانینو سره دغسی برخورد د بورژواپی سوسیولوژی او سیاسی اقتصاد سره مخالفت لری. حتی هغه بورژواپی

ټولنه پيژندونکي او اقتصادي پوهان چې د ټولنيز پرمختګ قوانين نه ردوي معمولاً دا قوانين په غيرتاريخي طرز څيړي. مثلاً له هغوي څخه ځيني د کډو عمومي، مانوق تاريخي قوانينو په جوړولو مشغول دي چې ګڼي د ټولو ټولنو پرمختګ د هغو تابع دي.

ځيني اقتصادي پوهان او ټولنه پيژندونکي کوشش کوي چې د بيلا بيلو ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو اقتصادي قوانين سره يو شي وشميري. هغوي د کاپتاليزم قوانين او مفاهيم جاويداني او اصلاً د بشري ټولنې دپاره خاصه شميري او عقیده لري چې ګڼي د توليد پر وسايلو خصوصي مالکيت او پانګه د بشريت په «جاويداني» او «نډېليدونکو» نظمونو پورې تعلق لري.

زيات شمير بورژوايي ټولنه پيژندونکي او اقتصادي پوهان پخپله د تاريخي قانون پر مفهوم باندې حمله کوي او وايي چې دا مفهوم په خپل اساس کې متضاد دی. دا حمله معمولاً هغوي ته ددې دپاره په کارپري چې د ټولنيز پرمختګ د قانون مندي د استقرار نه امکان څخه اصلاً انکار وکړي. په دې ضمن کې له هغوي څخه ځيني عقیده لري چې ګڼي د ټولنيز ژوند د شکلونو تغيير او تبدل د ټولنې په تاريخ کې د بدلونونکو قوانينو د استقرار امکان له منځه وړي. نور د تاريخي قانون مفهوم ته ذاتي مفهوم ورکوي چې ورسره مطابقت نه لري.

د تاريخي قانون په مفهوم کې يوه ذره سبجکتويزم وجود نه لري. لکه څنګه چې په تيرو فصلونو کې وويل شول زياتره قوانين نه يوازي په ټولنيز پرمختګ بلکه په طبيعت کې هم (مثلاً د عضوي ژوند قوانين) تاريخي قوانين دي لکه چې هغه په ټاکلو شرطونو کې چې په ځينو ځايونو او ځينو وختونو کې موجود وي عمل کوي. په دې برخه کې يوازنی توپير په دې کې پروت دی چې په ټولنيز ژوند کې د طبيعت په نسبت شرطونه ژر تغيير کوي او لکه خو نو د ټولنې د پرمختګ د قوانينو زياته برخه د زمان په نسبتاً لنډو مودو کې عمل کوي. ولې ددې خبرې معنی دا نه ده چې ګڼي د دغو قوانينو عمل په هره شېبه کې بنديدي شي. د ځانګړو ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو خاص قوانين د خلکو د غوښتنې او آرزو په نتيجه کې نه بلکه د ټولنې د پرمختګ د عيني شرطونو د بدلون په نتيجه کې په عمل پيل کوي يا له معنی څخه وځي.

دی کی شک لښته چې پخپله خلک د ټولنیز ژوند شیطونو ته
تغیر ورکوي لکن هغوی دا کار نه په هره شپه او نه په شخصي
اراده سره بلکه یوازې هغه وخت ترسره کوي شی چې کله دغسی
تغیر په عینی لحاظ ضروري وي لکه چې د ټولنیزو او اقتصادي
فرمسیونونو بدلون قانوني پروسه شمیرله کېږي.

هم د ټولنی د پرمختګ عمومي قوانین او هم هغه خاص قوانین
چې په لمانځګرو ټولنیزو او اقتصادي فرمسیونونو کې عمل کوي
تاریخي قوانین شمیرل کېږي. توپیر یې یوازې په دی کې دی چې
د دغو قوانینو نفوذ د زمان کومه فاصله احتوا کوي یعنې لمانځه
تاریخي دوره یا د بشري ټولنی د پیدایښت له وخته ټولی دوری.
د عمومي او خاصو قوانینو تر منځ توپیر نسبتی دی. پورته
قوانین په یوه برخه کې خاص وي مګر په بله برخه کې عمومي وي.
مثلاً عمومي سوسیولوژیک قوانین د مایریالستیک دیالکتیک د قوانینو
په مقایسه زیات خاص شمیرل کېږي. له بله پلوه د لمانځګرو ټولنیزو
او اقتصادي فرمسیونونو خاص قوانین د ټولو هیوادونو او ولسونو
دپاره چې د همدغه ټولنیز او اقتصادي فرمسیون په سويه کې وي
عمومي شمیرل کېږي. مثلاً د کاپتالیزم د پرمختګ قوانین سره ددی
چې په هر هیواد کې په لمانځه طرز تبارز کوي په ټولو کاپتالستی
هیوادونو کې نفوذ لري. عین همدغه خبره د سوسیالیزم د استقرار او
پرمختګ په قوانینو پورې تعلق نیسي. دا قوانین د ټولو هیوادونو
دپاره چې په سوسیالستی لاره روان دي عمومي شمیرل کېږي ولی په
عین زمان کې په هر لمانځګري هیواد کې په خپل طرز تبارز کوي.
ددی خبری منل اصولی اهمیت لري. کمونستی او کارګري ګوندونه
مجبور دي چې هم د عمومي قوانینو د تجدید نظر غوښتونکی انحراف
پر ضد چې دا نظریه لري چې ګڼی هر هیواد پخپل طرز او پخپله
خاصه لاره پرمختګ کوي او هم د دګماتیک او قالبی برخورد پر
ند چې د لمانځګرو هیوادونو د پرمختګ لمانځه خاصه او خصوصیت
له نظره غورزوي مبارزه وکړي.

په حقیقت کې د لمانځګري هیواد دپاره چې آیا دا هیواد په
کپتالستی او که په سوسیالستی سیستم پورې تعلق لري ملی قوانین
لښته. قوانین د یوه سیستم مطابق وجود لري او په ټولو هغو

هیوادونو کی چی د یوه فرماسیون په مرحله کی وی عمل کوی. د لمانځرو هیوادونو د پرمختګ په برخه کی د قوانینو (په هغه جمله کی د خاصو قوانینو) د عمومی خصلت منل نه یوازی نظری بلکه عملی اهمیت هم لری. د هغه له فیضه د تولنی انقلابی قواوی کولی شی چی خپل سیاست په علمی اساساتو ودروی. و. ای. لېنین پخپل «په کمونیزم کی د کپن اړختوب» د کوچنیانو ناروغی، نوی کتاب کی د انگریزی کمونست و. گالاخیر د لیک په څیرلو کی داسی کتنه څرګنده کړه چی «د لیک لیکونکی کاملاً معقوله نظریه څرګندوی چی په انگلستان کی دی کمونست گوند باید په علمی اساساتو فعالیت وکړی. علم ددی غوښتنه کوی چی لومړی د نورو هیوادونو تجربه و سنجول شی په تیره بیا که چیری نور هغه هم کاپتالستی هیوادونه ډیره ورته تجربه تیروی یا بی تیره کړی وی. دوهم هغه ټولی قواوی، ډلی، گوندونه، طبقی، پرګنی چی د یوه هیواد په دننه کی فعالیت کوی و سنجول شی او دا ایجابوی چی صرف د یوی ډلی یا یوه گوند یوازی د آرزوگانو او نظریاتو، د آگاهی، د سوسی او مبارزی ته د تیاری پر اساس اصلاً سیاست و نه ټاکل شی»*. لکه څنګه چی وینو و. ای. لېنین دلته د کاپتالیزم د شرطونو سره سم. د گوند د سیاست د علمی اساساتو په باره کی خپلی مفکوری تدوین کوی. مگر دا مفکوری د سوسیالیزم په شرطونو کی د گوند د سیاست د علمی اساساتو له مسئلی سره هم مستقیم ارتباط لری. په دی اساس په کار دی چی فکر وشي چی ولی لېنین په دوو ټکو باندی غږیږی یعنی د نورو هیوادونو د تجربی سنجش او په یوه هیواد کی د طبقاتو د تناسب سنجش. د لومړی ټکی په برخه کی البته په لځای به وی که ذکر شی چی ددی مسئلی سره لېنین د انترناسیونالست په حیث برخورد کوی لځکه چی عقیده لری چی بین المللی کارګری طبقه ګډی وظیفی لری، ګډه تجربه لری او هغه گوند چی په کوم یوه هیواد کی فعالیت کوی باید هغه په نظر کی ونیسی. دا به هم ذکر کړو چی کله کارګری طبقی په روسیه کی سوسیالستی انقلاب ترسره کړ نو نه بی شول کولی چی د نورو هیوادونو له تجربی

* و. ای. لېنین، کلیات، ۱، ټوک، ۶۵ مخ.

څخه پراخه استفاده وکړي ځکه چې روسیه هغه لومړی هیواد و چې د سوسیالیزم خوا ته یې لاره پرانیستله. شوروی خلکو نه شول کولی د پاریس د کمون د تجربې څخه پرته په بله کومه تجربه باندې ډډه ولگوي او هغه تجربه هم سره ددی چې د سوسیالستي دولت د جوړولو دپاره یې اصول اهمیت درلود لکن ډیره لنډه وه ځکه چې د پاریس کمون یوازي ۷۲ ورځې عمر درلود. د شتمنې تجربې په نشتوالی کې په شوروی هیواد کې د سوسیالستي ټولنې د جوړولو د وظیفو د ترسره کولو یو مشکل پروت و. مگر که چېرې په نړۍ کې د نن ورځې حالات په نظر کې ونیول شي نو د و. ای. لېنین دا مفکوره د سوسیالیزم په برخه کې صدق پیدا کوي ځکه چې نن د یو شمیر سوسیالستي هیوادونو او په لومړۍ مرحله کې د شوروی اتحاد تجربه په هر هیواد کې چې د سوسیالیزم په لاره روان وي له نظره نه شي غورزول کیدلی.

د نورو هیوادونو له خوا د یو شمیر هیوادونو د تجربې څخه د استفادې د امکان او ضرورت د منلو په اساس کې د مختلفو هیوادونو چې د تاریخي پرمختګ په عین مرحله کې واقع دي یا پورنګه وظیفې ترسره کوي د ټاکلي تکرار پېژندنه پرته ده. او دا تکرار د هغو مشترکو قوانینو چې په بیلا بیلو هیوادونو کې چې د ټولنیز او اقتصادي پرمختګ په عین مرحله کې واقع دي عمل کوي په ادراک سره معلومیږي.

د مارکسیستي ګوندونو د پیدایښت څخه مخکې د پخوانیو انقلابونو یوه کمزورتیا په دې کې وه چې د دغو انقلابونو راوستونکي د دغو قوانینو په پوهه سره نه و سنبال شوي. هنوی علمي تیوري چې د انقلابي سیاست اساس تشکیل کړی نه درلوده. و. ای. لېنین ویلي و چې په تاریخ کې داسې مثالونه تیر شوي دي چې کله انقلابي طبقې او سیاسي ګوندونو قدرت لاسته وروسته مګر هغه یې اداره کولی نه شو. مثلاً د اتلسمې پېړۍ په پای کې د فرانسې د بورژوايي دموکراتیک انقلاب په زمانه کې انقلابي دموکرات کونوینټ (مجلس) چې ستر ټولنیز اقدامات یې اعلان کړي نه پوهیده چې د دغو اقداماتو د ترسره کولو دپاره باید په کومه طبقه او کومو ټولنیزو نواو اتکا وکړي.

و. ای. لېنين د روسی (د بلشویکانو) د کمونست گوند په
 اتمه کنفره کی وویل چی موږ په زیاتو مساعدو شرطونو کی یو.
 د یوې تمامی پیری د پرمختګ له برکته موږ پوهیږو چی په کومه
 طبقه اتکا کوو. مګر موږ په دی هم پوهیږو چی دا طبقه خورا
 ډیره غیرکافي عملی تجربه لری. د کارګری طبقی دپاره او د کارګری
 گوند دپاره اصلی شی واضح و او هغه دا چی د بورژوازی واک
 رانسکور کړی او کارګرو ته واک په لاس کی ورکړی.*.
 د مارکسیزم تیوری ددی وظیفی عمومی لاری وښودلی لکن د
 دغو وظیفو د عملی کولو مشخص شکلونه یوازی عملی تجربی ښودل
 شول. دا تجربه لومړی په شوروی اتحاد کی چی تر ټولو لومړی یی د
 سوسیالیزم خوا ته لاره اواره کړه او وروسته د سوسیالستی اتحادیی په
 نورو هیوادونو کی د سوسیالستی ټولنی په جوړولو سره وښودل شوه.
 د دغو هیوادونو د کارګری طبقی گوندونه د سوسیالستی ټولنی د
 جوړولو د عمومی قوانینو په پوهه باندی په اتکا د خپلو هیوادونو
 د مشخصو اوضاعو مطابق په تخلیقی ډول له دغو قوانینو څخه
 استفاده کوی او د خپلو هیوادونو ملی خصوصیات په نظر کی نیسی.
 دا د سوسیالستی ټولنی د جوړولو د موفقیت تر ټولو مهم شرط شمیرل
 کیږی کوم چی یوازی په شخصی آرزوګانو او تمایلاتو باندی
 اتکا نه شی کولی بلکه باید د ټولنیز پرمختګ عینی قوانین په نظر
 کی ونیسی.

پورته مو چی «په کمونیزم کی» د کین اړختوب» د کوچنیانو د
 ناروغۍ» د کتاب څخه کومه پارچه رااخیستی وه نو په هغی کی
 و. ای. لېنين همدغه رنگه په یوه هیواد او په بین المللی صحنه
 کی د طبقاتی قواو د تناسب د جدی عینی تحلیل ضرورت هم یاد کړی
 و. د دغی تحلیل په فیض کیدلی شی چی د دغی یا هغی ډلی
 یا گوند د آرزوګانو او نظریاتو له مخی نه بلکه په عینی اساساتو
 باندی سیاست بناء کړی شی. په دی ترتیب و. ای. لېنين په سیاست
 کی د سبجکتویزم په مقابل کی د ټولو طبقاتی قواو د تناسب د عینی
 سنجش غوښتنه مقابله کوی. که چیری د و. ای. لېنين د پورته

* و. ای. لېنين. کلیات، ۲۸ ټوک، ۱۹۵ مخ.

ذکر شوی نظری فلسفی مفهوم واخیستل شی نو دی نتیجی ته
 رسیدلی شو چی علمی سیاست باید د ټولنی د پرمختګ د عینی قوانینو
 چی د یوه فرماسیون څخه د تیریدونکی هیواد دپاره مشترک وی د
 ادراک او له هغو څخه د استفادی او په یوه هیواد کی د مشخصو
 تاریخی شرطونو د تحلیل په برخه کی د دغو قوانینو د ماهرانه
 تطبیق په اساس جوړ شی. په سیاست کی دغسی برخورد د سبجکتویزم سره
 چی د ټولنی د پرمختګ عینی قوانین په نظر کی نه نیسی مخالفت لری.
 عمومی قوانین وار د واره نه شی درک کیدلی. په اکثر مواردو
 کی خلک له اوله یو شمیر خصوصی او مشخصی پدیدې مطالعه
 کوی، د هغو قوانین درک کوی او یوازی په دی اساس باندی
 د عمومی قوانینو کشفولو ته رسیږی. د مثال په توګه به د اضافی
 ارزښت د قانون د ادراک پروسه راواخلو. انگریزی اقتصادی پوهانو
 ا. سمیت، د. ریکاردو او نورو ځانګړی مشخص شکلونه مطالعه کړی
 و په کومو کی چی اضافی ارزښت یعنی صنعتی ګټه، د سوداګرۍ
 عایدات او سود معلومیدل مګر هغوی و نه شول کولی چی ددی
 ارزښت ماهیت راوسپړی ځکه خو نو هغوی د هغه په عمومی شکل
 کی د اضافی ارزښت څیړلو ته و نه شول رسیدلی. مګر ک. مارکس د
 اضافی ارزښت ماهیت کشف کړ چی د ټولو خصوصی شکلونو دپاره
 عمومیت لری. ددی کار له فیضه نوموړی وکولی شول چی د اضافی
 ارزښت قانون کشف کړی، د کاپتالستی استثمار اسرار توضیح کړی
 او د کار او پانګی تر منځ د متضادو مناسباتو منبع معلومه کړی.
 مګر تر هغه وروسته چی دا مسئله حل شوه د ک. مارکس
 په وړاندی ګټی ته د اضافی ارزښت د اوبتون د پروسې د معلومولو
 ضرورت پیدا شو. که چیری د «کاپیتال» په لومړی ټوک کی د اضافی
 ارزښت قانون د هغه په عمومی شکل کی فورمول بندی شویدی نو په
 دریم ټوک کی څرګنده شویده چی کومی علتی کړی. دا عمومی قانون
 د مشخصو قوانینو سره یوځای کوی چی د مثال په توګه د ځمکی
 اجاره، تجارتی ګټی او نور د هغو تابع دی. دا د مجرد څخه مشخص
 ته د مفکوری د پورته کیدو پروسه ده.

په دی ترتیب د قوانینو په ادراک کی د جز څخه کل ته او
 له کل څخه جز ته د مفکوری خوځون لیدل کیږی، کله چی قوانین

درک کړی شی نو له هغو څخه استفاده کيږي او د بېلا بېلو
 مشخصو پدیدو په مطالعه کولو کې ترې کار اخیستل کيږي.
 د ادراک معقول، علمی او دیالکتيک طرز په همدې ولارې کې
 کله موږ په عمومي قوانینو خپل علم راولو نو د مشخصو پدیدو
 په مطالعه کولو کې ددې پوهې څخه کار اخلو. څرګنده خبره ده
 چې په دې کې عمومي قوانین د نقشي کار نه ورکوي بلکه د پدیدو
 د هرې ساحې د مشخصو خصوصیاتو د ادراک وسیله کيږي.
 د عمومي او خاصو قوانینو مطالعه کول څه اهمیت لري؟ وړ
 په محاکمې توګه یا د عمومي یا د خاصو قوانینو زده کول کفایت
 نه کوي؟

د مثال په توګه به د سوسیالستي ټولنې پرمختګ راواخلو. د
 سوسیالستي ټولنې په شرطونو کې د عمومي اقتصادي او سوسیولوژیکو
 (اجتماعي) قوانینو له منلو څخه انکار د ډیرو اشتباګانو منبع وه.
 مثلاً معلومه ده چې په سوسیالستي ټولنه کې د پراخ تجدید تولید
 د مارکس د تیورۍ د یوه تر ټولو مهم قانون یعنې د تولید د وسایلو
 د تولیداتو د زیات رشد د قانون څخه انکار د څه شی موجب شو.
 ک. مارکس د کاپتالستي اقتصاد د پرمختګ د تحلیل په اساس
 د ټولنیزو تولیداتو د لوړې او دوهمې برخې (یعنې د تولیدي وسایلو
 او استهلاکي شیانو — مترجم) د تناسب په باره کې اصول جوړ کړل.
 ددې نظریې په اساس لږښو اقتصادي پوهانو عقیده درلوده چې دا
 قانون د سوسیالیزم په برخه کې نه تطبیقېږي او دا چې په سوسیالستي
 ټولنه کې د استهلاک د وسایلو تولید زیات رشد کوي. دغسې دریځ
 د واقعیت سره سم نه راته. البته د ټولنیزو تولیداتو د دواړو برخو
 د پرمختګ د ګرندېتوب تناسب په بېلا بېلو مرحلو کې مختلف وي.
 د پرمختللي پخې شوی سوسیالستي ټولنې په شرطونو کې چې کله د
 درانده صنعت بنسټ جوړ شوی وي د استهلاک د وسایلو د تولید د
 ګرندې رشد دپاره امکانات پیدا کيږي. د زیارایستونکو د مادي او
 کلتوري اړتیاو اعظمی رفع کول د اقتصاد د پرمختګ تر ټولو مهم
 ټولاني لوري ګرزي مګر په دې ضمن کې دروند صنعت د ملي اقتصاد
 په ټولو څانګو کې د علمی او تخنیکي پرمختګ اساس پاته. کيږي.
 د نورو عمومي قوانینو په شان دا اقتصادي قانون هم په

کاپتالیزم او په سوسیالیزم کې په مختلفه توګه فعالیت کوي. په کاپتالستي ټولنه کې د لومړۍ برخې (یعنې د تولیدي وسایلو د تولید) زیات پرمختګ د تجدید تولید د پروسې د ټولو تضادونو د شدت او له استهلاک څخه د تولید د شلیدو موجب کیږي. په سوسیالستي ټولنه کې هغه د ټول ملي اقتصاد د تخنیکي پرمختګ او په دې اساس د دوهمې برخې یعنې د استهلاک د اشیاءو د تولید دپاره مادي بنسټ جوړوي.

په دې ترتیب سره د پراخ تجدید تولید قانون چې په هر یوه فرماسیون کې عمل کوي په هغو کې په مختلفه توګه تبارز کوي. ددې مثال له مخې دا نتیجه اخیستل کیدلای شي چې د عمومي قوانینو د عمل په نظر کې نه نیول یا د هغه ردول د اشتباګانو موجب کیږي او ددې مخه نیسي چې د سوسیالستي ټولنې پر پرمختګ باندې علم راوستل شي.

ددې تر څنګ یوازې د عمومي قوانینو په پوهه اکتفا کول او د خاصو قوانینو نه مطالعه کول هم ناجایز کار دی. دا هم د غټو اشتباګانو موجب کیدلای شي او موجب شویږي. عمومي قوانین په مختلفو ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو کې په مختلفه طرز سره تبارز کوي. دا د پورته ذکر شوي قانون په شال کې لیدل کیدلای شي. په هغو باندې په اکتفا او په خاصو قوانینو باندې په سترګو پټولو سره موږ د کاپتالستي او سوسیالستي تجدید تولید تر منځ توپیر نه شو لیدلای او د اقتصاد په پرمختګ کې د بورژوازي دولت او سوسیالستي دولت د رولونو تر منځ په تفاوت نه شو پوهیدلای. په دې ترتیب به لکه د کاپتالیزم او سوسیالیزم په شان د دغسې قطعاً مخالفو ټولنیزو سیستمونو مختلفه خصوصیت له منځه ولاړ شي.

په دې علت لازمه ده چې د ټولنیزو پدیدو په مطالعه کولو کې عمومي قوانین له خاصو قوانینو څخه پیل نه شي او په کار دی چې د دواړو قوانینو عمل په نظر کې ونیول شي. د ټولنیز ژوند ادراک او په دې بنیاد د ګوند عملي او تحول راوستونکي فعالیت هم د عمومي او هم د خاصو قوانینو ژوره مطالعه غواړي. کله کله دا پوښتنه پیدا کیږي چې کوم ډول قوانین یعنې عمومي

که خاص قوانین د ټولنیزو مناسباتو ماهیت څرگندوی؟ تر ټولو اړین پوری دواړه ډول قوانین یې ښکاره کوی. مگر عمومي قوانین هم مناسبات څرگندوی چې صرف نظر د ځانګړو ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د خصوصیاتو څخه د بشري ټولنې خصلت تشکیلېدلی خاص قوانین د یوې ځانګړې اجتماعي اقتصادي ټولنې ماهیت او د نورو ټولنو څخه د هغې توپیر ښکاره کوی.

قوانین چې د پرمختګ له حیثه او د خپل مشترکوالی د درې له مخې توپیر مومي د پدیدو د هماغې ساحې په کومه کې چې د قوانین فعالیت کوی د کیفی خصوصیت د ښکارندوی په حیث تېر مومي. مثلاً هغه قانون چې د تولید د وسایلو رول ټاکي د یوولیز موجوداتو د ټولنو په مقایسه د ټولنیز ژوند خصوصیت څرګندوی. ددی دپاره چې بشري ټولنه د څارویو له ګلي څخه بېله شي تر ټولو دمخه په کار دی چې هغه رول معلوم کړي شي چې تولید یې د خلکو په ژوند کې لوبوي. د ذکر شوی قانون پر خلاف داسې خاص قوانین لکه مثلاً د اضافي ارزښت قانون عمومي ټولنیز قوانین نه بلکه هغه مخصوص قوانین چې په یوه وخت کې د ټاکلي ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د پیدایښت او له منځه تلو سره پوځای چې د هغه د ماهیت درک کول د همدغو قوانینو په پوهیدلو سره ممکن دي عمل کوي او خپل عمل بندوي.

که چیرې د خاصو قوانینو تر منځ تناسب وڅیړل شي نو دوه اړخونه باید ذکر کړي شي. (۱) دا قوانین یو د بل لځای نيسي يعنی دا چې د یوه فرماسیون قوانین د بل فرماسیون قوانینو ته خپل لځای پرېږدي. (۲) د هغو تر منځ د تقابل مناسبات وجود درلودل شي. مثلاً د سوسیالیزم خاص قوانین (د منظم او متناسب پرمختګ رفیقانه همکاري او سوسیالستي متقابلې مرستې قانون) د کاپتالیزم قوانینو (د تولید د انارشي او د رقابت د قانون او د انسان له خوا د انسان د استثمار د قانون) سره مستقیم مخالفت څرګندوي.

په دی بنیاد خاص قوانین ډول ډول فرماسیونونه یو له بله په دی معنی جلا کوي چې د هغو کیفی خصوصیات او حدبېخي ښکاره کوي.

مګر ددی خبرې معنی اصلاً دا نه ده چې دا قوانین له یو

فرماسیون څخه بل فرماسیون ته د انتقال قوانین نه دي. کله کله دا عقیده څرگندېږي چې خاص قوانین چې د مادي د حرکت د دغو یا هغو شکلونو ماهیت ښکاره کوي نه شي کولی چې ددې حرکت د بېلا بېلو شکلونو تر منځ رابطه او د مادي د حرکت د یوه شکل څخه بل شکل ته، د یوه تولیدیز ارګانیزم څخه بل ته د انتقال شرطونه کشف کړي. مثلاً د کاپتالیزم خاص قوانین د یوه تولیدیز او اقتصادي فرماسیون د پرمختګ ماهیت او تمایل څرګندوي په داسې حال کې چې له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته د انتقال ضروري شرطونه د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سوي سره د تولیدي مناسباتو د مطابقت د قانون په ایجاباتو سره ټاکل شويدي.

کله کله په همدې اساس عمومي فلسفي نتيجه اخيستل کېږي . دا نظريه څرګندېږي چې که چېرې خاص قوانین د اشیاءو کيفي خصوصیت او د هغو پیمانه څرګندوي، نو عمومي قوانین لوسې د نړۍ مادي وحدت، دوهم هغه شرطونه څرګندوي چې په هغو کې د اشیاءو د یوه کيفي حالت څخه بل حالت ته انتقال ترسره کېږي . په دې کې د عمومي قوانینو د نړۍ لید اهمیت لیدل کېږي.

په دغسې قضاوتونو کې معقوله خبره دا ده چې د نړۍ وحدت په عمومي قوانینو سره څرګندېږي مګر زموږ په عقیده په هغو کې په ناحقه سره د خاصو قوانینو رول محدودېږي کوم چې ګڼي نه شي کولی چې د یوه شکل څخه بل شکل ته د مادي د خوځون د انتقال شرطونه ښکاره کړي. لاندې به موږ په تفصیل سره د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سوي سره د تولیدي مناسباتو د مطابقت د عمومي قوانینو او د ځانګړو فرماسیونو د خاصو قوانینو تر منځ د ارتباط په باره کې خبرې وکړو. اوس خو به دومره ووايو چې له یوه کیفیت څخه بل کیفیت ته د انتقال شرطونه نه یوازي په عمومي بلکه په خاصو قوانینو سره هم ټاکل کېږي، په همدې وجه مارکسیزم هغو خاصو قوانینو ته چې د یوه تولیدیز ارګانیزم پیدایښت، موجودیت، تکامل او مرګ او په بل اوجت ارګانیزم باندې د هغه تعویض د هغو تابع دي اصلي توجه کوي.

بنا باید دا هم زیاته شي چې له یوه فرماسیون څخه بل ته د انتقال شرطونه یوازي د عمومي تولیدیزو قوانینو څخه نه شي راپستل

کيدلی لځکه چې دا انتقال د تاريخي پرمختګ په هره مرحله کې په لمانځه ډول ترسره کېږي. مثلاً که موږ د مريثوب د نظام څخه فيوداليزم ته او د فيوداليزم څخه کاپتاليزم ته د ټولنې پرمختګ مقابسه کړو نو وېه کورو چې په نوي ټولنيز او اقتصادي فرماسيون باندې د زاړه فرماسيون تعويض اصلاً په پورنگه طرز نه دی ترسره شوی. او په سوسياليزم باندې د کاپتاليزم بدلون خپل مهم خصوصيات لري چې مثلاً دا چې دا بدلون په يوه خاص انتقالي دوران کې ترسره کېږي په همدغو خصوصياتو پورې تعلق نيسي. د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سويې سره د توليدي مناسباتو د مطابقت عمومي قانون د ټولنيز پرمختګ په ټولو مرحلو کې عمل کوي مګر له يوه فرماسيون څخه بل ته د انتقال مشخص شکلونه د هغو په خاصو قوانينو سره ټاکل کېږي. مثلاً سوسياليزم ته د انتقال خصوصيات د نوي کمونستي ټولنيز او اقتصادي فرماسيون د استقرار په خاصو قوانينو سره ټاکل کېږي.

له يوه کيفيت څخه بل کيفيت ته د انتقال په هر ډول تکامل کې نه يوازې د عمومي ټولنيزو قوانينو بلکه د ماتريالستي دياکتيک عمومي قوانين هم مثلاً د نفې د نفې کولو قانون عمل کوي. معلومه خبره ده چې ک. مارکس په «کاپتال» کې له بورژوازي څخه د توليد د وسايلو د مصادره کولو د حتمي پروسې په تحليل کې ددې قانون په عمل باندې ډډه لګوي. په عين زمان کې څرګنده ده چې سوسياليزم ته له کاپتاليزم څخه د انتقال مشخص شکل ددې عمومي قانون څخه نه شي راوتلی لځکه چې د اشياو د هر ډول دپاره د نفې خپل خاص ډول موجود دی.* کټ مټ په همدې ترتيب ويل کيدلی شي چې په نوي ټولنيز او اقتصادي فرماسيون باندې د زاړه فرماسيون تعويض پېشکه د عمومي ټولنيز قانون له عمل څخه سرچينه اخلي چې د نوو مولده قواو سره د توليدي مناسباتو د مطابقت ايجاب کوي مګر د هر فرماسيون دپاره ددې غوښتنې د ترسره کولو خاص طرز موجود دی.

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۰ ټوک،

عمومي او خاص قوانین ژوند په نظر یو له بله اصلا په دی نه بیلیری چی عمومی قوانین له یوه څخه بل فرمسیون ته د انتقال شرطونه ښی او خاص قوانین یی نه ښی. د هغو تر منځ توپیر په دی کی پروت دی چی عمومی قوانین په کلی توگه د ټولنی د مترقی انکشاف لوری او د هغی د مرحلو تسلسل ښکاره کوی مگر خاص قوانین البته داسی نه شی ښودلی. هغه یوازی د یوه فرمسیون د فعالیت، انکشاف او سقوط شرطونه څرگندوی.

په پورته ذکر شوو خبرو پوری به په سوسیالیزم کی د ټولنیز پرمختگ د قوانینو څخه چی په هغو باندی د کمونست گوند سیاست ولاړ دی د یوه تر ټولو مهم قانون یعنی د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سویی سره د تولیدی مناسباتو د مطابقت د قانون د عمل د خصوصیاتو په باره کی ځینی کتنی علاوه کړو. دا قانون د ټولنیز پرمختگ اصلی شرط څرگندوی. ددی قانون له مخی باید تولیدی مناسبات د مولده قواو د پرمختگ مطابق تغیر وکړی او د هغو تر منځ پیدا کیدونکی عدم مطابقت باید له منځه یووړل شی.

د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سویی سره د تولیدی مناسباتو د مطابقت عمومی قانون چی د سوسیالستی ټولنی په خاصو تاریخی شرطونو کی عمل کوی د خپل تبارز شکلونو ته تر ډیری اندازی پوری تغیر ورکوی. هغه د متضادو ټولنو په شان د ټولنیزو انقلابونو په شکل کی له بلکه د پرمختلونکو مولده قواو مطابق د موجودو تولیدی مناسباتو په تدریجی تکامل کی خپل عمل ترسره کوی.

په سوسیالستی ټولنه کی د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سویی سره د تولیدی مناسباتو مطابقت د کمونست گوند په لارښودنه د ولسی پرگو د منظم او آگاهانه فعالیت له لاری ترلاسه کیږی.

لا ف. انگلس پیشگویی کړی وه چی په نژدی یا لری آینده کی به «خلک مخکی له مخکی د ټولنیز نظام د بدلون په ضرورت چی د مناسباتو د بدلون مولود شمیرل کیږی خبر وی او د دغسې بدلون

آرزو به پخوا تر دی څرگنده کړې چې هغه د دوی د آگاهی او ارادی څخه پرته ورباندې تحمیل شی.* د ټولنې د مادی ژوند د انکشاف مهمې وظیفې چې پخوا د هغو ټولنیزو تضادونو چې خودبخوده پیدا کیدل په نتیجه کې سرته رسول کیدلې اوس د آگاهانه او تنظیم شوي لارښودنې له لارې انجامیږي.

د مولده قواو او د سوسیالستي تولیدي مناسباتو د دغو یا هغو اړخونو تر منځ د تضادونو پیدایښت د خلکو په اراده پورې ارتباط نه لري بلکه د عیني اقتصادي پروسو ښکارندوي شمیرل کیږي. مگر د دغو تضادونو له منځه وړل پرته د هغوی له ارادی څخه نه شي ترسره کیدلی. د هغو په له منځه وړلو کې ذاتي عامل او په لومړۍ مرحله کې د گوند او دولت سیاست ستر رول لوبوي. دا حقیقت ددې خبرې په مثال کې چې څنگه د کمونستي ټولنې د جوړولو په پروسه کې د سوسیالستي تولیدي مناسباتو تغیر او تکامل کیږي په څرگنده لیدل کیدلی شي.

د کمونیزم خوا ته د انتقال تر ټولو مهم شرط د مولده قواو گړندی او موثر پرمختګ دی. ددې پرمختګ لومړی خصوصیت دا و چې هغه د کمونیزم د مادی تخنیکي بنسټ جوړولو ته متوجه دی او دا د گوند یوه تر ټولو مهمه وظیفه شمیرل کیږي. ددې وظیفې په ترسره کولو پورې د ټولنیز ژوند د ټولو نورو اړخونو بدلون هم ارتباط لري.

د سوسیالیزم څخه کمونیزم ته د انتقال په پروسه کې د مولده قواو رشد په تولیدي او اقتصادي مناسباتو او همدغه رنگه د اقتصاد د اداره کولو په شکلونو کې هم تغیرات ایجابوي. مارکسیزم لینینیزم د خلکو تر منځ مناسبات د راکدو او نه بدلیدونکو مناسباتو په حیث چې له تضادونو څخه تش وي نه تلقی کوي. ژوند ښی چې مولده قواوې د خپل انکشاف په ټاکلې مرحله

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۰ ټوک، ۶۳۹ مخ.

د هرو مرو د تولیدی مناسباتو د زړو شکلونو او د اقتصاد د
 لارښودنې او ادارې د تنظیم شوو شکلونو سره په منافعت کې لویږي.
 په وخت د دغو تضادونو لیدل او د هغو د لری کولو دپاره
 په معقوله توګه د ضروري اقداماتو ټاکل او په عملی توګه د هغو
 سرته رسول د موله قواو د راتلونکي پرمختګ دپاره امکانات برابرې.
 ګوند د اقتصادي مناسباتو او د اقتصاد د ادارې د زړو شکلونو
 په له منځه وړلو سره د کمونیزم خوا ته د هیواد وړاندې تګ او
 د کمونستي ټولنې د مادي تخنیکي بنسټ د جوړولو کار ګړندی کوي.
 د پرمختللي سوسیالیزم او د کمونستي ټولنې د جوړولو دوره
 نه یوازې د کمونستي ټولنې د مادي او تخنیکي بنسټ د جوړولو
 دوره ده. دا همدغه رنګه د سوسیالستي تولیدي مناسباتو د نور تکمل
 او کمونستي مناسباتو ته د هغو د اوښتون او لا په سوسیالستي
 ټولنه کې د پاته شوو طبقاتي توپیرونو د له منځه وړلو دوره هم ده.
 د کارګري طبقې او کلخوزي بزګرو تر منځ د فاصل حد د
 بیرته کولو دپاره تر ټولو ډمخه په اساسي توګه په ښار او کلی
 کې د کار د پروسې د اشتراکي کولو د سوبې او د سوسیالستي مالکیت
 د شکلونو تر منځ د تفاوت له منځه وړل ضروري دی. دا پروسه
 د موله قواو د اوچت تحکیم په اساس ترسره کېږي کوم چې د
 مالکیت دواړه شکلونه سره نژدې کوي او د ښار او کلی تر منځ
 اصلي توپیرونه رفع کوي.

د کمونستي ټولنې د مادي او تخنیکي بنسټ د جوړولو په
 پروسه کې د تولید د پروسې د اشتراکي کولو چاره هم نور پرمختګ
 کوي چې د ټولو اجتماعي ډلو په پرله پسې نژدېکت کې خپل انعکاس
 پیدا کوي.

د تولید پر وسایلو د دولتي مالکیت په چوکاټ کې د اقتصادي
 تشکیل زیات اوچت شکلونه رابرسیره کېږي چې د ادارې د موثریت
 د زیاتولو او د ټولنیزو پلان جوړولو د پروژو د پراختیا دپاره
 امکانات پیدا کوي.

د تولید د پروسې زیاتیدونکي اشتراکي کول د ښار او کلی په
 نژدې کیدلو او د هغو تر منځ د اصلي توپیرونو په له منځه وړلو
 کې ستر رول لوبوي. په کرهڼه کې د کار اشتراکي کول د ځانګړو

سترو کلخوزونو* له چوکات خطه ووتل او د کلخوزونو تر منځ
بې په مختلفو شکلونو چې عملاً په ټولو کلخوزونو کې موجود
دی د تعاون پرمختګ اېجاب کړي.

په صنعتي بنسټ باندې د کرهڼې درول د صنعت او کرهڼې
تر منځ رابطه تقویه کوي. د صنعتي کار برخه چې په ماشینونو
او د کار په نورو وسایلو کې چې مثلاً د غلې د تولید دپاره ضرور
دی دایماً رشد کوي او د هغه کار برخه چې په پټیو کې مصرفیږي
نسبتاً کمیږي. زراعتي کار د صنعتي کار د دوام شکل غوره کوي
او د هغه یوه ډول ته اوږي. له بلې خوا صنعتي کار چې د زراعتي
محصولاتو په پکارولو باندې مصرفیږي ټول هغه تولیدي جریان
بشپړوي کوم چې صنعتي او زراعتي تولید په ترکیبي توګه سره
یوځای کوي. دغسې هم آهنگي د ښار او د کلی تر منځ د اصلي
تولیزونو د له منځه وړلو مادي بنسټ تشکیلوي. د زراعت د صنعتي
کولو سره یوځای د عمومي ولسي مالکیت اقتصادي او ټولنیز رول
اوچتیری، په کلی او په ښار کې اقتصادي مناسبات سره نژدې کیږي.
د مولده قواو ګړندی پرمختګ به دا امکان برابر کړي چې
دوه اساسي او یو له بله سره کلکي پیوند شوی وظیفې سرته ورسولي
شي: (۱) د خلکو دپاره د اوچت کیفیت د محصولاتو او د صنعت
دپاره د اوسو موادو وټور برابر شي. (۲) د کمونستي ټولنیزو مناسباتو
خوا ته د شوروي کلي انتقال تامین شي او د کلی او ښار تر منځ
زیاتره توپیرونه له منځه وایستل شي. په دې ضمن کې ټولې پروسې
چې د عمومي ولسي مالکیت سره کلخوزي تعاوني مالکیت نژدې کوي
پوازي د لازمو اقتصادي شرطونو د موجودیت په صورت کې موفقانه
پرمختګ کولی شي. پوازي د کلخوزونو د اقتصادي پرمختګ په
اساس د هغو د تولید د اشتراکي کولو درجه اوچتیدلی او په دې
اساس د کلخوزولو او هغو موسسو تر منځ چې عمومي ولسي دارایی

* کلخوزونه — د سوسیالستي ډول زراعتي فارم دی چې په
مشترک کار سره د ستر ټولنیز او اوچت میخانیکي شوی زراعتي
تولید دپاره پکې زیازایستونکي بزګر په رضاکارانه توګه سره یوځای
شوندي.

...کله لوی توپرونه په تدریجی توګه لری بدللی شی. د شوی
ایجاد په اساسی قانون کی ویل شویډی چی دولت د کلهوزی لویانگی
والکیت د پرمختګ او د دولتی مالکیت سره د هغه د نژدیکت له
جاری سره مرسته کوی، (۱۲مه ماده).

د کرهڼی د راتلونکی ترقی او په تخنیکي وسایلو باندی د
مغنی د سنبالولو د زیاتولو دپاره دروند صنعت چی د ملی اقتصاد د
نولو ځانګو تر ټولو عمده قوه شمیرل کیږی د پخوا په شان ستر
همیت لری. د کرهڼی زیاتیدونکی تخنیکي تجهیزات د کلهوزی بزګرو
او صنعتی کارګرو کار په زیاته اندازه سره پوځای کوی. کرهڼه
په په انرژۍ سره د سنبالیدو د پیمانی سره سم په تدریجی توګه
صنعت ته ورژدی شی. د صنعت په شان په کرهڼه کی هم د تولیدی
پروسو عمومی میخانیکي کول ترویج سوی او ددی خبری معنی دا
ده چی تولیدات لا په زیاته اندازه د ماشینونو د سیستم په مرسته
تسره کیږی. د صنعتی کار سره د زراعتی کار نژدیکت خپل تیارز
په دی کی پیدا کوی چی د ماشین چلوونکو شمیر زیاتیږی، د نوو
مسلکونو کارکوونکی پیدا کیږی چی پخوا هیڅکله په کلی کی موجود
نه وو.

د مولده قواو انکشاف د کلی د ژوند د بدلون او هوسایی دپاره
مادی بنسټ ایجادوی. د کلیو د زیاتو ګټورو نقشو له مخی د
معاصرو کورونو اعمار او د کلیو د کلتوری سویی اوچتیا به د
ښارونو او کلیو د اوسیدونکو د ژوند د شرطونو تر منځ توپیر
په تدریجی توګه له منځه یوسی.

څرنگه چی مطلب د اقتصادی مناسباتو په بدلون باندی دی
د مولده قواو د خصلت او د هغو د پرمختګ د سویی سره د تولیدی
مناسباتو د مطابقت د قانون عمل د ښار او کلی تر منځ د مهم
توپیر د لری کولو په پروسه باندی اغیزه کوی. یوازی د همدغه
قانون د ایجاداتو له نقطه نظره مثلاً سړی کولی شی چی په هغو
اقداماتو باندی پوه شی چی په وروستیو کلونو کی د کلهوزونو
د لویولو، د دولت او کلهوزونو تر منځ د اقتصادی مناسباتو د
بدلون او د زراعتی او صنعتی توحید د انکشاف په برخه کی تسره
شوی دی.

په مین حال کی په ټولو دغو تحولاتو کی د سوسیالیزم د خاصو قوانینو عمل هم تبارز موسی. سوسیالستی ټولنه په کوم مقصد د مولده قواو سره د تولیدی مناسباتو د متوافق کولو غم خوری؟ په دی مقصد چی د مولده قواو د انکشاف دپاره نور امکانات پیدا کړی، تولیدات زیات کړی او د ټولنی اړتیا په پوره ډول رفع کړی. په دی بنیاد کله چی موږ دا وظیفی سرته رسوو نو د سوسیالیزم د اساسی اقتصادی قانون مطابق عمل کوو. همدغه د خلکو د مادی او کلتوری اړتیاو د پوره لری کولو سره علاقمندی او د همدی مقصد په نامه د مولده قواو د گرندی پرمختگ دپاره د شرطونو د برابرولو ضرورت چی د سوسیالیزم په اساسی اقتصادی قانون کی څرگند شویدی شوروی وکړی دی ته تشویقوی چی د مولده قواو د خصلت او د هغو د پرمختگ د سویی سره د تولیدی مناسباتو د تطبیق د قانون ایجابات ترسره کړی، تولیدات پرله پسې پراخ کړی او د هغو د رشد له لاری څخه ټول خنډونه له منځه یوسی.

په دی ترتیب ددی عمومی قانون ایجابات په سوسیالستی ټولنه کی د هغی د خاصو قوانینو له لاری او د هغو سره په متقابل عمل کی ترسره کیږی.

۲. د عمومی او خاصو قوانینو

متقابل مناسبات

په مارکسیستی ادبیاتو کی د عمومی او خاصو قوانینو د متقابلو مناسباتو مسئله په کافی پراخه توگه څیړل شویده. ددی څیړنی په نتیجه کی معلومه شوه چی لکه څنگه چی په عمومی قوانینو کی د خاصو قوانینو مدغمول (یا برعکس په خاصو قوانینو کی د عمومی قوانینو وردننه کول) ناسم کار دی، دغسی یو له بله د هغو سره شلول هم ناسعقول کار دی.

کله کله خاص قوانین د عمومی قوانینو د تبارز د شکل په حیث گنل کیږی. ددی نظریی مطابق عمومی قوانین شته چی دیالکتیک ماتریالیزم یی مطالعه کوی او خاص قوانین د عمومی قوانینو لمحاته ډول تبارز شمیرل کیږی.

دغسی نظریه د خاصو قوانینو د نسبتی خپلواکۍ د ردولو او د عمومی قوانینو یوازې تغییر شوی شکل ته د هغو د اویسون موجب کیری. په دی ترتیب باید خاصه او مشخصه پدیده د عمومی پدیدې مولود وشمیرل شی. مگر ف. انگلس د طبیعت په دیالکتیک، کی لیکلی وو چی خلک یوازې په رښتونی توګه د موجودو بیلا بیلو اشیاءو او د حرکت د اشکالو سره سروکار لری. په عمومی ډول ماده د اشیاءو، جسمونو او پدیدو مجموعه ده له کومو څخه چی دا مفهوم اخیستل شویدی. حرکت د حرکتونو د ټولو مشخصو شکلونو له مجموعی څخه پرته بل شی نه دی.* عمومی پدیده رښتیا هم وجود لری مگر د هغی موجودیت د خاصی پدیدې څخه بهر نه بلکه په هغی کی دننه دی.

د حرکت مشخص ډولونه لکه میخانیکي او عضوی انکشاف، د ټولنی تاریخ او داسی نور صرف د کوم عمومی حرکت د تبارز شکلونه نه دی. لکه خو نو د عمومی او خاصو قوانینو تر منځ تناسب او ارتباط د غسی ترتیب لاندی نه شی راوستل کیدلی. مثلاً آیا د فزیک، کیمیا، بیولوژی د قوانینو ماهیت په دی کی پروت دی چی هغه د دیالکتیک د قوانینو د تبارز شکلونه شمیرل کیری؟ دا قوانین لځانته مشخص او خاص مضمون لری او د عمومی قوانینو د شکلونو په حیث تلقی نه شی کیدای.

د همدی نقطه نظره به د ټولنیز پرمختګ قوانین هم راواخلو. دا قوانین البته د ماتریالستی دیالکتیک د عمومی قوانینو سره توپیر لری او دا توپیر تر ټولو لوی په دی کی پروت دی چی دا قوانین د عمل لځانته ساحه لری چی هغه بشری ټولنه ده. مگر ټولنه «پخپل ذات کی»، هماغسی تجربیدی تصور دی لکه ماده چی «پخپل ذات کی» ده. ټولنه تل د ټاکلو، مشخصو ټولنیزو او اقتصادی فرماسیونونو په شکل، د خاصو اجتماعی ارګانیزمو (هیوادونو، ولسونو او داسی نورو) په څیر وجود لری. ددی خبری معنی دا نه ده چی د «ټولنی» مفهوم تش تصور دی چی د مشخصی محتوی څخه خالی دی. دا

*ودی کتل شی: ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۰ ټوک، ۵۵۰ مخ.

مفهوم هغه عمومي او اصلي خاصيتونه چي صرف نظر د خپلو محالته
ميزانو څخه د ټولو ټولنيزو او اقتصادي فرماسیونونو خاصه شميرل
کيږي څرگندوي.

د ټولنيز پرمختګ عمومي قوانين په ټاکلو او مشخصو پروژو
کي د يوه فرماسیون د خاصو شرطونو مطابق عمل کوي.
آيا ددي خبري معنی دا ده چي محالته ډول او خاص قوانين
هم تل هغه شکل دي په کوم کي چي عمومي قوانين څرگنديږي؟
نه د دغو قوانينو تر منځ مناسبات ډېر متنوع دي.

دلته بايد دوه پوښتنې يو له بله سره جلا شي: لومړي دا چي
آيا عمومي قوانين کولي شي چي اصلاً د محالته او خاصو قوانينو په
شکل کي عمل وکړي او دوهم دا چي آيا کيدلي شي چي خاص قوانين
د عمومي قوانينو د تبارز له شکل سره يوځای کړي شي.
دغو پوښتنو ته پورنگه ځواب نه شي ورکول کيدلی. ک.
مارکس د ۱۸۶۸ کال د جولای د ۱۱ نيټې په خپل ليک کي چي
ل. کوگيلمان ته يي ليکلی و په دي خبره ټينګار کړي و چي په
ټاکلو تناسبونو د ټولنيز کار د ویش ضرورت د ټولنيز توليد په
کوم خاص شکل سره نه شي لري کيدلی. مارکس دا عمومي اقتصادي
قانون د طبيعت له قوانينو سره مقايسه کاوه کوم چي «اصلاً نه شي
محو کيدلی. يوازي هغه شکل په کوم کي چي دا قوانين محالته لاره
پرانيزي په تاريخي احاط د ټولني د مختلفو حالتونو سره سم تغيير
مومي. مګر هغه شکل په کوم کي چي د کار دغه متناسب ویش
محالته لاره اواروي د ټولني په هغه حالت کي چي کله د ټولنيز کار
رابطه د کار د انفرادي محصولاتو د خصوصي تبادلې په شکل وجود
لري، نو همدغه شکل د دغو محصولاتو د تبادلې ارزښت شميرل
کيږي».*

لکه څنگه چي وينو عمومي قانون چي د کار د ویش د ټاکلي
تناسب ضرورت څرگندوي د کاپتاليزم په شرطونو کي د مالونو د
توليد د خاص قانون يعني د ارزښت د قانون په حيث عمل کوي

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳۲ ټوک،

۴۶۱ مخ.

چی په طبیعی توګه یوازی د یوې ټاکلې مودې دپاره او صرف د
 اختلال شوی توازن د بیا برقراریدو په نتیجه کې دا تناسب ټینګوی.
 دا مثال ښی چې د عمومي او خاصو قوانینو تر منځ داسې
 مناسبات وجود درلودلی شي چې کله خاص قوانین د عمومي قوانینو
 د ځانګړې او مخصوص شکل په څیر تبارز کوي. په دې ضمن کې
 البته چې مطلب د قانون د تبارز په ظاهري شکل باندې نه دی کوم
 چې د پدیدو په سطح کې ښکارېږي. هر قانون مهم روابط ښکاره
 کوي او د عمومیت یو شکل شمیرل کېږي. دا په خاصو قوانینو
 پورې هم تعلق لري. هغه هم عمومي رنګ لري چې په مشخص
 شکل کې په ځانګړو پدیدو کې د بیلا بیلو هیوادونو په پرمختګ
 کې خپل تجسم مومي.

مګر آیا داسې استدلال کیدلی شي چې هر خاص قانون د عمومي
 قانون د څرګندولو معنی لري؟

نه، داسې استدلال غلط دی. په دې باره کې مفکوره چې عمومي
 قوانین هیڅکله د خپل تبارز د خاصو شکلونو څخه بهر نه څرګندېږي
 سمه مفکوره ده مګر دا خاص شکلونه د خاصو قوانینو معنی نه لري.
 دا خاص قوانین د ټولنیز ژوند مشخصې پروسې دي چې په هره پروسه
 کې هم عمومي او هم خاص قوانین خپل عمل څرګندوي.
 لکه څنګه چې په شوروي فلسفې او اقتصادي ادبیاتو کې څرګنده
 شویده د عمومي او خاصو قوانینو تر منځ مناسبات متنوع دي.
 عمومي قانون د یوه یا څو خاصو قوانینو له لارې عمل څرګندوي
 شي مګر دا حتمي نه ده چې کوم خاص قانون دی د عمومي قانون
 سره مطابقت ولري یا برعکس. مثلاً د موله قواو د خصلت او د
 هغو د انکشاف د سوبې سره د مطابقت عمومي سوسیولوژیک قانون
 په ټاکلو، مشخصو شکلونو کې چې په مختلفو ټولنیزو او اقتصادي
 فرماسیونونو کې پورنګه نه وي حتماً څرګندېږي. مګر دا قانون چې
 په مختلفو شکلونو کې څرګندېږي په هر ځانګړې فرماسیون کې د
 کوم یوه ځانته او خاص قانون په حیث تبارز نه کوي. له بله پلوه
 د اوسیدونکو مخصوص قوانین چې په بیلا بیلو فرماسیونونو کې عمل
 کوي د عمومي تاریخي قانون د څرګندیدو خاص شکل نه دی. ک.
 مارکس په «کاپتال» کې لیکلي وو چې د نفوسو مجرد (یعنی عمومي)

قانون تر هغه وخته پوری چی په دی ساحه کی انسان داخل نه شی یوازی د نباتاتو او حیواناتو دپاره وجود لری. هغه څه چی په بشری ټولنه پوری تعلق لری نو د تولید د هر ډول طرز او وسایلو دپاره د نفوسو لمانځه خاص او د تاریخی خصلت خاوند قوانین، شته دی»*.

لکه څنگه چی پورته وویل شول عمومی او خاص قوانین د مختلف ترتیب روابط ښکاره کوی. د هر ډول ټولنی د موجودیت د شرطونو ټاکلی مجموعه شته او دا شرطونه په عمومی قوانینو کی خپل مظهر مومی. پرته له دی د یوه فرماسیون د موجودیت خاص شرطونه هم موجود دی. عمومی قوانین په خاصو قوانینو کی شامل دی مگر خاص قوانین هیڅکله د عمومی قوانینو د تغییر معنی نه لری. دا قوانین لمانځه او خاص دی چی له هر بل خاص قانون څخه توپیر لری. په دی ترتیب د دی مسئلې په څیړلو کی باید له دوو اشتباگانو څخه ځان وژغورل شی. لومړی- اشتباه په دی کی پرته ده چی سړی خاص قوانین له عمومی قوانینو او برعکس عمومی له خاصو قوانینو سره یو شی وگنځی. دوهمه اشتباه دا ده چی عمومی قوانین له خاصو څخه وشلول شی او داسی فکر وشی چی دا دواړه یو له بل سره پیوند نه لری او یو له بله کاملاً جلا فعالیت کوی.

په حقیقت کی که هر څومره د عمومی او خاصو قوانینو متقابل مناسبات متنوع هم وی د هغو تر منځ دایماً باطنی رابطه موجوده ده. په همدی وجه په هر لمانځگری فرماسیون کی د عمومی قوانینو د عمل ترتیب د خاصو قوانینو د سنجش څخه پرته نه شی معلومیدلی. د عمومی قوانینو عمل د لمانځگرو فرماسیونونو د ټاکلو شرطونو له مخی تغییر کوی او دا ټاکلی شرطونه د فرماسیون په خاصو قوانینو کی ښکاره کیږی.

د مثال په توگه په د تاریخی پرمختگ یو عمومی قانون واخلو چی د ک. مارکس له خوا تدوین شوی و. هغه دا چی د «تاریخی فعالیت د مضبوطیدو سره پوځای به د پرگنو چی دا فعالیت د هغو

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۳ ټوک،

«اره شمیرل کیږي حجم هم پراخ شی»*. دا قانون په ټولو فېډرالیټیز او په ټولو انقلابي تحولونو کې چې په ټولنه کې پېښ شوي، خپل عمل ښکاره کوي. هر څومره چې انقلابي تحول زور وي، هر څومره بهجلی او په تاریخي لحاظ ستړی وظیفې چې ددی تحولونو په ذریعې اجرا شي په هماغه اندازه زیاتې پراخې پرگنې د دغو تحولونو د اګهانه او تاریخي ایجادګرو په حیث راپورته کیږي. مګر د تاریخ په مختلفو مرحلو کې ددی قانون د عمل په لحاظته خصوصیت باندې سترګې نه شي پټیدلې. په بورژوازي انقلابونو کې دا قانون په عمده توګه د سیاست په ساحه کې او هغه هم د پرگنو په هغه ویجاړونکي کار کې چې پر فیودالي نظام باندې یې برید کړی وي څرګندېږي. د سوسیالستي انقلاب په دوران کې پرگنې نه یوازې زور نظام له منځه وړي بلکه نوی ټولنیز نظام جوړوي. د زیارایستونکو پرگنې چې د کارګري طبقې د ګوند له خوا لارښودل کیږي د ټولنې هم د نوی سیاسي او هم د اقتصادي نظام جوړوونکي دي. سوسیالستي انقلاب د بې سارو تاریخي وظیفو په عملي کولو سره د پخوانۍ زمانې د هر بل انقلاب په نسبت په تاریخي فعالیت کې د دایمي خلاق ګډون چارې ته د خلکو پېشمیره پراخې پرگنې راپورته کوي. په دې ضمن کې هغه عوامل چې د خلکو پرگنې موثر تاریخي فعالیت ته تشویقوي په بورژوازي او سوسیالستي ټولنو کې یو له بله بنیادي توپیر لري. له استثمار څخه د کار آزادیدل، د سوسیالستي تولید د رشد په اساس د زیارایستونکو د مادي سوکالۍ اوچتیا، د رفیقانه همکارۍ او د سوسیالستي متقابلې مرستې د مناسباتو پیدایښت او انکشاف، د دولتي واک د خصلت بدلون چې پخپله د خلکو واک ته اوړي — دا د سوسیالستي ټولنې ځینې خاص شرطونه دي چې د پرگنو د خلاق فعالیت بې ساري رشد تامینوي.

لکه څنګه چې ددی مثال څخه لیدل کیږي عمومي قوانین د خاصو قوانینو سره په نه شلیدونکي پيوند کې عمل کوي او یو په

* ک. مارکس او ف. انگلس، د آثارو مجموعه، ۲ ټوک،

بل کی نفوذ کوی. لڳه څو نو دا تصور سم نه دی چی دا هغه دوه موازی قوانین دی چی بیخی په مستقلانه توګه او یو له بله جلا څرګندېږي.

عمومی او خاص قوانین دواړه یوه معنی نه لري مګر په عین حال کی باید دواړه په وحدت کی سره وڅیړل شي.

په عین زمان کی د هغو پیوند او وحدت تل په نظر کی نه نیول کېږي. دا خبره په تیره بیا د عمومی او خاصو قوانینو د عمل تر منځ د اختلافونو د مسئلې په تعبیر کی څرګندېږي. ځینو پوهانو عقیده درلوده چی په ټولو ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو کی تر هغه وخته پوری چی نوموړی فرماسیونونه د خپل پرمختګ په صعودي کړنه کی وی، خاص قوانین د عمومی قوانینو سره سم عمل کوي. مګر کله چی ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د خپل پرمختګ په نزولي کړنه کی واقع وی نو خاص قوانین د عمومی قوانینو پر ضد کار کوي. ددی نظریې د اثبات دپاره په دی حقیقت استدلال کیده چی مثلاً د معاصر کاپتالیزم په شرطونو کی د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سویی سره د تولیدي مناسباتو د مطابقت عمومی قانون د تولیدي مناسباتو بدلون ایجابوي او د تولید پر وسایلو د خصوصی مالکیت له منځه وړل غواړي مګر د کاپتالیزم خاص قوانین مثلاً د کاپتالستي پاسري کولو کلی قانون د شخصی مالکیت د رشد او تحکیم موجب کېږي یعنی دا چی د عمومی قانون پر ضد عمل کوي.

زموږ په عقیده دا نظریه اساسي تعدیلات غواړي. آیا کیدلی شي چی د قوانینو د عمل تر منځ تضاد موجود وي؟ البته چی هو. که چیري موږ داسی تصور وکړو چی ټول قوانین پخپل عمل کی یو له بله سره ضدیت نه لري نو دا به یو ډول هم آهنگي وی چی پخوا له پخوا ټاکل شوی ده څو دا د واقعیت سره مطابقت نه لري. په ژوند کی متضادي پړوسی وجود لري او لځکه څو نه شي کیدلی چی د قوانینو تر منځ چی دا پړوسی د هغو تابع دی تضادونه وجود ونه لري.

د ځینو عمومی او خاصو قوانینو تر منځ هم تضادونه وجود درلودلی شي. او دا تضادونه هغه وخت لیدل کېږي چی کله د

یوه ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د تولید محدود تاریخي هدف د تاریخي پرمختګ د عمومي تمایلاتو سره په نقاضت کې واقع شي.

د «کاپیتال» په دریم ټوک کې ک. مارکس ویلي دي چې څرنگه چې تولید د انسان او طبیعت تر منځ پروسه ده نو ددی پروسې ساده عناصر د ټولنې د پرمختګ په ټولو شکلونو کې لیدل کېږي. لیکن ددی پروسې هر ټاکلی تاریخي شکل د هغې مادي اساساتو او د هغې ټولنیزو شکلونو ته نور انکشاف ورکوي. یو تاریخي شکل چې د پخیدو ټاکلي حد ته ورسېږي نو لا اوچت شکل ته خپل لځای پرېږدي. د دغسې بدلون د ضرورت د رسیدو شېبه په دی کې لیدل کېږي چې د تولیدي مناسباتو د موجوده شکل او مولده قواو تر منځ تضاد ډیر شدت پیدا کوي. ک. مارکس په پای کې لیکي چې په هماغه وخت کې د تولیداتو د مادي پرمختګ او د هغه د ټولنیز شکل تر منځ شخړه ناڅاپه پیدا کېږي.

څرنگه چې مطلب په دی شخړه باندې دی نو دلته د هغو عمومي قوانینو چې د تاریخي انکشاف شرطونه څرګندوي او د یوه ټاکلي فرماسیون د خاصو قوانینو تر منځ چې ددی تاریخي انکشاف پر ضد عمل کوي تضاد لیدل کېږي.

مګر په کار دی چې لومړی دا شي په نظر کې ونیول شي چې دلته مطلب اصلاً د عمومي او خصوصي قوانینو په باره کې نه بلکه د بیخي ټاکلو قوانینو تر منځ د تضاد په باره کې دی.

دوهم دا چې د دغه تضاد معنی دا نه ده چې د عمر خوړلي ټولنیز او اقتصادي فرماسیون مرګ یوازي د عمومي قوانینو د عمل مولود شمیرل کېږي. داسې نظریه شته چې خاص قوانین یو فرماسیون ټینګوي او عمومي قوانین د هغه د تهلکې موجب کېږي. دا یو ساده تصور دی.

عین هماغه خاص قوانین د پرمختګ په یوه مرحله کې یو ټاکلي فرماسیون ټینګولی شي او په بله مرحله کې د هغه د تهلکې موجب کېدلی شي. د مثال په توګه آیا ویلي شو چې د کاپتالیزم سقوط یوازي د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سوبې سره د تولیدي مناسباتو د مطابقت د عمومي قانون څخه سرچینه اخلي؟ آیا کاپتالیزم باید د خپلو خاصو قوانینو پر عکس هلاک شي؟

برعکس لکه څنگه چې مخکې وویل شول ک. مارکس د کاپتالسم نظام د له منځه وړلو ضرورت پخپله د کاپتالیزم د قوانینو په عمل کې لید. او دا پوره څرګنده خبره ده. د هرې عمر خورل پدیدې په شان کاپتالیزم هغه تمایلات پخپله زیږوی کوم چې د هغه د نېسي موجب کیږي.

د کاپتالیزم خاص قوانین (مثلاً د کاپتالستي باسري کولو قانون د اضافي ارزښت قانون او نور) بالاخره د کاپتالستي تواني د تضادونو د نهایت شدت او د هغه د حتمي تهلکي موجب کیږي. د کاپتالیزم د اساسي اقتصادي قانون عمل چې د امپریالیزم په شرطونو کې د تولید پرمختګ د اوچتو انحصاري ګټو د تر لاسه کولو تابع کوي د مولده قواو او تولیدي مناسباتو تر منځ د مناقشي د زیاتیدو موجب کیږي. په دې وسیله د کاپتالیزم د مخو کیدو دپاره شرایط برابریږي. ددې قانون د عمل یوه نتیجه د پانګوالانو په لاسونو کې د لوړو ثروتونو راټولیدل او بله نتیجه ئې د کاپتالستي نظام پر ضد د زیاراېستونکو د انقلابي کرکي زیاتیدل دي. اوچته انحصاري ګټه د سترو پانګوالانو له خوا د زیاراېستونکو د تاراج، په اقتصادي لحاظ د بیرته پاته او لاس لاندې هیوادونو د استثمار، د اقتصاد د نظامي کولو او داسې نورو لارو راییستل کیږي. دا خبره د هیواد په دننه کې طبقاتي تضادونه، د بیرته پاته او لاس لاندې هیوادونو او د امپریالستي هیوادونو تر منځ او همدغه ښکته پخپله د امپریالستي دولتونو تر منځ تضادونه زیاتوي.

په دې ترتیب ددې قانون عمل د امپریالیزم د ټولو تضادونو د شدت موجب کیږي او د هغه نیستي حتمي کوي.

له دې لپاره دا استنتاج کېدلی شي چې د ځینو عمومي او خاصو قوانینو د عمل تر منځ تضادونه وجود درلودلی شي مګر هغه باید په ساده توګه تلقی نه شي یعنی په دې معنی تلقی نه شي چې دا قوانین ګڼې یو له بله په جلا او خپلواکه توګه عمل کوي. د عمومي او خاصو قوانینو د سره جلا کولو غلط تمایل د هغو څخه د استفادې د مسئلې په حل کولو کې هم خپله اغیزه کوي. مثلاً داسې نظریه هم وړاندې شوی وه چې حاکمه طبقه د خپل فرماسیون په خاصو قوانینو چې تر ټولو زیات د هغې د طبقاتي ګټو سره سمون

لری اتکا، کوی او نوی انقلابی طبقه د عمومی ټولنیزو قوانینو په عمل باندی ډډه لگوي. د دغسی نظریې پلویانو د عمومی او خاصو قوانینو تر منځ فاصله دی حد ته ورسوله چی هغه یی د بیلا بیلو طبقاتو «په اختیار کی» واچول.

داسی فکر کول چی د ټولو عمومی قوانینو عمل د حاکمی طبقی له گټو سره ضدیت لری او خاص قوانین د دغو گټو سره توافق لری اشتباه ده. په حقیقت کی دا خبره دومره ساده هم نه ده. مثلاً مسئله ده چی دا ثابته شی چی د کاپتالیزم دغسی خاص قانون لکه د گټوداندازی د کموالی د تمایل قانون دی د بورژوازی له گټو سره مطابقت ولری.

خاص قوانین داسی عواقب درلودلی شی چی د حاکمی طبقی له گټو سره متضاد وی. د مثال په توگه به د اوچتو انحصاری گټو د ترلاسه کولو پورته ذکر شوی قانون یاد کړو. البته چی بورژوازی ددی قانون له عمل سره علاقمندی لری. مگر په عین زمان کی دا قانون نور عواقب هم له لځانه سره راوړی چی د بورژوازی دپاره نامطلوب دی. هر څومره چی بورژوازی د خپل هیواد او د نورو هیوادونو د زیارایستونکو د استثمار له لاری، د اقتصاد د نظامی کولو له لاری خپلی گټی زیاتوی په هماغه اندازه د کاپتالیزم تضادونه چی د هغه مرگ حتمی کوی زیاتیږی.

اوس به وگورو چی پرولتاریا د کاپتالیزم له خاصو قوانینو سره څه ډول برخورد لری؟

پرولتاریا، څرنگه چی دا قدرت لری نو تلاش کوی چی د هغو اقتصادی قوانینو چی د کاپتالستی استثمار مناسبات څرگندوی د عمل ساحه محدوده کړی. مثلاً په کاپتالستی ټولنه کی د نفوسو د نسبتی زیاتوالی قانون اعتبار لری چی د هغه په نتیجه کی د بیکارانو احتیاطی اردو جوړیږی. ک. مارکس لیکلی وو چی کارگران هلی لځلی کوی چی «د کارگری اتحادیو او نورو سازمانونو له لاری د کار لرونکو او بیکرانو تر منځ منظم متقابل تاثیر برقرار کړی تر څو چی د خپلی طبقی دپاره د کاپتالستی تولید ددی طبیعی قانون

تباہ ڪوونڪي عواقب له منجه پوسي يا بي ڪم ڪري*، د ڪاپٽاليزم
په شرطونو کي پروتاريا ددي توان نه لري جي ددي قانون اعتبار
فسخ ڪري مگر هغه ڪولي شي جي په پوسوتي ڪيدو او د خپله
مسلڪي سازمانونو په جوړولو سره تر ٽاڪلي اندازي پوري ددي قانون
عواقب ڪمزوري او محدود ڪري.

د بل مثال په حيث به د ڪارگري قوي د ارزښت قانون راواخلو.
ف. لاسال نظريه درلوده چې ګڻي په ڪاپٽالستي ٽولنه کي د ڪار د
مزد فولادي قانون اعتبار لري چې د هغه په نتيجه کي د ڪارگرو
هر ډول اقتصادي موفقيت پخپله د هغوي پر ضد راوړي. ګه چيري
هغوي د معاش زياتوالي ترلاسه کوي نو په دي ترتيب دا د ڪارگري
قوي د عرضي د رشد او متعاقباً د معاش د ڪميدو موجب ڪيږي. په
دي اساس د هغوي اقتصادي مبارزه نتيجه نه ورکوي.

مارڪسيستان په تقدير باندې د اعتقاد د دغسي دريځ سره مخالفت
لري. هغوي عقیده لري چې د معقولي لارښودني له فيضه ڪارگري طبقه
پخپله منظمه مبارزه سره د ڪارگرو د معاش د ټيټولو خوا ته د
ڪاپٽاليزم د نيتونو مخه نيولي شي.

ڪارگري طبقه چې ڪله غواړي د ڪاپٽاليزم د يو شمير قوانينو
عواقب محدود يا ڪمزوري ڪري نو په خپله اقتصادي مبارزه کي
په څه شي اتکا کوي؟ څرنگه چې پروتاريا د يوه مخصوص مال
او هغه هم د خپلي ڪارگري قوي مالک دي نو ڪولي شي چې
د خپلي ڪارگري قوي په عرضه باندې د اغيزي کولو له لاري له
پانگوالانو څخه د خپل معاش زياتوالي ترلاسه ڪري. ڪله چې
کارگران اعتصاب اعلانوي نو د اقتصادي نقطه نظره ددي خبري معني
دا ده چې هغوي د کار په بازار کي د ڪارگري قوي د عرضي د ڪمولو
له لاري پانگوالان دي ته اړ باسي چې د هغوي د ڪارگري قوي بيه
اوچته ڪري. په دي اساس هغوي زيار باسي چې د تقاضا او عرضي
د قانون عمل چې د ڪارگري قوي په بيه باندې اغيزه کوي د هغوي په
مقابل کي ودروي.

* ڪ. مارڪس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۳ ٽوڪ،
۶۰۰ مخ.

مگر یوازی اقتصادی مبارزه کارگری طبقی ته له استثمار څخه خلاصون نه شی ورپه برخه کولی. کارگری طبقه یوازی په هغه شرط خپل اقتصادي وضعیت ته اصلي تغییر ورکولی شی چی د کاپتالستي استثمار پر ضد مبارزه وکړی. ددی وظیفی د ترسره کولو دپاره تر ټولو لومړی د پرولتاریا سیاسي مبارزه ضرور ده چی د هغی د طبقاتي مبارزی تر ټولو اوچت شکل شمیرل کیږی. پرولتاریا په خپلو انقلابي جگړو کی د کاپتالیزم د رانسکورولو په غرض د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سویی سره د تولیدی مناسباتو د مطابقت د عمومی قانون څخه استفاده کوی. ولی پرولتاریا د کاپتالستي ټولنی د خاصو قوانینو د عمل په نتیجو باندی هم اتکا کوی ځکه چی دا قوانین د تولید د اشتراکی کولو په زیاتیدونکی پروسه او د کاپتالیزم د تضادونو چی حتماً سوسیالستي انقلاب ته ختمیږی په شدت کی خپل تبارز پیدا کوی.

د امپریالیزم په دوران کی د سوسیالستي انقلاب د زمینی برابریدل د کاپتالستي هیوادونو د اقتصادي او سیاسي انکشاف د بی توازنۍ د قانون په عمل پوری تعلق لری. پرولتاریا دا قانون پخپل خدمت کی نه شی گمارلی ځکه چی د هغه خصلت دا اجازه نه ورکوی. هغه دا توان هم نه لری چی ددی قانون پر عمل باندی اغیزه وکړی. مگر پرولتاریا کولی شی چی ددی قانون له پوهی څخه کار واخلی څو چی د امپریالستي ځنځیر په تر ټولو کمزوری کړی. کی خپلی نواوی سره راټولی کړی کومه چی د کاپتالستي انکشاف د بی توازنۍ په نتیجه کی د انقلابي قوتونو دپاره تر ټولو نامحفوظ ځای شمیرل کیږی. د روسی کارگرو او زیارایستونکو بزگرو چی په ۱۹۱۷ کال کی د کمونست گوند په لارښودنه تر ټولو لومړی پر امپریالیزم باندی د یرغل دپاره پورته شول همدغسی کار وکړ.

د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د بدلون عمومي قانونمندی او د بېلا بېلو هيوادونو او ولسونو د پرمختگ ځانته خصوصيت

د ځانگړو هيوادونو او ولسونو د تاريخ پرمختگ د عمومي قانونمندی او ځانته خصوصيت د تناسب مسئله مهم نظري او عملي اهميت لري. ددی مسئلې څيړل بايد د ټولنيز او اقتصادي فرماسيون د مفهوم له تحليل څخه پيل شي. دا مفهوم امکان ورکوي چې تاريخي پروسه په فلسفي طرز وڅيړل شي او د هغو تاريخي حوادثو چې د بېلابېلو هيوادونو او سيمو، بېلا بېلو زمانو او دورو تاريخ تشکيلوي په بېنهيته تنوع کې وحدت معلوم شي. د ټولنيز ساختمان هر عنصر چې که اقلًا د داسې اقتصادي مفهوم څخه پيل شي لکه پانگه او د شخصيت په ټولنيزو ډولونو او د هغوی په معنوي تشکيل باندې ختم شي يوازي د ټاکلو ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو سره چې نوموړی عنصر يې محصول بلل کېږي په ارتباط کې تحليل کيدلی او د پوهيدلو وړ گرځيدلی شي.

د تاريخ علم د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو په تعليماتو کې د تر ټولو سترو تاريخي دورو او تر ټولو د مخه د معاصرې دورې چې دا په تيره بيا د گوند د عملي فعاليت د پاره خاص اهميت لري او په نړيوال مقياس د کاپتاليزم د زوال او د سوسياليزم او کمونيزم د پيدايښت دوره شميرل کېږي د اساسي مفهوم او مضمون د راسپړلو وسيله د سړي لاس ته ورکوي.

۱. د ټولنیز او اقتصادي فرماسیون مفهوم

د تاریخي انکشاف د عمومي قوانینو او د بیلا بیلو ولسونو د پرمختګ تر منځ د تناسب د معلومولو د پاره نظري اساس د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو په باره کې د مارکسیزم او لېنینیزم په تعلیماتو کې پروت دی. ددی تعلیماتو له فیضه دوو مهمو پوښتنو ته ځواب ورکول کیدلی شي. (۱) په بشري تاریخ کې د مختلفو دورو د تبدیلی قانونی تسلسل یعنی دا چې د تاریخي پروسې عمومي لوري په څه شي سره ټاکل کېږي. (۲) د بیلا بیلو هیوادونو او ولسونو په تاریخ کې چې د انکشاف عین مرحله تیروي قانونی تکرار په څه شي کې څرګندېږي.

د تاریخي انکشاف مشخص تعبیر یوازی هغه وخت ممکن دی چې کله «پخپل ذات کې» د ټولنې په باره کې د مجردو قضاوتونو پر ځای چې د بورژوايي سوسیالوژۍ خصلت شمیرل کېږي د ټولنیز او اقتصادي فرماسیون مفهوم وټاکل شو. مارکسیزم د ټولنې تاریخ د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د انکشاف او تبدیلی په حیث تلقی کوي.

د تاریخي ماتریالیزم جوړوونکو ک. مارکس او ف. انگلس دا حقیقت کشف کړ چې د دولت حقوقي بنسبات او شکلونه د ټولنې د ژوند په شرطونو کې چې مجموعاً د «مدني ټولنې» تر عنوان لاندې توحید موندلی شي او د «مدني ټولنې» ساختمان باید په سیاسي اقتصاد کې ولټول شي. د مارکس او انگلس په یوه لومړي اثر «آلماني ایدېولوژۍ» کې ویل کېږي چې مدني ټولنه د ټول تاریخ رېښتونی مرکز او صحنه شمیرله کېږي. دا ټولنه «د مولده قواو د انکشاف په ټاکلي مرحله کې د افرادو ټول مادي معاشرت احتوا کوي» او «په ټولو زمانو کې د دولت زیربنا تشکیلوي»*. د مارکس او انگلس په قول د تاریخ د ماتریالستي او ایدېالستي تعبیرونو اختلاف په دی کې پروت دی چې پخپله د ژوند د مادي تولید په سنجش د تاریخ د اساس په حیث په مختلفو مرحلو کې د معاشرت (مدني ټولنې) هغه شکل چې د تولید

* ک. مارکس او ف. انگلس. فویرباخ. د ماتریالستي او ایدېالستي نظریاتو اختلاف. مسکو، ۱۹۶۶، ۹۵، ۹۶ مخونه.

ددی طرز مولود شمیرل کپیری او ورسره رابطه لری وخیږل او درک شی او وروسته د هغه له مخی د دولتی ژوند پرمختگ او همدغه رنگه د شعور ټول شکلونه لکه دین، فلسفه، اخلاق او نور توضیح شی. ک. مارکس په خپل اثر کی «اجرتی کار او پانگه» لیکي چی «تولیدی مناسبات په مجموعی توگه هغه څه تشکیلوی چی د ټولنیزو مناسباتو او ټولنی په نامه یادپیری او په ضمن کی هغه ټولنه جوړوی چی د تاریخی انکشاف په ټاکلی مرحله کی واقع وی، هغه ټولنه چی ځانته مخصوص خصلت لری».*

یوازی په دی نظریه سره په دی خبره باندی پوهیدل ممکن و چی ټولنه مصنوعی نه بلکه طبیعی تاریخی شکل دی. د ټولنیز او اقتصادی فرماسیون د مفهوم د تدوین سره یوځای د بشری ټولنی د مختلفو ډولونو چی په نړیوال تاریخ کی یو بل تبدیلوی دقیق پیلوالی هم ممکن شو.

هر ټولنیز او اقتصادی فرماسیون د تولیدی مناسباتو ټاکلی قسم لری کوم چی هغه ته ځانته شکل ورکوی او د نورو فرماسیونونو څخه هغه پیلوی.

مگر ددی خبری معنی دا نه ده چی ټولنیز او اقتصادی فرماسیون یوازی د ټولنی د اقتصادی ساختمان په بنا جوړپیری. په دی مفهوم کی هغه روڼا شامله هم ده چی په اقتصادی زیربنا باندی منځ ته راځی. و. ای. لنین لیکلی و چی په انکشافی حالت کی د تولیدی مناسباتو پلټنه د «کاپیتال» یوازی سکلیت جوړوی. لنین وړاندی لیکي چی سربیره پر دی مارکس په دی سکلیت باندی بسیا نه شو بلکه روڼا ته پی چی د تولیدی مناسباتو سره مطابقت لری ژوندی وجود ورکړ. ددی په نتیجه کی «کاپیتال» لوستونکو ته «د یوه ژوندی فرماسیون په حیث د هغه د ورځنیو پدیدو سره، د طبقاتو د رښتونی ټولنیز نقاضت سره چی په تولیدی مناسباتو کی لیدل کپیری، د بورژوايي سیاسی روڼا سره چی د پانگوالانو د طبقی باداری ساتی، د آزادی،

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۶ ټوک،

برابری او داسی نورو بورژوازی مفکورو او د بورژوازی کورنیو
مناسباتو سره ټول کاپتالستی ټولنیز فرمسیون وښود.*.

کله کله دا پوښتنه کېږي چې آیا د ټولنیز او اقتصادي
فرمسیون په مفهوم کې مولده قواوې هم شاملېږي که نه؟

ځینې دې پوښتنې ته منفي ځواب ورکوي او یوازې د ټولنې
اقتصادي نظام او د هغې مربوطه روڼا په فرمسیون کې شاملوي.
مگر آیا کیدلی شي چې د اقتصادي مناسباتو انکشاف چې د یوه
فرمسیون خصلت تشکیلوي وڅیړل شي د هغو د مادي اساس څخه
پرته؟

په دې کې شک نشته چې هر ټولنیز او اقتصادي فرمسیون
مخامنه مادي او تخنیکي بنسټ او یا که واضح وویل شي د مولده
قواو ټاکلي خصلت لري. مثلاً کاپتالیزم کوچنی او مشتت تولید
چې د کار د لاسی وسایلو په استفاده بڼا و په ستر ماشیني تولید
بدل کړ.

معمولاً هر ټولنیز او اقتصادي فرمسیون له اوله د هغو مولده
قواو په بنسټ پیدا کېږي کومو چې د پخواني فرمسیون په بطن
کې رشد کړی وی او یوازې د خپل راتلونکي انکشاف په جریان کې
د ځان مطابق تخنیکي اساس جوړوي. مثلاً په صنعت کې کاپتالستی
مناسبات له اوله د کار د تعاون او د مانوفاکتور د تولید چې لاسی
صنعت یې اساس تشکیلواو پر مخ تلل. یوازې هغه وخت چې کله
درانده صنعت ماشینونه د ماشینونو په ذریعه تولید کړل نو د ک.
مارکس په قول یې د ځان مطابق تخنیکي بنسټ جوړ کړ.

د معاصر کاپتالیزم په شرطونو کې د تولید اتوماتیکي کیدل
انکشاف کوي. مگر کاپتالستی تولیدي مناسبات د تخنیکي پرمختګ
مخه نیسي او په کلی توګه د ټولنیز تولید د اتوماتیکي کولو امکان
له منځه وړي. ددې مقصد تر لاسه کول به کمونیزم یعنی هغې
ټولنې ته له انتقال سره ارتباط لري کومه چې د مولده قواو په غښتلي
پرمختګ باندې په اتکا سره د ښار او کلی، د دماغی او جسماني
کار د خلکو تر منځ اصلي توپیرونه له منځه یوسي، د مادي نعمتونو

* و. و. ای. لېنین. کلیات، ۱ ټوک، ۱۳۹ مخ.

پوره وږور او ددی اصل تر سره کول به تامین کړی چی وایی ده
هر چا څخه د استعداد مطابق - هر چا ته د ضرورت مطابق.

کمونستی ټولنیز او اقتصادي فرماسیون لکه د هر بل فرماسیون
به شان بېله مادی تخنیکي بنسټ څخه چی له هغو سره مطابقت ولری
ناممکن دی. د کمونیزم د جوړولو د ټولو اصلي مقاصدو تر لاسه
کول یعنی د مادی او کلتوري نعمتونو د وږور برابرول چی د
خلکو د زیاتیدونکو اړتیاو د لری کولو د پاره به کار دی، د
کار د خصلت بدلون، د شخصیت د هراړخیز انکشاف د پاره د
شرطونو تامینول، د طبقاتي توپیرونو د بقایاو له منځه وړل او نور
تر ټولو د منځه او په عمده توگه د سوسیالستی ټولنی د مولده قواو
په انکشاف پوری تعلق لری.

د ټاکلو مولده قواو په اساس د هغو مطابق تولیدی مناسبات
تشکل موسی او د هری ټولنی د تولیدی مناسباتو سیستم د هغی
اقتصادی ساختمان او د هغی سکلیت جوړوی کوم چی روحاً او
جسماً د سیاسی - حقوقي او ایډیالوژیکي روڼا په شکل چی پخپله زیربنا
باندی رشد کوی رابرسره کیږی.

په دی ترتیب ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د ټولنی په پرمختگ
کی په تاریخی لحاظ ټاکل شوی مرحله ده چی د تولید طرز چی یوازی
ددی مرحلی خصلت شمیرل کیږی د هغی اساس تشکیلوی. دا «پخپل
ذات کی» ټولنه نه بلکه د ټاکلی ډول ټولنه ده لکه یا فیودالی یا
کاپتالستی یا کمونستی ټولنه او داسی نور.

د فرماسیون مفهوم د ټولنیز او اقتصادي نظام چی په بیلا
بیلو هیوادونو کی موجود وی تر ټولو مهم او اصلي خصوصیات
تعمیم کوی. ځکه خو نو دا مفهوم د ټولنی په تاریخ کی د تکرار
د پیژندلو وسیله شمیرل کیږی. په دی مفهوم کی هغه څه نغښتی
دی چی د بیلا بیلو هیوادونو د پاره چی د تاریخی پرمختگ د عین
مرحلی څخه تیریری مشترک شمیرل کیږی.

دا مفکوره به په ځینو مثالونو کی څرگنده کړو. معلومه ده
چی مورخینو د هغو بیلا بیلو ولسونو چی د بشری ټولنی په لومړنیو
دورو کی یی ژوند کاوه د روایاتو، عاداتو او ټولنیزو رسومو په
مطالعہ کولو کی د هغو تر منځ حیرانوونکی شباهت پیدا کړ.

ددی شباهت علت څه شی دی؟ دا علت د یو شمیر ولسونو
نه خوا د نورو ولسونو د رسوبو په اخیستلو کې نه بلکه په دې کې
بروت دی چې هغوی ټول د ټولنیز او اقتصادي پرمختګ په یو
رنګه مرحله کې میشت و سره ددې چې هغوی دا مرحله په بېلا بېلو
وختونو او مختلفو مشخصو اوضاعو کې تیره کړې وي. دا مرحله
د ابتدایي ټولنې نظام دی چې د بشریت په تاریخ کې تر ټولو لومړۍ
ټولنیز او اقتصادي فرماسیون شمیرل کیږي.

هماغه پدیدې چې د کاپتالیزم د انکشاف په وجه په انگلستان
کې لیدل کیدلې لکه د کوچنیو مولدینو افلاس، د کارګري طبقي
فقر، اقتصادي بحرانونه او داسې نور باید په ټولو هغو نورو هیوادونو
کې چې دا مرحله یې تیروله تکرار شوی وي او په رښتیا هم تکرار
شولی.

څرګنده خبره ده چې په هر ځانګړې هیواد کې کاپتالستي انکشاف
خپل خاص خصوصیت لري. په انگلستان، فرانسه، آلمان او روسیه
کې کاپتالیزم خاص خصوصیتونه درلودل چې باید په نظر کې ونیول شي.
حتی د اقتصادي مناسباتو شکلونه (د بانکونو، شرکتونو،
کارتلونو، اتحادیو او داسې نورو تشکيلات) په بېلا بېلو کاپتالستي
هیوادونو کې پوره سره یو رنګه نه دي. په تیره بیا د سیاسي نظام
شکلونه متنوع دي (په یو شمیر هیوادونو کې مشروطه سلطنت،
په نورو هیوادونو کې پارلماني جمهوریت، په دریمه ډله هیوادونو
کې ریاستي جمهوریتونه او داسې نور دي). د دغسې خصوصیت ردول
لویه اشتباه ده. مګر سره ددې هم د خاص ټولنیز او اقتصادي
فرماسیون په صفت د کاپتالیزم عمومي خصوصیات په ټولو کاپتالستي
هیوادونو کې یو رنګه دي.

په دې ترتیب د ټولنیز او اقتصادي فرماسیون مفهوم د بېلا
بېلو هیوادونو د ټولنیزو رسوبو د مقایسې او د تاریخي پرمختګ
د هغې مرحلې په کومه کې چې دغه هیوادونه ژوند کوي د ټاکلو
د پاره عین محک په لاس راګوي. ددې له فیضه موږ کولی شو چې
هغه مشترک شي پیدا کړو چې د دغو هیوادونو په ټولنیزو رسوبو
کې وجود لري او په عین حال کې د هغو تر منځ هغه توپیرونه چې
د هماغه فرماسیون په دننه کې تطابق پیدا کوي غوره کړو.

هر تولیدی و اقتصادی فرمسیون خاص اجتماعی ارگانیزم دی
چی د خپل پیدایښت، انکشاف او بل فرمسیون ته د انتقال محاذته
توانین لری.

د تولید ټاکلی طرز د هر فرمسیون اساس تشکیلوی. که چیری
دا طرز د تولید په بل طرز سره بدل شی نو په بل فرمسیون سره د
هغه د بدلیدو موجب کیږی. د تولید د یوه طرز د سویی او د
انکشاف د مرحلې په تغیر سره د هماغه فرمسیون د انکشاف مرحله
هم تغیر مومی.

مگر د تولید د اصلی طرز تر څنګ چی د یوه فرمسیون څیره
او قیافه ټاکي د هغه په بطن کی د اقتصاد د مخصوصو شکلونو په
څیر د تولید د زړو طرزونو بقایا یا د نوو طرزونو زړی وجود
درلودلی شی او وجود لری.

په دی وجه طبعاً د فرمسیون په دننه کی د نظامونو د تناسب
او د ډول ډول مناسباتو چی موږ یی په تولید ژوند کی گورو د
پیچلی اختلاط په باره کی مسئله وړاندی کیږی. مگر دا اختلاط که
هر څومره پیچلی هم وی تل ددی امکان او ضرورت شته چی اصلی
نظام غوره کړی شی. که چیری فرمسیون تشکل موندلی او ټاکلی
تکامل ته رسیدلی وی نو دا نظام به په اقتصاد کی اصلی او مهم نظام
دی. که چیری فرمسیون تازه شکل مومی یا ټولنه له انتقالی دوری
څخه تیریری نو نظام کولی شی چی د خپل مخصوص وزن له مخی
لا برتری ونه لری مگر تل لارښوونکی رول لوبوی او د ترقی په
لاره کی د ټولنی د انکشاف اساسی لوری ټاکي. مثلاً سوسیالستی نظام
په شوروی روسیه کی له کاپتالیزم څخه د سوسیالیزم خوا ته په انتقال
دوره کی دغسی رول لوباوه. د اقتصاد اصلی معاریج ددی نظام په اختیار
کی متمرکز شوی و په داسی حال کی چی د اوسیدونکو لویه برخه
له اوله د مالونو له کوچنی تولید سره لا تړلی وه.

د فرمسیون د جوړښت په مسئله پوری د زیربنا او روبنا اقتصاد
او سیاست د تناسب مسئله هم تعلق لری. ځینی پوهان د ماقبل
کاپتالستی ټولنو په تعرفولو کی د هغو پر اقتصادی اساساتو پرده
اچوی او په کاپتالیزم کی د مادی مناسباتو برعکس شخصی مناسباتو
ته اول ځای ورکوی. دا مفکوره په دی ترتیب تفسیر کیږی چی

د ماقبل کاپتالستي فرماسيونونو د اقتصادي اساس په پاره کې مسئله دوهم لځای نيسي. ولي د مارکسيزم او لېنينيزم بنسټ ايښودونکو په ماقبل کاپتالستي فرماسيونونو کې د غيراقتصادي مجبورت د رول په تعريف کې د هغه اقتصادي اساسات هم له نظره ښکته نه غورځول. ف. انگلس د «انتي ديورينگ» او «د کورني» خصوصي مالکيت او دولت د پيدايښت» په خپلو آثارو کې د مرييتوب د پيدايښت پخپل تحليل کې ددې موقف په تيره بيا دفاع کوله.

په بېلا بېلو فرماسيونونو کې د ټولنيزو پديدو د اقتصادي ديترمينيزم په ترتيب کې د ټولو توپيرونو سرسره په هر فرماسيون کې د اقتصادي زېربنا اصلي رول ليدل کېږي په کومه باندې چې سياسي، حقوقي او ايديالوژيکه روڼا رشد کوي. لځکه خو نو د مارکسيزم او لېنينيزم بنسټ ايښودونکو هم د اقتصادي زېربنا د اصلي رول د ايديالستيک تردید او هم په ميخانيکي طرز د روڼا د رول څخه د انحراف پر ضد مبارزه کوله.

د و. اي. لېنين په قول مارکسيزم ټولنه «په ميخانيکي توگه د سره نښلول شوی شي په حيث چې په همدې وجه د لځانگړو ټولنيزو عناصرو پخپل سر ترکیب مجاز شميري نه) بلکه د ژوندی ارگانيزم په حيث څيړي چې دايماً په انکشاف کې وي او د هغې د مطالعې د پاره د توليدي مناسباتو چې يو ټاکلی ټولنيز فرماسيون تشکيلوي، عيني تحليل او د هغه د فعاليت او انکشاف د توانينو پلټل په کار دي».*

د ټولنيز او اقتصادي فرماسيون مفهوم اسان برابروي چې سړي د ټولنې د انکشاف د ټاکلي مرحلې په کيفي توپير، خصوصياتو او د لځانته خصوصياتو څرنگوالي معلوم کړي او پري پوه شي او له يوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته تاريخي خوځون مطالعه کړي.

* و. اي. لېنين. کلیات، ۱ ټوک، ۱۶۵ مخ.

۲. د تاریخي انکشاف په حیث د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو پرله پسې تبدیل فرماسیون او دوره

په تاریخ کې د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو پنځه اساسي ډولونه معلوم دي یعنې د انسانانو لومړۍ کډه ټولنه، د مریټوب ټولنه، فیوډالی ټولنه، کاپتالیزم او بالاخره کمونیزم (سوسیالیزم) د کمونستي ټولنې لومړۍ مرحله شمیرل کیږي.

د ټولنیزو اقتصادي فرماسیونونو د تبدیلی تسلسل د تاریخي پرمختګ اساسي لوري او د ټولنیز انکشاف اصلي مرحلې دي. ځکه خو نو د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو په باره کې تعلیمات د دورانونو د توصیف عیني اساس چې د تاریخي علم د پاره ضروري شمیرل کیږي زموږ په اختیار کې اچوي.

د فرماسیونونو تبدیلی طبیعي تاریخي پروسه ده. ک. مارکس د خپل «پر سیاسي اقتصاد باندې انتقاد» نومي اثر په مشهوره مقدمه کې عمومي قانونمندی څرګنده کړه چې د هغې له مخې هیڅ یو ټولنیز او اقتصادي فرماسیون تر هغه وخته پورې نه مخو کیږي تر څو چې ټولې مولده قواوې یې انکشاف ونه کړي د کومو د پاره چې نوموړي فرماسیون کافی امکانات برابروي. او نوی اوچت تولیدي مناسبات پخوا تر دې چې پخپله د پخوانۍ ټولنې په زمینه د هغو د موجودیت د پاره مادي شرایط برابر نه شي هیڅکله نه پیدا کیږي. د قاعدې سره سم له یوه فرماسیون څخه بل فرماسیون ته انتقال د ټولنیزو انقلابونو له لارې تر سره کیږي او دا انقلابونه د مربوطو شرایطو سره سم مختلف مشخص شکلونه لري.

په نورو فرماسیونونو باندې د فرماسیونونو د تعویض علت د تولید د طرز په بدلون کې پروت دی. د مولده قواو د خصلت او د هغو د انکشاف د سوبې سره د تولیدي مناسباتو د مطابقت قانون دی پوښتنې ته چې ولې ټولنیز او اقتصادي فرماسیونونه تعویضیږي ځواب ورکوي. ددې قانون سره سم نوی مولده قواوې چې د زړې ټولنې په بطن کې یې رشد کړي وی د خپل حالت مطابق د تولیدي

مناسباتو ایجاب کوی، پخوانی تولیدی مناسبات چی د ټولنی د انکشاف هغه نیسی باید له منځه یووړل شی او نوی مناسبات د هغو لځای ونیسی لځکه چی پرته له دی راتلونکی ګړندی انکشاف او د مولده قواو آزادانه او بی‌خنډه پرمختګ ناممکن دی.

په دی ترتیب د مولده قواو او تولیدی مناسباتو تر منځ مخالفت د زاره ټولنیز او اقتصادی فرماسیون د له منځه وړلو او نوی فرماسیون ته د هغه د انتقال د ضرورت مهم علت شمیرل کیږی.

لځکه نو د ټولنیزو او اقتصادی فرماسیونونو تبدیلی د تاریخی انکشاف په لاره د ټولنی حرکت ښی. د ټولنیز او اقتصادی فرماسیون مفهوم د تاریخی انکشاف د مرحلو د تشخیصولو د پاره محک پیدا کوی. ک. مارکس لیکي چی «په عمومی توګه د تولید آسیایی، لرغونی، نیودالی او معاصر بورژوايي طرزونه د ټولنیز او اقتصادی فرماسیون د مترقی دورانونو په حیث بلل کیدای شی. بورژوايي تولیدی مناسبات د تولید د ټولنیزې پروسې وروستی متضاد شکل دی. په بورژوايي ټولنیز فرماسیون سره د بشري ټولنی د ظلمت دوره پای ته رسیږی».*

لکه څنګه چی ک. مارکس او ف. انگلس پیشګویی کړی وه ددی دوری په لځای کمونستی ټولنیز او اقتصادی فرماسیون راپیدا کیږی چی رښتونی بشري تاریخ پرانیږی. ک. مارکس او ف. انگلس په خپلو وروستیو آثارو کی د انسانانو لوسړۍ ګډه ټولنه په تاریخ کی لوسړی ټولنیز او اقتصادی فرماسیون بللی و چی ټولو ولسونو بی له استثناء هغه له خپله سره تېر کړیدی. «د کورنۍ، خصوصي مالکیت او دولت د پیدایښت» په نامه د ف. انگلس په اثر کی ددی فرماسیون

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۱۳ ټوک، ۷ — ۸ مخونه. په دغه اقتباس کی ک. مارکس د تولید آسیایی طرز د لرغونی طرز سره (نه د مریټوب له طرز سره) مقایسه کوی چی په دی اساس ویل کیدلی شی چی د تولید آسیایی او لرغونی طرزونه د تولید د یوه طرز انواع دی. د تولید د لځانته آسیایی طرز د موجودیت په باره کی مسئلې په راوړسته مارکسیستی تاریخی ادبیاتو کی بحث تولید کړ. دا مسئله باید د عمومی نظری ملاحظاتو له لاری نه بلکه د مشخصو تاریخی موادو د راټولولو په اساس حل کړی شی.

مفصل تحلیل شویډی او دا تحلیل تر ډیری اندازی پوری د ل. مورگان په کشفیاتو باندی چی د نوموړی په «لرغونی» ټولنه» نومی کتاب کی (۱۸۷۷) ذکر شویډی او همدغه رنگه په نورو ماخذو باندی استناد کوی.

د تاریخ په معاصره بورژوایی فلسفه کی او سوسیولوژی کی داسی نظریی او تیوری خپری شویډی چی تلاش کوی چی اصلاً د ترقی مفکوره رد کړی. دا البته د ډیری توجه وړ خبره ده. که چیري د کاپتالیزم په ارتقایی دوره کی د هغه مفکوره جوړوونکو لکه مثلاً ژ. کندورسی د بی‌نهایت ترقی* د مفکوری دفاع کوله نو د کاپتالیزم په نزولی دوره کی گڼ شمیر بورژوایی مفکوره جوړوونکي لکه څنگه چی هغوی وایی په ترقی باندی «ساده ایمان» ردوی او عقیده لری چی د «فلسفی» نقطه‌نظره بشر په یوه لحای کی منجیږی یا د خپل انکشاف عین دوری تکراروی. اکثراً د پرمختگ مفکوره د گردی څرخ په کوم کی چی ټولنه چورلیږی په مفکوره اړول کیږی. د تاریخ د معاصرې بورژوایی فلسفی او سوسیولوژی د گڼ شمیر نمایندگانو نظریات علنی بدینانه خصلت لری. هغوی د کاپتالیزم حتمی تهلکه یا د بشریت له تهلکی یا د هغه د په شا تللو سره یو شی بولی.

د دغسی نظریاتو تر ټولو څرگند مثال د انگریزی مورخ ا. ټاینبی د تاریخ فلسفه ده. دا فلسفه د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو په باره کی د مارکسیستی تعلیماتو پر ضد متوجه ده او په هغی کی معکوساً د «فرماسیون» مفهوم د «تمدن» په مفهوم سره تعویض شویډی. د ا. ټاینبی په عقیده د هغی نقشی پر لحای چی تاریخ د یوی تنی په حیث ترسیموی بله نقشه پکار ده چی د هغی ونی شکل ولری چی تمدنونه پری د ځانگو په شان یو د بل تر څنگ پیدا کیږی. د ا. ټاینبی په عقیده د دغسی تمدنونو شمیر تر ۲۶ پوری رسیږی او د هغه لحینی پیروان دا شمیر تر دی هم زیاتوی. هر تمدن انفرادی دی، لحانته خصوصیت لری او نه تکراریدونکی دی. مگر په

* ژ. ا. کندورسی. د بشري ذهن د ترقی د تاریخی منظری ایسکیچ. مسکو، ۱۹۳۶، ۵ مخ وگورئ.

عین حالکي ا. ټاينبي د هغو تر منځ شباهت هم کوری او دا شباهت په دی کی پروت دی چی هر تمدن د زېږېدنې، ودې، انحطاط او هلاکت دوره تیروی. ا. ټاينبي د هغو ولسونو چی په یو رنگه تاریخي مرحله کی واقع وی د پرمختگ د مهمو خصوصیتونو د ردولو سره په عین حال کی د پېلا پېلو دورو تر منځ، د تمدنونو او د هغو د تاریخي شخصیتونو د سرلښتونو تر منځ په تر ټولو سطحی توگه په شباهت باندی ټینگار کوی مثلاً د روسی لومړی پېتر د پونتی د باچا میتریدات سره مقایسه کوی او داسی نور. د ا. ټاينبي د تاریخ فلسفه د گردی څرخ د مفکوری سره د ټولنیز پرمختگ د مترقی خصلت پر ضد متوجه ده.

څرگنده خبره ده چی مارکسیزم دا خبره نه ردوی چی د تاریخي پروسې ځانگړی برخې په ټاکلو مرحمو کی یو له بله سره ارتباط نه لری او د ځانگړو ټولنو مترقی پرمختگ په نزول یا سقوط سره تبدیلیدلی شی. مگر په دی استدلال سره په هیڅ صورت د بشری تاریخ په نسبت دا عمومی نظریه نه رد کیږی چی هغه تاریخ واحد قانونی تدریجی پرمختلونکی پروسه بولی چی د پېړیو پېړیو طبقاتی او ملی ستم څخه وروسته د انسان له خوا د بل انسان د هر ډول استثمار د له منځه تلو خوا ته تیرېږی.

د هغو پخوانیو مستعمرو او نیمه مستعمره هیوادونو چی د خپلواک تاریخي پرمختگ لار یی غوره کړېده او یا یی غوره کوی د تقریباً یو سلو ولسونو په وړاندی په تیره بیا د تاریخي پرمختگ څخه د ښکاره انکار بی اساسی برملا څرگندېږی. دی خبری بورژوازی ټولنه پیژندونکی دی ته اړ ایستل چی په خپل ذوق د ترقی مفکوره له سره جوړه کړی. په دی ترڅ کی د ترقی مفکوری ته اکثراً پوره پوځیز څرنگوالی ورکول کیږی. د دغسی تیوریو پلویان چی تکنولوژیک عوامل په لومړی ځای کی دروی او د ټولنیزو عواملو څخه تیرېږی دا ثابتول غواړی چی د پرمختگ سبه او طبیعی لاره د کاپتالیزم لاره ده. په هغه جمله کی مثلاً د امریکایی ټولنی پیژندونکی او اقتصادی پوهاند و. روستاو د اقتصادی رشد تیوری د یادولو وړ ده (چی د علم او تخنیک تر څنگ د رشد د مرحلو د پیلولو د محک په حیث د استهلاک او مصرف سویه او یو لړ نور عوامل هم وړاندی

کوی)، د «واحدی صنعتی» او «مابعد صنعتی» ټولنی تیوري، په معاصر ټولنه باندې د هغوی ټولنی د «بدلولو» تیوري او نوري تیوري هم په دې جمله کې شامل دي. د دغسې تیوريو اساسی عیب د ټولنی د فیصله کوونکي شاخص په حیث د تولیدی مناسباتو په له نظره غورزولو کې پروت دی.

دا مسئله چې کوم هیوادونه د تاریخ په دغه یا هغه مرحله کې د تاریخي ترقۍ په سر کې واقع دي په علمی تخنیکي پرمختګ کې د هغوی یوازی د رول په اساس نه شی حل کیدلی. پکار دی چې مولده قواوې او تولیدی مناسبات چې د نوی ټولنیز نظام زیږنا تشکیلوي په وحدت کې سره راواخیستل شي. د بشریت په وړاندې نوی لاره هغه هیوادونه پرانیزی چیرې چې مترقي ټولنیز نظام منځ ته راځي.

تاریخي پرمختګ په نهایت کې د مولده قواو په پرمختګ باندې معلومیږي. لیکن په طبقاتي ټولنه کې علمی او تخنیکي پرمختګ او ټولنیز انکشاف بی توازنه تر سره کیږي. محافظه کار او حتی عمر خوړلی ټولنیز نظام هم په موقتي ډول کولی شي چې په علم او تخنیک کې زیات پرمختګ تر لاسه کړي. هغه وختونه چې کله د امریکا متحدو ایالتونو د ټولنیز پرمختګ نوی لاری پرانیستی د اتلسمې پیړۍ د پای د امریکایي انقلاب سره یوځای تیر شول.

زموږ په زمانه کې د بشریت په تاریخ کې هغه هیوادونه نوی دوران پرانیزی په کومو کې چې سوسیالیزم منځ ته راغلی یا منځ ته راځي او دا هغه ټولنیز نظام دی چې د ټولنیز عدالت او بشردوستۍ سره د مولده قواو د پرمختګ د پاره تر ټولو زیات مساعد شرطونه برابروي.

د مولده قواو په انکشاف کې توارث د بشریت په تاریخ کې د مسلسلو مرحلو د رابطې مادی اساس دی. مګر ټولنیز انکشاف د تولیدی مناسباتو د داسې ډول برقراریدل غواړي چې د مولده قواو د خصلت سره مطابقت ولري. د زړو تولیدی مناسباتو او د عمر خوړلی نظام ساتنه نه یوازی د مولده قواو د پرمختګ مخه وې بلکه د بشریت د پاره د سترو تباهیو او د لویو ضایعاتو موجب کیږي. د تولیدی مناسباتو تر ټولو اوچت ډول هماغه مناسبات دي چې

مولده قواو د انکشاف د پاره ستر امکانات پيدا کوي او د هغه د پاره زيات گړنديتوب تايمينوي. مثلاً د خصوصي مالکيت د مخنيو شکلونو بدلون چې د طبقاتي فرماسيونونو په تاريخ کې تر سره شوېدى، په عمومي توگه تر هغه وخته پورې د مولده قواو د پرمختگ د پاره زمينه پراخوله تر څو چې هغه داسې مرحلې ته ورسېدې چې د توليد پر وسايلو يې تر هر ډول خصوصي مالکيت څخه راوايستې او په اشتراکي مالکيت باندې يې د هغه تعويض اېجاب لري.

د توليدي مناسباتو د مترقي توب د درجې په پاره کې سړې کوي شي چې ددې له مخې قضاوت وکړي چې هغه د ولسي پرکيو د ژوند د پاره کوم شرطونه برابرې او د مولده قواو د رشد د پاره څه عوامل منځ ته راوړي. د توليدي مناسباتو هر ډول د توليد ټاکلي محرکه قواوې او داسې عوامل خلق کوي چې انسانان کار ته تشويقوي.

د طبقاتي فرماسيونونو په تاريخ کې د اصلي مولدينو د تابع کولو درې اساسي شکله تبارز کوي لکه مرييتوب، سرواژ (يعنې نېم مرييتوب) او اجرتي کار. يو په بل پسې د طبقاتي استثمار د دغو درېو شکلونو په څېرلو سره ليدل کيدلى شي چې يو په بل باندې د هغو تعويض په اقتصادي متابعت باندې د کارکوونکي د شخصي متابعت د تدريجي بدلون معنی لري. د ټولنيز انکشاف په پروسه کې د کار تشويقونکي عوامل هم بلاتغيره نه پاته کېږي.

د کاپتالستي ټولنې او همدغه رنگه د مرييتوب او نيودالۍ ټولنو د توليدي مناسباتو محدوديت په دې کې پروت دی چې هغه اهداف چې په دغو ټولنو کې اجتماعي توليد د هغو تابع دی د ټولې ټولنې اهداف نه بلکه يوازې د حاکمې او استثمارگرې طبقې اهداف دي. يوازې په سوسيالستي ټولنه کې د توليد هدف چې د سوسياليزم په اساسي اقتصادي قانون کې څرگند شويدي د درستي ټولنې او د ټولو زيارايستونکو له گټو سره مطابقت لري. په دې شي سره د سوسيالستي توليدي مناسباتو چې د مولده قواو د بې نهايته پرمختگ د پاره شرايط برابرې مترقي توب تشخيص کېږي.

له استثمار څخه د زيارايستونکو آزادۍ چې د سوسياليزم په ذريعه تر سره کېږي د کار زېت ډېر غښتلی تشويقونکي نوي عوامل

ابجادی او د تولید له پرمختګ سره د کارکوونکو رېښتونی علاقمندی
نلېږي ځکه چې هنوی د طبقاتي ستم د زرګونو کلونو څخه وروسته
د لومړي ځل لپاره کولی شي چې د ځان او د خپلي ټولنې د باره
کار وکړي.

د درستي ټولنې د اړتیاو پرله پسې لړۍ کول او د تولید د
پلاوښتي پرمختګ او تکامل پر اساس چې د مټرقي علم او تخنیک
د ټولو راويستونونو څخه استفاده کوي د زیارایستونکو د مادي سوکالي
رشد د سوسیالستي تولید د انکشاف غښتلی عامل شمیرل کېږي.
د تاریخ په ټاکلو مرحلو کې د تولید پرمختګ د کارکوونکي
چې (په تیره بیا په لاسي صنعتي تولید او وروسته په کاپتالستي فابریکه
کې) د تولید د وسایلو ضمیمې ته اړول کیده د قراچو په پوهنځیزه
استفاده سره لاسته راټه. مګر د علم او تخنیک نور پرمختګ د فرد
د هراړخیز پرمختګ ضرورت ته واپاوه. په همدې علت لکه څنګه چې
ک. مارکس پېشېنې کړې وه د بشریت پرمختګ «سره ددی چې په
اوله کې د اکثرې بشرې افرادو او حتی د تمامو بشرې طبقاتو په
حساب تر سره کېږي بالاخره به دا تضاد له منځه یوسي او د هر
ځانګړي فرد له پرمختګ سره به مطابق پیدا کړي»*. مارکس ویلي
و چې د تولید انکشاف به بالاخره د فرد د پرمختګ زیاتي اوچتی
مرحلي ته ورسېږي. د ک. مارکس په نزد تولید «د بشریت د مولده
قواو د تکامل یعنی د مقصود په حیث د بشرې فطرت د شتمنۍ د
تکمیلیدو» په حیث تبارز کوي. د انسان دغه هراړخیز تکامل
د کمونستي ټولنې تر ټولو اوچت هدف شمیرل کېږي.

د کاپتالیزم پر خلاف سوسیالیزم او کمونیزم د انسان رفاهیت د
ټولو شیانو په نسبت اوچت بولي. د شخصي بېلایتوب مغرضانه ګټې
نه بلکه د ټولنې ګټې چې له شخصي ګټو سره هم آهنگ شوي دي
د سوسیالستي اقتصاد غښتلی محرک دي.

نوی ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د ژوند خپل طرز (که چیرې

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۲۶ ټوک
دوهمه برخه، ۱۲۳ مخ.

په طبقاتو ویشل شوی وی نو طرزونه او د خلکو د حیاتی ارزښتونو او د فعالیت د جهتونو خپل سیستم جوړوی.

لځکه خو نو په دی باره کی مارکسیستی اصول چی د تاریخی پرمختگ تر ټولو اوچت محک د مولده قواو پرمختگ دی باید په ساده توگه تلقی نه شی. ددی خبری هیږول هم پکار ندی چی پر زړه ټوانه باندی د نوی ټولنی برتری چی د مولده قواو زیات کړندی پرمختگ تأمینوی د هنی له اقتصادی نظام، د ټولنیز او سیاسی جوړښت او د کلتور د اصلی خصوصیاتو څخه سرچینه اخلی. لځکه خو نو د نوی ټولنی دا ټول خصوصیتونه د هنی د مترقی توب مشخصات شمیرل کیږی.

د ټولنیزو او اقتصادی فرماسیونونو د تبدیلی د پرله پسې توب کشفولو د تاریخی پړوسی د دورانونو د تشخیص او په اساسی تاریخی دورانونو باندی ددی پړوسی د ویشلو د پاره اساس پیدا کړ. له یوه فرماسیون څخه بل فرماسیون ته انتقال یا د یوه فرماسیون د مرحلو بدلون تل د نوی تاریخی دوری خوا ته د انتقال معنی لری. تاریخی دوری په خودسرانه توگه نه شی تشخیص کیدلی. مارکسیزم او لېنینیزم په بورژوايي تاریخ پوهنه کی د بشري تاریخ د دورو په برخه کی ذاتی برخورد ردوی.

تاریخی پړوسه ډیر اړخیزه ده او هره دوره د ټولنیز ژوند د ډیرو اړخونو لځانته خصوصیت لری. مگر ددی خبری معنی اصلاً دا نه ده چی دغه اړخونه متحدالمفهومه دی او هر اړخ گڼی د مورخ د ذوق او تمایلاتو له مخی د دوری د توصیف د پاره د اساسی اصل په حیث غوره کیدلی شی. هره دوره خپل اصلی مضمون لری، خپل اصلی خصوصیات لری چی د تاریخی پرمختگ اساسی لوری ښی او هم د نوموړی دوری د بیلا بیلو اړخونو او حوادثو او هم په خپله د تاریخ د دورو د تشخیص د پاره عینی اساس په لاس راکوی. د دورانونو د تشخیص اساسی او عینی ټاکونکی محک کوم دی؟ مارکسیزم او لېنینیزم د ټولنیزو او اقتصادی فرماسیونونو قانونی بدلون دغسی محک شمیری. دا محک له لومړی سره د تاریخی پړوسی په تعبیر کی ذاتیت له منځه وړی.

تاریخی پرمختگ دا یا هغه هیوادونه یا ولسونه د تاریخ صحنی

ته رابستلی شی، مگر د نړیوال تاریخ دورانونه په جغرافیوی یا ملی مشخصاتو باندې نه ټاکل کېږي. هغه په ټولنیز او اقتصادي نظام باندې چې په مټرقي هیوادونو کې ټینګیدونکي وی ټاکل کېږي. د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو تبدیلی او د فرماسیونونو په دننه کې د ځانګړو مرحلو او د هغو د پرمختګ د پوړیو بدلون د تاریخ د دورانونو د تشخیص یوازنی علمی اساس دی.

مګر د «تاریخي دوران» مفهوم باید د «ټولنیز او اقتصادي فرماسیون» له مفهوم څخه بیل شی. ټولنیز او اقتصادي فرماسیون د ټولنې په پرمختګ کې د ټاکلي مرحلې معنی لري مګر تاریخي دوران د تاریخ ټاکلي زماني فاصله ده چې د هغې په جریان کې د تاریخي پروسې د بې توازنۍ په وجه په موقتي توګه ډول ډول فرماسیونونه وجود درلودلی شی.

که چېرې د فرماسیونونو تبدیلی د ټولنې په تاریخ کې د اصلي دورو د تفریقولو د پاره اساس ېږي نو د تاریخ د دغو سترو نړیوالو تاریخي دورو په دننه کې د ټولنیز ژوند د ځانګړو اړخونو په پرمختګ کې دورانونه یا کوچنۍ زماني چې معمولاً هغه هم د دورو په نامه یادېږي غوره کېږي. مثلاً د کاپتالیزم په پرمختګ کې د هغه د زیات وړاندیتګ او نزولي حرکت، د هغه د زوال او سقوط دورې شته دي. د «پردي بیرغ لاندې» په مقاله کې چې په ۱۹۱۵ کال کې و. ای. لېنین لیکلې وه په کلونو سره د هغو تاریخي دورو چې څو څو واره په مارکسیستي ادبیاتو کې ذکر شويدي معمولی ویش ته اشاره کړېده. لومړۍ دوره لکه چې و. ای. لېنین توضیح کړېده او د ستر فرانسوي انقلاب څخه د فرانسې او پروشیا تر منځ تر جګړې پورې د تاریخ برخه نیسي د بورژوازي د اوج او د هغې د پوره بری زمانه ده. دوهمه دوره د بورژوازي د پوره تسلط او زوال دوره، ارتجاعی او تر ټولو ارتجاعی پانګوالۍ ته د انتقال دوره ده. دریمه دوره بورژوازي په داسې وضعیت کې اچوي په کوم کې چې فیودالان د لومړۍ دورې په وخت کې و. دا د امپریالستي هیجانونو چې پخپله له امپریالیزم څخه سرچینه اخلي او د انقلابونو دوره ده.*

* و. ای. لېنین. کلیات، ۲۶ ټوک، ۱۴۳ مخ وګورئ.

لکه څنگه چې وینو د نوي زمانې د تاريخ د دورانونو د تشخيص اساس د کاپتاليزم د پرمختگ له دورو څخه عبارت دی چې له اوله پکې د هغه پرمختلونکي خوځښت او وروسته د تهلکې خوا ته د هغه حرکت لیدل کېږي. تر ټولو وروستی دوره چې د لومړي عمومي جگړې سره ارتباط لري د کاپتاليزم د عمومي بحران دوره شمېرله کېږي. د کاپتاليزم عمومي بحران تر ټولو مهم عامل لکه څنگه چې وروستیو پېښو وښودله د اکتوبر ستر سوسيالستي انقلاب و. له همدې زمانې څخه د بشر په تاريخ کې نوي دوران پيل شو چې وړاندې د نوي ټولنيز او اقتصادي فرماسيون د استقرار د دورو په ذريعه ټاکل کېږي. په دې مناسبات د عمر خوږلي فرماسيون د تهلکې د مرحلو تر څنگ د نوي فرماسيون د پيدايښت مرحلې چې لومړۍ درجه اهميت لري د معاصر تاريخ د دورانونو د تشخيص اساس تشکيلوي. دا د بشریت په تاريخ کې د نوي دورې فيصله کوونکي عامل شميرل کېږي.

موږ چې د نړيوال تاريخ د اصلي دورانونو په تعريف کې د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو تبديلي ته لومړي ځای ورکړو نو البته چې مجبورېږو چې دا په نظر کې ونيسو چې دغه تبديلي د بيلا بيلو ولسونو په تاريخ کې په مختلفو وختونو کې تر سره کېږي. ددې په نتيجه کې په هر ستر تاريخي دوران کې د انسانانو د لومړۍ ټولنې د نظام له انحطاط څخه نيولې زموږ تر ورځو پورې اکثراً ډول ډول ټولنيز او اقتصادي فرماسيونونه په گډه موجود و. مگر ددې خبرې معنی دا نه ده چې د نړيوال تاريخ په مطالعه کولو کې د هغه فرماسيون چې د يوه دوران اصلي مضمون تشکيلوي او د بشریت د پرمختگ عمده تمايل څرگندوي د غوره کولو امکان نشته. د طبقاتي ټولنې د تاريخ د دورانونو له تشخيص سره علمي برخورد هغې طبقې ته د اشارې کولو غوښتنه کوي چې د يوه عصر په مرکز کې ولاړه وي او د هغه اصلي مضمون او عمده خصوصيات تشکيلوي.

موږ چې کله د هر دوران خصوصيت ټاکي نو د ځانگړو هيوادونو د تاريخ د پېښو څخه تيرېږي او هغه عمومي شي غوره کوي چې د بيلا بيلو ولسونو تاريخ سره پيوندوي. په دې ضمن کې د «تاريخي دوران» مفهوم د «ټولنيز او اقتصادي فرماسيون» د مفهوم په مقايسه

په زیاته مشخصه توکه رابرسیره کیږي. که چیري د «ټولنیز او اقتصادي فرماسیون» په مفهوم کې د ټولنیز نظم اصلي خصوصیتونه تعمیم کیږي چې په هغو ټولو هیوادونو کې موجود وي لوم چې د یوه ټولنیز او اقتصادي پرمختګ په ټاکلي مرحله کې واقع وي نو د «تاریخي دوران» مفهوم د یوې ټاکلې دورې، د تاریخ د یوې ټاکلې فاصلې لمانته خصوصیت څرګندوي. دا مفهوم د نوموړي دوران خاصې پدیدې غوره کوي مګر فرعي پدیدې هم په نظر کې نیسي او په دې ترتیب د هغو تاریخي پروسو تنوع ښیي کومې چې په یوه دوره کې تر سره کیږي. و. ای. لېنین لیکلي و چې «دوران خو لکه دوران بلل کیږي چې هغه هم د اصلي هم د فرعي، هم د لویو هم د کوچنیو، هم د هغو چې د پرمختللو او هم د هغو چې د وروسته پاته هیوادونو خاصه شمیرل کیږي د مختلفو پدیدو او جګړو مجموعه احتوا کوي».*

په ټولنیزو او اقتصادي مناسباتو کې هغه بدلونونه چې د ټولنیزو فرماسیونونو له تبدیلی سره تر سره کیږي زیاته یا لږه اوږده پروسه ده چې په کومه لمانځګړې تاریخي پېښه سره افاده کیدلې نه شي. مګر په تاریخ کې داسې پړاوونه هم شته چې کله ځیني تر ټولو ستري تاریخي پېښې د بشریت په پرمختګ کې د بدلونونکو نقطو په حیث تبارز کوي. اکثراً ستري سیاسي پېښې یعنی انقلابونه (کله کله هم جګړې) دغسې حدود تشکیلوي. د دغسې تاریخي پړاوونو غوره کول د شخصي ارادې محصول نه دی بلکه په تاریخ کې پخپله د هغو په عیني رول او د بشر په راتلونکي تاریخ باندې د هغو د رول په ذریعه ټاکل کیږي. د ۱۷۸۹-۱۷۹۴ کلونو د فرانسوي انقلاب په باره کې و. ای. لېنین ویلي و چې دی انقلاب د خپلې طبقې، د بورژوازي د پاره دومره ډیر کار وکړ چې «ټوله نولسمه پېړۍ یعنی هغه پېړۍ چې ټول بشریت ته یې مدنیت او کلتور ور په برخه کړ د فرانسوي انقلاب تر عنوان لاندې تیر شو. دی پېړۍ د نړۍ په ټولو ګوتونو کې یوازي همدا کار کاوه چې قسماً یې هغه څه پر مخ بیول او تر سره کول یې چې د بورژوازي سترو فرانسوي

* و. ای. لېنین. کلیات، ۳۰ ټوک، ۸۶-۸۷ مخونه.

انقلابيونو ايجاد ڪري ويا. د اڪٽوبر د ستر سوسيالستي انقلاب
 ڪوم جي د بشر په تاريخ کي اصل بدلون راوست تاريخي اهميت
 پنهائينده ستر دي. و. ا. لېنين په ۱۹۲۱ کال کي ويلي و جي
 سوڊ حق لرو جي وويارو او سوڊ په دي وويارو جي دا نيڪمرغي
 زموڊ په برخه شوه جي د شوروي دولت په جوړولو پيل وکړو
 او په دي ترتيب د نړيوال تاريخ نوي دوره پرانيږو، د نوي طبقي
 جي په ټولو ڪاپټالستي هيوادونو کي بي ستم ګللي دي او په هر
 لمخاي کي د نوي ژوند خوا ته، پر بورژوازي باندې د بري خوا ته،
 د پرولتاريا د ديکتاتوري خوا ته، د پانګي له جنګ او د امپريالستي
 جګړو څخه د انسان د خلاصون خوا ته روانه ده د حکومت دوره
 پيل کړو***.

و. ا. لېنين د اڪٽوبر د انقلاب بري نه يوازي د روسي په
 تاريخ بلکه په نړيوال تاريخ کي د نوي فصل پيل وګڼه. په روسيه کي
 د شوروي حکومت د برقراريدو د تاريخي اهميت په باره کي ده په
 ټينګار ويل چې «اوس مشکله ده چې سړي دا ونه وينی چې دا د
 بلشويکانو «ماجر» او «خپل سړي» نه وه بلکه د دوو نړيوالو تاريخي
 دورانونو يعني د بورژوازي د دوران او د سوسياليزم د دوران د
 جهاني تبديلي پيل و***».

د اڪٽوبر سوسيالستي انقلاب جي د ڪاپټاليزم ايډيالوژي «غيرقانوني»
 او «تصادفي» اعلان ڪړي و په عمل کي د تاريخ د نه ګرځيدونکي
 وړاندې تګ جي په ټوله نړۍ کي د ڪاپټاليزم د سقوط او د سوسياليزم
 د بري موجب کيږي ښکارندوي ته واوښت. شوروي هيواد دا انقلاب
 تر سره کړ او هغه لاره يې پرانيستله په کومه باندې چې نن ډېر هيوادونه
 روان دي او په آينده کي به هم نوي او نوي هيوادونه روان شي.
 زموږ په عصر کي حتی هغه کسان چې له مارکسيزم او کارګري
 نهضت څخه لري دي سوسيالستي ټولني ته د انتقال په ضرورت باندې
 پوهيږي. هغه استنتاج چې د خپل مرګ څخه لږ پخوا مشهور نړيوال

* و. ا. لېنين. کليات، ۳۸ ټوک، ۳۶۷ مخ.

** و. ا. لېنين. کليات، ۴۴ ټوک، ۱۴۸ مخ.

*** و. ا. لېنين. کليات، ۳۸ ټوک، ۲۲۰ مخ.

پوهاند ا. اینشتین کړی و د یادولو وړ دی. په هغه مقاله کی چې «ول سوسیالیزم» نومیده نوموړی څرگنده کړی وه چې د کاپتالیزم د نقضونو یعنی د تولید د کمډۍ، د اکثریت په حساب د شمیر کسانو د شتمن کیدو، بیکارۍ او نورو څخه د خلاصون یوازنی لاره سوسیالیزم دی. ا. اینشتین لیکلی و «زه یقین لرم چې د دغو ټولو مهبیو مصایبو د له منځه وړلو یوازی یوه لاره موجوده ده او هغه د پوهنی د داسې سیستم سره په کله چې ټولنیز مقامه پخپل وړاندې ږدی د سوسیالستي اقتصاد جوړول دي»*. کاپتالیزم تر دوسره حده پوری خپل ځان رسوا کړ او د زیاراېستونکو په نظر کی یې خپل حیثیت له لاسه ورکړ چې اوس هغه مجبور دی چې «د ولسی کاپتالیزم» تر نقاب لاندې ځان پټ کړی او د هغه مدافعین مجبور دي چې پرگنو ته ووايي چې گڼی کاپتالستي نظام له منځه تللی دی او بل ټولنیز نظام ته اوبتی دی.

د معاصر دوران مهم خصوصیت د هغه انتقالي خصلت شمیرل کېږي. ددی دوران شروع په روسیه کی د سوسیالستي انقلاب بری و او انجام به یې په ټوله نړۍ کی د سوسیالیزم او کمونیزم بری وی. پخوا تر دی چې هغه راورسپړی د دغسی انتقالي دوری حتمي واو په نظری لحاظ د و. ای. لېنین له خوا ثابت شوی و. لکه څنگه چې و. ای. لېنین په داهیانه توگه په ۱۹۱۵ کال کی پیشگوئی کړی وه سوسیالستي انقلاب په عین وخت کی په سترو کاپتالستي هیوادونو کی د امپریالیزم د رانسکورولو له لاری نه بلکه له اوله په یوه هیواد یا څو هیوادونو کی د امپریالیزم په جبهه کی د درز اچولو له لاری بری ته رسیږي. له کاپتالستي سیستم څخه تر ټولو د منځه هغه هیوادونه جلا کېږي چې د امپریالیزم په عمومي لخنځیر کی تر ټولو کمزوری کړۍ شمیرل کېږي. له دی لځاپه په جهاني مقیاس له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته د انتقال د تمامی تاریخی دوری یا عصر ضرورت منځ ته راځي. د سوسیالیزم بری په ټوله نړۍ کی حتمي دی مگر له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته انتقال د یوه وخت عمل ندی

بلکه د ټولنې د انقلابي بدلون داسې پروسه ده چې تمامه تاریخي دوره
احتواء کوي.

نوی ټولنیز او اقتصادي فرمسیون تل له اوله په محاکمو
هیوادونو یا د هیوادونو په یوه ډله کې ټینګېده چې د هغو تر څنګ^۱
داسې هیوادونه پراته و چې په هغو کې به زاړه نظامونه لا موجود
و. محکه خو نو د تاریخي پرمختګ تنوع نه یوازې د بېلا بېلو
هیوادونو د مشخصو شرطونو په اختلاف سره بلکه په عین وخت
کې د بېلا بېلو ټولنیزو او اقتصادي فرمسیونونو د موجودیت په
ذریعه چې د تاریخي پرمختګ د ګرندیتوب د تفاوت نتیجه ده منځ
ته راځي. د انسانانو د لوسړنۍ ټولنې د له منځه تللو څخه نیولې
د تاریخ په ټولو اوږدو کې د هغو هیوادونو چې پر مخ تلل او د
هغو هیوادونو تر منځ چې پخپل پرمختګ کې وروسته پاته کیدل
متقابلې اغیزه موجوده وه. د دغسې متقابلې اغیزې پلټنه زموږ سره
مرسته کوي چې په دې پوه شو چې څنګه د ولسونو او د بشریت
تاریخ واقعاً نړیوال تاریخ ته واوښت او ددې له فیضه موږ کولی شو
چې د معاصرې نړیوالې انقلابي پروسې په ډیرو خصوصیاتو باندې
پوه شو.

نړیوال سوسیالستي سیستم د تاریخ په ټول جریان باندې لا
زیاته اغیزه کوي او د بشري ټولنې د پرمختګ فیصله کوونکې عامل
ته اوړي. امپریالیزم اوس په قطعي توګه باداري نه شي کولی او
ددې قدرت نه لري چې د بشري ټولنې د پرمختګ اصلي لوري وټاکي.
د پرمختګ دا اصلي لوري نړیوال سوسیالستي سیستم او هغه قواوې
ټاکي چې د کاپتالیزم پر ضد او د ټولنې د سوسیالستي بدلون په لاره
کې مبارزه کوي.

په نړۍ کې دا ټول غټ بدلونونه د اوسني دوران د خصلت په
تعریف کې چې د کمونستي او کارګري ګوندونو د کنفرانس په اعلامیه
کې او د شوروي اتحاد د کمونست ګوند په پروګرام کې بیان شويدي.
«اوسنی دوران چې اصلي ماهیت یې له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته
انتقال دی د دوو مخالفو ټولنیزو سیستمونو د مبارزې دوره، د سوسیالستي
او د ملي آزادۍ د انقلابونو دوره، د امپریالیزم د زوال، د استعماري
سیستم د له منځه تللو دوره، په سوسیالستي لاره د لا نوو او نوو

ولسونو د انتقال دوره، په ټوله نړۍ کې د سوسياليزم او کمونيزم د
بري دوره ده. *

د دې تعريف څخه معلوميږي چې کومه طبقه زموږ د دوران په
مرکزي برخه کې واقع ده، هغه په نړۍ کې د طبقاتي قواو تناسب بڼه،
کوي او د معاصر تاريخ څوڅوونکي قواي څرگندوي. هغه ولسونه چې
سوسيالستي او کمونستي ټولنه جوړوي، په کاپتالستي هيوادونو کې د
کارگري طبقې انقلابي نهضت، د مظلومو ولسونو د ملي آزادۍ مبارزه،
عمومي دموکراتيک نهضتونه — دا ټول د معاصر دوران سترې قواي دي
کومې چې په يوه عمومي جريان کې سره يوځای کيږي او نړيوال
امپريالستي سيستم ړنگوي او مخو کوي يې. په دې ضمن کې کارگري
طبقه او د هغه اصلي مولود يعني نړيوال سوسيالستي سيستم په معاصر
دوران کې مرکزي ځای نيسي. ددې سيستم موفقانه پرمختگ د کاپتاليزم
عمومي بحران زياتوي او د هغه زوال ښيي.

په معاصر دوران کې کاپتاليزم چې له تاريخي صحنې څخه په زوال
محکوم ټولنيز نظام دی هيله لري چې د فريب او زور له لارې د
بشریت ارتقايي پرمختگ ودرې.

د شوروي اتحاد د کمونست گوند په ۲۶ مه کنگره کې ل. ا. ب.
بريژنف وويل چې «ماجر اغوښتنه او د خپلو مغرضانه مقاصدو په نامه
د بشریت په حياتي گټو باندې د لوبي کولو د پاره تياري — هغه
شيان دي چې د امپرياليزم د تر ټولو تيري کوونکو ټولنو په سياست کې
په تيره بيا بربنډ ښکاريږي. هغوی دا ولسونو د حقوقو او آرزوگانو په
نسبت د پوره غفلت په څرگندولو سره تلاش کوي د ولسي پرگنو
آزادي غوښتونکي مبارزه د «تروريزم» د مظهر په حيث ترسيم کړي. هغوی
په رښتيا سره د نه تر لاسه کيدونکي هدف حصول ته لاسونه ورته کړي دي
او هغه دا چې په نړۍ کې د مترقي تحولاتو په لاره کې بنديز واچوي
او د خلکو د سرنوشت د ټاکونکي رول ځانته پيرته ورگرزوي» **.

* «د شوروي اتحاد د کمونست گوند پروگرام». مسکو، ۱۹۷۶
کال، ۹ مخ.

** د شوروي اتحاد د کمونست گوند د ۲۶ کنگري مواد. مسکو،
۱۹۸۱ کال، ۲۰ — ۲۱ مخونه.

مگر هېڅ يوه زوال کيدونکي نظام ونه شول لوی چې د تاريخي پرمختګ په لاره کې بندیز واچوي. هغوی د ټولنيز پرمختګ په جريان سره له منځه ولاړل. کاپتاليزم هم نه شی لوی چې له دې بخت څخه ونښتی.

۳. د تاريخي پرمختګ عمومي گرځنه او د ځينو هيوادونو او ولسونو دپاره په ځپل پرمختګ کې د ځينو طبقاتي فرماسیونونو څخه د تيريدو امکان

د ټول تاريخ په اوږدو کې هيوادونو په بيلابيلو طرزونو سره پرمختګ کاوه. ددې خبرې سبب د هيوادونو د داخلي او بهرنيو شرطونو ځانته خصوصيت و چې د هغو د جغرافيوې موقعيت خصوصيتونه (په تيره بيا د تاريخ په لومړيو مرحلو کې)، د نورو هيوادونو سره د اقتصادي او کلتوري روابطو د پرمختګ درجه، د بيلابيلو دولتونو متقابل سياسي مناسبات او مخصوصاً هغه څه چې ډير مهم دي - د هيواد په دننه کې د طبقاتو د مبارزې جريان شميرل کيږي. په تاريخ کې داسې مثالونه شته چې کله د کورنۍ ارتجاع بری يا بهرني يرغل د ډيرې مودې د پاره د هيوادونو يا ولسونو پرمختګ مخنيوی دی. له بلې خوا د مساعدو شرطونو په نتيجه کې د ځينو ولسونو پرمختګ گرځېدلی شويدي.

ټولنيزو انقلابونو چې عمر خوړلی ټولنيز او اقتصادي نظام يې له منځه وړی او نوی ټولنيز اقتصادي او سياسي نظام يې ټينګ کړی و د تاريخي پروسې په گرځېدې کولو باندې ستره اغېزه کړې وه. او دې خبرې چې انقلاب په کوم شکل تر سره کيده او له زاړه نظام څخه نوی نظام ته انتقال تر سره کيده هم د بيلابيلو هيوادونو او ولسونو د پرمختګ په گرځېدیتوب باندې اغېزه کوله. د قاعدې سرسم هغو هيلوادونو گرځېدې پرمختګ کاوه چې په هغو کې زاړه مناسبات له منځه ايستل کيدل. په بيلابيلو هيوادونو کې د تاريخي پروسې د گرځېدیتوب تفاوت تر دې اندازې پورې زيات و چې په ځينو مواردو کې هغوی په مختلفو وختونو کې د ټولنيز او اقتصادي پرمختګ عين مرحلې تيرې کړې وې.

ف. انگلس په «د کورنۍ» شخصي مالکيت او دولت پيدايښت» نومي

اثر کی د لرغونو یونانیانو، رومیانو، آلمانیانو او سره پوستکو جی .
 خلیز نظام په مرحله کی واقع و مقابسه کوی. د یونانیانو د حیث
 نظام د ارتقا دوره چی وروسته یی انحطاط پیل کپړی — دا هغه ده .
 دی چی تر میلاد د مخه د اتمی پېړۍ څخه شروع کپړی او د اتمی
 خلیز نظام زموږ د عصر په لومړیو پېړیو پوری تعلق لری. د
 پوستکو خلیز نظام د امریکا د کشفولو تر زمانی پوری وساتل شو .
 حتی تر هغه وروسته یی دوام کاوه.

څرنګه چی ډول ډول قومونه او ولسونه کولی شی چی په مختصو
 زمانو کی د تاریخی پرمختګ عین مرحله تیره کړی نو په تاریخ کی د
 مختلفو ټولنیزو او اقتصادی مناسباتو اختلاط لیدل کپړی. د لرغونی
 نړۍ تاریخ معمولاً د مرییتوب د نظام د تاریخ په حیث څېړل کپړی.
 مګر د مرییتوب د دولتونو سره یوځای چی د میشت شوو سیمو نسبت
 کوچنۍ برخه یی اشغالوله داسی هیوادونه هم موجود و چی په هغو کی
 د انسانانو د لومړنی جمعیت نظام حکمفرما و. په دغو هیوادونو کی
 زیاتو خلکو ژوند کاوه.

منځنۍ پېړۍ اساساً د فیودالیزم د پرمختګ دوران دی. په دی
 دوران کی فیودالی دولتونه د مرییتوب د دولتونو په نسبت زیاته سیمه
 اشغالوی، زیات خلک پکی اوسپړی مګر په دی دوران کی هم د تصاو
 لویو وچو په ساحه کی مثلاً لکه په افریقا، امریکا، آسترالیا کی د
 مرییتوب مناسبات یا د انسانانو د لومړنی جمعیت د نظام مناسبات
 حکمفرما دی.

نوی زمانه د کاپتالیزم د پرمختګ دوران دی چی په نړیوال مقیاس
 کی پری مومی او د پخوانیو فرماسیونونو پر خلاف نړیوال سیستم
 تشکیلوی. مګر په دی سیستم کی مستعمری او نیممستعمری هیوادونه
 شاملپړی په کومو کی چی فیودالی، نیمفیودالی او په ځینو محایونو کی
 حتی ماقبل فیودالی مناسبات ساتل کپړی.

بالاخره نوی تاریخ موږ ته په عین وخت کی د سوسیالیزم او
 کاپتالیزم د موجودیت منظره څرګندوی او دا هغه وخت دی چی کله
 به ځینو هیوادونو کی نوی سوسیالستی سیستم ټینګ شوی یا ټینګپړی
 او چی کله به نورو هیوادونو کی کاپتالستی او په یو شمیر هیوادونو
 کی حتی ماقبل کاپتالستی مناسبات لا موجود دی.

لنډه ٻي دا چي د بيلابيلو هيوادونو د تاريخي پرمختگ د مختلف
 سرعت او گړنديتوب په نتيجه كي نه يوازي ډول ډول ټولنيز او اقتصادي
 فرماسيونونه بدليدلي بلکه اکثراً يو د بل تر څنگ ژوند هم کولی شي.
 د تاريخي گړنديتوب ددې توپير څخه د بيلابيلو هيوادونو او
 ولسونو په پرمختگ كي د فرماسيونونو تبديلي د عمومي قانونمندی د
 شکل د تغيير امکان او همدغه رنگه دا امکان پيدا کيږي چي ځيني
 هيوادونه د دغو يا هغو طبقاتي فرماسيونونو څخه تير شي.
 ټولو ولسونو پورنگه والي حالت درلود يعنې دا چي د لومړنيو
 انسانانو د جمعيت نظام يې درلود. په دې برخه كي په تاريخ كي استنا
 نشته ده.

د لومړنيو انسانانو د جمعيت د نظام د انحلال په نتيجه كي طبقاتي
 ټولنه او تر ټولو د منځه د مرييتوب ټولنه منځ ته راغله.
 په بيلابيلو هيوادونو كي د لومړنيو انسانانو د جمعيت د نظام
 انحلال په مختلفو طرزونو تر سره کيده. مثلاً په لرغوني يونان او
 روم كي د خپليز نظام بقايا په زيات کلک طرز سره له منځه يووړل
 شول. په آتن كي د دغو بقاياو په له منځه وړلو كي هغو تحولاتو
 ستر رول ولوباوه چي په سولون پوري او په روم كي په سيروي ټولي پوري
 تعلق نيسي. د خپلونو د مخورو د جاداري د ړنگولو په نتيجه كي د
 مرييتوب ټولنه د هغې په خاص شکل كي پيدا شوه.

په ختيز كي مرييتوب د لومړنيو انسانانو د جمعيت د نظام د ړنگيدو
 په نتيجه كي پيدا شو. لکن هلته د خپليزي ټولنې ډير زيات بقايا پاتي
 شول. ددې خبرې سره د مرييتوب زيات ابتدائي شکلوونه او د پرمختگ
 د پروسې عاطل خصلت ارتباط لري چي د يونان او روم په نسبت په کم
 گړنديتوب سره تر سره کيده.

د مرييتوب د نظام په هر يوه نوموړي شکل كي ټولنيزو مناسباتو
 ځانته خصوصيت درلود. مثلاً ک. مارکس د مرييتوب په ټولنه كي د
 کليوالي جمعيتونو دوه تر ټولو اصيل شکلوونه سره بيلول چي هغه ختيز
 يا آسيابي شکل او آنتيک (د آنتيک په نامه هغه څه ياديري چي په
 لرغوني روم او يونان پوري تعلق لري - مترجم) شکل و. د آسيابي
 شکل خصوصيت په دې كي پروت و چي دلته ځمکه او اوبه د ټول

جمعیت مال و چی د مارکس په قول د ختیز د استبداد ټینګ بنسټه* تشکیلول. برعکس په آنتیک جمعیت کی شخصی ملکیت او په هغه جمعه کی د کر لحمکی زیات رواج پیدا کړی و.

د المانګرو ولسونو د تاریخی پرمختګ لمخانه خصوصیت د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د تبدیلی په تسلسل پوری هم تعلق نیسی. ټولو ولسونو د انسانانو د لومړی جمعیت له نظام څخه طبقاتی ټولنی ته انتقال کړېدی مګر په هر لهای کی د مرییتوب ټولنه نه وه موجوده. او لښو ولسونو پرته له دی چی د مرییتوب د نظام مرحله طی کړی نیغ په نیغه فیوډالی نظام ته راواوښتل.

مثلاً د آلمانی قبایلو زیاتی برخې چی د رین او الب تر منځ په سیمو کی یی ژوند کاوه دغسی لاره طی کړېده. په هغه زمانه کی چی کله آلمانیان د روم سره په شخړه کی و هغوی لا د لومړنیو انسانانو د جمعیت په حالاتو کی ژوند کاوه خو ددی نظام د رنګیدو پروسه روانه وه. د پدرشاهی مرییتوب مناسباتو هم پراختیا ومونده ولی سره ددی هم هغه د آنتیک یا د ختیز د مرییتوب د دوری مناسباتو ته ورونده رسیدلی. د طبقاتی ویش منځ ته راتللو همدغه رنگه په دی تبارز مونده چی د آزادو خلکو تر منځ مالی نابرابری پیدا شوه او د خیلونو مخور پیدا شول چی پخپلو لاسونو کی یی ډیر څاروی او لویی لحمکی متمرکزی کړی. لا په هماغه وخت کی دایمی فوځی ټولګی موجود و چی په سر کی یی عسکری آمر ولاړ و.

ف. انگلس د لرغونو آلمانیانو ټولنیز او سیاسی نظام د «نظامی دموکراسۍ» نظام بولی. دا د لومړنیو انسانانو د جمعیت څخه د طبقاتی ټولنی خوا ته انتقالی مرحله وه.

په عین زمان کی د روم خلک د مرییتوب د ټولنی د پرمختګ له وروستیۍ مرحلی څخه تیریدل. مرییتوب خپل عمر خوړلی و او د روم د امپراطورۍ په بطن کی د تولید د فیوډالی طرز د تدارک پروسه روانه وه. په دی باره کی مثلاً د کولونات د سیستم پیدایښت شاهدی ورکوی. کولون هغه مریی و چی په دغه یا هغه بادار پوری نه بلکه په لحمکه پوری نښتی و.

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۹ ټوک، ۱۳۵ مخ.

د تولید فیوډالی طرز د هغو پروسو د متقابل تاثیر په نتیجه کې انکشاف وکړ چې د روم د خلکو او د آلماني قبایلو په منځ کې روانی وې. که چیرې له اوله د روم امپراطورۍ په موفقیت سره د بربرانو تاراکونه ردول نو د خپل موجودیت په وروستیو پېړیو کې هغې د دېمن د پرغلونو د ردولو قدرت ورو ورو له لاسه ورکړی و. په دې وخت کې دا امپراطورۍ له دننه څخه د مریانو او تابع بزګرو په پاڅونونو سره کمزوری کیدله. ټولې دا خبرې د روم د امپراطورۍ د زوال موجب شوی. آلماني قبایلو چې دا امپراطورۍ تسخیر کړه نو د رومي مخورو د ځمکو دوه دریمې برخې یې ونیولې او پخپلو منځو کې یې وویشلې. دا ویش د تولید د هغه طرز مطابق تر سره کیده چې هغوی ته معلوم و.

ددې په نتیجه کې د اوسیدونکو تر ټولو لویه پورۍ هغه آزاد بزګر و چې په کلیوالي جمعیتو کې سره یوځای شوی و. مګر ددې تر څنګ د فاتحانو په منځ کې د لاریات ټولنیز ویش پرله پسې پروسه حتی پدیدې ته واوښته.

د آلماني مخورو له محیط څخه لوی زمینداران راووتل چې بزګر په تدریج سره د هغوی په متابعت کې کښیوتل.

د مولده قواو د پرمختګ سرسم په دې موقع کې هم نوی تولیدی مناسبات منځ ته راتلل. مګر دا مولده قواوې نه یوازې په هغه سطح سره چې آلماني قبایلو تر څلورسې او پنځمې پېړیو پورې لاسته راوستې وه بلکه په هغه سطح سره هم چې د روم د امپراطورۍ په قلمرو کې د هغوی د راتګ په وخت کې موجوده وه ټاکل کیدلې. ک. مارکس او ف. انگلس په «آلماني ایډیالوژۍ» کې لیکلي و چې «د ټولنې هغه شکل چې میشت شوو فاتحینو منلی و باید د مولده قواو د پرمختګ له هغې سویی سره مطابقت ولري چې د هغوی په وخت کې موجوده وې او که له اوله دغسې مطابقت وجود ونه لري نو د ټولنې دا شکل باید د موجودو مولده قواو مطابق تغیر وکړي».*

لکه څنګه چې ک. مارکس او ف. انگلس وښودله فیوډالیزم له

* ک. مارکس او ف. انگلس. فویرباخ. د ماتریالستیک او ایډیالستیک نظرونو تضاد، ۹۱ مخ.

آلمان څخه په تبار شکل نه و راوړل شوی، یوازې د لږماتو څخه وروسته او د هغو موله لوار چې په فتح شوو هیوادونو کې به شوی وی د اغیزی نه فیضه د پردیو تالانګرو قبایلو تشکیل کولای شو. فیوډالیزم ته واوښت.

آلماني قبایل هغه یوازني خلک نه و چې د مریټوب د ټولنې څخه پرته یې د انسانانو د لومړنۍ جمعیت څخه فیوډالیزم ته انتقال کړېده. مثلاً په اروپا کې لویدیزو او ځټیزو سلاویانو، په آسیا کې کوریایانو، یو لړ ترکي قومونو او منګولانو هم همدغسې لاره طی کړېده.* دغو قبایلو او قومونو په مختلفو شرطونو کې پرمختګ کړېدی، لځانته خصوصیات یې درلودل چې خاصه مطالعه غواړي.

باطني علتونه او تر ټولو د مخه موله لوارې په عمومي توګه د تاریخ پروسې اساسي لوري او د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو مسلسلې تبدیلی ټاکی. مګر ددې عمومي قانونمندی د شکل تغیر او د هغو لځانګړو ولسونو چې د دغه یا هغه طبقاتي فرمسیون مرحلې نه تیروي د پرمختګ لځانته خصوصیت د ولسونو تر منځ د متقابلو روابطو د سنجش څخه پرته یوازې په باطني علتونو باندې نه شی توضیح کیږي. د دغو ولسونو څخه د ځینو د پاره ددې امکان چې دغه یا هغه طبقاتي مرحله تیره نه کړي (زموږ په څیرل شوو مثالونو کې د مریټوب نظام دی) د نړیوال تاریخ د عمومي بهیر سره په نه شلیدونکي پیوند کې منځ ته راځي او یوازې په ټاکلو دورانونو کې لیدل کیږي.

لنډه یې دا چې د تاریخ تجربه ښیي چې ځینې قبیلې او ولسونه کولای شي چې دا یا هغه طبقاتي فرمسیونونه تیر نه کړي. په لځانګړو هیوادونو کې د فرمسیونونو د تاریخي تسلسل دغسې تغیر د نړیوال تاریخ عمومي قانونمندی نه فسخ کوي بلکه دا کار یوازې په همدې اساس ممکن دی. همدغه سبب دی چې د تاریخي پروسې په عمومي ارتقايي سیر کې یو شمیر ټولنیز او اقتصادي فرمسیونونه خپل عمر خوري او نور د هغو لځای نیسي او د هغو ولسونو د پاره چې پخپل پرمختګ کې لځندېدل وی امکان پیدا کیږي چې لنډه لاره طی کړي او د دغو یا هغو

* «نړیوال تاریخ»، ۳ ټوک، مسکو، ۱۹۵۷ کال، ۹ مخ ته رجوع وکړي (په روسي ژبه چاپ).

د ماسونونو مرحلی چې د بشریت په تاریخ کې تیری شوی یا سده کې
مرحلی بلل کیږي تیری نه دی*. مگر دا امکان هېڅه موجود نه
دی. دا امکان هغه وخت پیدا کیږي چې کله د تولید هغه ط، چې یو
وېس یې تیروي د هغو ولسونو په نزد چې وړاندې تللی دی خپل صد
خوړلی وی یا یې خوړی او د تولید نوی طرز یا خو موجود وی او یا
افلا د هغوی په نزد راژولدی کیږي.

په دې اساس په تاریخ کې د عمومي قانونمندی-تعبیر ممکن دی
مگر د هغې څخه تخلف یا د هغې الفا ناممکنه ده. د نړیوال تاریخ
په پروسه کې د ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو د تبدیلی-تسلسل یو
ډول نه شی کیدلی. د هغه بدلون یوازی د ځانگړو ولسونو په تاریخي
پرمختگ کې امکان لري.

مارکسیستانو هیڅکله پر تقدیر د اعتقاد پیروي نه ده کړې د
کوم مطابق چې ټول هیوادونه له پخوا څخه په یوه ټاکلي لاره روانیږي.
ک. مارکس په هغه لیک کې چې د «وطني یادداشتونو» د مجلې تحریر په
هیئت ته یې استولی و «د هغې عمومي لارې په باره کې چې ټول
ولسونه تیر د خپلو حیاتي شرطونو څخه مجبور دي په هغې باندې ولاړ
شی تاریخي فلسفې ته» په بویدیزه اروپا کې د کاپتالیزم د پیدایښت په
باره کې دده د تاریخي مضمون د اړولو د کوششونو پر خلاف اعتراض
کړی و. مارکس لیکلی و چې د ځانگړو ولسونو د هر تحول په مطابحه
کولو او وروسته د هغو د پرمختگ په مقایسه کولو سره د تاریخي
پروسو د مفهوم د درک کولو وسیله په آسانی-سره په لاس راتلای شی
مگر موږ په هیڅکله «د کومې عمومي تاریخي او فلسفي تیورۍ په

* څرگنده خبره ده چې په دې مورد کې موږ هغه مواقع په نظر کې
نه نیسو چې کله د انکشاف په لحاظ پیرته پاته ولسونو په دې وجه د
پرمختگ ټاکلي مرحله نه ده تیره کړې چې د استعمار مورد گزیدلی دی
یا تر ډیرې اندازې د استعمارگرانو له خوا زموږل شویډی لکه د مثال
په توگه په شمالي امریکا کې سره پوستکي او په استرالیا کې بومی قبایل
او داسې نور).

خير د عمومي وسيلي په استفاده چي تر ټولو اوچته ښيگنه يې په مافو
تاريخيت كي پرته ده، دا مفهوم درك نه شو كړاي *.

ك. ماركس و. اې. زاسولېچ ته د خپل ليك په مسوده كي
(۱۸۸۱ كال) ليكي چي د ټولني د پرمختگ سره يوځاي د كليوالي جمعيت
زمينداري په ټولو ځايونو كي له منځه ولاړه. ك. ماركس ليكي چي ددي
تر څنگ روسي كليوالي جمعيت كولي شي چي ددي بخت څخه ځان
خلاص كړي ځكه چي هغه د كاپتالستي توليد معاصره ټولنه ده او ددي
شي چي پرته له دي چي ددي توليد آلات وزغمي د هغه له موفقيتونو
څخه استفاده وكړي. روسيه د معاصري نړۍ څخه بيله شوي نه وه او
په عين زمان كي د ختيز هندوستان په خير د پردېو فاتحينو د ښار
مورد نه وه. ك. ماركس ليكلي و «كه چيري د كاپتالستي سيستم روسي
طرفدارانو د دغسي تحول نظري امكان رد كړي واي نو ما به له هغوي
څخه دا پوښتنه كړي واي چي آيا ددي د پاره چي پخپل وطن كي ماشينونه،
پيرۍ گاني، د اورگاډي پټلۍ او داسي نور ولري روسيه مجبوره وه چي د
لويديز په شان د ماشين توليد د پرمختگ اوږد مصنوعي دوران تير
كړي واي؟ پريړدي چي هغوي دي ماته په عين وخت كي دا خبره توضيح
كړي چي څنگه هغوي وكولي شول چي د تبادلې ټوله دستگاه (بانكونه،
د كريدت شركتونه او داسي نور) چي عيارولو يې په لويديز كي
تماسي پيرۍ وغوښتلي په خپل وطن كي باب كړي؟» **

د كليوالي جمعيت د دغسي تحول د نظري امكان په ثابتولو سره
ك. ماركس ليكلي و چي دا تحول يوازي په مشخص شرط سره واقعيت
ته اوښتلی شي يعني دا چي ددي د پاره چي كليوالي جمعيت ته نجات
وركړي شي روسي انقلاب ته ضرورت ليدل كيږي. دا انقلاب چي د
مطلق العنانۍ پر ضد اړم دي بايد په لويديز كي د پروليتاري انقلاب
سره يوځاي شي او د هغه سگنال ته بايد واوړي. يوازي په دي شرط
د بيلابيلو كاپتالستي هيوادونو د پرولتاريا په مرسته د داسي ټولني

* ك. ماركس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۱۹ ټوك،

۱۲۱ مخ.

** ك. ماركس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۱۹ ټوك،

۴۰۱ مخ.

هغه د سوسيالستي مناسبانو خوا ته به د سمد انتقال د پاره لاره پرانيستی
نۍ.

د روسي ټولنې د سرنوشت د مسئلې په پاره کې د ک. مارکس او
ب. انگلس فيصله د «نارودنيکانو» (ولس دوستانو) له موقف سره هېڅ
بشترکه وجه نه لري. «نارودنيکانو» په ټولنه کې د روسيې د اقتصادي
نظام د «مخانگرتيا» نسبې نښانې ليدلې او د مفکوره جوړوونکو د ذاتي
منجش مطابق يې د هغې د پاره د غيرکاپتالستي لارې امکان رابرسيره
کاوه. لکن مارکسيزم د يو شمير ولسونو د پاره د غيرکاپتالستي لارې
عيني قانونمندی استدلال کوي چې په اصلي توگه د «نارودنيکانو» له
مختلفو تيوريو څخه هغه بيلوي.

ف. انگلس روسي ټولنيزو شخصيتونو ته په خپلو ليکونو کې ليکلي
و چې دا په تاريخي لحاظ ناممکنه ده چې هغه ټولنه چې د اقتصادي
پرمختگ په زياته نتيجه سويه کې واقع وي هغه وظيفې تر سره کړي او
مناقشي حل کړي چې په لا زياته لوړه سويه کې منځ ته راځي. هر
اقتصادي فرماسيون خپلې وظيفې لري چې پخپله د هغه څخه سرچينه اخلي.
مگر کله چې نړيوال پرمختگ د لا اوچت فرماسيون خوا ته انتقال آماده
کړي نو د بيرته پاته ولسونو د پاره د لنډې لارې امکان رابرسيره کيږي.
ک. مارکس او ف. انگلس د ځينو هيوادونو د پاره د غيرکاپتالستي
پرمختگ امکان ددې قانونمندی سره مربوطاوه چې د پرمختللو ولسونو
د کارگري طبقې له خوا له هغوی سره د مرستې پيشيني کوي.

ک. مارکس او ف. انگلس هېڅکله دا مرسته د نوي نظام د
تحميلولو په حيث نه ده ارزيايي کړې. ف. انگلس ليکلي و چې په
پرمختللو هيوادونو کې د سوسياليزم بري داسې مثال ورکوي چې نيم متمدن
ولسونه پخپله په هغو پسي ورځي. اقتصادي ايجابيات به پخپله دا ضرورت
پيدا کړي. «يوازی يوشی مسلم دی او هغه دا چې پرتمين پرولتاريا
هيڅ يوه پردی ولس ته هيڅ ډول نيکمرغي نه شي ورټپلي تر څو چې
به دی وسيله خپل بری په خطر کې وانه چوي».*

لنډه يې دا چې ک. مارکس او ف. انگلس په صراحت او مستقيم

* ک. مارکس او ف. انگلس. د آثارو مجموعه، ۳۵ ټوک،

۲۹۸ مخ.

دول سره د انقلاب د صدور پر ضد نظریه څرگندی کړېدی کوم چې د مارکسیزم مخالفین یې تر اوسه پورې کوشش کوی په هغه پسې وتړي. مارکسیستان عقیده لری چې هر ولس د خپل باطني پرمختګ په اساس باندې انقلابي تحولات تر سره کوی او حق نه لری چې خپل ټولنیز نظام حتی که تر ټولو پرمختللی هم وی پر بل ولس باندې تعميل کړي. د نورو ولسونو په نسبت زورگیری د کارګري طبقې د وظیفو سره مخالفت لری او د پرولتاري انترناسیونالیزم له اصولو سره جوړ نه راځي.

په روسیه کې د کاپتالیزم پرمختګ د جمعیت د انحلال موجب شو. په دی ترتیب د ک. مارکس او ف. انگلس تیورتيکو حدسیاتو خپل عملي مصداق پیدا نه کړ. مګر لکه څنګه چې د دوهم انترناسیونال اپورتونیستانو چې د لویدیځې اروپا د کاپتالستي هیوادونو په تاریخي پرمختګ کې یې د ټولو ولسونو د پاره یواځنی مثال لیده نظریه څرګندونه ددی خبرې معنی دا نه وه چې د غیرکاپتالستي لاری په باره کې مسئله نه منځه ایستل شوی وه.

د امپریالیزم په دوران کې د بیرته پاته ولسونو د پاره د غیرکاپتالستي لاری د امکان مسئله نه یوازې له منځه تللی نه وه بلکه برعکس خاص اهمیت یې پیدا کړی و. په دی دوران کې د اساسي تضاد چې د پرمختګ په ټولو مرحلو کې د کاپتالیزم ملګري وی یعنی د کار او پانګې تر منځ د تضاد د شدت تر څنګ نوی تضادونه هم زیات شول او هغه د امپریالستي دولتونو تر منځ چې د نړۍ د بیا ویش په غرض هلې ځلې کوی او همدغه رنګه د استعماري دولتونو او مستعمره هیوادونو تر منځ تضاد دی. د کاپتالیزم پرمختګ ځانګړې هیوادونه سره وتړل او هغوی یې د امپریالیزم د عمومي ځنځیر په کړیو تبدیل کړل. لکه څنګه چې و. ای. لنین ښودلی ده په دغسې شرطونو کې له اوله په څو هیوادونو او حتی په یوه ځانګړي هیواد کې د امپریالیزم په جبهه کې د درز اچولو او د سوسیالستي انقلاب د بری امکان برابر شو. څرګنده خبره ده چې د لنین دغه پیشګویی پوره تایید شوه.

د اکتوبر د انقلاب بری نوی عصر پرانیست چې هغه په کاپتالستي هیوادونو کې د سوسیالستي انقلاب او په لاس لاندې او مستعمره هیوادونو کې د استعمار پر ضد د ملي انقلابونو عصر دی. د پرمختللو هیوادونو

د پرولتاریا او د مستعمرو د ستم کولونکو ولسونو د مبارزې د واحدې جبهې د پاره شرطونه برابر شويدي چې پخپله مبارزه سره د محاذ له شا څخه د امپریالیزم سیستم ړنگوي. د یو شمیر بیرته پاته ولسونو چې د امپریالیزم له جنج څخه آزاد شويدي د پرمختګ د غیر کاپتالستي لارې د پاره رېښتوني امکانات منځ ته راغلي دي.

و. ای. لېنین د کومینټرن په دوهم کنګرس کې د ملي او مستعمراتي مسئلو په پاره کې پخپل راپور کې په تیورېتیک لحاظ دا خبره مسئله کړه. ده وویل چې «که چیرې پرتمین انقلابي پرولتاریا د هغوی په منځ کې (د بیرته پاته ولسونو په منځ کې — مولف) منظم تبلیغات وکړي او شوروي حکومتونه په هغو ټولو وسایلو سره چې پخپل اختیار کې یې لري د هغوی مرستې ته وړودانګې نو هغه وخت دا اټکل سم نه دی چې د بیرته پاته قومونو د پاره د پرمختګ کاپتالستي مرحله حتمي ده. بیرته پاته هیوادونه پرته له دې چې د پرمختګ کاپتالستي مرحله طی کړي شوروي نظام ته او د پرمختګ د مشخصو مرحلو څخه وروسته کمونیزم ته انتقال کولی شي».*

و. ای. لېنین د بیرته پاته قومونو له زیارایستونکو سره چې اکثراً د محلي استثمارګرو تر نفوذ لاندې دي د محتاطانه برخورد پر لزوم، د هغوی د ژوندانه د شرایطو، د ملي خصوصیاتو، د اقتصادي پرمختګ د مرحلې او نورو عواملو د دقیق سنجش پر ضرورت باندې ټینګار کړي و. ده خبرداری ورکړې و چې ددې قومونو په ژوند کې به یې سنجشه مداخله د هغوی د پرمختګ پروسه یوازې وځنډوي کومه چې د پرمختللو هیوادونو د کارګري طبقې له خوا باید د رفیقانه مرستې په اثر ګړندی شي. معلومه خبره ده چې په غیرکاپتالستي لاره باندې د پخوانیو بیرته پاته هیوادونو پرمختګ یوازې د بهر څخه د اغیزې د نتیجې په حیث نه شي ګڼل کېدلی. مګر په عین حال کې دی کې شک نشته چې مثلاً په ۱۹۲۱ کال کې په منګولیا کې چې د سره اردو په مرسته د امپریالستانو او سپین ګارد د پلویانو له جنج څخه آزاده شوی وه د سوسیالیزم خوا ته د انتقال اقتصادي ضرورت لا ونه لیدل شو. هلته حتی کارګري طبقه چې د سوسیالیزم د مفکوري یواځنی علمبردار دی موجوده نه وه. په دې

* و. ای. لېنین. کلیات، ۴۱ ټوک، ۲۴۶ مخ.

صورت کی د پرمختللو هیوادونو بریالی شوی پرولتاریا جی د سوسیالیزم
خوا ته په حرکت کی د بیرته پاته ولسونو سره مرسته کوی په لومو
داخلی قواو باندی اتکا کوی؟

د سوسیالستی انقلاب لپینی تیوری دی پوښتنی ته جواب ور کوی چی
په واحد ضدامپریالستی بهیر کی د ډول ډول انقلابی نهضتونو یعنی د
پرولتاریا د سوسیالستی انقلابونو، ضدفیوډالی دموکراتیکو انقلابونو جی
په سوسیالستی انقلابونو باندی بدلیری، د ملی آزادی د نهضتونو او د
ملی ضداستعماری او ضدامپریالستی انقلابونو د سره یوکیدو عینی ضرورت
بی کشف کړیدی.

ستم گالونکی ولسونه چی په خپل پرمختگ کی شا ته پاتی شویدی او
د امپریالیزم پر ضد مبارزه کوی د لا پرمختللو هیوادونو د پرولتاریا له
ملاتړ سره علاقمندی لری لځکه چی دا مرسته د استعماری اسارت څخه د
هنوی له خلاصیدو سره کمک کوی*. او پرولتاریا د سوسیالیزم په
لاره کی پخپله انقلابی مبارزه کی د ستم گالونکو ولسونو د ملی آزادی بڅبونکی
او ضدامپریالستی مبارزی له خوا د ملاتړ سره علاقمندی لری. په دی
ترتیب د کارگری طبقی چی سوسیالستی انقلاب تر سره کوی او د
ستم گالونکو ولسونو د زیارایستونکو پرگنو تر منځ چی د امپریالیزم
او فیوډالی مناسباتو پر ضد مبارزه کوی د اتحاد د پاره کلک بنسټ
وجود لری. دا اتحاد چی له اوله د امپریالستانو او فیوډالانو پر ضد د
گلهی مبارزی په اساس پیدا شویدی وروسته د ملی سیاست د انکشاف په
مقیاس، د ملی کارگری طبقی د پیدایښت او ودی سرهم داسی اتحاد ته
اوړی چی د سوسیالیزم خوا ته ظفرناکه پرمختگ تأمینوی.

بیلابیل ولسونه په ډول ډول دولتی شکلونو کی د پرمختگ
غیرکاپتالستی لاره وهی. مثلاً د منگولیا ولسی جمهوریت د شوروی اتحاد
په مرسته د اولی فیوډالی ټولنی څخه د سوسیالستی ټولنی د جوړولو خوا
ته انتقال وکړ. په دی صورت کی هغه ولس چی خپلواک دولت بی

* د امپریالستی نړیوال سیستم پخپله کمزورتیا چی د سوسیالستی
انقلاب په ذریعه د امپریالیزم د جبهی د ړنگیدو او د کاپتالستی سیستم
څخه د پوه یا خو گونو هیوادونو د وتلو نتیجه شمیرل کیږی د هغوی
د مبارزی له بریالیتوب سره مرسته کوی.

جوړ کړی و د هغه سوسيالستي هيواد چې نژدی ورته پروت و د مستقيمي مرستې په استفاده د کاپتالستي پرمختګ مرحله له سره ووهله. په نورو شکلونو کې د شوروي اتحاد يو شمير ولسونو د پرمختګ غیرکاپتالستي لاره ملي کړېده. هغوی د واحد ډير ملنيز سوسيالستي دولت په چوکاټ کې خپل ملي دولتي سازمان جوړ کړ.

د پرمختګ د غیرکاپتالستي لارې * مسئله همدغه رنگه د سوسيالستي ملتونو له تشکيل سره ارتباط لري. سوسيالستي ملتونه هم د بورژوايي توپني د ملتونو د بدلون له لارې (په هغو ولسونو کې چې د پرولتاري انقلاب په درشل کې د کاپتاليزم په مرحله کې ولاړ وي) او هم په سوسيالستي ملتونو کې د قومونو د توحيد له لارې (په هغو ولسونو کې چې د پرمختګ په ماقبل کاپتالستي مرحلو کې و) جوړېږي.

په روسيه کې د اکتوبر د انقلاب تر شروع پورې تقريباً ۱۱۰ ميليونه خلک او په هغه جمله کې ۷۵ ميليونه روسان، ۳۵ ميليونه اوکراينيان، بيلوروسان، ارمينان او نور د پرمختګ په کاپتالستي مرحله کې و.

بله ډله هغه ولسونه و چې يا خو د پرمختګ په ماقبل کاپتالستي مرحله کې و يا دا چې کاپتالستي پرمختګ يې پيل کړی و او هغه يې لانه و بشپړ کړی. په زياترو دغو قومونو کې د پدشاهۍ او فيودالي مناسبات حکمفرما و. په هغه جمله کې مثلاً د منځنۍ آسيا، شمالي قفقاز او نورو سيمو يو لړ قومونه شامل و.

* «د پرمختګ د غیرکاپتالستي لارې» مفهوم زموږ په ادبياتو کې مختلف تعبير لري. مثلاً يو لړ مولفين نه يوازې هغه ولسونه چې په خپل انکشاف کې تر شا پاتې شويدي او د کاپتاليزم مرحلې يې تيرې کړې نه دي بلکه ماقبل کاپتالستي نظمونه چې په هغو هيوادونو کې چې د سوسياليزم خوا ته روان دي په دغه مفهوم کې شتملوي. نور مولفين د غیرکاپتالستي لارې مفهوم يوازې د بيرته پاته هيوادونو چې دموکراتيکي وظيفې سرته رسوي په مقدماتي مرحلو محدودوي او د سوسياليزم د اساساتو د جوړښت پروسه له دې مفهوم څخه وباسي. ددې مفهوم تحليل او هر دغسې تصوراتو انتقاد د م. احمدووا په هغه کتاب کې شويدي چې «غیرکاپتالستي لاره او د تيوري او پراکتيک لځني پراېلمونه» نومېږي (د تاشکند چاپ، ۱۹۷۶ کال).

د هغو ولسونو په جمله کې چې د پرمختګ په ماقبل کاپتالستي مرحله کې و (په لری شمال، لری ختیز کې) داسې قومونه او ولسونه هم و چې د فیوډالیزم دوره یی نه وه تیری کړې او د خپلېز نظام د انحلال دا پا هغه مرحله یی تیږولې.

په روسیه کې تقریباً ۳۰ ملیونه اوسیدونکي په هغو ولسونو او قومونو پوری مربوط و چې د پرمختګ کاپتالستي مرحله یی نه وه تیره کړې. هغوی د خاص ټولنیز او اقتصادي فرماسیون په حیث د کاپتالیزم د مرحلې د تیږولو څخه پرته سوسیالیزم ته انتقال وکړ. څرګنده خبره ده چې کاپتالستي مناسباتو تر یوې اندازې پوری د دغو ولسونو په محیط کې نفوذ کړې و او د اکتوبر د انقلاب تر پری څخه وروسته هم د اقتصاد کاپتالستي ترتیب په هغوی کې یوه اندازه پرمختګ کړې و. مګر هغوی د اقتصاد د حاکم شکل او د مخصوص فرماسیون په حیث له کاپتالیزم څخه تیر نه شول.

څرنگه چې د هیواد د یو لړ ملي څنډو د اوسیدونکو اکثریت بزګر و او خپله ملي کارګری طبقه یی تقریباً بیخي نه درلوده نو نه یوازې د هیواد د مرکزي برخې د روسی بزګرو سره بلکه د غیروسی یعنی د نورو ملیتونو له بزګرو سره هم د روسی کارګری طبقې د اتحاد برقرارولو ډیر لوی اهمیت درلود. د کارګری طبقې د لارښوونکي رول په زمینه کې د دغسې اتحاد برقرارولو په شوروی اتحاد کې د ملي مسئلې د حل کولو طبقاتي اساس او د نوو سوسیالستي ملتونو د جوړښت طبقاتي اساس کېښود.

د ملي دولتي سازمان ایجادول د سوسیالستي ټولنې د جوړښت سره د پخوانیو بیرته پاته ولسونو د بلدیډو غښتلي وسیله وه. دا کار د هغوی د پاره یوازې په شوروی نظام کې ممکن شو. د قومونو د دولتي تشکل په جریان کې د هغوی د خاورو حدود بندې هم تر سره کیده چې د ملتونو د توحید سره یی مرسته کوله.

د سوسیالستي ټولنې د جوړولو په جریان کې فیوډالی او پدشاهی-مناسبات او د خپلېز ژوند بقایا له منځه یووړل شوی. په منځنۍ آسیا کې د ځمکې او اوبو اصلاحاتو چې د اوبو او ځمکې د ملي کولو چاری ته یی خاتمه ورکړه په دی کار کې ستر رول ولوباوه. د استثمارګرو څخه اخیستل شوی ځمکې او اوبه زیارایستونکو بزګرو ته د استفادی

د پاره ورکړې شوی، ددی ریفورم له فیضه بزگر د فیوډالانو او بابانو له استثمار څخه خلاص کړی شول.

د ملی څنډو د اقتصادي مناسباتو په اوښتون کی سوسیالستي صنعت او وروسته د کرهڼی اشتراکی کولو چی د کولاکانو (د نولاکانو په نامه هغه پدای بزگران یادیدل چی خوار بزگر او مزدوران یی استثمارول — مترجم) بډاډاری ته یی خاتمه ورکړه فیصله کوونکی رول ولوباوه.

د صنعتی کولو په نتیجه کی په ملی څنډو کی خپله کارگری طبقه راپیدا شوه. د روسی ولس مرستی په دغو جمهوریتونو کی د صنعت زیات گړندی پرمختگ تاسین کړ چی دا زیاتوالی د هیواد د مرکزی سیمو په نسبت ډیر و او دغو جمهوریتونو ته یی اسکان ورکړ چی هغه بیرته پاته والی چی له زاړه نظام څخه پاتی شوی و له منځه یوسی.

د اقتصادي ساختمان تر څنگ په ټولو جمهوریتونو کی کلتوری پرمختگ هم شروع شو چی ددی موجب شو چی په شکل ملی او په محتوی سوسیالستي کلتور ایجاد شی.

د دغو ټولو پروسو په نتیجه کی د سوسیالستي ملتونو وحدت تامین شو او د ولسونو رښتونی نابرابری له منځه یووړل شوه. د شوروی اتحاد د کمونست گوند په پروگرام کی ویل کیږی چی «ټولو ملی شوروی جمهوریتونو یو له بل سره د ورورگوپیزی مرستی او تر ټولو لومړی د ستر روسی ملت په مرسته پخپلو ملکو کی معاصر صنعت، د کارگری طبقی او منورینو ملی کدرونه ایجاد کړل او په شکل ملی او په محتوی سوسیالستي کلتور یی پر مخ بوت. زیاتره هغه ولسونه چی پخوا وروسته پاته و د پرمختگ د کاپتالستي مرحلی له تیرولو څخه پرته سوسیالیزم ته ورسیدل».*

په کاپتالستي نړۍ کی هغه ولسونه چی د پرمختللو هیوادونو څخه پخپل انکشاف کی وروسته پاته وی د قاعدی سرسم د پرمختللو ملتونو د حاکمو طبقو تر اسارت لاندی کیوزی او د هغو د استثمار مورد کیږی. په هغو مواردو کی چی یو شمیر هیوادونه خپل وروسته پاتی والی له منځه یووړلی شی نو دا کار د دولتونو تر منځ د سختی مبارزی په

* «د شوروی اتحاد د کمونست گوند پروگرام»، ۱۶ — ۱۷ مخونه.

جریان کی ترسره کیری. د دولتونو په دننه کې د طبقاتي استثمار تسلط د هغو تر منځ د مبارزې موجب کیری.

د سوسیالیزم خوا ته د ماقبل کاپتالستي مناسباتو څخه انتقال د دولتونو تر منځ اصلاً بل ډول مناسبات پېښېښې کوي. دا انتقال د ولسونو او د هغو د انقلابي ټواو د متقابلې مرستې په اساس تر سره کیری چې د هغې په نتیجه کې پرمختګ زېږت ډیر ګړندی کیری. هر څومره چې ولسونه په پخوا زمانه کې وروسته پاته وي په هماغه اندازه پرمختللو ولسونو ته د هغوی د رسیدو په منظور زیاته مرسته کیری. پخپل وخت کې ن. ګ. چیرنیشیفسکی لیکلی و چې «تاریخ لکه د انا په شان د خپلو وړکوټو لمسیانو سره سخته مینه لري»*. د هغه مطلب له دې څخه دا دی چې هغه ولسونه چې د تاریخي پروسې له ټاکلي مرحلې څخه لږ څه وروسته تیریری ځینی امتیازات لري. مګر یوازی د سوسیالیزم خوا ته د انتقال په شرطونو کې بیرته پاته ولسونه کولی شي چې په پوره اندازه له هغو څخه استفاده وکړي.

دا امتیازات کوم دي؟

لومړی دا چې غیرکاپتالستي لاره د تاریخي پرمختګ د متر ګړندیتوب په معنی ده. د شوروي اتحاد زیاترو ولسونو په ۱۵ - ۲۰ کلونو کې داسې اقتصادي او کلتوري سوي ته ځانونه ورسول چې پخوا ورته سلګونه کلونه پکار و یا اصلاً ورته میسر نه و. هغوی تمامی تاریخي دورې له سره ووهلې. ځینی یې حتی کاپتالستي څه چې فیوډالي نظام هم ونه لید. مثلاً د شمال کوچنیو ټومنو د انحلال د بیلابیلو مرحلو څخه او د پدشاهۍ د نظم څخه د سوسیالیزم خوا ته ګام اوچت کړ. دوهم دا چې د غیرکاپتالستي لارې برتری په دې کې پرته ده چې د ک. مارکس په اصطلاح په دې لاره باندې د نوی ټولنی د زیږولو مشقتونه آسانېږي. دغسې ټولنی ته انتقال بیله دی چې بزګر په مقدماتي ډول پرولتارانو ته واوړي او په کاپتالستي سیستم کې د اوسیدونکو د اصلي پرګنو د سپیره کیدو څخه پرته تر سره کیری. نن ډېرو ولسونو چې د سوسیالیزم خوا ته روان دي د پرمختګ

* ن. ګ. چیرنیشیفسکی. منتخب فلسفي آثار. مسکو، ۱۹۵۰

مرکاپتالستی لاره آزموبلی ده. د منگولیا د ولسی جمهوریت زهراپستونکی
په دی لاره روان شول او نور ولسونه هم په همدی لاره روان دی.

د پخوانیو مستعمره او نیم‌مستعمره هیوادونو له خوا د سیاسي
خپلواکۍ تر لاسه کول او د اقتصادي خپلواکۍ د پاره د هنوی
مبارزه په نړیوال تاریخ کی د پرمختګ مهم عوامل شمیرل کیږي لکه
چی نړیوال امپریالستی سیستم کمزوری کوی او د هغه په غټی سیمو
باندی گوزارونه کوی. سره ددی چی په هر لحای کی د ملی آزادی
نهضت سوسیالستی نهضت ته نه اوږی ولی په مستعمره او لاس لاندی
هیوادونو کی د امپریالیزم له سقوط سره مرسته کوی.

په معاصر دوران کی د تاریخی پرمختګ عمومی لوری د ټولو
هیوادونو د پاره یو دی او دا لوری د امپریالیزم له جنځ څخه ددی
هیوادونو د آزادی ددی سیستم د ړنګیدو او د سوسیالیزم د بری
موجب کیږي. مګر له امپریالستی جنځ څخه د آزادی پروسه په یلا یلو
لارو، په مختلفو تاریخی مودو او په زیښو ډیرو مختلفو شکلونو کی
تر سره کیږي. و. ای. لنین لیکلی و چی «په ختیځو هیوادونو کی چی
بی‌اندازی زیات نفوس او بی‌اندازی ډیر ډول ډول ټولنیز شرطونه لری
راتلونکی انقلابونه به د روسی انقلاب په نسبت لا زیات محانته خصوصیت
ولری».*

حتی هغه هیوادونه چی د ټولنیز او اقتصادي پرمختګ په یوه
ټاکلی مرحله کی وی پشی چی په یو ډول انقلابی تحولاتو کی ګڼ شمیر
خصوصیات موجود وی. په دی کی مطلب نه یوازی د سوسیالستی بلکه
د دموکراتیکو تحولاتو د شکلونو د تنوع په پاره کی دی (مثلاً د ملی
آزادی د نهضت د شکلونو د تنوع په پاره کی).

د هغو دولتونو چی قدرت پکی د ملی بورژوازی په لاس کی دی
د بورژوايي ملی نهضت ګڼ شمیر لارښوونکی وایی چی هنوی ملی ملي
کوی «سوسیالستی ټولنه» جوړه کړی. مګر د «سوسیالیزم» په پاره کی
د هنوی تصورات له هغه څه نه چی د سوسیالستی ټولنی واقعیت دی اصلاً
توپیر لری. د هنوی د شعارونو اصلی مضمون د ملی خپلواکۍ د پاره
مبارزه، د ملی اقتصاد د پرمختګ د پاره مبارزه ده. څرنګه چی هنوی د

* و. ای. لنین. کلیات، ۵۰ ټوک، ۳۸۱ مخ.

امپرياليزم پر ضد مبارزه کوی نو لمحکه دا مبارزه مترقي مفهوم لری سره
ددی هم د ملی بورژوازی د شخصیتونو په بی ثباتۍ او تنگ نظری باندې
مترګی نه شی پتیدلی.

پخوانی مستعمره او نیم مستعمره هیوادونه د سیاسي خپلواکۍ د تر
لاسه کولو څخه وروسته د امپریالستانو د بادارۍ د اقتصادي اساساتو
له منځه وړلو، د زراعتي مسئلې د حل کولو، د عمر خوړلو فیودالی یا
نیم فیودالی مناسباتو د له منځه وړلو د ضرورت سره مخامخ کېږي چې
ملی بورژوازی یې چې اکثراً د داخلي ارتجاع او امپریالیزم سره د
سازشکاری خوا ته تمایل څرګندوي نه غواړي یا یې نه شی کولی په
قطعي توګه تر سره کړي. ولسي پرګنې په دې یقین پیدا کوي چې
د پیریو پیریو د بیرته پاته والی او د هغوی د ژوند د شرطونو د ښه کولو
تر ټولو ښه لاره د سوسیالستي پرمختګ لاره ده. په دې لاره باندې
وړاندیتګ د هغو اساسي ټولنیزو پرابلمونو حل کول پېښېښي کوي
چې د ولسونو په وړاندې د سیاسي خپلواکۍ د تر لاسه کولو څخه
وروسته راپورته کېږي او د دغو پرابلمونو په حل کولو کې کارګري
طبقه او د بزګرو پراخي پرګنې ستر رول لوبوي.

د کاپتالیزم «د مخوانیدو» په برخه کې د بورژوايي مفکوره جوړوونکو د
هیلو پر خلاف دا پی شکه خبره ده چې د هغو ولسونو چې د استعماري
جګ څخه آزاد شويدي زیاته برخه به ددې آرزو ونه لري چې د کاپتالستي
پرمختګ لاره ووهي. د تاریخ تجربه خوشی نه ده. دا په تیره بیا زموږ
په دوران کې چې کله په نړۍ کې ډیر او ډیر خلک د سوسیالستي
اتحادیې چې د زیارایستونکو نه یوازی د ملی بلکه د ټولنیزې آزادۍ
وظیفې یې په کامیابۍ سر ته رسولی دي، صدق پیدا کوي. مګر دا
خبره په هېڅ صورت دا امکان له منځه نه باسي چې ځینې هیوادونه او
ولسونه د کورنیو او بهرنیو ارتجاعی قواو تر تاثیر لاندې او د
اشتباګانو او نورو په اثر انحرافونه وکړي او حتی پر شا ولاړ شي.
د پرمختګ غیرکاپتالستي لاره چې عمومي لاره ده نه یوازی په
بیلایلو هیوادونو کې بلکه لا د یوه هیواد په مختلفو برخو کې ځانته
خصوصیتونه لري. دا ځانته خصوصیت د هغو یا دغو دموکراتیکو او
سوسیالستي تحولاتو هم په شکلونو، هم په ګړندیتوب او هم په
ترتیب کې څرګندیږي.

دا ټولې خبرې د تاریخي پروسې د تنوع په هکله او د بېلابېلو هیوادونو د پرمختګ د لارو له ټاکلو سره د ایجادي برخورد د اهمیت په باره کې د و. ای. لینین مفکوری تاییدوي.

و. ای. لینین په هغو تلاشونو باندې چې په تقلیدی توګه د تاریخي ماتریالیزم له عمومي اصولو څخه د بېلابېلو هیوادونو د پرمختګ د خصوصیتونو د سنجش څخه پرته استفاده کول غواړي په ملنډو سره لیکلي و چې «تر دې هېڅ شی په نظري لحاظ نیستمن او په عملی لحاظ د خندا وړ نه دی چې کله سړی په دې برخه کې په بېخونده څرنگ باندې «د تاریخي ماتریالیزم په نامه» راتلونکي زمانه ترسیم کړي*». د تاریخ د جریان خصوصیت په دې کې پروت دی چې ټولو ولسونو یوه عمومي مبدا درلوده او هغه د انسانانو لومړني جمعیت دی او د طبقاتي ستم د دورانونو څخه وروسته هغوی د مشترک هدف، د اوچت ټولنیز نظام یعنی کمونیزم خوا ته روانیږي. که چیرې نولسمه پېړۍ د کاپتالیزم د حاکمیت پېړۍ وه نو اوسنۍ شلمه پېړۍ د کمونستي مفکورو چې په کامیابۍ سره په ژوند کې عملی کیږي د بری پېړۍ ده.

۴. سوسیالیزم ته د انتقال عمومي قوانین

او حالتونه شکلونه

د نوي فرماسیون په حیث په ځانګړو هیوادونو کې د سوسیالیزم او کمونیزم د پرمختګ له خصوصیتونو سره د هغو د عمومي قوانینو مناسبت څه ډول دی؟

د سوسیالیزم خوا ته د انتقال د شکلونو د تنوع مسئله د و. ای. لینین په آثارو کې مطرح او څېړل شوی وه. و. ای. لینین لیکلي و چې «ټول ملتونه به سوسیالیزم ته ورسیږي. دا مسلمه خبره ده، مګر ټول ملتونه په یو رنگ ډول سره انتقال نه کوي. هر ملت د دموکراسۍ په یوه ټاکلي شکل کې، د پرولتاریا د دیکتاتورۍ په ټاکلي ډول کې او د ټولنیز ژوند د بېلابېلو اړخونو د سوسیالستي تحولاتو په ټاکلي ګړندیتوب

* و. ای. لینین. کلیات، ۳۰ ټوک، ۱۲۳ مخ.

کې خپل رلگ اری. * په عین زمان کې لینین د عمومی قانونمندی سره د ځانګړو هیوادونو د پرمختګ د مقابله کولو خبره ناممکنه بلله. سوسیالیزم چې د کمونستی فرماسیون لومړۍ مرحله شمیرل کیږي صرف نظر د یوه یا بل هیواد د میراثو او د پرمختګ د خصوصیتونو د ټولو هیوادونو دپاره خپل پورنګه قوانین لري. دا عمومی قوانین لکه د ټولو نورو قوانینو په شان دوه عمده خصوصیتونه لري یعنی لومړی دا چې هغه عینی قوانین دي او د خلکو په شعور او اراده پورې تعلق نه لري. دوهم دا چې هغه عمومی قوانین دي یعنی دا چې د ټولو هغو هیوادونو دپاره چې د سوسیالیزم په لاره روان دي اهمیت لري.

هغه څه چې په لومړي خصوصیت پورې تعلق لري نو یوازی به دومره ووايو (ځکه چې دا موضوع موږ توضیح کړې وه) چې د قوانینو عینی توب د خپل پرمختګ د لاری په غوره کولو کې د خلکو له امکان سره ضدیت نه لري. البته که چیرې د دغسې انتخاب څخه مقصد هر ډول ټولنیز نظام ته د خپل میل له مخې د انتقال امکان وي نو دا به صرف تخیل وي. په عمل کې د خلکو په وړاندې پیداکیدونکي امکانات کټ مټ لکه د هغوی د تعميل د وسایلو په شان د تاریخ محصول شمیرل کیږي. که چیرې خلکو د رښتوني امکان په استفاده د سوسیالستي ټولنې د جوړولو لاره غوره کړې وي نو دا کار به په عینی توګه دوی د اقتصاد په ټولو څانګو کې د تولید د وسایلو د اشتراکي کولو له وظیفو سره مخامخ کړي. بنایي چې د یو لړ مشخصو شرطونو په وجه دا اقدامات (مثلاً د صنعت ملي کول، د کرهڼې تعاوني کول) په پیلا ییلو هیوادونو کې مخکې یا وروسته ترسره شي ولی په هر صورت له هغه څخه «سرغړول» اصلاً امکان نه لري. پخپله د سوسیالیزم ماهیت د خلکو د ارادې څخه پرته ددې خبرې غوښتونکي دي. اصلي وظیفه خو دا ده چې دغسې ایجابات د لازمو اقتصادي شرطونو په موجودیت کې پرته له ماجرغوښتونکي سبقت او مخکې څخه او په هغه صورت کې چې دا شرطونه په اقتصادي لحاظ رسیدلي وي د وروسته پاته والی څخه پرته په تقلیدی او

دوگماتیک طرز نه بلکه په داسې شکلونو کې چې د هر هیواد د
مشخصو تاریخي اوضاعو سره مطابقت ولري ترسره شي.

سوسيالیزم ته د انتقال د قوانینو بله مهمه خاصه لکه څنگه چې
وویل شول په دې کې پرته ده چې دا قوانین د ټولو هغو هیوادونو
دپاره چې په سوسیالستي لاره روان دي عمومي دي. دا عمومي قوانین
چې په نظري توګه د مارکسیزم او لینینیزم د بنسټایینودونکو له خوا
نډوښ شوي و د لومړي لامل لپاره د شوروي اتحاد په تجربه سره آزمویل
شوي او تایید شويدي. ځکه خو د سوسیالستي انقلاب اساسي خصوصیتونه
نه خو محلي او نه خاص ملي اهمیت نه لري بلکه بین المللي اهمیت لري.
د شوروي اتحاد د کمونست ګوند او بین المللي کمونستي نهضت په
سندونو کې د سوسیالستي انقلاب عمومي خصوصیات او قوانین تعریف
شويدي. دا قوانین د اقتصادي قوانینو سره یو شي نه بلل کېږي.
سوسیالستي انقلاب د ټولنې هم اقتصادي او هم سیاسي او معنوي ژوند
ته بنیادي تغییر ورکوي. ځکه نو ددې انقلاب عمومي خصوصیات او
قوانین د ټولنیز ژوند په ټولو معنی اقتصادي، ټولنیز، سیاسي او معنوي
ساحو کې تبارز کوي. دا خصوصیات او قوانین د ځانګړو کسانو او
حتي د تمامو ګوندونو د ارادي څخه پرته د ټولنې د سوسیالستي تحولاتو
شرطونه ښکاره کوي.

په ټولنیزه او سیاسي ساحه کې د سوسیالستي انقلاب د وظیفو د
سرتو رسولو عمده شرط د کارګري طبقې سیاسي قدرت دی کومه چې د
ټولو زیارایستونکو سره په اتحاد کې فعالیت کوي. هغه د ټولنې د
سوسیالستي بدلون اصلي وسیله شمیرله کېږي. د سیاسي قدرت ترلاسه کول
په هر هیواد کې د اقتصاد او کلتور د اصلي اوښتون څخه سبقت لري او
د ټولنې د سوسیالستي تحولاتو مبداء ده.

د بزګرو د اصلي پرګنو او د زیارایستونکو د نورو قشرونو سره
د کارګري طبقې وحدت هم عمومي قانون مندی ده ځکه چې په هېڅ یوه
هیواد کې سوسیالستي انقلاب کاپتالیزم په «خالص» شکل سره نه شي لیدلی
او په هر لځای کې د کارګري طبقې تر څنګ د زیارایستونکو ګڼ
شمیر غیرپرولتاري قشرونه او همدغه رنګه نور ټولنیز قشرونه موجود
وي. ددې وحدت عیني اساس د کاپتالستي استثمار څخه د آزادیدو سره
د کارګري طبقې او زیارایستونکو بزګرو په علاقمندی او د خپلو

تواو د پوښتني کولو څخه پرته دغه هدف ته د رسېدو په ناشوني توګه
 کې پروت دی. ددې وحدت برقرارول البته چې نه يوازي په عيني شرايطو
 بلکه په ذاتي عامل پورې پېښې د پرولتاري ګوند په سياست، د هغه په
 معنوي لارښودنې او نورو خبرو پورې هم تعلق لري. د بزګرو د اصلي
 پرګنو او د زيارايستونکو د نورو قشرونو سره د کارګري طبقې د
 وحدت له فيضه د هغوی په طبقاتي دښمنانو باندې بری او همدغه رنگه
 د ملي ستم له منځه وړل او د ولسونو تر منځ د حقوقو د برابرۍ او
 ورورګلویزۍ دوستۍ ټينګول امکان پيدا کوي. په دې ترڅ کې د طبقاتي
 اتحاديو مشخص حدود په بيلا بيلو هيوادونو کې او د هغو د پرمختګ
 په مختلفو مرحلو کې تفاوت پيدا کولی شي. مثلاً په يو لړ پرمختللو
 کاپتالستي هيوادونو کې له سوسيالستي تحولاتو سره برخورد د ټولنې د
 بيلا بيلو قشرونو چې د حاکمو انحصاراتو پر ضد عمل کوي د متحدو
 تواو په ذريعه د ضدانحصاري وظيفو په ترسره کولو آماده کيدلی شي.
 د سوسيالستي ټولنې د جوړولو اساسي وظيفې د زاړه نظام پر ضد د
 پرولتاريا او د هغې په رهبرۍ د زيارايستونکو بزګرو او د زيارايستونکو
 د نورو قشرونو د طبقاتي مبارزې په جريان کې سرته رسول کېږي. دا
 مبارزه چې کارګري طبقه يې د خپلې ديکتاتورۍ په زمانه کې په مختلفو
 شکلونو پرمخ بيايي له کاپتاليزم څخه د سوسياليزم خوا ته د انتقال
 قانونښودنې او خوځوونکې قوه بلل کېږي. د پرولتاريا سياسي قدرت ددې
 مبارزې وسيله ده کومه چې د سوسيالستي انقلاب د کورنيو او بهرنيو
 طبقاتي دښمنانو څخه د سوسياليزم د موفقيتونو د دفاع او د کاپتالستي
 او نورو استثمارګرانو د ټولنيز او اقتصادي حاکميت د له منځه وړلو
 دپاره ضروري ده.

په اقتصادي ساحه کې د ټولنې د سوسيالستي بدلون عمومي خصوصيتونه
 او قوانين د توليد پر اساسي وسايلو د کاپتالستي مالکيت په له منځه
 وړلو او د سوسيالستي مالکيت په ټينګولو کې، د صنعت او ټول اقتصاد
 په منظم پرمختګ کې چې په عمومي توګه د ټولنې ګټو، د سوسياليزم
 او کمونيزم جوړولو، د زيارايستونکو د ژوندانه د معيار اوچتولو او
 د کرهڼې د تدريجي سوسيالستي بدلون چارې ته وقف شوی وی رابرسيره
 کېږي. هيڅ يو کمونستي او کارګري ګوند که چيرې په رښتيا غواړي
 چې سوسياليزم بريالی شي نو نه شي کولی چې د دغو وظيفو د سرته

رسولو نه سر وغړوی. په سوسیالستي مالکیت باندې د کاپتالستي مالکیت د اوښتون غوښتنه د مارکسیستانو له خوا اختراع شوی نه ده بلکه هغه د معاصرې ټولنې د اقتصادي پرمختګ د ځینی اېجاباتو ښکارندویه ده او په همدې علت د ټولو هغو هیوادونو دپاره چې له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته انتقال کوي حتمي ده. د دغو تحولاتو شکلوته لکه چې تجربه ښیي ډیر متنوع دي.

د ټولنې د معنوي ژوند په ساحه کې هم د سوسیالستي تحولاتو د ترسره کولو عمومي خصوصیتونه او شرطونه هم موجود دي. د سوسیالستي ټولنې جوړول خودبخوده او نامنظمه پروسه نه ده او نه شي کیدلی. هغه د پرګنو چې د سوسیالستي-ایدیولوژۍ له خوا سوق کیږي، آگاهانه فعالیت غواړي. پرولتاري انقلاب نه یوازي په سیاسي او اقتصادي بلکه په مفکورو او کلتوري ساحو کې هم ترسره کیږي. دا انقلاب د بورژوايي ایدیولوژۍ پر ضد مبارزه، د مارکسیزم او لینینیزم د مفکورو حاکمیت ترلاسه کول، د سوسیالیزم په روحیه کې او د پرولتاري انترناسیونالیزم د مفکورو له مخې د ټولنې د غړو روزنه او د کلتوري انقلاب ترسره کول غواړي.

د ټولو هیوادونو د کارګري طبقې د مبارزې د هغې د بریو او د ماتو او په تیره بیا په شوروي هیواد او نورو سوسیالستي هیوادونو کې د پرتمینو سوسیالستي انقلابونو تجربې وښودله چې د ټولنې د ژوند په ټولو ساحو یعنی په سیاسي، اقتصادي او کلتوري ساحو کې د سوسیالستي تحولاتو عمده شرط د مارکسیستي ګوند لارښودنه ده. د داسې ګوند څخه پرته چې په انقلابي تیوري سره سنبال وي او پخپل وحدت او کلک یووالی سره غښتلی وي، د خلکو د تر ټولو پراخو پرګنو سره په تر ټولو ټینګو رښکیو سره تړلی وي لنډه یې دا چې پرته له داسې ګوند څخه کارګري طبقه بری نه شي موندلې. د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د همدې لارښودنې له پرکته، د هغه د مدبرانه سیاست او د هغه د نه ستوېمانیدونکي تشکیلاتي، تنظیمیه او تربیوي کار له فیضه شوروي ولس وکولی شول د کورنیو او بهرنیو دښمنانو ټولي حملې رد کړي او په شوروي هیواد کې سوسیالستي ټولنه جوړه کړي.

په ځانګړو هیوادونو کې د سوسیالستي انقلاب د پرمختګ ځانته خصوصیات د عمومي قوانینو سره څه مناسبت لري؟

عمومی قوانین تر ټولو مهم او اصلي خصوصیتونه تشخیصوی چې د سوسیالیزم د استقرار پروسه تشکیلوی په داسې حال کې چې خاص قوانین د لمخانه خصوصیتونو سره ارتباط لري او لږ څه عمومي قوانین لغو کوي نه بلکه د هغو تابع وي.

ژوند په صراحت سره وښودله چې په ټولو سوسیالستي هیوادونو او حتی په هغو هیوادونو کې چې د شوروي هیواد د پرمختګ په مقایسه خصوصیتونه زیات دي هماغه عمومي قوانین چې په شوروي اتحاد کې یې نفوذ درلود لومړۍ درجه اهمیت لري.

سره ددی چې عمومي قوانین لومړۍ درجه اهمیت لري، هغه هیڅکله د خاصو قوانینو څخه غیر نه شي رابرسیره کیدلی. د سوسیالیزم خوا ته د انتقال د عمومي قانونمندیو څخه هره یوه په ځانګړو هیوادو کې د ټاکلو خصوصیتونو سره راښکاره کیږي. مثلاً په سیاسي ساحه کې د کارګري طبقې قدرت چې په خپل ماهیت کې متحد په مختلفو دولتي شکلونو کې تبارز موندلی شي. د ځانګړو هیوادونو د پرمختګ د مشخصو تاریخي شرطونو مطابق د پرولتاریا یعنی د سوسیالستي انقلاب د لارښوونکي قوې او د زیارایستونکو د ګڼ شمیر غیرپرولتاري قشرونو تر منځ طبقاتي اتحاد تنګ یا پراخ ګرځیدلی شي.

له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته د انتقال د عمومي قانون په حیث د پرولتاریا طبقاتي مبارزه د شدت مختلفې درجې درلودلې او بیلابیل شکلونه غوره کولی شي. په مختلفو هیوادونو کې د اقتصاد د سوسیالستي تحولاتو شکلونه هم پخپله تنوع کې توپیر لري. د مشخصو شرطونو مطابق کاپتالستي صنعت ضبطیدلې او یا په داسې ترتیب چې پخوانیو بادرانو ته قسماً بونګه ورکړه شي، مصادره کیدلې، واردواره ملي کیدلې او یا په تدریجي توګه د دولتي کاپتالیزم د انتقالی شکل په واسطه سوسیالستي صنعت ته اوښتلی شي. د سوسیالستي صنعت د پرمختګ او د کرهڼې د سوسیالستي تحولاتو د انکشاف وظیفې په ځانګړو هیوادونو کې په مختلفو شکلونو او ډول ډول ګړندیتوب سره سرته رسول کیږي. مثلاً د مرکزي او جنوب ختیځې اروپا په سوسیالستي هیوادونو کې د تولیدي تعاون شکلونه لمخانه خصوصیات لري.

د عمومي او خاصو قوانینو متقابل ارتباط یوه دیالکتیکي خبره ده او لږ څه په هیڅ یوه هیواد کې عمومي قوانین په «خالص» شکل نه لیدل

کپیری. هغه تل یوازی په لمانگری قانون کی او د لمانگری قانون له لاری موجود وی. شوروی هیواد هغه لومړی هیواد دی چی سوسیالیزم ته د انتقال عمومی قوانین د هغه د مثال له مخی آزمویل شوی او مشخص شویدی. شوروی هیواد د سوسیالستی انقلاب د راوستلو او ترسره کولو لمانده مثال وښود. له دی امله د اکتوبر انقلاب چی د ټولو هیوادونو دپاره یی د سوسیالیزم خوا ته اساسی لاره اواره کړه، د تجربی بین المللی اهمیت لری. مگر د شوروی هیواد په پرمختگ کی هم ډیر خصوصیتونه موجود و او زموږ په هیواد کی هم عمومی قوانینو په خالص شکل نفوذ نه درلود. لځکه خو نو نورو هیوادونو ته د هغه څه چی د شوروی اتحاد دپاره خاص شمیرل کیدل، د میخانیکی انتقال کوششونه د جدی اشتباهاتو موجب شول. له بله پلوه، د هغه څه چی د شوروی اتحاد په تجربه کی عمده او زیات مهم دی، د عمومی او بین المللی اهمیت څخه سر غړولو لا زیاتی خطرناکی اشتباوی تولید کړی. د نورو سوسیالستی هیوادونو د کمونستی او کارگری گوندونو له خوا د دغو عمومی قوانینو څخه تخلیقی استفاده د هغوی د حتمی موفقیتونو موجب کپیری.

د شوروی ولس د همتی کار او د شوروی اتحاد د کمونست گوند د نظری او علمی فعالیت له فیضه بشری ټولنی واقعی سوسیالستی ټولنه او د سوسیالیزم د جوړولو په باره کی داسی علم ترلاسه کړ چی په تجربه سره آزمویل شویدی. دا علم نن ورځ د نورو هیوادونو چی په موفقیت سره د سوسیالستی ټولنی اعمار ترسره کوی، په تجربه سره غنی شویدی. د سوسیالستی انقلاب او د سوسیالستی ټولنی د جوړولو اساسی اصول عمومی اهمیت لری مگر دا قوانین تل په خاصو قوانینو کی رانښکاره کپیری او د خاصو قوانینو سره په وحدت کی وجود لری. آیا د کلمی په پراخ مفهوم سره خاص د ملی سره یو شی دی؟ موږ فکر کوو چی داسی نه ده.

لحانته او خاصی پدیدې دوه ډوله دی: الف) د لمانگری هیواد دپاره خاص شی. ب) د یوی ډلی هیوادونو دپاره خاصی پدیدې (په دی صورت کی خاصی پدیدې د هغو ټولو دپاره عمومی دی).

مثلاً د مرکزی او جنوب ختیزی اروپا په سوسیالستی هیوادونو کی هغه عمومی پدیدې شته چی له شوروی اتحاد څخه یی بیلوی. پخپل وار هر دغه هیواد لحانته خصوصیتونه لری چی له نظره نه شی غورزول کیدلی.

په دې ترتيب خاص شيان په مختلفو شکلونو وجود لري. ددې خبرې سبب دا دی چې يو لړ خصوصيات د اړه وال اقتصاد د دغو يا هغو کړيو د پرمختگ د مختلفې سويې څخه سرچينه اخلي او نور يې د انقلاب د پړي د زماني توپير، د عمومي تاريخي حالاتو څخه په کومو کې چې سوسياليزم ته د ځانگړو هيوادونو انتقال ترسره کېږي د توپير څخه سرچينه اخلي. په دې ضمن کې مختلف خصوصيتونه سره گډپېري او يو پر بل باندې اغيزه کوي او د هغو نفوذ تل په يوه لوري کې نه وي.

اوس به په تفصيل سره دا خبره وڅېړو چې څنگه هغه خصوصيتونه چې په ځانگړو هيوادونو کې موجود دي له هغو خصوصياتو سره چې د يوې دورې د عمومي تاريخي اوضاع څخه سرچينه اخلي څنگه گډپېري. لکه معلومه چې ده د امپرياليزم په دوره کې د سوسيالستي انقلاب د ترسره کولو او د سوسياليزم خوا ته د انتقال دپاره د بيلا بيلو هيوادونو د آمادگۍ د درجې په باره کې مسئله په نوي طرز سره مطرح شوه. و. اې. لينين ثابته کړه چې څرنگه چې په کلي توگه د امپرياليزم سيستم د سوسيالستي تحولاتو دپاره آماده دی نو په دې سيستم کې د ځانگړو کم پرمختللو هيوادونو موجوديت د دغو تحولاتو مخه نه نيسي. مگر سوسياليزم ته د انتقال شکلونه په پرمختللو کاپتالستي هيوادونو او کم پرمختللو هيوادونو کې يو رنگه نه شي کيدلی.

په ټولو کاپتالستي هيوادونو کې د ماقبل کاپتالستي مناسباتو بقايا شته دي لکن د هغو برخه توپير سره لري. که چېرې کاپتالستي مناسبات د معمول مرسوم مستقيماً سوسيالستي مناسباتو ته اوښتلی شي نو ماقبل کاپتالستي مناسبات بايد له اوله د يو لړ انتقالی شکلونو څخه تير شي. د اقتصاد د سوسيالستي اوښتون شکلونه په دې پورې هم مربوط دي چې کوچنۍ شتمنۍ د يوه هيواد په اقتصاد کوم ځای نيولی دی. و. اې لينين ليکلي و چې «په دې کې هيڅ شک نشته چې له کاپتاليزم څخه سوسياليزم ته انتقال په مختلفو شکلونو ددې په ارتباط ممکن دی چې آيا په يوه هيواد کې پراخ کاپتالستي مناسبات حاکم دي يا دا چې کوچنۍ اقتصاد پکې نفوذ لري».*

له هغو عواملو څخه يو عامل چې د سوسيالستي انقلاب د شکلونو

تنوع زیاتوی د هغه د عینی او ذاتی شرطونو د برابرېدو یې توازنې ده. و. ای. لینین لیکلی و چې «هر مارکسیست او حتی هر هغه انسان چې عموماً له معاصر علم سره آشنا وی نو دی پوښتنې ته به چې «آیا د پرولتاریا دیکتاتوری-ته د بیلا بیلو کاپتالستی هیوادونو متوازن، هم آهنگ او متناسب انتقال ممکن دی؟» هرو مرو منفي جواب ورکړی. په کاپتالستی نړۍ کې نه توازن، نه خو هم آهنگی او نه خو تناسب هیڅکله نه و موجود او وجود یې نه شو درلودلی. هر هیواد د کاپتالیزم او کارگری نهضت په تیره بیا کله یو او کله بل اړخ یا خصوصیت یا یو شمیر خصوصیتونو ته په وتلی توګه انکشاف ورکړېدی. د پرمختګ پروسه په غیرمتوازن ډول روانه وه» * . په لږښو کاپتالستی هیوادونو کې چیرې چې په زیاته اندازه د سوسیالیزم مادی شرایط برابر شوي و، د سوسیالستی اوښتون ذاتی شرطونو کم انکشاف کړی و. په هغو هیوادونو کې چیرې چې د مادی شرطونو د ټاکلې اقل حد په موجودیت کې هغه انقلابي طبقاتي قواوې زیاتې پخې شوي وې چې ددې قدرت یې درلود چې کاپتالیزم رانسکور کړي سوسیالستی اوښتون تر نورو د مخه ترسره شو. په دې ملحوظ چې کله و. ای. لینین روسیه د لا زیاتو پرمختللو کاپتالستی هیوادونو سره مقایسه کوله نو ویل یې چې زموږ دپاره د سوسیالستی انقلاب پیل کول آسان ولې سرته رسول یې مشکل و.

په هغو هیوادونو کې چې تقریباً په یوه وخت کې د سوسیالیزم لاره غوره کوي هم مشخص تاریخي شرطونه توپیر لري. البته د دغو هیوادونو د صنعتي پرمختګ د درجو توپیر له نظره نه شی غورزول کېدلی. په بیلا بیلو هیوادونو کې زراعتي مناسبات هم مختلف و، د هغو جغرافیایي شرایط د خلکو د شمیر او ترکیب خبره هم پکې تفاوت لري. سربیره پر عینی شرطونو ملي عنعنې چې د یوه هیواد د تاریخي سابقې محصول شمیرل کېږي، د ملت (یا د ملتونو) چې په دې هیواد کې اوسي، خصوصیات او داسې نور عوامل د هر هیواد په پرمختګ باندې اغیزه کوي. د سوسیالستی ټولنې د جوړولو د شکلونو او طرزونو په ټاکلو کې د ټولو دغو شیانو له نظره غورزول ناجایز کار دی. لکه څنګه چې و. ای. لینین لیکلی و «مطلب په دې کې دی چې مختلف ملتونه په یو

* و. ای. لینین. کلیات، ۳۸ ټوک، ۳۰۴ مخ.

رنگه تاریخی لاره باندی لمی مگر هغوی له زبنتو ډیرو کپړلیچونو څخه تیریری کاره واره او په ډول ډول تپو باندی روانیږی او دا چی زیات متمدن ملتونه له پخوا څخه د کم متمدنو ملتونو په نسبت په بل ډول خو لمخیری*.

دا خبره چی په معاصره پیری کی لکه څنگه چی ک. مارکس او ف. انگلس اټکل وهلی و سوسیالستی انقلاب په عمده کاپتالستی هیوادونو کی په یوه وخت کی نه بلکه په ځانگړو هیوادونو کی چی یو په بل پسې د امپریالیزم له سیستم څخه ولخی بریالی کیری د سوسیالیزم خوا ته د انتقال د شکلونو تنوع زیاتوی. په دی وجه سوسیالیزم ته د انتقال د شکلونو ځانته خصوصیت نه یوازی د یوه هیواد د پرمختگ له سویی بلکه د عمومی تاریخی اوضاعو د تغییر سره هم ارتباط لری. ددی خبری د سنجش څخه پرته مثلاً ناممکنه ده چی ددی علت معلوم شی چی ولی د اکتوبر د انقلاب له بری څخه وروسته په لوسړی دوره کی د پرولتاریا دیکتاتوری چی به په ځینو هیوادونو کی برقراره شوه نو د شوراگانو شکل به یی غوره کړ ولی په معاصره دوره کی هغه د ولسی دموکراسی شکل غوره کوی.

د عمومی تاریخی اوضاعو بدلون تر اوسه پوری تر ټولو د مخه د لاندی شرطونو سره ارتباط درلود لکه: الف) څرنگه چی د کاپتالستی سیستم څخه د ځانگړو هیوادونو د جلا کیدو خبره د نړیوالو جگړو په شرطونو کی وه نو ددی جگړو خصلت چی یورنگه نه و په انقلابی پروسو باندی کلکه اغیزه کوله. مگر سوسیالستی انقلابونه (مثلاً په کیوبا کی) له جگړی څخه پرته هم ترسره کیدلی شی او جگړی نه خو د هغو سرچینه او نه یی حتمی شرط شمیرل کیږی. د حوادثو دغسی جریان په بنایی چی په آینده کی د سوسیالستی انقلاب په انکشاف کی ډیر نوی شیان راوی. په دی برخه کی سړی له دی رویه هم قضاوت کولی شی چی د کاپتالیزم د عمومی بحران په پراختیا کی نوی مرحله د نړیوالی جگړی په ارتباط نه بلکه د دوو سیستمونو د مسابقی او مبارزی په شرطونو کی په داسی حال کی منځ ته راغی چی کله د سولی، دموکراسی، ملی آزادی او سوسیالیزم دپاره د ولسونو مبارزه نوره هم لمن خپروی.

* و. ای. لینین. کلیات، ۳۸ ټوک، ۱۸۱ مخ.

ب) څرنگه چې د کاپټاليزم عمومي بهران له يو لړ مرحلو څخه تېرېږي او د امپرياليزم له سيسټم څخه د نوو دولتونو د وتلو په اندازه وسعت مومي نو هغه شرطونه هم په کومو کې چې سوسيالستي انقلاب ترسره کېږي اصلاً تغيير مومي. مثلاً هغه شرطونه په کومو کې چې په لومړي هيواد کې انقلاب ترسره کېږي له هغو شرطونو څخه په کومو کې چې سوسيالستي تحولات د نړيوال سوسيالستي سيسټم په طرفدارۍ سرته رسول کېږي ډېر توپير لري.

هر څومره چې لا نوي او نوي هيوادونه د کاپټاليزم له سيسټم څخه ولږي په هماغومره پيمانه په بين المللي مقياس د طبقاتي قواو تناسب او په دې بنياد په نورو هيوادونو کې د انقلاب شرطونه تغيير مومي. همدغه علت د هغو ولسونو چې د نورو په نسبت وروسته د سوسياليزم په لاره پېښه پدې په پرمختګ کې ځانته خصوصيت راوړي.

هغو تاريخي شرطونو په کومو کې چې د اروپا او آسيا په يو لړ هيوادونو کې خلکي دموکراتيک رژيم منځ ته راغی په روسيه کې د شوراگانو د پيدايښت له شرطونو څخه ډير توپير درلود. که چېرې شوراگانو کورنۍ جګړې ته د امپريالستي جګړې د بدلېدو په نتيجه کې قدرت لاسته وروست نو خلکي دموکراتيک جمهوريتونه د ضدفاشيستي ولسي جبهې په بنسټ باندې چې د ملي آزادۍ او ضدامپريالستي مبارزې په جريان کې منځ ته راغی تشکيل شول. په تيره بيا دا خبره چې په اکثرو دغو هيوادونو کې د ولسي جبهې ائتلافي حکومتونه منځ ته راغلل، ډير ګوندي سيسټم وساتل شو او داسې نوري خبرې د تاريخي شرطونو د خصوصيتونو سره ارتباط لري.

نن ورځ وروڼه هيوادونه د سوسياليزم خوا ته خپله لاره په يوازي سر نه بلکه د شوروي اتحاد په ملاتړ او مرسته طي کوي. مثلاً د اقتصادي عمار ځينې خصوصيات او د بيلابيلو اقتصادي څانګو د پرمختګ د ګرنديتوب بل ډول تناسب ددې خبرې مولود شميرل کېږي. دا هيوادونه د کار د پراخ ویش او د ټولي سوسيالستي اتحادیې د اقتصادي مرستې په اتکا کولی شي چې پخپل ملک کې د درانده صنعت ټولي څانګې په عين وخت کې نه بلکه په لومړۍ مرحله کې هغه څانګې پرمخ بوزي چې د هغو دپاره مساعد اقتصادي شرطونه موجود دي. دا هيوادونه د شوروي اتحاد په نسبت چې د سوسيالستي صنعت د تاسيسولو د وظيفو په ترسره کولو

کي مجبور و چي په زبات گړنديتوب سره د درانده صنعت ټولي ځانگي ايجاد کړي په بل وضعیت کي دي. د سوسيالستي اتحادیي موجودیت د ځانگړو هیوادونو د سیاسي رشد په شرطونو باندی هم ستره اغیزه کوي. د شوروی اتحاد د ملاتړ له برکته د اروپا سوسيالستي هیوادونه د بهرنۍ مداخلې څخه بچ شول، هغه مداخله چي د شوروی اتحاد ولسونو پخپل وخت کي وزغمله.

نه یوازي د یوه هیواد په دننه کي بلکه په بین‌المللي مقیاس د طبقاتي قواو تناسب د طبقاتو د مبارزي په انکشاف باندی اغیزه کوي. او وروسته تر دی چي په یوه هیواد او په تیره بیا په څو هیوادونو کي د امپریالیزم محاذ ړنگ شي نو دا تناسب تغییر کوي. خبره په دی کي ده چي د امپریالیزم په جبهه کي درز اچول د کاپتالیزم سیستم په عمومي ډول کمزوری کوي او د هغو دولتونو چي د نورو په نسبت وروسته په سوسيالستي لاره باندی پښه ږدي د انقلابي قواو دپاره ددی درز د راتلونکي پراختیا زمینه برابروي. د سوسيالستي هیواد موجودیت (په تیره بیا د سوسيالستي هیوادونو د اتحادیي موجودیت) د آزادي‌بخښونکي نهضت د پرمختگ دپاره غښتلی بنسټ شمیرل کیږي. د هغو نوو هیوادونو چي د سوسيالیزم لاره یی غوره کړیده انقلابي قواوی گوښه نه دي او هغوی ته د کاپتالستي سیستم په مقابل کي په مبارزه کي مقاومت کول نه یوازي په دی خاطر آسان دي چي دا سیستم تر یوی اندازي کمزوری شويدي بلکه په دی سبب هم آسان دي چي هغوی کولی شي چي د وروڼو سوسيالستي هیوادونو په ملاتړ باندی تکیه وکړي. بالاخره د هغوی پرمختگ په دی هم آسانیږي چي هغوی دی ته مجبور نه دي چي په نامعلومه لاره باندی د سوسيالیزم خوا ته روان شي بلکه کولی شي چي د هغو ولسونو چي پرمخ تللی دي له تجربی څخه استفاده وکړي. ټول دا عوامل د سوسيالستي انقلاب راتلونکي پرمختگ گړندی کوي او د سوسيالستي تحولاتو د ترسره کولو دپاره نوی امکانات برابروي. د سوسيالیزم او کمونیزم جوړول د ملیونهاو هغو زیارایستونکو فعالیت دي چي د مارکسیستي لینیني گوند له خوا لارښودل کیږي. هرڅوسره چي انسانان کمونیزم ته ورنژدی کیږي په هماغه پیمانه لا زیات پراخي ولسی پرگنی موثر تاریخي خلاقیت ته راجلبیږي. ددی خبری معنی دا ده چي د ولسی خلاقیت سرچیني به لا په زیاته او ډیره پیمانه

سره راوسهرل شی او په دی ملحوظ به هغه ونډه زیاته شی چی هر ملت
بی د کمونستی ټولنی د جوړولو د تجربی په عمومی گنجهنه کی ږدی.
ددی تر څنگ به په سوسیالستی لاره باندی د نویو هیوادونو په
روانیدلو سره د هغی د جوړولو د شکلونو تنوع چی د ملتونو د
اېتکار مولود دی هم زیاتیږی.

د عمومی قوانینو څخه اصلاً زموږ مطلب د هغه قالب نه دی چی
په هر هیواد کی لځنی استفاده ممکنه وی. دا قوانین د کمونستی او کارگری
ګوندونو د هغه خلاق فعالیت چی د خپلی ستراتیژی او تکنیک په
جوړولو کی بی ښی لځای نه نیسی. مگر دا قوانین د کاپتالیزم پر ضد
او د سوسیالستی ټولنی د جوړولو دپاره په مبارزه کی عمومی شرطونه
څرګندوی. په یو شمیر هیوادونو کی د انقلابی قواو هم د بریو او
هم د ماتو تجربه پخپله ددی درس ورکوی. ددی تجربی په نظر کی نه
نیول (که څه هم حتی د لځینو موقتی ګټو دپاره وی) بالاخره لځان ته د
جزا ورکولو معنی لری.

د سوسیالستی انقلاب او د سوسیالستی ټولنی د جوړولو هغه عمومی
قوانین چی د سوسیالستی هیوادونو د کمونستی او کارگری ګوندونو
د نمایندګانو د مشورتی کنفرانس په اعلامیه کی د ګډی تجربی په اساس
څه دپاسه شل کاله پخوا تدوین شوی و په ژوند کی تایید شویدی او
د سوسیالیزم د بری عینی شرطونه څرګندوی. ددی تر څنگ نوی تجربی
اسکان برابر کړ چی دا قوانین مشخص کړی شی او غنی شی او لځینی
تعریفونه تدقیق شی.

په دی ترتیب د سوسیالیزم د عمل او انکشاف تجربی اسکان برابر
کړ چی په اوومه لسیزه او اتمه لسیزه کی په دی باره کی اصول تدوین
کړی شی چی پرمختللی سوسیالیزم د کمونستی فرماسیون د استقرار
قانونی مرحله ده چی د ټولو هغو هیوادونو دپاره چی په سوسیالستی
لاره روان دی او په آینده کی به پری روان شی عمومی اهمیت لری.
د یو شمیر هیوادونو دپاره دا نتیجه د هغوی پخوانی تجربه تعمیموی
او د نورو هیوادونو دپاره د هغو د راتلونکی تجربی زیری ورکوی.
د شوروی اتحاد د کمونست ګوند او د وروڼو ګوندونو په ګډو
کوششونو سره د نوی کمونستی فرماسیون او په تیره بیا د هغه د
لوړی مرحلی په شکل کی د قانونی مرحلی په حیث د پرمختللی سوسیالیزم

بشپړه نظریه منځ ته راغله. په دې ضمن کې د شوروی اتحاد کمونست گوند او وروڼه گوندونه د هیوادونو د پرمختګ د سوبې، ملی مشخصاتو او نورو عواملو له مخې په ځانګړو هیوادونو کې د پرمختللي سوسیالستي ټولنې د جوړولو د عمومي قوانینو د تبارز ځانته خصوصیتونو هم په نظر نیسي. مثلاً په شوروی اتحاد او نورو هغو هیوادونو کې چې د سوسیالیزم په لاره روان شول او کمزوری یا متوسط پرمختللي اقتصاد یې درلود وروسته تر دې چې د نوي نظام اساسات جوړ شول د پرمختللي سوسیالستي ټولنې د مادي او تخنیکي بنسټ په جوړولو لاس پوري شو. په هغو هیوادونو کې چې د سوسیالستي انقلاب تر راتګ پوري موله قواوې اوچت معیار ولري نو اوضاع پکې بل ډول وی. سره ددې هم په هر ځای کې چې مخصوص شرطونه هر ډول وی پخپل اساس باندې د سوسیالیزم تکامل مرحله، د پاڅه شوی پرمختللي سوسیالیزم مرحله به د کمونیزم خوا ته په لاره کې حتمي، قانوني او نسبتاً اوږده مرحله وی.

نن ورځ مختلفو هیوادونو د نړیوال سوسیالستي سیستم په چوکاټ کې د سوسیالیزم د استقرار عمده مرحلې ښودلې دي. په دغه جمله کې هغه هیوادونه هم شته چې تر اوسه پوري یې له کاپتالیزم څخه سوسیالیزم ته د انتقال دوره پوره نه ده بشپړه کړې. او د هیوادونو داسې ډله هم شته چې په هغو کې د سوسیالیزم اساسات جوړ شويدي او د هغو په وړاندې د پرمختللي سوسیالیزم د جوړولو وظیفې په عملی توګه دریدلې دي. او بالاخره داسې هیواد هم شته یعنی شوروی اتحاد چې د پرمختللي سوسیالیزم مرحلې ته رسیدلې دي.

د سوسیالستي ټولنې د استقرار او پرمختګ درې مرحلې په ګوته کیدلې شي. (۱) انتقالی دوره چې د سوسیالیزم په بری سره او د سوسیالیزم د اساساتو په جوړولو ختمیږي. (۲) د سوسیالیزم د اعمار د بشپړولو او د پرمختللي سوسیالیزم د ټینګولو دوره. (۳) د پرمختللي سوسیالیزم او کمونیزم ته د هغه د راتلونکي اوښتون دوره.

په دې حساب نو پرمختللي سوسیالیزم د کمونستي فرمسیون د استقرار په عمومي پروسه کې کوم مقام نیسي؟ ددې مرحلې خصوصیت په دې کې پروت دی چې سوسیالیزم چې کله په پوره ډول او په قطعی توګه بریالی شي نو ددې امکان لري چې د کاپتالیزم په وړاندې خپلې ټولې ښېګڼې رابرسیره کړي. او په عین وخت کې پرمختللي سوسیالیزم هغه

مرحله ده چی په هغی کی کمونستی ټولنی ته د سوسیالستی ټولنی اوښتون تر سره کیږی.

د شوروی اتحاد په اساسی قانون کی ویل شویډی چی په دی مرحله کی چی کله سوسیالیزم په خپل اساس باندی پرمختگ کوی نو د نوی نظام خلاقی قواوی، د ژوند د سوسیالستی طرز برتری په زیات بشپړ ډول رابکاره کیږی.

پخپل اساس باندی د سوسیالیزم پرمختگ البته ددی معنی نه لری چی سوسیالیزم د هغو خاپو او نواصو څخه خلاص شویډی کوم چی د کاپتالستی ټولنی څخه په میراث پاته شویډی. د پخوانی زمانی څخه پاتی شوی میراث نه یوازی په اخلاقی او معنوی بلکه په اقتصادی برخه کی هم لیدل کیږی. مثلاً د ښار او کلی تر منځ، د جسمانی او دماغی کار او داسی نورو تر منځ لا غټ توپیر وجود لری. مگر د سوسیالیزم د استقرار د لومړیو مرحلو پر خلاف چی کله د و. ای. لنین په قول سوسیالیزم لا «کلک بنسټ» نه درلود اوس سوسیالیزم دغسی بنسټ لری. سوسیالیزم نور پر هغو مولده قواو باندی چی له کاپتالیزم څخه په میراث پاته شوی وی نه بلکه په هغه مادی او تخنیکي بنسټ باندی ډډه لگوی چی د سوسیالستی ټولنی د جوړولو په جریان کی ایجاد شوی دی او مخانته د تولید د کارکوونکو کدرونه لری. د سوسیالیزم د بری او ټینګیدو په نتیجه کی د اقتصادی مناسباتو هغه سیستم چی د سوسیالیزم خاصه شمیرل کیږی ټینګ شویډی او دا سیستم د کمونیزم د لومړی-مرحلې د خپلو خاصو قوانینو له مخی انکشاف کوی.

سربیره پر دی سوسیالیزم په یوه داسی وحد ټولنیز سیستم مبدل شویډی چی اوچت تشکیلات لری. ستر تاریخی اختلافات (مثلاً د مترقی سیاسی نظام او د ټولنی د نسبتاً بیرته پاته تخنیکي او اقتصادی بنسټ تر منځ) چی په تیرو انکشافی مرحلو کی حتمی و له منځه وړل شوی او د ټولنیز ژوند د ټولو اړخونو د لا زیات هم آهنگ پرمختگ د پاره شرطونه برابر شوی دی.

تاریخی تجربی وښودله چی سوسیالستی ټولنه واردواره د انتقالی دوری څخه په پوره پرمختللی او منکشف حالت کی نه زیږیږی. په شوروی اتحاد کی سوسیالیزم د څلورمی لسیزی په دوهمه نیمايي کی بریالی او په اساسی توګه ایجاد شو. مگر دری لسیزی پخوا تر هغی تیری شوی وی

چی دا نتیجه اخیستل شوی وای چی په شوروی اتحاد کی پرمختللی سوسیالستی ټولنه جوړه شوی ده. د پرمختللی سوسیالیزم په باره کی د لومړی لړۍ لپاره په ۱۹۶۷ کال کی د ل. ای. بریژنف په راپور کی ذکر شوی و په کوم کی چی د اکتوبر د متر سوسیالستی انقلاب د ۱۰۰ می کالیزی په مناسبت په شوروی اتحاد کی د سوسیالستی ټولنی د اعمار نتیجی راتولی شوی وی * . دا استنتاج په ۱۹۷۱ کال کی د شوروی اتحاد د کمونست گوند په ۲۴ مه کنگره کی تایید او تعمیم شو چی کله وویل شول چی «د شوروی وگړو په همتی کار پرمختللی سوسیالستی ټولنه جوړه شوی ده» ** .

پرمختللی سوسیالیزم د نوی ټولنی په استقرار کی قانونی مرحله ده کومه چی د سوسیالیزم په ذریعه د انکشاف ټاکلی مرحلی ته د رسیدو معنی لری او دا هغه وخت دی چی کله د ټولنی د ژوند ټول اقتصادی، ټولنیز، سیاسی او معنوی اړخونه یوله بله سره مطابقت ولری. دا د ټولنیزو روابطو او مناسباتو واحد او بشپړ سیستم دی چی د تولید گرندی رشد، پخپله د خلکو هراړخیز پرمختگ، د خلکو د هوسایی او کلتور د سویی د لازیاتی اوجتیا دپاره او د سترو ټولنیزو وظیفو د سر ته رسولو په منظور د گڼ شمیر امکاناتو برابرول پیشبینی کوی. همدغه پرمختللی سوسیالیزم دی چی د کمونیز خوا ته د انتقال شرطونه برابرولی او دا شرطونه په کومه بله لاره نه شی ایجادیدلی. و. ای لینین په دی خبره ټینگار کړی و چی بشری ټولنه له کاپنالیزم څخه کولی شی چی یوازی سوسیالیزم ته انتقال وکړی کوم چی د پخیدو څخه وروسته باید حتماً کمونیزم ته واوړی.

د کمونیزم دا دواړه مرحلی چی مشترک اساس لری خاص ټولنیز او اقتصادی فرمسیونونه نه شی شمیرل کیدلی. په عین زمان کی د دغو دواړو مرحلو تر منځ تفاوت کم شمیرل هم ناسم کار دی.

* ل. ای. بریژنف. د لینینی تگلاری په پیروی. ویناوی او مقالی، ۲، ټوک، ۹۲ مخ، مسکو ۱۹۷۳.
** «د شوروی اتحاد د کمونست گوند د ۲۴ می کنگری مواد»، مسکو، ۱۹۷۱، ۳۸ مخ.

د فرماسیونونو د تبدیلی پر خلاف د عین یوه فرماسیون په دننه کې د بیلایلو مرحلو تبدیلی د ټولنیزو انقلابونو څخه پرته تر سره کېږي. سره ددې چې دا تبدیلی یو کیفی خیز هم وي، د کمونستي ټولنیز او اقتصادي فرماسیون په چوکاټ کې سوسیالیزم کمونیزم ته رااوړي او دا اوښتون د آگاهانه سوق شوی قانوني پروسې په حیث په تدریجي او منظم ډول تر سره کېږي.

د کمونستي فرماسیون د جوړېدو د داخلي قوانینو تر څنګ د هغې بهرني قوانین هم شته. په یوه هیواد کې د سوسیالیزم له بری څخه نیولی د هیوادونو په تمامه ډله کې د سوسیالیزم تر ټینګیدو پورې چې نړیوال سوسیالستي سیستم جوړوي او بالاخره د ټولې نړۍ د پاره په یوازې او واحد ټولنیز او اقتصادي نظام باندې د هغه تر اوښتلو پورې — دا په نړۍ کې د سوسیالیزم او کمونیزم د استقرار قانوني مرحلي شمیرل کېږي. د ځینو هیوادونو له خوا د هغه بیرته پاتې والی چې په میراث یې اخیستي و لري کول د سوسیالستي اتحادیې د ټینګتیا او پرمختګ شرط دی. د ماقبل سوسیالستي فرماسیونونو پر خلاف چې د خاصو نظمونو په شکل یې د اقتصاد پخواني شکلونه ساتلي و سوسیالیزم ټول دغه نظمونه له سره جوړوي او واحد سوسیالستي اقتصاد ایجادوي. دا پروسه هم دننه په ځانګړو سوسیالستي هیوادونو او هم په عمومي توګه ددې اتحادیې په چوکاټ کې ترسره کېږي.

هغه لویه قوه چې د سوسیالستي هیوادونو له ګرندې پرمختګ سره مرسته کوي د دغو هیوادونو تر منځ متقابلې مرسته او همکاري ده. په همدې کې یو هغه تر ټولو مهم خصوصیت پروت دی چې سوسیالیزم د ټولو متضادو ټولنیزو او اقتصادي فرماسیونونو او په لومړي سر کې له کاپټالیزم څخه بیلوي.

د کاپټالیزم پیدایښت او پرمختګ له لومړي سره پخپله د کاپټالستي هیوادونو تر منځ چې د رقابت، د بازارونو د اشغال، د اومو موادو د منابعو د نیولو او په نورو برخو کې یو له بله سره نښتېل په سخته مبارزه کې روان و. په دې ضمن کې پرمختللو کاپټالستي هیوادونو بیرته پاته هیوادونه چې په هغو کې ماقبل کاپټالستي مناسبات پاته شوي و د خپلې پادارۍ تابع کول.

د وروڼو سوسیالستي هیوادونو متقابل مناسبات یېځې بل ډول خصلت لري. په سوسیالستي اتحادیه کې هغه دولتونه شامل دي چې د اقتصادي

پرمختګ مختلفې سوبې لري. مګر دا دولتونه د ټولنيز او اقتصادي نظام او دولتي واک په مشترک طبقاتي ماهيت، د ګټو او هدفونو په اشتراک، د مارکسيزم او لينينيزم په واحد اېډېولوژۍ سره متحد شوي دي. متقابلې مرسته چې په هغې کې د سوسيالستي انټرناسيوناליزم اصل خپل موثر تبارز پيدا کوي د هغو د مناسباتو ترکيبې برخه تشکيلوي. د وروڼو سوسيالستي هيوادونو تر منځ پراخه اقتصادي او کلتوري همکاري د هغو پرمختګ ګړندي کوي او د هغو له جملې څخه د هغو هيوادونو سره چې له زاړه نظام څخه بې تخنيکي، اقتصادي او کلتوري بيرته پاته والي په ميراث اخيستي مرسته کوي چې ژر تر ژره هغه له منځه يوسي او دا کار د هغو د پرمختګ د سويو په برابرولو ختمیږي. په نړيوال کاپتالستي سيستم کې چيري چې بې نظمۍ حکمفرما ده د هيوادونو د اقتصادي او سياسي پرمختګ د بې توازنۍ قانون عمل کوي. برعکس سوسياليزم د خپل ماهيت له مخې له بې توازنۍ څخه خلاص دی او سوسياليزم منظم پرمختګ کوي. مګر څرنگه چې سوسياليزم د کاپتاليزم څخه زيږيدلی نو هغه د هيوادونو د پرمختګ په سويه کې له پخوا څخه پاته شوی توپير واردواره نه ايسته کوي بلکه د زياتي يا کمي اوږدې تاريخي دورې په ترڅ کې هغه له منځه وړي.

د سوسيالستي اتحادیې په چوکاټ کې د بيلابيلو هيوادونو د اقتصادي او سياسي پرمختګ د بې توازنۍ د قانون عمل ته خاتمه ورکړه شوه. نوی قانون په سوسيالستي هيوادونو کې منځ ته راغی او دا د هغو د اقتصادي او کلتوري پرمختګ د عمومي کرښې د توازن قانون دی.

انټرناسيوناליزم د سوسياليزم ستره محرکه قوه وه او ده. د سوسيالستي هيوادونو په متقابلو مناسباتو کې يو له بل سره د مرستې او ورورګلويزي همکاري روحیه موجوده ده. شوروي اتحاد خپلې انټرناسيوناستي فريضي ته نه بدلیدونکي وفاداري درلوده او لري يې. د شوروي اتحاد د کمونست ګوند په ۲۶ مه کنگره کې ل. اې. بريژنف وويل چې «موږ د نورو وروڼو هيوادونو سره يوځای کله چې آزاد شوي هيوادونه له موږ څخه غوښتنه کوي نو د هغو د دفاعي قدرت د ټينګولو سره مرسته کوو. دی خبرې مثلاً په انګولا او ايتوپيا کې خپل مصداق وموند. تلاش کيده چې د کورنيو ضد انقلابيونو يا له بهر څخه د تيري په مرسته په دغو هيوادونو کې خلکي انقلابونه له ستوني ونيسي. موږ د انقلاب له صدور سره مخالف يو مګر د ضدانقلاب له صدور سره هم موافقت نه شو کولی.

امپرياليزم د افغانستان د انقلاب پر ضد رښتونی ناملونه جگړه ونيولوله. دی خبری زموږ د جنوبي سرحد امنیت ته هم مستقیم خطر پيدا کړ. دغسی اوضاعو موږ مجبور کړو چې هغه نظامي مرسته وکړه چې دوست هیواد زموږ څخه غوښتی وه.*

د نړیوالې سوسیالستي اتحادیې په ټولو هیوادونو کې د ملي اقتصاد د منظم او متناسب پرمختګ قانون چې په عمومي توګه د کمونستي فرماسیون قانون شمیرل کیږي نفوذ لري. هغه هیوادونه چې پخوا په اقتصادي لحاظ بیرته پاته و ددی قانون په اټکه او د تولید د چاپک پرمختګ د امکاناتو په استفاده چې سوسیالستي نظام د هغو خاوند دی خپل اقتصاد او کلتور پرمخ بیایي.

اقتصادي پرمختګ سوسیالستي هیوادونه نور هم په کلکه سره پیوندوي. په اوسني وخت کې د تولید پراخ یوځای کیدل د ځانګړو هیوادونو له سرحد څخه وشي. دا د موله قواو د بین المللي کولو په پروسه کې خپل مظهر پیدا کوي. ددی عینی پروسې پر اساس سوسیالستي اقتصادي توحید ترسره کیږي یعنی هغه سیاست چې د سوسیالستي اتحادیې د غړو هیوادونو زیات توحید، د تولید تعاون او د ملي اقتصاد د پلاټونو انسجام ته متوجه دی. د دغو هیوادونو د کار بین المللي ویش او تعاون د هغو د ولسونو تر منځ د تولیدي همکاري او د هغوی د اقتصادي توحید د پراختیا په معنی دی. د متقابلې اقتصادي مرستې د غړو هیوادونو د همکاري د نوري پراختیا او تکامل او د هغو د سوسیالستي توحید د نور پرمختګ مجموعی پروګرام (۱۹۷۱ کال) د ټولې سوسیالستي اتحادیې د عمومي ګټو سره د هر ځانګړي هیواد ګټې یوځای کوي. د سوسیالستي هیوادونو تر منځ همکاري د سوسیالستي تولیدي مناسباتو په اساس ترسره کیږي او ځکه د ولسونو متقابلې همکاري پیشبینی کوي او د هغوی کوششونه په منظم ډول سره یوموتی کوي. ددی متقابلې مرستې له برکته د هغوی د اقتصادي او کلتوري پرمختګ د سوبو تدریجي توازن هم تر لاسه کیږي**.

* «د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د ۲۶ کنګري ماده. مسکو، ۱۹۸۱ کال، ۱۲-۱۳ مخونه (په روسي ژبه چاپ).

** «انترناسیونالیزم او د سوسیالستي اقتصادي توحید مسئلې» مسکو، ۱۹۷۴ نومي اثر ته رجوع وکړي.

ددی ټولو خبرو څخه موږ دا نتيجه اخلو چې سوسياليزم نه يوازي د خپل داخلي انکشاف خاص قوانين بلکه داسې خاص قوانين هم لري چې د سوسيالستي هيوادونو تر منځ په مناسباتو کې نفوذ لري او د نړيوال سيستم په حيث د هغو خاصه شميرل کېږي.

* * *

پورته څپرل شوی مسئلې لکه چې ورويل د هغو تمايلاتو پر ضد چې له مارکسيزم او لينينيزم سره دېمنی لري د مبارزې دپاره ستر اهميت لري.

د لځانگړو هيوادونو د پرمختگ عمومي قوانينو او خصوصياتو د متقابل ارتباط سم ادراک د کمونستي او کارگري گوندونو د انترناسيونالستي سياست اساس ږدي مگر يو له بله سره د هغو مقابله کول هرومرو د پرولتاري انترناسيوناليزم څخه د انحراف او د بورژوايي ناسيوناليزم باطلاق ته د بنويديو موجب کېږي.

سياسي او تيورتيک اشتباهات اکثراً نه يوازي طبقاتي بلکه ادراکي ريښې هم لري. ادراکي اشتباهات د عمومي او خاصو قوانينو د ديالکتيک په نه درک کولو، د هغو څخه د يوې ډلې په حتمي بللو او يو له بله څخه د هغو په جلا کولو کې پراته دي. د خاصو قوانينو حتمي بلل چې د تجديدنظرغوښتونکو خاصه ده ډير خطرناک دي. تجديدنظرغوښتونکي د لځانگړو هيوادونو د پرمختگ لځانته خصوصيت د سوسياليزم د جوړولو د عمومي قوانينو سره په تضاد کې اچوي او دا خاص قوانين د عمومي قوانينو تردید شميری.

تجدیدنظرغوښتونکي نه غواړي چې دا مسلم حقيقت ومنی چې سوسياليزم سره ددی چې له اوله په ملي حدودو کې پيدا کېږي ولی د خپل ماهيت له مخې هغه بين المللی دی. هغوی عقیده لري چې گڼي د اکتوبر د ستر سوسيالستي انقلاب تجربه په خپل اساس کې عمومي اهميت نه لري او گڼي دا چې په هر لځانگړي هيواد کې د سوسيالستي ټولنې جوړول پخپله او کاملاً خاصه طريقه جريان درلودلی شي چې د هغو طريقو سره چې د شوروي اتحاد ولسونه غوره کړي وه هيڅ مشترکه وجه نه لري. دغسې تبليغ د سوسيالستي هيوادونو تفرقي ته متوجه ده. د لځانگړو هيوادونو د خاصو سميزاتو په نظر کې نه نيول هم د

پرولتاری اترناسیونالیزم له اصولو څخه د لری کیدو موجب کیږی. دا خبره یو شمیر هیوادونو ته د نورو هیوادونو د تجربی د بی‌منجشه انتقال تمایل منځ ته راوړی. د دوکماټیزم او د کوبنه‌والی پیروان سوسیالیزم ته د انتقال تنوع له نظره غورزوی، کمونستان د پراخو پرگنو څخه جلا کوی او هغوی د افراطی کینو او ماجراغوښتونکو عملیاتو ته تشویق کولی شی.

و. ای. لینین تل په ټولو هیوادونو باندی د یوه قالب د تحمیلولو هم هژمونستی کوششونه او هم د ملی خصوصیاتو څخه انحراف چی په هغو عناصرو پوری اړه لری چی له گوند څخه بی د محدود گروپ د جوړولو دپاره هلی ځلی کولی په کلکه غاڼده. هغه ویلی دی چی تر هغو پوری چی د ولسونو او هیوادونو تر منځ ملی او دولتی توپیرونه شته د ټولو هیوادونو د کمونستی او کارگری نهضت د بین‌المللی تکتیک پووالی، د تنوع له منځه وړل نه، د ملی توپیرونو ایسته کول نه بلکه د کمونیزم د اساسی اصولو څخه داسی استفاده ایجابوی چی په خصوصیاتو کی د دغو اصولو شکل ته معقول تغیر ورکړی.

دا د ټولو گوندونو څخه د مشخصو اوضاعو له تحلیل سره خلاق برخورد غواړی. په دی کی هر گوند په خپلواک طرز سره د خپلی تجربی او د ورونو گوندونو د تجربی په اتکا، د سوسیالیزم دپاره د مبارزی د طریقې د ټاکلو مسئله حل کوی. ملگری ل. ای. بریژنف ویلی دی «هر ډول خطا‌لسیرونه که غوره شی بالاخره کمونستان وظیفه لری چی پرگنی اصلی هدف یعنی سوسیالیزم ته بوزی. د اکتوبر د انقلاب د بری دپاره د مبارزی تجربی وښودله چی په انقلابی فعالیت کی د تکتیک بدلون او د نوو متحدینو د پیدا کولو دپاره گذشتونه امکان لری. مگر موږ په بل شی هم یقین پیدا کړ او هغه دا چی په هیڅ صورت باید اصول د تکتیکی گټو قربانی نه کړی شی»*. او دا اصول د سوسیالیزم د استقرار او پرمختگ د عمومی قوانینو د منلو څخه سرچینه اخلی.

د تجدید نظرغوښتنی (ریویزیونیزم) پر خلاف چی یوازی د سوسیالیزم خوا ته د لارو په ملی خصوصیاتو باندی په استناد سره خپل اپورتونستی

* ل. ای. بریژنف. د لینینی تگلاری په پیروی. ویناوی او مقالی،

٦ ټوک، ۵۹۳ مخ.

ماهیت ترلقاب لاندی پتوی، مارکسیزم او لینینیزم واقعاً دا خصوصیات په نظر نیسی. مارکسیستی او لینینی تیوری د تولید او اقتصادي فرماسیون د پرمختګ د عمومي قوانینو او په مخانګرو هیوادونو کې د هغو د ښکاره کیدو د مخصوصو شکلونو تر منځ رښتونی متقابل ارتباط راسپړی او په دی ترتیب کلک نظری اساس جوړوی چې پر هغه باندی د کمونستی ګوندونو پرولتاری انترناسیونالیزم ولاړ دی. د کمونست ګوندونو موفقیتونه او په یو شمیر هیوادونو کې د هغو د قواو رشد ښیي چې د هر بیل هیواد د مشخصو شرطونو مطابق د مارکسیزم څخه خلاصه استفاده څومره ګټوری نتیجی ورکوی.

د شوروی اتحاد د کمونست ګوند په ۲۶ مه کنگره کې یو حل بیا هغه مفکوره تایید شوه چې د هغی له مخی د سوسیالیزم د عمومي قوانینو د لارښوونکی رول منل په عین وخت کې په بیلایلو سوسیالستی هیوادونو کې د دغو قوانینو د ښکاره کیدو د خاصو شکلونو سنجش پیشینی کوی. کنگری ته په راپور کې ویل شوی و چې «د سوسیالستی انقلاب شکلونه، طرزونه او طریقې په هېڅ یوه موجود سوسیالستی هیواد کې د پردی تجربی بی سنجشه تکرار نه و. د آلمان دموکراتیک جمهوریت یا پولینډ، هنګری یا کیوبا، منګولیا یا یوګوسلاویا، لنډه یی دا چې ټولو سوسیالستی هیوادونو انقلاب په خپل طرز سره او په هغو شکلونو ترسره کړ کوم چې د هر یوه دغه هیواد د کورنیو طبقاتی قواو د تناسب، ملی نظم او بهرنیو اوضاعو له خوا غوښتی و».*

د مارکسیزم او لینینیزم عمومي اصولو ته د وفاداری او د بیلایلو هیوادونو د ملی خصوصیت د سنجش تر منځ هېڅ ډول تضاد نشته او وجود نه شی درلودلی. همدا اصول د ګڼ شمیر مختلفو مسئلو د خلاق او معقول تحلیل تر ټولو سمه وسیله ده کومی چې د سلګونو ملیونو خلکو او لسګونو هغو ملتونو چې نن د سوسیالستی ټولنی د جوړولو په لاره روان دی راپورته کیږی. د مارکسیزم او لینینیزم نه نا کیدونکی تعلیمات چې د اکتوبر د ستر سوسیالستی انقلاب او د سوسیالستی اتحادیې په هیوادونو کې د سوسیالیزم د جوړولو په تجربه سره غنی شوی دی د جاویدانی لمر په شان د کمونیزم خوا ته د بشریت لاره روښانوی.

* ل. ای. بریژنف، د شوروی اتحاد د کمونست ګوند د ۲۶

کنګری مواد. مسکو، ۱۹۸۱ کال، ۱۷ مخ.

Dzwa:k Mənd

د ادارې له خوا	۳
۱ فصل. د تاريخي ماترياليزل مضمون او د هغه د	
قوانينو خصوصيتونه	۵
۱. د تاريخي او د يالکتيک ماترياليزم متقابل پيوند	۵
۲. د نورو ټولنيزو علومو سره د تاريخي ماترياليزم	
متقابل مناسبات	۱۰
۳. د طبيعت له قوانينو څخه د ټولنيز ژوند د	۲۴
قوانينو کيفي توپير	
۲ فصل. د ټولنيز ديترمنيزم عمومي مسئلې او ماهيت.	
۱. په ټولنيز ژوند کې د علت موجوديت او د	
هدف ټاکل	۴۴
۲. ټولنيز يا تکنالوژيک ديترمنيزم؟	۵۲
۳ فصل. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د پيژندنې په باره کې.	۶۱
۱. د «طبيعي قانون» مفکوره او د ټولنې په پيژندلو	
کې له هغه څخه استفاده	
۲. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو د عمل او پيژندنې	۶۲
خصوصيتونه	۶۶
۳. د ټولنيزو قوانينو د ادراک او منلو د مسئلو	
په باره کې په بورژوايي مفکوره جوړونکو باندې	
انتقاد	۷۷
۴. د سوسيالستي ټولنې د پرمختگ د قوانينو ادراک .	۸۸
۴ فصل. د ټولنيزو پديدو علمي مخکي ليد	۹۳
۱. د علمي پيشگويي ادراکيه اساسات	۹۴

۲. د ټولنيزو پديدو د مخکې ليد خصوصيتونه	۱۰۲
۳. مخکې ليد، پېشگويي، پلان جوړول	۱۱۹
ه. فصل. د ټولنيز پرمختگ قوانين او د خلکو آگاهانه	
فعاليت	۱۲۸
۱. د ټولنې په باره کې په ماقبل مارکسيستي	
تعليماتو کې ددې مسئلې طرح کول	۱۲۸
۲. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو عيني خصلت	۱۳۲
۳. د ټولنيزو قوانينو د عمل د طرز له نقطه نظره	
د هغو تر منځ توپير	۱۴۳
۴. په سوسيالستي ټولنه کې د اقتصادي قوانينو د	
عمل خصوصيات	۱۵۱
۵. د ټولنيز پرمختگ د قوانينو څخه د استفادي	
ترتيب	۱۵۹
۶. فصل. د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د پرمختگ	
د عمومي او خاصو قوانينو ارتباط	۱۷۴
۱. د عمومي او خاصو قوانينو مفهوم. د ټولنيز	
ژوند د ارداک دپاره د هغوی اهميت	۱۷۴
۲. د عمومي او خاصو قوانينو متقابل مناسبات	۱۹۲
۷. فصل. د ټولنيزو او اقتصادي فرماسيونونو د بدلون	
عمومي قانونمندی او د بيلا بيلو هيوادونو او	
ولسونو د پرمختگ لځانته خصوصيت	۲۰۴
۱. د ټولنيز او اقتصادي فرماسيون مفهوم	۲۰۵
۲. د تاريخي انکشاف په حيث د ټولنيزو او اقتصادي	
فرماسيونونو پرله پسې تبديلي. فرماسيون او دوره	۲۱۲
۳. د تاريخي پرمختگ عمومي کرښه او د لځينو	
هيوادونو او ولسونو دپاره په خپل پرمختگ کې	
د لځينو طبقاتي فرماسيونونو څخه د تيريدو اسکان	۲۲۷
۴. سوسياليزم ته د انتقال عمومي قوانين او لځانته	
شکلونه	۲۴۵

گرانو لوستونکو!

د «پروگرس» نشراتی مؤسسه هیله لری چی
تاسی د کتاب د مضمون او لهجی او همدارنگه
د هغه د طباعتی هنر او ډیزاین په هکله
خیلی نظریی او پیشنهادونه په لاندینی پته
راواستوئی: شوروی اتحاد، مسکو، زوبوفسکی
بولوار ۱۷، د «پروگرس» نشراتی مؤسسه.

د «پروګرس» نشراتی مؤسسه

لاندی کتابونه له چاپ څخه راوړی:

Dzwa:k Mənd

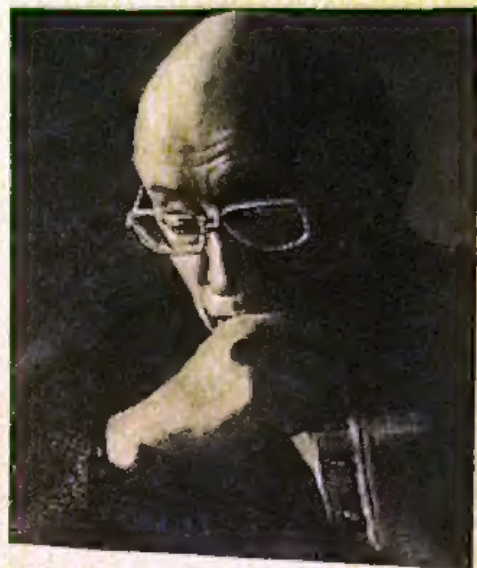
ن. کولیسوف. «د سوسیالیزم سیاسي اقتصاد په سوالونو او
محوابونو کې» (د ټولنیزو پوهنو د درسي کتابونو سلسله).
دغه کتاب د پته راپل شويدي چي د سوسیالیزم د
سیاسي اقتصاد په زده کولو کې له لوستونکو سره فعاله مرسته
وکړي. د کتاب لیکونکي، نومیالی شوروی اقتصادپوه په
عام فهمه او لنډه توګه سره مېرمو سوالونو ته محواب ورکوي.
دغه کتاب د اقتصادي پوهي هغه پرمختګ بیانوي
چي د شوروی اتحاد د کمونست ګوند ۲۶ کنگری تری
نتیجه اخیستی ده.
دغه کتاب د سیاسي اقتصاد د مطالعي سره ټولو
علاقمندانو ته وقف شويدي.

ز. یانکووا. «شوروی ښځه»

په شوروی اتحاد کې د کارگرو او منسوبینو په عمومي شمیر کې د ښځو ونډه په سلو کې ۱۵ ټشکیلوي. شوروی ښځې نن ورځ د ټولنیز ژوندانه په ټولو برخو کې ستر رول لوبوي. د شوروی اتحاد د علومو د اکاډمۍ د سوسیولوجي څېړنو د انستیتوت د مشري علمي همکاري یانکووا کتاب شوروی ښځو، د هغو کار او زیار، پراېلمونو او اندېښنو ته وقف شويدي. مؤلف د خپلې معاصرې ښځې اجتماعي سیمې انځوروي، د ماشومانو او د لوښدونکي نسل په روزنه کې د هغې رول ښیي. په دغه کتاب کې له ښځې سره د مرستې د اجتماعي تدابیرو سیستم ته چې د هغې د شخصیت تشکیل او غوړېدنی ته لاره هواروي، زیاته پاملرنه وقف شویده.

سی اقتصاد په سوالونو او
د درسي کتابونو سلسله).
شویدی چې د سوسیالیزم د
لوښتونکو سره فعاله مرسته
الی شوروی اقتصادپوه په
سوالونو ته لږ ځواب ورکوي.
هی هغه پرمختګ ییاني
ت گوند ۲۶ کنګری تری

نصا د مطالعی سره ټولو

Dzwa:k Mənd

گ. اې. گلېزېرمان معروف شوروی پوهاند، د شوروی اتحاد د پوهنې او روزنې د علومو د اکاډمۍ خبريال غړی، د فلسفې علومو ډاکټر، پروفیسور، د روسیې د شوروی سوسیالستي قدراتيف جمهوریت وتلی شخصیت و. د ده د پلټنو په ساحه کې د تاریخي ماتریالیزم او علمی کمونیزم مسئلې شاملې دي. نوموړی لاندې کتابونه لیکلي دي: «په شوروی اتحاد کې د استثمارګرو طبقو له منځه وړل او د طبقاتي توپیرونو ایسته کیدل» (۱۹۴۹) چې په ۱۹۵۱ کال کې یې دولتي جایزه وګټله، «د ټولنیز پرمختګ د قوانینو په باره کې» (۱۹۶۰)، «تاریخي ماتریالیزم او د سوسیالستي ټولنې پرمختګ» (دوهم چاپ، ۱۹۷۲)، «طبعي او ملتونه» (۱۹۷۷) او نور. گ. اې. گلېزېرمان «د مارکسيستي لینيني فلسفې د اساساتو» او د «علمي کمونیزم» د درسي کتابونو په لیکلو کې فعاله برخه اخیستې ده.